ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى هايات

Жаңа өмір

1993 ژىل 2-ئوكتەبر شەنبە №38 (3892)

ئەركىن باها

گېزىت 1970 - ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ. جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

قىزغىنلىق بىلەن

بىز «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى هايات» گېزىتلىرىنىڭ ئالدىمىزدىكى 1994-ژىلىنىڭ 1-يېرىم ژىلىغا مۇشتىرى بولۇش توغرىلىق ئۇختۇرۇشىنى قىزغىن ئوقۇپ چىقتۇق. يېزىمىزدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر جامائەتىنىڭ توي-تۆكۈن، نەزىر-چىراق ۋە مەسچىتكە ژىغىلىشى ۋاقىتلىرىدىن پايدىلىنىپ ئىككى گېزىتكە بىردەك مۇشتىرى بولۇشى ھەققىدە تەشۋىق، تەرغىبات ئېلىپ باردۇق. بەزى بىر ئۆزىنى ھەم باشقىلارنىمۇ خوشال قىلالمايدىغانلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۆپچىلىك بىزنىڭ ئاۋازىمىزنى قوللىدى. ئۇلار: «ئۆز گېزىتىمىزگە ئۆز ىمىز يېزىلمىساق كىم يېزىلىدۇ. تارىخ ۋە مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى يورۇتۇۋاتقان، مەنىۋىي بايلىقىمىز بولغان بۇ ئىككى گېزىتنى بىز -ۋاقتى-ۋاقتىدا ئوقۇپ تۇرمىساق ئۆزىمىزنى قارغۇدەك ھېس قىلىمىز. ئۆزىنى مەن ئۇيغۇر دېگەن ھەر بىر كىشى سۆيۈملۈك گېزىتلىرىمىزگە يېزىلمايمەن دەپ ئېيتىشى مۇمكىن ئەمەس» دېيىشتى.

ھە، دېگەندە سۆيۈملۈك گېزىتلىرىمىزگە مۇشتىرى بولغان يۇرتىمىزنىڭ ئاتلىق كىشىلىرى ئەخمەت سابىرى، ئوراخۇن دۇگاشېۋ، موللاخۇن توختاخۇنوۋ، مۇتەللىپ مەغرۇپوۋ، ئابلېھىت ماخمۇتوۋ، ئېھسانجان سايىتوۋلار باشقىلارغا ياخشى تەسىر كۆرسەتتى. يېزىمىزدىكى كۆپچىلىك ئۇيغۇرلار ھازىرقى يۈز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي قىيىنچىلىققا قارىماي، ئانا تىلىمىزدا چىقىدىغان بۇ ئىككى گېزىتكە قىزغىنلىق بىلەن يېزىلىۋاتىدۇ.

يولداش قادىروۋ.

تالغىر ناھىيەسى، قىزىل غەيرەت يېزىسى.

ئاڭلىق تۆردە مۇشتىرى بولايلى

چىقىۋېلىشقا ۋىژدان يار بەرمەيدۇ. سەۋەۋى، گېزىت ئايرىم شەخسلەرنىڭ ئەمەس، بەلكى مىللىتىمىزنىڭ مەنىۋىي بايلىقىدۇر. چۈشەنگەن ئادەم ئۈچۈن مەنىۋىي قاششاقلىق، ماددىي قاششاقلىقتىن يۈزلەرچە ھەسسە پاجەلىكتۇر.

مەن ئەينە شۇ نۇقتەئىي نەزەردىن قاراپ، بىر قانچە ژىللاردىن بۇيان ئالمۇتىدىكى مىكروراينلار ئارا ژىگىت بېشىنىڭ ياردەمچىسى سۇپىتىدە تىم بىلەن مۇشتىرى توپلاشقا ئىمكانىيىتىمنىڭ بارىچە ياردەملىشىپ كېلىۋاتىمەن.

مەلۇمكى، مۇشتىرى توپلاش- بۇ بىر-ئىككى ئادەم ئەمەلگە ئاشۇرۇشى مۇمكىن بولمىغان ئىش. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ھەر بىر مىكروراينىدا ئىككىدىن ئادەمنى ئۆزىمىزگە ۋەكىل قىلىپ سايلاپ ئالغانىمىز. جايلاردىكى ئىشلارنى ئەينە شۇلار ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرىمىز. ئىلگىرىدىن خالىس خىزمەتكە مەسئۇلىيەت بىلەن يانداشىپ كېلىۋاتقان ۋەكىللىرىمىز بۇ ژىلدىن كېيىنمۇ بىزنى يەرگە قاراتمايدۇ، مۇشتىرى توپلاشنى قىسقا قەرەلدە مۇۋاپپەقىيەتلىك تاماملايدۇ، دەپ ئويلايمىز.

ھەممىگە ئايانكى، جەمىيىتىمىزدە ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان ئىختىسادىي تۇراقسىزلىق گېزىت خادىملىرى بىلەن جايلاردىكى ئاكتىۋىستلارنىڭ زىممىسىغا ژىلىغا ئىككى قېتىم مۇشتىرى توپلاشتەك قىلمىسا بولمايدىغان ئالاھىدە قىيىن ۋەزىپىنى ژۈكلەۋاتىدۇ. قىيىنلىقى-بەزى ئادەملىرىمىزنىڭ (بۇنداق ئادەملەر ھەممە يۇرتتا بار دەپ ئويلايمەن) گېزىتلىرىمىزغا ئاڭلىق رەۋىشتە قىزغىن يېزىلماسلىقىدۇر.

«ئاغرىقنى يوشۇرساڭ، ئۆلۈم ئاشكارە»، ئېھسىنى يوشۇرايلى، گېزىتقا يېزىش ئۈچۈن ئۆيىگە سالام بېرىپ كىرىپ كەلسەك، قاپىقى چۈشۈپ كېتىدىغان، چولىدا تۇرمايدىغان باھانە-سەۋەپ كۆرسىتىپ مۇشتىرىلىقتىن باش تارتىدىغانلارنىمۇ كۆرۈپ كېلىۋاتىمىز. لېكىن، ئۇنداقلارغا ئاچچىق قىلىپ قول سىلكىپ چەتكە

پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، سىز گېزىتخانلارغا ئېيتىدىغان بىرلا ئىلتىماسىم بار؛ كېلىڭ، ھاياتىمىز ئەينىگى، كۈندىلىك تارىخنامىمىز بولمىش گېزىتلىرىمىزغا مەجبۇرى ئەمەس، ئاڭلىق تۆردە مۇشتىرى بولايلى!

ھاجەكپەر رەخمىدىن، ئىشچى.

كەلگۈسى باكالاۋرلار قازاقچە سۆزلەيدۇ

پايتەختتىكى دەسلەپكى شەخسىي يۇرىدىك كوللېكتىۋىنىڭ يۈز ستۇدېنتى ئوقۇشنى باشلىغىنىغا بىر ھەپتە بولمايلا «پولىگرافىست» مەدەنىيەت ئۆيىدە ئۇلارغا بېغىشلانغان كەچكە قاتناشتى.

تۆرت ژىلدىن كېيىن ئۇلار كەڭ پروفىللىق يۇرىست دىپلومىنى ئالىدۇ. ئېيتماقچى، كەلگۈسى باكالاۋرلار ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئالاھىدە پروگرامما ۋە ئۇسۇل بىلەن ئوقۇشقا كىرىشتى. ئۇلار، دۇنيانىڭ بارلىق موشۇنداق ئوقۇش ئورۇنلىرىدىكىگە ئوخشاش، تىجارەت قائىدىلىرىنى كەڭ مىقياستا ئۆگىنىدۇ.

ھازىرنىڭ ئۆزىدە شۇ نەرسە ئېنىقكى، ھازىرقى 100 ستۇدېنت قولىغا دىپلوم ئالغاندا پەقەت قانۇن-ھوقۇقلىرىنىلا ئەلا دەرىجىدە بىلىپلا قالماي، شۇنداقلا قازاق تىلىنى ئۆزىنىڭ ئانا تىلىدەك ئۆزلەشتۈرۈشى شەرت.

СП-1

Байланыс министрлігі Министерство связи

АБОНЕМЕНТ газетке на газету журналға на журнал 65359

басылым индексі индекс издания

«Йеңи һаят» Комплектілер саны колич. ком.

1994 жылға айлары на 1994 год по месяцам

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қайда Куда

(почта индексі - почтовый индекс) (адресі - адрес)

Кімге Кому

(фамилиясы, аты - фамилия, инициалы)

ДОСТАВОЧНАЯ КАРТОЧКА
ТАСЫМАЛДАУ КАРТОЧКАСЫ

ПВ ПВ | орны место | газетке на газету журналға на журнал 65359

«Йеңи һаят»

Бағасы стоймость	Жазылу подписка адресін өзгерту переадресовка	1326 сом 00 т. руб к / 1326 сом руб 00 т. к	Комплектілер саны Количество комплектов

1994 жылға айлары на 1994 год по месяцам

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қайда Куда

(почта индексі - почтовый индекс) (адресі - адрес)

Кімге Кому

(фамилиясы, аты - фамилия, инициалы)

قىسىۋېلىپ، پايدىلىنىڭ!

ھۆرمەتلىك گېزىتخان!

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى هايات» گېزىتلىرىغا 1994-ژىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتىرى بولۇش يادىڭىزدىن چىقمىسۇن. «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ئىندېكسى-65357، يېرىم ژىلغا يېزىلىش باھاسى-3762 سوم، «يېڭى هاياتنىڭ» ئىندېكسى-65359، يېزىلىش باھاسى- 1326. سوم.

ئاتا ئىزىنى بېسىپ

«يولچى» كولخوزىنىڭ مېخانىزاتورلىرى ھېنپاخۇن ئاقسوپىيېۋ بىلەن باراتجان مۇخپۇلوۋلارنىڭ ئىسمىنى يۇرتىكى چوڭ-كىچىكنىڭ ھەممىسى ھورمەت بىلەن تىلغا ئالىدۇ. ئۇلار بۇنداق ھورمەتكە ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئېرىنمەي ئىشلىگەن ئەمگىكىنىڭ ئارقىسىدا ئېرىشكەن. ھالال ماڭلاي تەر تۈپەيلى قولغا كەلگەن ئىززەت-ئېكرام ياشلارغا، بولۇپمۇ ھورمەتلىك مېخانىزاتورلارنىڭ بالىلىرىغا ئۈلگە-ئەندىز بولماقتا.

ھ. ئاقسوپىيېۋ بىلەن ب. مۇخپۇلوۋلارنىڭ پەرزەنتلىرى ھەمراجان بىلەن ئەخمەتجانلار مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا تېخنىكىغا تولىمۇ قىزىقاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ دادىلىرىغا ئەگىشىپ ئېتىزغا چىقىپ، يەر ھايداش، چوپ چېپىش، يەم-چوپ توشۇش ئىشلىرىغا بوش ۋاقىتلىرىدا قاتنىشاتتى. ئۇلار ئوزلىرى تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان يېزىسى ئايرىم كولخوز بولۇپ بولۇنۇپ چىققاندا، شۇ كولخوزدا ئىشلەپ، ئۇنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ھەسسىلىرىنى قوشۇشنى مەخسەت قىلىدۇ. كوڭلىگە پۈكۈشكەن بۇ ئىزگۇ نىيەت ئۇلارنى دايىما ئېتىز-ئېرىققا چىللايدۇ. ئاتىلىرى يەر ھايدىسا، بالىلىرى ئۇرۇق سېپىدۇ، ئاتىلىرى چوپ توشىسا، بالىلىرى چوپ بېسىشىپ بېرىدۇ.

بىز يېقىندا «يولچى» كولخوزىنىڭ «ئاردولاتا» بولۇمىگە ئىش بابى بىلەن بارغىنىمىزدا دوگا-دوگا چوپ بېسىپ، شورەپ كېلىۋاتقان «ك-700» تراكتورىنى كورۇپ، ئۇنىڭغا ئەگىشىپ، مال قوراسىغا باردوق. چوپلەرنى ئىككى بالا ئارا سانجىپ كوتىرىپ، ئاسمان پەلەك چوپ دوگىسى ياساۋېتىپتۇ. بىز ئۇلارنىڭ ئىشچانلىقىغا زوقلىنىپ قاراپ تۇردۇق. ئۇلار يۇقۇرىدا بىز تەرىپىنى قىلغان ھەمراجان ۋە ئەخمەتجانلار بولۇپ چىقتى. ئۇلار توغرىلىق بىزنىڭ ھەمرايىمىز- كولخوز رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى ش. راشىدىنوۋ مۇنداق دېدى:

—بۇ ئىككى بالا بىزگە كوپتىن بېرى قول-قانات بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار ئاتىلىرىدەك ئەل-يۇرتقا كويۈمچان، ئىشچان مېخانىزاتور بولۇشنى ئارمان قىلىشىدۇ. موشۇنداق قىيىنچىلىق ۋاقىتتا ئېتىز-ئېرىق ئىشىدىن قاچماي، كىندىك قېنى توكۈلگەن يۇرتىنى ئاۋات قىلىشنى ئارزۇ قىلغان بۇنداق بالىلاردىن پەخىرلەنسەك ئەرزىيدۇ.

ت. بېيشانوۋ.

ئۇيغۇر ناھىيەسى.

سۈرەتتە: ھەمراجان ۋە ئەخمەتجانلار چوپ دوگىسى يېنىدا. سۈرەتنى د. يۈسۈپوۋ چۈشەرگەن.

ئېچلىق مارشى: نىشان — موسكۋا

ئوتكەن جۈمە كۈنى ئالمۇتا—موسكۋا رېيسى بويىچە قاتنايدىغان «قازاقستان» فىرملىق پويىزدىغا بىلەت ئالغان يولۇۋچىلار ۋە ئۇلارنى ئۇزاتقۇچىلار كۈتۈلمىگەن تەدبىرگە... تەلتەنىلىك مىتىنگىغا قاتناشتى. ھە، دەل شۇ پويىزد بىلەن «ئاتتان»ھەرىكىتى ۋە شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلاۋىي مىللىي بىرلىك سېپى ۋەكىللىرىدىن ئىبارەت بىر توپ ئادەم ئېچلىق مارشى بىلەن موسكۋاغا ئاتلاندى.

مانا موشۇ چارە تەدبىرگە بېغىشلانغان مىتىنگدا سوزگە چىققان «ئاتتان» ھەرىكىتىنىڭ رەھبىرى ئاماتاي. خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتىنىڭ پرېزىدېنتى ي.مۇخلىسىي ۋە ئېچلىق مارشى بىلەن موسكۋاغا ئاتلانغانلارغا دۇئا بەرگەن ئابدۇرازاق ئىماملارنىڭ سوزلىرىگە قارىغاندا، بارلىق ئېچلىقپەرۋەر كۈچلەر ھەرقاچان بۇ چوڭ تەشەببۇسنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدىغان بولىدۇ.

تەركىۋى ئون بەش ئادەمدىن ئىبارەت بولغان بۇ توپ موسكۋادا بىر نەچچە يەردە مىتىنگلارنى ئۇيۇشتۇرىدۇ. ئاتار مېچىتىدا نەزىر بېرىدۇ ۋە ئەلۋەتتە، مارشىنىڭ ئاساسىي مەخسىتى-خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەلچىخانىسى ئالدىدا «لو بنور» يادرو سىناقلىرى پولىگونىغا قارشى ئارازىلىق مىتىنگىسىنى ئۆتكۈزۈش.

ئېنىق مەلۇماتلار بويىچە، بۇ تەدبىرنىڭ چىقىمىنى تولۇغى بىلەن خەلق ئارا شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ئۆز ھوددىسىگە ئالغان. بۇ چىقىم-ئازمۇ ئەمەس، كۆپمۇ ئەمەس-بەش مىللىون سومنى تەشكىل قىلىدۇ.

تەكلىپ بار — ئاخچا يوق

قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ئالىي كېڭىشىنىڭ رىياسىتىدە مۇھاكىمە قىلىنىۋاتقان بىر قانچە مەسىلىلەر تالاش-تارتىشلارنى پەيدا قىلىۋاتىدۇ. بولۇپمۇ ھازىرقى ئىختىسادىي بوھران تۈپەيلى ئەڭ تۆۋەنكى ئەمگەك ھەققى ۋە پېنسىيە مولچەرىنى بەلگۈلەشتە دېپۇتاتلار پىكرى ئىككىگە بولۇنۇپ كەتتى. مىنىسترلار كابىنېتى ئاھالىنى ئىجتىمائىي جەھەتتىن ھىمايە قىلىش پروگراممىسى بويىچە ئەڭ تۆۋەنكى ئىش ھەققىنى 4500 سومدىن 10000 سومغا كوتىرىش كېرەك دەپ ھېساپلىسا، بەزى دېپۇتاتلار بۇ رەقەمنى ئىككى ھەسسە ئاشۇرۇش كېرەك، دەپ ھېساپلايدۇ. ئەندى ئالىي كېڭەشنىڭ ۋېتېرانلار ۋە ناكالار ئىشلىرى بويىچە كومىتېت ئەزالىرىنىڭ پىكرى باشقىچە. رەسمىي مەلۇماتلار بويىچە، 31-ئاۋغۇستقىچە بىر ئادەم بىر كۈندە بىر قېتىم تاماقلانسا، ئېيىغا 14864 سوم سەرىپ قىلىنىدىكەن. شۇڭلاشقا ئەڭ ئاز پېنسىيە مولچەرىنى كام دېگەندە 15000 سوم مىقدارىدا بەلگۈلەش تەكلىۋىنى بەرگەن.

رىياسەت ئەزالىرىنى بۇ رەقەم تولۇق قانائەتلەندۈرىدۇ. بىراق ئاخچىنى نەدىن ئېلىش كېرەك. جۇمھۇرىيەت بيۇدژېتى بۇنىڭغا مۇتلاق يار بەرمەيدۇ. ھەر ھالدا مىنىسترلار كابىنېتىغا ئالىي كېڭەشنىڭ نۆۋەتتىكى سېسسىيەسىگە قەدەر ئەڭ ئاز ئەمگەك ھەققى ۋە پېنسىيە مىقدارىنى ھەر تەرەپلىمە مۇھاكىمە قىلىپ، ئۇنى دېپۇتاتلارنىڭ قاراپ چىقىشىغا تەۋسىيە قىلىش تاپشۇرۇلغان.

قىسقا خەۋەرلەر

93-يىلنىڭ ئونمىسى

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ دېخانلىرى بىر مىللىون گېكتار مەيداندىكى ئاشلىقنىڭ يېرىمىدىن كوپرەكىنى يىغىشتۇردى. ئەڭ مۇھىم كامپانىيە بولغان ئونمىدا دېخانلار بىلەن مېخانىزاتورلار ئوتكەن يىلقى كورسەتكۈچتىن بىر كۈن ئىلگىرى كېلىۋاتىدۇ.

93-يىلنىڭ ئونمىسى ئوتكەن يىلدىكىدەك مۇرەككەپ ھاۋارايى شارائىتىدا ئوتۇۋاتىدۇ. بولۇپمۇ يامغۇرنىڭ پات-پات يېغىشى ئىشنى مۇرەككەپلەشتۇرىۋاتىدۇ. ئامما مېخانىزاتورلارنىڭ ياخشى ئىشلىشى تۈپەيلى ئاشلىقنى يىغىشتۇرۇش سۈرئىتى خېلە يۇقۇرى بولماقتا. موشۇ كۈنلەردە سۈتكىسىغا 620 مىڭ گېكتار يەرنىڭ ئاشلىغى ئورۇلۇۋاتىدۇ. ئونمىدا ياخشى ئىشلەۋاتقانلارغا ماددىي مۇكاپات بېرىش ۋە يۇقۇرى مىقداردا ھەق تولەش ئۇسۇلى جارى قىلىنىۋاتىدۇ. كومباينېرلار موشۇ قېلىپتا ئىشلىسە، بىيىلقى ئونمىدا مىللىون سومدىن تاپاۋەت تېپىشى چوقۇم. ئونمىدا ئالدىدا كېلىۋاتقان مېخانىزاتورلار ئىش سۈرئىتىنى ئاشۇرۇپ، ياخشىراق ئىش ھەققى ئېلىش ئۈچۈن ۋاقىت بىلەن ھېساپلاشماي ئىشلەۋاتىدۇ. مېخانىزاتورلار قانچىلىك ئىشلەيمەن دېسە، شۇنچىلىك ئىمكانىيەت بار، ئەڭ مۇھىمى ئېتىزدا ياخشى ئوستۈرۈلگەن مول ئاشلىق بار.

ئالاقە مۇستەھكەملىنىدۇ

ئالمۇتىغا ياۋروپا ئىلمىي-سىياسىي ئىنستىتۇتىنىڭ پروفېسسورى ۋىنفرد بېتىتخر كەلدى. پروفېسسور قازاقستانغا كېلىشتىكى ئاساسىي مەخسىتىنى مۇنداق چۈشەندۈردى.

— قازاقستان ياۋروپا بىلەن ئاسىيەنى بىرلەشتۈرۈپ تۇرغان بىر دىن-بىر ئەل. ئۇ ھازىرنىڭ ئوزىدىلا 97 قازاق-گېرمان بىرلەشكەن مەھكىمىسىنى قۇردى. شۇنداقلا قازاقستان، گېرمانىيە ئىنستىتۇتلىرى ئارىسىدا ياخشى ئالاقە ئورنىتىلغان بۇنىڭ ئوزى ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا ئىختىسادىي ۋە باشقا ئالاقىلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا مۇمكىنچىلىك بېرىدۇ.

بۇنىڭدىن بۇرۇن خەلق ئارالىق تەتقىقات مەركىزى فرانسىيە، دانىيە، گرېتسىيە، گېرمانىيە، پولشا، ۋېنگرىيە، بېلارۇس، ئۇكرائىنا ئىنستىتۇتلىرى بىلەن ئالاقىدا بولغان. موشۇ تىزىملار قاتارىغا قازاقستانمۇ قوشۇلماقچى؛ ئۇ ئاساسەن ئۈچ ساھا بويىچە ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

بۇنىڭدىن كېيىن قازاقستان ياۋروپا ئىلمىي-سىياسىي ئىنستىتۇتىنىڭ نەزىرىدىن ئاشقىرىدا قالمايدۇ.

(قازتاگ)

Абонементтің дұрыс толтырылуын мұқият қадағалаңыз!

Абонементке касса машинкесінің белгісі қойылуы керек.

Газетке жазылуды (мекен-жайды өзгертуді) толтыру кезінде касса мәшинкесі болмаған жағдайда абонементке жергілікті байланыс бөлімшесінің календарлық штемпелі басылуы тиіс. Мұндай жағдайда газетке жазылушыға абонементке қоса жазылу (мекен-жайды өзгерту) бағасының ақшасы туралы түбіртек қағаз бірге тапсырылады.

Газетке не журналға жазылуды, сондай-ақ басылымның жеткізілетін мекен-жайын өзгертуді толтыру үшін жеткізу кәртішкесі бар абонемент бланкісі жазылушының өз қолымен сиямен толтырылады. Онда ешқандай қысқартуларға жол берілмейді және жазу айқын болуы тиіс. Мұның бәрі де «Баспасөзодағы» каталогында баяндалған ережелерге сай болуы шарт.

Басылымның жеткізілетін мекен-жайын өзгерту кезінде ай аттары көрсетілетін торларды, сондай-ақ «ПВ—Орын» деген торды байланыс кәсіпорнының немесе «Баспасөзодағының» қызметкері толтырады.

تاماق-پەقەت نان ۋە سۇ

قازاقستان كەسپىي ئىتتىپاقلىرى فېدېراتسىيەسى كېڭىشىدە يۇرگۈزۈلگەن پىكىر سوراش نەتىجىسى شۇنى كورسەتتىكى، پايتەختتە پەقەت پېنسىئونېرلار بىلەن ناكالارلا ئەمەس، شۇنداقلا ئاز تەمىنلەنگەن ئائىلىلەر ۋە ستۇدېنتلارنىڭ بىسىم كوپچىلىگى پەقەت سۇ بىلەن نانىلا ئىستىمال قىلىدىكەن. بۇ، ئەلۋەتتە، كۈنىگە بىر قېتىم. ئەندى ئىشتىيى بارلار بۇ ئاددىي تاماق تۇرى ئۈچۈن كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساپ بىلەن 100 سوم سەرىپ قىلىدىكەن. چۈنكى ھازىر نانمۇ قىممەت. مەسىلەن، بىر تال بولكا 45سوم، ئالىي سورت ئۇندىن پىشىرىلگەن «قاپچاغاي» نېنى 75 سوم تۇرىدۇ. پىكىر سوراشقا قاتناشقان 1000 ئادەمنىڭ 75 پروتسېنتى ھەپتىسىگە بىر قېتىم گوشلۇك تاماق يەيدىغانلىغىنى، 15 پروتسېنتى تويغىچە تاماق يېگەن كۈنىنى ئەسلىيەلمەيدىغانلىغىنى، ئەندى 10 پروتسېنتى ئىككى كۈندە بىر قېتىم ئىسسىق تاماق ئېچىدىغانلىغىنى ئېيتقان.

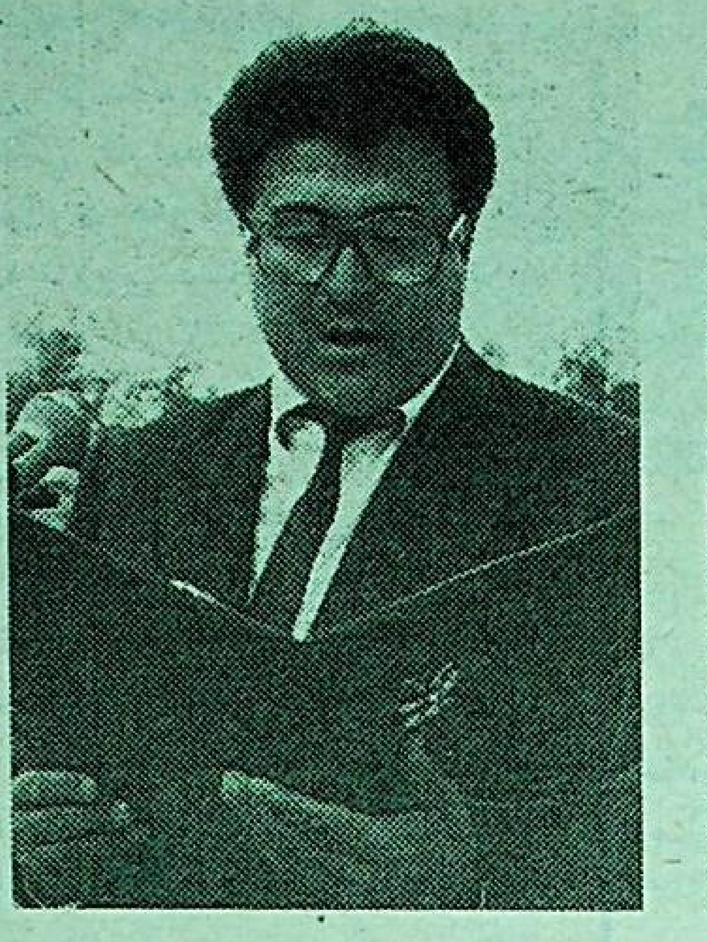

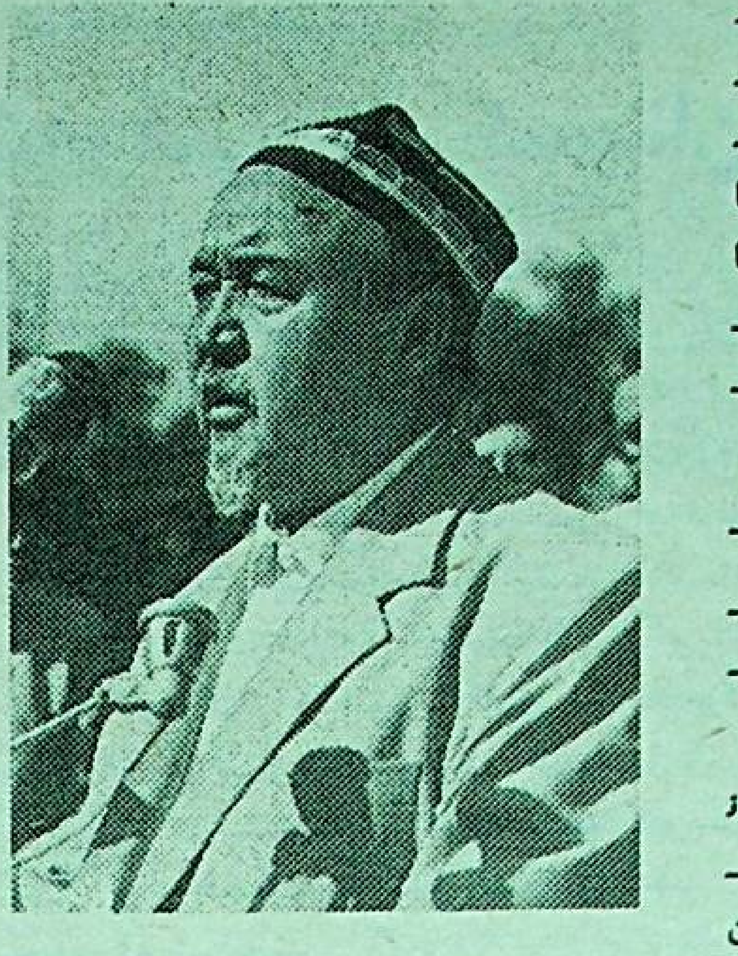

بىلال نازىم يادىكارلىقى ئورنىتىلدى

بېيىلقى ژىلنىڭ 31-ئاۋغۇست كۈنى داڭلىق ئۇسەك ۋادىسىدا، يەنى گۈزەل ياركەنت شەھىرىدە بۈيۈك شائىر بىلال نازىمنىڭ ھەيۋەتلىك ھەيكىلى قەد كۆتىرىپ، شۇ مەيداندا بىلال نازىم نامىدىكى زامانىۋىي يېڭى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋى ياش ئەۋلاتلارغا ئۆز ئىشىگىنى ئاچتى.

مەلۇمكى ئۆز ۋەتىنى شەرقىي تۈركىستاندا چەت ئەللىك باسقۇنچىلارنىڭ ئېزىش، ھاقارەتلەش دەرت ئەلىمىگە چىدىمىغان شائىر بىلال نازىم مىڭلىغان قېرىنداشلىرى سېپىدە ياركەنت تەۋەسىگە چىقىپ پانا تاپقان ئىدى. ئەزەلدىن دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن مېھنەتكەش خەلق ئۇسەك ۋادىسىنى ئاۋاتلاشتۇرۇپ چاتقال-جاڭگاللىقلارنى تازىلاپ، ئۇ يەرلەرنى ئېتىزلىقلارغا، بۈك-باراقسانلىق باغلارغا ئايلاندۇردى. يېشى يەتمىشلەرگە تاقاپ قالغان بىلال نازىم ياكەنت شەھىرىدە ياشىغان ژىللىرىمۇ ئىجادىي پائالىيىتىنى توختاتمىدى. ئېغىر جاپالارنى بېشىدىن كەچۈرگەچ، ئۇنىڭ سالامەتلىگى بۇ تەۋەگە چىققاندا خېلىلا ناچارلاپ كەتكەن ئىدى. ئاخىرقى ژىللىرى شائىرنىڭ كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالىدۇ. جىسمانىي روھىي جەھەتتىن زەئىپلەشكەن بولۇپ شائىر ياركەنت شەھىرىدە 1900-ژىلى ۋاپات بولدى.

شۇنى ئالاھىدە تەكىتلەش كېرەككى، بۈيۈك شائىر بىلال نازىم ياركەنت شەھىرىنىڭ ھاجىمەلىسىدە ياشاپ دۇنيادىن ئۆتكەن. شۇنىڭدىن بولسا كېرەك، ھاجىمەلىسىنىڭ تۇرغۇنلىرى ئەينە شۇنداق ئۇلۇق شائىر بوۋىسى بىلەن ھەقلىق يوسۇندا پەخىرلىنىدۇ. بىلال نازىمغا ھەيكەل ئورنىتىش تەشەببۇسىنى بىرىنچىلەردىن بولۇپ كۆتەرگەنلەرمۇ ئەشۇ مەھەللىدىكىلەردۇر. بۇ ئورۇندا جامائەتچىلىك ئىشلارنىڭ تەشكىلاتچىسى سابىت غەنىيېۋ بىلەن مەھەممەت نىيازوۋلارنىڭ نامىنى ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدۇ.

1988-ژىلى تالدىقورغان ۋىلايىتىدىكى رەھبەرلەرنىڭ ياركەنت تەۋەسىدە ياشاۋاتقان ئۇيغۇر زىيالىيلىرى بىلەن ئۇچرىشىشى بولدى. ئاشكارىلىق، دېموكراتىيە يېڭىدىن قانات يېيىۋاتقان شارائىتتا دەسلەپكى قېتىم ئۇيۇشتۇرۇلغان بۇ ئۇچرىشىشتا ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي ھاياتىغا دائىر كۆپلىگەن مەسىلىلەر كۆتىرىلگەن ئىدى. جۈملىدىن، 17-كوچمە مېخانىكىلاشتۇرۇلغان كولونىنىڭ باشلىغى تۇرسۇن سېيىتوۋ كۆرنەكلىك ئۇيغۇر ئەدىپلىرىنىڭ خاتىرىسىنى ئەبەدىيلەشتۈرۈش، كلاسسىك شائىر بىلال نازىمغا ياركەنت شەھىرىدە يادىكارلىق ئورنىتىش ۋاقتى يەتكەنلىگىنى ۋە شائىر نامىدىكى مەكتەپ قۇرۇلۇشىنى قولغا ئېلىش ئېمىشكىدۇ كېيىنگە سوزۇلۇۋاتقانلىغىنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن. ئۇچرىشىشتا رەسمىي تۈردە قويۇلغان بۇ مەسىلىلەر ۋىلايەت رەھبەرلىرى تەرىپىدىنمۇ قوللاپ-قۇۋۋەتلەشكە ئىگە بولۇپ، ئىش قولغا ئېلىندۇ، ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى بولسا، بىلال نازىم يادىكارلىغىنى ئورنىتىش ئىشى بىلەن بىۋاستە ۋە جىددىي شۇغۇللىنىدۇ. يادىكارلىق ئۈچۈن ئاھالىدىن مەبلەغ

ژىغىش بۇنىڭدىن ئىلگىرىرەك ئۇيۇشتۇرۇلغان ئىدى. ئۇ يەنە داۋاملاشتۇرۇلدى. بۇ خەيرلىك ئىشنى ئاڭلىغان ناھىيەدىن تاشقىرى جايلاردا ياشاۋاتقان ئۇرغۇلىغان ئۇيغۇر ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرىمۇ ئۆزلىرىنىڭ خالىسانە ياردەملىرىنى ئەۋەتتى.

قىسقىسى، ئۇلۇق شائىرنىڭ يادىكارلىغى ئۇمۇم خەلقنىڭ تەشەببۇسى بىلەن باشلىنىپ، خەلقنىڭ ياردىمى تۈپەيلى قەد كۆتەردى.

بىلال نازىم ھەيكىلىنى ئېچىش تەنتەنىسىنى ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رېھمجان توختاخۇنوۋ قىسقىچە كىرىشمە سۆز بىلەن ئاچتى:

— ھۆرمەتلىك جامائەت، قەدىرلىك مېھمانلار، بۈگۈن ناھىيەمىز تارىخىدا ئۇنتۇلماس ۋاقىئە يۈز بېرىۋاتىدۇ،— دېدى ئۇ ئۆز سۆزىدە،— جۇمھۇرىيىتىمىز مۇستەقىللىق ئالغىنىغا كۆپ ۋاقىت بولمىدى. ئامما قازاقىستان دىيارىدا ياشاۋاتقان بارلىق مىللەتلەر ھاياتىدا، تارىخىدا تەمۇنىلىك ئىشلار قىلىنماقتا. شۇلارنىڭ يارقىن بىر مىسالى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كلاسسىك شائىرى، ئەدەبىياتىمىزنىڭ يورۇق يۇلتۇزى بىلال نازىمغا ئورنىتىلغان يادىكارلىق ۋە ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتىلىدىغان زامانىۋىي ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىدۇر... شەھىرىمىزدە بىلال نازىم ھەيكىلى، ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان مەكتەپنىڭ قەد كۆتىرىشى بۇ ناھىيە خەلقلىرى قېرىنداشلىغىنىڭ، دوستلۇغىنىڭ يارقىن ئىپادىسىدۇر.

شۇنىڭدىن كېيىن قازاقىستان مىللىي ئاكادېمىيەسى ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنىستىتۇتىنىڭ بۆلۈم باشلىغى بىلال شۇناس ئالىم ساۋۇت مولائۇدوۋ ئۇلۇق شائىرنىڭ تەرجىمە ھالى ۋە ئىجادىي پائالىيىتى ھەققىدە دوكلاد بىلەن سۆزگە چىقتى.

—قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇستەقىللىككە ئىگە بولۇشى دىنىنى رىۋاجلاندۇرۇشقا، خۇدا يولىدىكى سوۋاپلىق ئىشلارغا جۈرئەتلىك تۇتۇش قىلىشقا كەڭ مۇمكىنچىلىكلەر يارىتىپ بەرگەن ئىكەن، بۈگۈن شۇنداق ئىشنىڭ شاھىدى بولۇۋاتقىنىمغا بەك خۇرسەنمەن،—دېدى ئۆز سۆزىدە س. موللائۇدوۋ،— بىلال نازىم شەرقىي تۈركىستان ۋە ياركەنت تەۋەسىدىلا ئەمەس،ئۇ تۈرك ئالەمى بويىچە تونۇلغان ئۇلۇق زات. ئۇ ئۆز دەۋرىدە مەدرىسىلەردە ئوقۇپ، بىلىم ئالدى، ئىمام بولۇپ ئىشلەپ دۇنيادىكى ئەڭ پاك ئىسلام دىنىنىڭ تەرەققىياتىغا بىر كىشىلىك توھپىسىنى قوشتى. ئۇلۇق ئەدىپكە ھەيكەل ئورنىتىلىپ، ئۇنىڭ نامىدا چىرايلىق يېڭى مەكتەپ سېلىنغان ئىكەن، بۇنىڭدىن بىز ئاللاتائالانىڭ ئەھلى مۆمىنلىرى ناھايىتى خۇشالمىز، مۇنداق سوۋاپلىق ئىشلارنى قىلغان ياركەنت خەلقىگە ژىراقتىكى قېرىنداشلىرىدىن تەشەككۈر بىلدۈرىمەن.

شۇنىڭدىن كېيىن سۆزگە چىققان ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ، قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ كاتىۋى ب. قويشىبايېۋ، قىرغىزىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ مۇخبىر-ئەزاسى، فىلوسوفىيە پەنلىرىنىڭ دوكتورى، پروفېسسور ئە. ئارىنبايېۋ، چېلەك ناھىيەسى «بارتوقاي» سوۋخوزىنىڭ دىرېكتورى ج. روزاخۇنوۋ، «ئادالەت» ئاگروفىرمىسىنىڭ رەئىسى ش. ئۇغمانوۋ ۋە باشقىلار ياركەنتلىكلەرنى چوڭ خۇشاللىقلىرى بىلەن تەبرىكلەپ، ئۇلارنىڭ نامىغا ئىللىق گەپلەرنى ئېيتتى.

ھەيكەلگە تارتىلغان لېنتىنى ق. بېكىپېۋ بىلەن ن. گولوۋاتسكىيلار قىيدى. ھەيكەل ئۈستىگە يېپىلغان ئاق يوپۇق ئاستا سىرىلىپ چۈشتى. شائىرنىڭ مەغرۇر ۋە ھەيۋەتلىك ھەيكىلى ئادەملەرگە ئىللىق باقتى.

...بىر دەمدىلا ھەيكەل ئالدىغا چوغدەك قىزىل گۈلدەستىلەر قويۇلدى.

* * *

خەلقىمىزنىڭ بۈيۈك شائىرى بىلال نازىم نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنى ئېچىش تەنتەنىسىدە ناھىيە ھاكىمى ئە. ئىبرايمولدايېۋ قىسقا نۇتۇق سۆزلىدى.

—مۇستەقىل جۇمھۇرىيىتىمىز خەلقلىرىنىڭ ئالدىدا يېتىشىدىغان خۇشاللىقلىرى ئۇرغۇن،— دېدى ھاكىم ئۆز سۆزىدە،— بۈگۈن بىز شۇنداق خۇشاللىق ۋاقىئەلەرنىڭ گۇۋاچىسى بولۇۋاتىمىز. ئۇيغۇر خەلقى كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ ئۇلۇق ئامايەندىلىرىنىڭ بىرى، شائىر ۋە فىلوسوف بىلال نازىمغا ھەيكەل ئورنىتىلدى، ئۇنىڭ نامىدا يېڭى مەكتەپ قەد كۆتەردى.

بۇ ناھىيە تەۋەسىدە ياشاۋاتقان بارچە خەلق ئۈچۈن ئورتاق خۇشاللىق. مۇنداق ئىش خەلقىمىزنىڭ بىر-بىرىگە بولغان سەمىمىي مۇناسىۋەتلىرى، ياردەملىرى تۈپەيلى بەرپا قىلىندى...

— ئۇيغۇرلار بىلەن قازاقلارنىڭ ئەزەلدىن ئىناق ياشاپ، بىر-بىرىگە يار-يۆلەك بولۇپ كېلىۋاتقانلىغىنى تارىختىن ياخشى بىلىمىز،— دېدى سۆزگە چىققان تالدىقورغان ۋىلايىتى ھاكىمىنىڭ ئورۇنباسارى ق. بېكىپېۋ.— ئىككى خەلقنىڭ ئۆرپ-ئادەت، ئەنئەنىلىرىمۇ ئوخشاپ كېتىدۇ. بۈگۈنكى قوش خۇشاللىق، يەنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇق شائىرى بىلال نازىمغا ئورنىتىلغان ھەيكەل ۋە ئۇنىڭ نامىدىكى يېڭى مەكتەپ شۇ دوستلۇقنىڭ يەنە بىر روشەن مىسالى بولۇۋاتىدۇ. بۇ چوڭ ئىشلار جۇمھۇرىيىتىمىز مۇستەقىللىككە ئىگە بولۇش نەتىجىسىدە قولغا كەلتۈرۈلدى. بىلال نازىم ئوخشاش ئۇلۇق ئامايەندىلەر بىلەن يەتتىسۇنىڭ بارچە خەلقى ئورۇنلۇق پەخىرلىنىدۇ....

بۈيۈك شائىر بىلال نازىم نامىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنى ئېچىش مۇراسىمىدا قاستېيېۋ نامىدىكى ئاگرار بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى ن. سەرېيكوۋ، ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ر. توختاخۇنوۋ، ياركەنت يېزا كېڭەشىنىڭ رەئىسى ئا. داۋۇتوۋا، «بىرلىك» كولخوزىنىڭ رەئىسى ئو. نىيازوۋ، شەھەرلىك كېڭەشنىڭ رەئىسى ر. ئەيسايېۋ، كالىنىن نامىدىكى كولخوزنىڭ رەئىسى ئا. مەشۇروۋ، «ئادالەت» ئاگروفىرمىسىنىڭ رەئىسى ش. ئۇغمانوۋ، پېشقەدەم ئۇستاز ب. قەمبەروۋا ۋە باشقىلار سۆزگە چىقىپ، ئۇلۇق شائىر-بىلال نازىمغا بولغان ئۆزلىرىنىڭ چەكسىز مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىشتى.

ئۆز مۇخبىرىمىز.

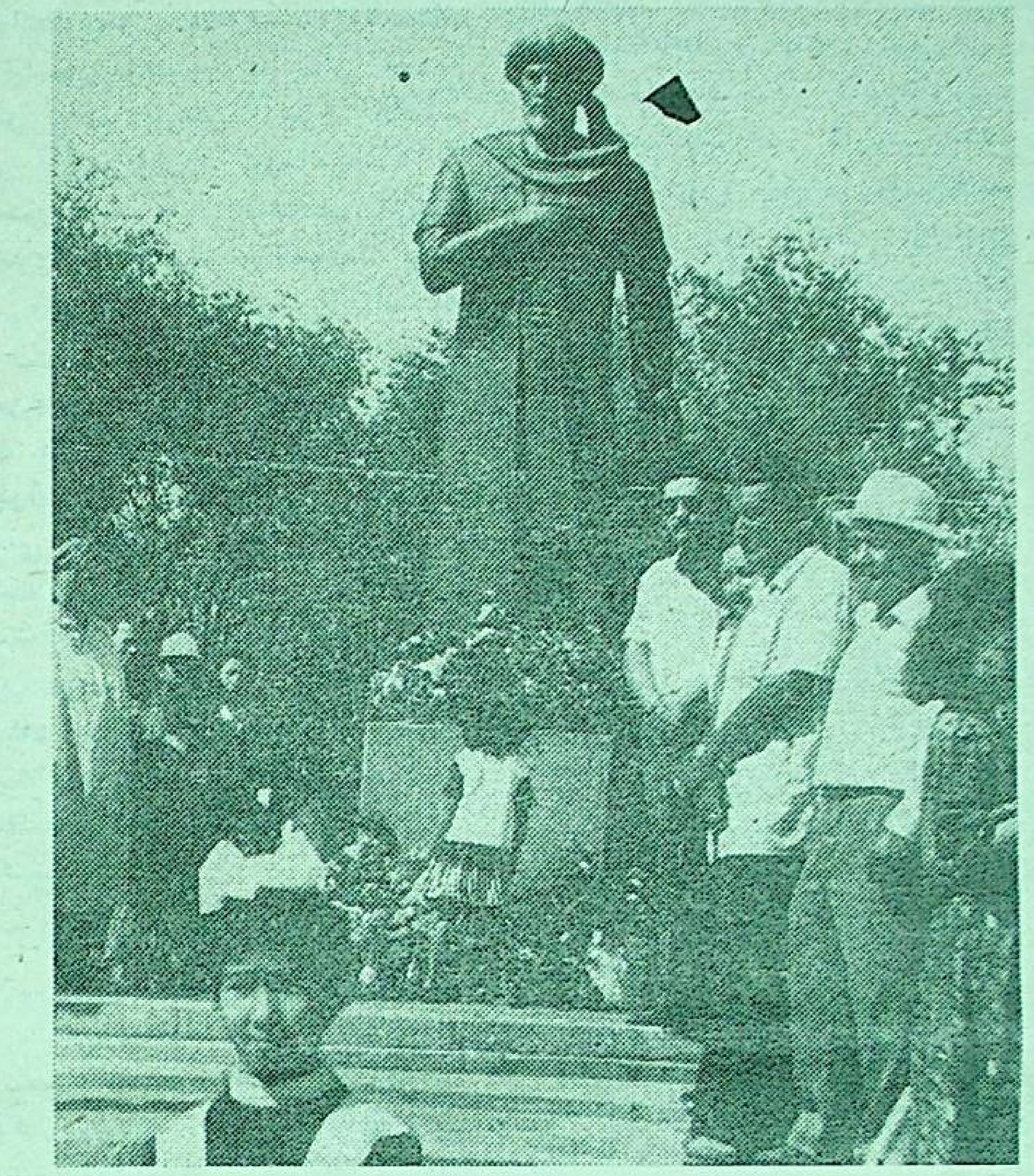

سۈرەتلەردە: بىلال نازىم ھەيكىلى ۋە ئۇنىڭ نامىدىكى مەكتەپنىڭ ئېچىلىش تەنتەنىسىدىن كۆرۈنۈشلەر. ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

شەرقىي تۈركىستان دەۋاسى غەرىپ ئەللىرىدە

گېرمانىيە، ئانگلىيە، شۋېتسارىيە، گوللاندىيە قاتارلىق ياۋروپا ئەللىرىدە ياشاۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلار 1976-يىلدىن بۇيان شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى ياۋروپا، ئامېرىكا جامائەتچىلىكىگە ۋە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىغا، شۇنداقلا باشقا خەلق ئارالىق تەشكىلاتلارغا تونۇتۇش ئۈچۈن ئىزچىل تۈردە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ كەلدى، بۇ جەھەتتە خوشاللىنارلىق نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

ياۋروپادا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان شەرقىي تۈركىستانلىق قېرىنداشلىرىمىز شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى مۇنتىزىم ۋە ماس قەدەم بىلەن ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن 1990-يىلى 17-يانۋاردا گېرمانىيەنىڭ ميۇنخېن شەھىرىدە تەشكىلىي ئاپپاراتلىرى بىر قەدەر مۇكەممەل بولغان «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستان مەدەنىيەت ۋە ياردەملىشىش ئۇيۇشمىسى»نى قۇرۇپ چىققانتى. پائالىيەت دائىرىسىنى يەنىمۇ كېڭەيتىش ئۈچۈن ئۇلار يېقىندا بۇ تەشكىلات نامىنى «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىگى»گە ئۆزگەرتتى. پېشقەدەم ئىنقىلابچىمىز ئەيسا يۈسۈپ ئالىپتېكىننىڭ چوڭ ئوغلى پىشقان سىياسىيون ۋە دىپلومات ئەركىن ئالىپ تېكىن بۇ تەشكىلاتنىڭ رەئىسلىكىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ كەلمەكتە.

«ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىگى» مەخسۇس كۈچ تەشكىللەپ، ھىندىستاندا قۇرۇلغان (1985-ي.) «شەرقىي تۈركىستان-ئىچكى موڭغۇلىيە-تىبەت خەلقلىرىنىڭ بىرلىگى» تەشكىلاتى ۋە 1990-يىلى گوللاندىيەدە قۇرۇلغان «بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا ۋەكىلى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتى» («ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتى») بىلەن بىۋاستە ھەمكارلىق تورى شەكىللەندۈرۈپ، شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى ئۈچ لىنىيە بويىچە بىر-بىرىگە ماسلاشتۇرۇپ ئېلىپ باردى.

خوشاللىنىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى، ئەركىن ئالىپ تېكىننىڭ «ۋاكالەتسىز مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ» رەئىسلىكىگە سايلىنىشى شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنىڭ ياۋروپادا جانلىق قانات يايدۇرۇلۇشىدا ۋە ئۇنى دۇنيا سەھنىسىگە ئېلىپ چىقىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە بولدى. «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىگى» ياۋروپادا ئاكتىپ سىياسىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىش بىلەن بىللە شەرقىي تۈركىستاننىڭ نۆۋەتتىكى ئېچىنىشلىق ھالىتىنى تونۇشتۇرىدىغان قوشتىللىق بىر خەبەرنامە تەسىس قىلىپ، ئۇنى ئېمىسچە، ئېنگلىزچە، تۈركچە، ئۇيغۇرچە تىللاردا نەشر قىلىپ، پۈتۈن دۇنياغا كۆپەيتىپ تارقاتماقتا. ئۇلارنىڭ زور دەرىجىدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە پۈتۈن ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىگە قىزىقىدىغان، ھېسداشلىق قىلىدىغانلار بارغانسېرى كۆپەيدى. ياۋروپادىكى كۆپلىگەن دۆلەتلەردە ۋە ئامېرىكىدا شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى تەشۋىق قىلىدىغان خەلق گۇرۇپپىلىرى ئۆزلىگىدىن شەكىللىنىپ، ئۇلار شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى ياۋروپا ۋە ئامېرىكا جامائەتچىلىكىگە تونۇتۇش جەھەتلەردە ئاكتىپ تۈردە ياردەم بەرمەكتە. ئەركىن ئالىپ تېكىننىڭ دالاي لاما باشچىلىقىدىكى تىبەت تەشكىلاتلىرى بىلەن كۆپ قېتىم ئۇچرىشىپ، پىكىر ئالماشتۇرۇشى نەتىجىسىدە ھەر قايسى ئەللەردە تۇرۇشلۇق تىبەت تەشكىلاتلىرى شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى دۇنياغا تونۇتۇش جەھەتلەردە ئاكتىپ ياردەم بەرمەكتە. دالاي لاما دۇنيادىكى ھەر قانداق دۆلەت ۋە تەشكىلاتلارنىڭ رەھبەرلىرى بىلەن بولغان ئۇچرىشىشلاردا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى تىبەت مەسىلىسى بىلەن بىرگە ئورتاق تىلغا ئېلىپ كەلمەكتە.

«ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىگى» كۆپلىگەن دۆلەتلەرنىڭ پارلامېنتلىرى ۋە شۇ پارلامېنتلار تەركىبىدىكى كىشىلىك ھوقۇق كومىتېتلىرى بىلەن بىۋاستە كۆرۈشۈپ، بۇ پارلامېنتلاردىن شەرقىي تۈركىستانغا مەخسۇس ھەيئەت ئەۋەتىپ، ئۇ يەرنىڭ ئىنسان ھوقۇقى مەسىلىسىنى نەق مەيداندا تەكشۈرۈپ چىقىشنى ۋە بۇنىڭغا ئائىت مەخسۇس دوكلاد يېزىپ چىقىشنى تەلەپ قىلغان ئىدى. كۆپلىگەن دۆلەتلەرنىڭ پارلامېنتلىرى ئۇنىڭغا ماقۇل بولدى ۋە ۋەدە بەردى. ئانگلىيە پارلامېنتى كىشىلىك ھوقۇق كومىتېتى مەخسۇس شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىنسان ھوقۇق مەسىلىسىگە ئائىت بىر يازما دوكلاد ھازىرلاپ تارقاتتى ۋە بۇ دوكلادنى خىتاينىڭ ئانگلىيەدىكى باش ئەلچىسى مايۇخەن ئارقىلىق چىن ھۆكۈمىتىگە سۇندى. ئاۋستىرالىيە پارلامېنتى كىشىلىك ھوقۇق كومىتېتى شەرقىي تۈركىستانغا 9 كىشىلىك بىر ھەيئەت ئەۋەتتى. ئۇلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئىنسان ھوقۇق مەسىلىسىنى ئەتراپلىق تەكشۈردى. يېقىندا تىبەت خەلقىنىڭ دىنىي ۋە سىياسىي داھىسى دالاي لاما ئامېرىكىغا زىيارەتكە بېرىپ، ئامېرىكا پرېزىدېنتى كلىنتون بىلەن كۆرۈشكەندە، شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى تىبەت دەۋاسى بىلەن بىللە ئۇنىڭغا يەتكۈزدى.

ئامېرىكىدا خەلق ئارالىق تەشكىلات- «ئاسىيا ئۈچۈن دېموكراتىيەنىڭ» تەكلىپىگە بىنائەن 1992-يىلى 5-ئايدا سىياسىي پائالىيەتچىمىز ئەركىن ئالىپ تېكىن مەخسۇس ئامېرىكىغا بېرىپ، ئامېرىكا پرېزىدېنتى بۇشنىڭ مەسلىھەتچىسى دوگلاس پائول ۋە ئامېرىكا تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىگىنىڭ كىشىلىك ھوقۇق مەسىلىسىگە مەسئۇل خادىمى كىنت بىلاك ۋول بىلەن كۆرۈشۈپ، شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئەھۋالىنى ئۇلارغا تەپسىلىي تونۇشتۇردى.

«ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىگى» يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «خەلق ئارا كەچۈرۈم تەشكىلاتى»دىن شەرقىي تۈركىستاندىكى سىياسىي تۇتقۇنلار ۋە ئىنسان ھوقۇق مەسىلىسى توغرىلىق بىر مەخسۇس دوكلاد تەييارلاشنى تەلەپ قىلغانىدى. بۇ تەشكىلات شۇ مەزمۇندا مەخسۇس دوكلاد تەييارلاپ، پۈتۈن دۇنياغا تارقاتتى. دۇنيادىكى ھەر قايسى چوڭ ئاخبارات ئاگېنتلىقلىرى بۇ دوكلادنىڭ مەزمۇنىنى بەس-بەستە خەۋەر قىلىشتى. «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىگى» يەنە دۇنيا «يېشىل تىنچلىق تەشكىلاتى» بىلەن زىچ ئالاقە ئورنىتىپ، ئۇلارنى شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئېكولوگىيەلىك ۋەزىيىتى ھەققىدە بىر پارچە بايانات تەييارلاشقا دەۋەت قىلغانىدى، «يېشىل تىنچلىق تەشكىلاتى» ئۇلارنىڭ دەۋىتىنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدى.

يېقىندا ئامېرىكىنىڭ سانفرانسىسكودا تۇرۇشلۇق تىبەت ئۈچۈن خەلق ئارالىق ھوقۇقچىلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى جان يار «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىگىگە» مەكتۇپ يېزىپ، بۇنىڭدىن كېيىن شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى داۋاملىق قوللايدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

ئەركىن ئالىپ تېكىن باشچىلىقىدىكى «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىگى» تەشكىلاتى ئىچىدىكى ئەزالار ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، ياۋروپا، ئامېرىكا، ئاسىيا قىتئەلىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن 30غا يېقىن خەلق ئارالىق يىغىنلارغا قاتناشتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۇلار گېرمانىيەنىڭ ميۇنخېن شەھىرىنى مەركەز قىلغان ياۋروپانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا يىغىن چاقىرىش، ئەدەبىيات-سەنئەت پائالىيەتلىرىنى تەشكىللەش قاتارلىق خىلمۇ-خىل شەكىللەرنى قوللىنىپ، شەرقىي تۈركىستان دەۋاسىنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە تونۇتۇش يولىدا بارلىق تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتمەكتە. ۋەتەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق شەرقىي تۈركىستان خەلقى «ياۋروپا شەرقىي تۈركىستانلىقلار بىرلىگى» تەشكىلاتىدىكى ھارماس ئوغلانلىرىمىزغا ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرىدۇ ۋە ئۇلارغا مۇۋەپپەقىيەت تىلەيدۇ.

«شەرقىي تۈركىستان ياشلىرى» گېزىتىدىن ئېلىندى.

تارىخىمىز ھەققىدە يېڭى كىتاب

شەرقىي تۈركىستان تارىخى بۈگۈنكى كۈنلۈكتە دۇنيادىكى نۇرغۇن تارىخچى-ئېتنوگرافلارنى، شەرقشۇناس ۋە تۈركىيشۇناس ئالىملارنى بېگىلىۋاتىسەن ئۆزىگە جەلپ قىلماقتا ۋە ئۇنى ئادالەت ئۆزگىدىن تەتقىق قىلىشنى ئىلگىرى سۈرمەكتە. ئۇشبۇ ئۇزۇن ئاتاقلىق رۇس شەرقشۇناسى دېمىترىي پوزنېييېۋنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ ھەقىقىي تارىخى توغرىلىق ئېيتقان سۆزلىرى يادىمىزغا چۈشىدۇ. ئۇ شۇنداق دېگەن ئىدى: «خىتاي تارىخچىلىرى ۋە ئۆلىمالىرىنىڭ ھەم مۇسۇلمان تارىخچىلىرىنىڭ قۇرۇق-فورمال مەلۇماتلىرى بىلەن يېزىلغان تارىخ-ئۇيغۇرلارنىڭ ھەقىقىي ۋە ئەينى مەنىسىدىكى تارىخىي ئوچېركلىرىنى ھېچ قاچان يورۇتۇپ بېرەلمەيدۇ. پەقەتلا ياۋروپا تەتقىقات-تەپەككۈرى ئۇسۇللىرى بىلەن تەتقىق قىلغاندىلا، شۇنىڭدەك شەرىقتە نامەلۇم بولغان يېڭى مەنبەلەر ئارقىلىقلا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ دۇنيادا تۇتقان ئورنىنى ۋە تارىخىي رولىنى چۈشىنىشنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان تارىخنى يېزىپ چىققاندىلا، بۇ تارىخنى ئاندىن «ئۇيغۇرلارنىڭ ھەقىقىي تارىخى» دەپ ئاتاش مۇمكىن».

خەلقىمىزنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىنى يورۇتقۇچى ئەنە شۇنداق ئەسەرلەرنىڭ بىرى لوندوندىكى ئابېردىيېن ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى، تارىخ پەنلىرىنىڭ دوكتورى ئاندرېۋ د. ۋ. فوربېسنىڭ «دوگۇ تۈركىستانداكى ھەرپ بېيلېرى» («شەرقىي تۈركىستاندىكى ھەربىي رەھبەرلەر») ناملىق كىتاۋىدۇر. ئەسەرگە «دوگۇ تۈركىستانىن 1911-1949-ئاراسى سىياسىي تارىخى» («شەرقىي تۈركىستاننىڭ 1911-1949-يىللار ئارىسىدىكى سىياسىي تارىخى») دېگەن قوشۇمچە سەرلەۋھە بېرىلگەن. ئۇشبۇ ئەسەرنى ئەنۋەرجان تۈرك تىلىغا تەرجىمە قىلغان.

د. ۋ. فوربېسنىڭ مەزكۇر ئەسەرى «كىرىش سۆز»، «تەپسىلىي تەقرىز» بىلەن 7 باپ بولۇپ، «شەرقىي تۈركىستان ۋە ئۇنىڭ تارىخى قانداق؟» دېگەن سوئالغا شەرقشۇناس ئالىم: «شەرقىي تۈركىستان خىتاينىڭ تەركىۋىدىن ئاجراپ چىقىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ مىللىي مۇستەقىل دۆلىتىگە ئىگە بولىدۇ» دەپ يازىدۇ ئۆز ئەسەرىنىڭ 15-16-سەھىپىلىرىدە.

1933-يىلدىكى قەشقەردە قۇرۇلغان «شەرقىي تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى» بىلەن 1944-يىلى غۇلجىدا تەسىس ئېتىلگەن «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ» سىياسىي تارىخى ئۈستىدە توختالغان ئەدىپ بۇ مىللىي ئازادلىق ئىنقىلابلىرىنىڭ رەھبەرلىرى ھەم گومىنداڭچى، ستالىنچى، ماۋچى خىتايپەرەس مەنسەپدار رەھبەرلەرنىڭ تەرجىمھالىنى توپلىغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ فوتوسۈرەتلىرىنى بەرگەن.

ئايانكى، تارىخ، ئەينى مەنىسىدىكى تارىخ-ماكان ۋە زاماندا بولۇپ ئۆتكەن ۋاقىئە-ھادىسىلەرنىڭ، ئېھتىياج ۋە مەسىلىلەرنىڭ، سىياسىي-ئىجتىمائىي كۈرەشلەرنىڭ مەجمۇئىي سۈپىتىدىكى مۇتلەق ھەقىقەتتۇر. بۇنىڭغا ئەستايىدىل قارىغان ئالىم شەرقىي تۈركىستاننىڭ يېقىنقى زامان تارىخىنى ھەر خىل مەنبەلەر ئاساسىدا ئەترەپلىق ئۆگەنگەن، تارىخىي ماتېرىياللىرىنى قىياسەن تەتقىق قىلغان، كۆپ ئەجىر سىڭدۈرگەن. ئۇ ئۆز ئەسەرىدە: «...1920-يىلدىن 1949-يىلغىچە ئەنگلىيەنىڭ قەشقەر چىنىباغدا تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى بىلەن گومىنداڭ دەۋرىدىكى ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلىنىڭ ھەم ئەنگلىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ تۇرغان ھىندىستاننىڭ دېھلىدىكى سىياسىي ئورگانلارنىڭ ئارخىۋىدا «قەتئىي مەخپىي» دەپ ساقلانغان ئۇرغۇنلىغان ماتېرىياللارنى كۆرۈپ چىققانلىغىنى» يازىدۇ.

شۇنداقلا تارىخشۇناس ئۆز ئەسەرىنى يېزىشتا تارىخ پەنلىرىنىڭ دوكتورى لارس ئېرىك نىماننىڭ «1918-1934-يىللاردىكى ئۇلۇق برىتانىيە، خىتاي، روسسىيە ۋە ياپونىيەنىڭ شىنجاڭدىكى مەنپەئەتلىرى» ناملىق مونوگرافىيەلىك ئەسەرى، تۈرك تارىخچىسى قاراغۇجا ئاماچىنىڭ «شەرقىي تۈركىستان خىتاي مۇستەملىكىسى»، ئەيسابەگ ئالىپتېكىننىڭ «ئۇلۇق ۋەتەن دەۋاسى»، «تومۇر پەردە ئارقىسىدىكى شەرقىي تۈركىستان» ناملىق ئەسەرلىرى، تارىخ پەنلىرىنىڭ دوكتورى ھېيت بېي مىرزىنىڭ «شەرقىي تۈركىستان ۋە روسسىيە» ناملىق كىتاۋى ۋە خەلق ئارا نەشرىياتلاردا ئىلگىرى-كېيىن بېسىلىپ چىققان «بېجىن بىلەن موسكۋا ئوتتۇرىسىدا تالاشتا قالغان شەرقىي تۈركىستان»، «خىتاي بىلەن رۇس ئوتتۇرىسىدىكى تۈركىستان»، «شەرقىي تۈركىستاننى قۇتۇلدۇرۇش كۈرەشلىرىدە- ھىندونېزىيە لىدىرلىرى» ئوخشاش- كىتاپ-رىسالىلەردىن پايدىلانغان.

خەلق ئارادا شەرقىي تۈركىستان سىياسىي تارىخىنىڭ پائال تەشۋىقاتچىسى ۋە تەرغىباتچىسى سۈپىتىدە تونۇلغان ئا. فوربېسنى ئۇشبۇ ئەسەرىنىڭ تۈرك تىلىدا نەشر قىلىنىشى بىلەن تەبرىكات ئېيتىپ، ئۇنىڭغا ئۆز مىننەتدارچىلىغىمىزنى ئىزھار قىلىمىز.

ق. سابىرھاجىيېۋ.
بىشكېك شەھىرى.

بۇيرۇتمىنى ئورۇنلاۋاتىدۇ

شەمەي. مىللىي يادرو مەركىزىنىڭ «لۇچ» ئىلمىي-ئىشلەپ چىقىرىش بىرلەشمىسى ئېكسپېدىتسىيەسىنىڭ ئالىملىرى ئالدىنقۇرغان ۋىلايىتىدىكى ئاقسۇ قەنت زاۋۇدى قىزىلچا يېتىشتۈرگۈچىلىرىنىڭ بۇيرۇتمىسىنى ئورۇنلىدى. ئۇلار ئېلېكترونلارنىڭ قۇۋۋەتلىك ئېقىمى ئارقىلىق ئۈگلېرودلۇق پولاتنى ئۇرلاندۇرۇش يولى بىلەن كەسكۈچى ئەسۋاپلارنىڭ يۇختىلىغىنى ئاشۇرۇشنىڭ ئۇسۇلىنى ئىشلەپ چىقتى.

يېڭى ئۇسۇل ئەسۋاپنىڭ خىزمەت قىلىشى قەرەلىنى خېلە ئاشۇرۇشقا ئىمكانىيەت بېرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ يېڭىلىق بىيىل قەنت زاۋۇدىدا كەڭ قوللىنىشقا باشلىدى. ئالىملار ھازىر بۇيرۇتمىلارنى ئىشلەشكە كىرىشتى.

چېخىيە تىجارەتچىلىرى قازاقىستاندا

يېقىندا تاشقى ئىقتىسادىي ئالاقىلار مىنىستىرلىگىدە قازاقىستان ۋە چېخىيە ئوتتۇرىسىدا سودا-ئىقتىسادىي ھەمكارلىق توغرىلىق شەرتنامىنى ئىمزالاش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى. تەرەپلەرنىڭ كېلىشىشى بويىچە چېخىيە تەرەپ جۇمھۇرىيىتىمىزگە ئېلېكتروۋوزلارنى، تېپلوۋوزلارنى، تروللېيبۇسلارنى ۋە ئۇلارغا خاس زاپاس قىسىملارنى، ھەر خىل يېزا ئىگىلىگى تېخنىكىسىنى، تىببىي ئاپپاراتلارنى يەتكۈزىدىغانلىقىنى گازنى قايتا ئىشلەش كومپلېكسىنىڭ بىر قاتار ئوبيېكتلىرىنى سېلىشقا قاتنىشىدىغانلىقى تەكىتلەندى. (قازتاگ).

ئۇيغۇر مىللىي تىبابىتىنىڭ داۋالاش ئالاھىدىلىكلىرى

ئۇيغۇر مىللىي تىبابىتى ئاساسەن كىشىلەرنىڭ سالامەتلىكىنى ئاسراش، ئۇلارنى ھەر خىل كېسەللىكلەردىن ھىمايە قىلىش، ئۇزۇن ساغلام ئۆمۈر سۈرىشى ئۈچۈن ھاياتنىڭ ھەر خىل باسقۇچلىرىدا ۋە كۈندىلىك تۇرمۇش جەريانىدا كېرەكلىك شەرتلەرنى تونۇشتۇرۇش، ھەر خىل تىپتىكى ئادەملەرنىڭ مىزاجى (مىجەزى)، جىسمانىي، شۇنداقلا روھى ھالىتىگە قاراپ تۇرمۇشقا ئېملەرگە رىئايە قىلىش لازىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە كېسەلنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇسۇللىرى، ئۇنىڭ پەيدا بولۇش جەريانىنىڭ تەرەققىياتىغا قاراپ باسقۇچقا بولۇپ داۋالاش، ساقايغاندىن كېيىن رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك شەرتلەر ھەققىدىكى مەزمۇنىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

تىبابىتىمىزنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكى شۇكى، بۈگۈنكى دەۋردە زامانىۋىي تىبابەت ئىلمى ئالغا سۈرۈۋاتقان تازىلىق سالامەتلىك كاپالىتى ئېكەنلىكىنى ئۇيغۇر تىبابىتى كۆپ ئەسىرلەردىن بۇيان ئىزچىل تەرىپلەپ كەلگەن. تېۋىپلىرىمىزنىڭ تازىلىققا رىئايە قىلىش تەلەپلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا بولۇپمۇ ئىسلام دىنى ئېتىقاتىمىزنىڭ ئىجابىي تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىشىمىز ئورۇنلۇق.

ئۇيغۇرلار شامان دىنىغا ئېتىقات قىلغان مەزگىللەردە باشقا شامان دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان خەلقلەرگە ئوخشاشلا ھايۋانلارنى ئۆلتۈرۈپ خام گۆش يەيتتى. ئىسسىق قان ئىچەتتى. بۇ شامان دىنى ئېتىقاتى بويىچە ياخشى ئادەت، سوۋاپلىق ئىش دەپ سانىلاتتى. نەتىجىدە ھايۋانلاردىكى كېسەللىكلەر ئادەملەرگە ئۆتۈپ، ھەر خىل كېسەللىكلەرنى پەيدا قىلاتتى. مەسىلەن، برۇتسېلېوز (ئاقسىل)، ئىخنىياكوۋ (بېغىر ئاغرىقى)، كويەدۈرگە ۋە باشقىلار.

كېيىنكى ئېتىقات قىلىشقا ئۆتكىنىمىز مانى دىنى شامان دىنىنىڭ ئەكسى بولۇپ، ئۇنىڭدا جان-جانىۋارلارنى ئۆلتۈرۈش مەنئىي قىلىناتتى. تازىلىققا رىئايە قىلىنماتتى. ھەتتا كىيىم-كېچەكلەردىكى پىشت-بۈرگۈلەر ئۆلتۈرۈلمىگەنلىكىدىن ئۇلار ئاغرىق تارقىتىشتا ۋاستىلىق رول ئوينىغان. ئۇنىڭدىن كېيىنكى قوبۇل قىلىنغان بۇددا دىنىدىمۇ تازىلىق مەسىلىرىگە كۆڭۈل بۆلۈنمەتتى. ھازىرقى دەۋردە بۇ دىنغا ئېتىقات قىلغۇچىلارنىڭ بەزى بىر ئۆرپ-ئادەتلىرى، مەسىلەن، بىر داس سۇدا پۈتۈن بەدىنى ۋە ئوز قوللىرىنى ژۇيۇ دىغانلىقى شۇنىڭ بىر ئىسپاتىدۇر. شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك جۇڭگو خىتاي تىبابەتچىلىكىدە تازىلىققا ئانچە زور تەلەپ قويۇلماي كېلىۋاتىدۇ.

ئۇيغۇر تېۋىپلىرى نەچچە ئەسىرلەردىن بېرى تەكشۈرۈپ، تەتقىقات قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ تىبابەتچىلىك تەجرىبىسىنى يەكۈنلەشى نەتىجىسىدە ئادەملەرنىڭ سالامەتلىكىنى ساقلاش، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش، داۋالاشتا ئەتراپتىكى مۇھىت، شەخس ۋە ئائىلە تازىلىقىنىڭ مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغانلىقىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن. بولۇپمۇ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغانلىقى ئۇلارنىڭ ئىجتىمائىي ۋە ئائىلەۋى ئادەتلىرىنى پۈتۈنلەي ئوزگەرتتى. ئىسلام دىنى ئېتىقاتىمىز قائىدە تەلەپلىرى بىلەن تىبابىتىمىزنىڭ تەلۋى جىپسىلىشىپ، تىبابەتچىلىكىمىزنىڭ تەرەققىياتىغا زور دەرىجىدە شەرت-شارائىت ياراتتى.

ئىسلام دىنىدا ئاساس قىلىنغان ساغلام كىشىلەرمۇ، بىمارلارمۇ شەرتسىز ئادا قىلىشقا تېگىشلىك تەرەت (بارلىق ئەزالىرىنى ژۇيۇپ تۇرۇش) كۈندىلىك ئادەتكە ئايلاندۇرۇلدى. مەسىلەن، ئىستىنجا قىلىش، ئېغىز بوشلۇغىنى، بۇرۇن، قۇلاق، پۇت-قوللارنى تازىلاپ ژۇيۇش، غوسۇل قىلىش، يېڭى تۇغۇلغان بۇۋاقلارنى ۋاقتى-ۋاقتىدا ژۇيۇپ تۇرۇش، تۇغۇتلۇق يەنى ھەيزى توختىغان ئاياللارنىڭ پۈتۈن بەدىنىنى ژۇيۇپ تازىلىشى، بۇرۇن، قۇلاق، قولتۇق، دوسۇن تۈكلىرىنى تازىلاپ، تىرناقلىرىنى ۋاقتىدا ئېلىپ تۇرۇش، ئىجىس، پاسكىنا نەرسىلەردىن ژىراق بولۇش، ھارام ئۆلگەن ھايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېمەسلىك، ھاراق ئىچمەسلىك، ئەپيۇن، نەشە چەكمەسلىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش باشقىمۇ ئۇرغۇنلىغان تازىلىققا ئائىت مەسىلىلەرنى كىشىلەرنىڭ شەرتسىز ئىجرا قىلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئىسلام قائىدە تەلەپلىرىگە ئاساسلانغان ئىككى مەسىلە ئۈستىدە تەپسىلىي توختىلىپ ئۆتۈش ئورۇنلۇق. ئۇلارنىڭ بىرىنچىسى، خەتنە (سۈننەت قىلىش). بۇ مەسىلە ھازىرقى زامان تىبابەت ئىلمىنىڭ دىققەت نەزىرىنى ئۆزىگە جەلىپ قىلماقتا. 1958-ژىلى پراگدا ئۆتكەن خىرۇرگىيەلىك داۋالاش كونفېرېنسىيەسىدە ئىسلام دىنىغا ئېتىقات قىلىدىغان خەلقلەردە ئەرلەرنىڭ جىنسى ئەزالىرىدا ھەر خىل خەتەرلىك كېسەللىكلەر ۋە راك كېسىلىنىڭ ئاز ئۇچرايدىغانلىقى، ئەكسىنچە باشقىلاردا ئۇنداق ئاغرىقلارنىڭ كۆپ ئۇچرىشىدىغانلىقى قەيت قىلىنغان ئىدى. شۇندا تىبابەتچىلىك مۇتەخەسسىسلىرى بۇنى ئەرلەرنىڭ جىنسى ئەزالىرى ئۇچىدىكى تېرە پوپۇگىنى ئېلىۋېتىشكە باغلىق دەپ چۈشەندۈرگەن. سەۋەۋى، تېرە پوپۇگىنى ئېلىۋېتىش ئۇ يەردە ھەر خىل كىچىك تەرەت قالدۇقلىرى، زەرەرلىك مىكروپلارنىڭ تۇرۇپ قېلىشىدىن ساقلايدۇ. شۇنىڭدىن يەنى سۈننەت قىلىش ئارقىلىق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىمكانىيىتى تۇغۇلىدىغانلىقى ئىنىقلاندى. شۇنىڭغا بىنائەن خىتاي ھۆكۈمىتى سەھىيە مىنىسترلىكى ئەرلەرنى ئۇمۇمىي يۈزلۈك سۈننەت قىلىشنى قارار قىلغان (شۇ مەزگىلدە مەن بېيجىن تىببىي ئىنىستىتۇتىنىڭ ستۇدېنتى بولغانلىغىم ئۈچۈن بىر نەچچە قېتىم ئۇنىڭ ئەمەلىياتىنىمۇ كۆرگەن ئىدىم).

ئىسلام دىنى ئېتىقاتى بويىچە زىنا، پاھىشىۋازلىق قىلىش ئەڭ چوڭ گۇنا سانىلىدۇ. ئۇنىڭ كۆپلىگەن ژۇقۇملۇق كېسەللەرنى تارىتىپ، پاجىئەلىك ئەھۋاللارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىغىنى ھازىرقى زامان تىبابىتى ئەمەلىي ئىسپاتلار بىلەن ئەستىقلىمەكتە. مەسىلە، گانارىيە، سىفلىس ۋە 20-ئەسىرنىڭ چۇماسى ئاتالغان سىپىد كېسەللىگى زىنا، پاھىشىۋازلىق قىلىش ئارقىلىق ژۇقۇپ تارىلىۋاتقانلىغى ھەممىمىزگە مەلۇم بولۇۋاتىدۇ.

مىللىي تىبابىتىمىزدە كىشىلەر بەدىنىدە پۈتۈن ئەزالارنىڭ ھاياتلىق ۋەزىپىسىنى نورمال داۋام قىلدۇرىدىغان بىر خىل كۈچ بار دەپ تەكىتلىنىپ، ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. بۇنى تىبابەت ئىلمىدە تەبەت كۈچى دەپ ئاتايدۇ. مەزكۇر كۈچ لازىم بولغان ھەر خىل ئوزۇق-تۈلۈك ماددىلىرىنى تېگىشلىك ئورۇنلارغا يەتكۈزۈپ، بەدەننى ئوز لايىغىدا مۇناسىپ تەمىنلەپ قۇۋۋەت ئاتا قىلىدۇ، ئادەم بەدىنىدە تەكرار يۈز بېرىۋاتقان بەزى بىر ھەرىكەتلەر ئادەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەملەرنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش، كېسەللەرنى داۋالاشتا تەبەت كۈچىنىڭ ماھىيىتىنى، ئېھتىياجىنى، سەۋەپلىرىنى چۈشىنىش تەلەپ قىلىنىدۇ. كېسەل پەيدا بولغاندا تەبەت كۈچىنىڭ نورمال ھالىتىگە كېلىشى ئۈچۈن لازىم بولغان ئوزۇقلۇق ماددىلار ۋە دورا-دەرمەكلەرنى بېرىش كېسەلنى داۋالاشتىكى مۇھىم ھالقا دەپ سانىلىدۇ. بىز بۇنىڭدىن ھازىرقى زامان ئىلمى ئاساسىدا بىلوك، ئۇگلۇۋودورود، مايىنىڭ ئادەم بەدىنىدىكى بىوخىمىيەلىك رىئاكسىيەنى، بۇ ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان ماددا ئالماشتۇرۇش جەريانىنى تېۋىپلىرىمىز بۇنىڭدىن نەچچە ئەسىر بۇرۇن بىلىپ، ئۇنىڭدىن ئەمەلى داۋالاش ئىشىدا كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش، شۇنىڭدەك بەدەننىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى ھەر خىل يات ماددىلارنىڭ زىيانكەشلىك قىلىشىدىن مۇداپە قىلىشنى بىلگەنلىكىنى ئۇچۇق كورەلەيمىز.

تىبابىتىمىزدە داۋالاش ئىشىدا ئادەملەرنىڭ مىزاجى، روھى ھالىتىگە، ئەسەب پائالىيىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. مىزاج كىشىلەرنىڭ ياشىغان ماكانى، ھاۋا كېلىماتى، ئۆرپى-ئادەت ۋە ئىرسىيىتى تەسىرى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدۇ. مىزاجغا روھى ھالەتكە ژۇقۇرى مىگە پوستلىغى قوماندانلىق قىلىشى نەتىجىسىدە ئادەم بەدىنىنىڭ بىر پۈتۈنلىگى، ھەرىكەت بىرلىگى كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ دەپ تونۇيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن تىبابىتىمىزدە بەدەننىڭ فىزىولوگىيەلىك جەريانى، تەبىي ۋە كەسپى خۇسۇسىيەتلىرى، پسىخولوگىيەلىك جىسمانىي ئالاھىدىلىكلىرى مىزاج دائىرىسىگە كىرگۈزۈلۈپ، ئادەم بەدىنىنىڭ ساقلىق، كېسەللىك ھالىتى ئەسەب سىستېمىسى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك دەپ قارايدۇ. بۇمەسىلىدە جۇڭگو خىتاي تىبابىتى ئەسەب سىستېمىسى، يەنى چوڭ مېيە پوستلىغىنىڭ ئادەم بەدىنىدىكى قوماندانلىق رولىنى تەن ئالماستىن «ژۈرەك، ئۆپكە قوماندان ئەزالار، مېيە بولسا قوماندان ئەزالارنىڭ ھەرىكىتى ئارقىسىدا ئىشلەيدىغان قوشۇمچە ئەزا» دەپ قارايدۇ. تىبابىتىمىزنىڭ ئەسەب سىستېمىسى ھەققىدىكى بۇ كوز قارىشىنى ھازىرقى زامان تىبابىتى ئىلمى ئاساسىدا دەلىللىمەكتە. ئۇمۇمەن، تىبابىتىمىزدىكى كېسەل داۋالاش ئۇسۇل-ئامىللىرى كېسەلنىڭ پەيدا بولۇشىنى ئېنىقلاش بىلەن ئۇنى داۋالاشتىن ئىبارەتتۇر. دېمەك، بۇ ھازىرقى زامان تىبابىتىنىڭ داۋالاش ئۇسۇللىرىغا ئۇيغۇنلىشىدۇ.

مىللىي تىبابىتىمىزدە ھازىرقى زامان ئىلغار تېخنىكا ئەسۋاپلىرى، لابوراتورىيە ۋە باشقىمۇ تەكشۈرۈش ۋاستىلىرى بولمىغان دەۋىر شارائىتىدىمۇ ئۆزىنىڭ قېدىمدىن كېلىۋاتقان ئۇسۇللىرى-بىمارنى كورۇپ، سوراپ، تومۇر تۇتۇپ تەكشۈرۈش تەجرىبىسى ئاساسىدا قېلىپلاشقان باشقىمۇ ئۇسۇللىرى ئارقىلىق دىئاگنوز قويۇپ داۋالاپ كەلگەن.

ئىنسان تەبەتتىن يارالغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەمدە پەيدا بولىدىغان ھەر قانداق كېسەلنى داۋالاشتا تىبابىتىمىز ئۇنىڭ داۋاسىنى تەبەتتىن ئىزدەيدۇ. تەبەت مۇجىزىلىرى ئوز پەرزەنتىگە راپاۋەتلىك قىلىشنى بىلىدۇ. بۇ ئاساسى قانۇنىيەتنى باشچىلىققا ئالغان تېۋىپلىرىمىز كېسەلنى ئوزۇقلۇق، شىپالىق خۇسۇسىيەتلەرگە ئېگە ئورگانىك ماددىلار، ئۇسۇملۇكلەردىن ئىشلەنگەن تەبىي دورىلار بىلەن داۋالايدۇ. دورىلارنى مۇرەككەپ قىلىپ ئىشلەشتە فىزىكىلىق ئوزگەرتىش ئۇسۇللىرىنى قوللىنىپ، ئۇنىڭ تەركىۋىدىكى ماددىلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ ئوزگىرىپ كېتىشىنى ساقلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بېرىلگەن ئۇ دورىلار بەدەننى زەھەرلىمەي شىپالىق رولىنى ئاتقۇرىدۇ. ئەگەر ئۇلار داۋالاش رولىنى ئۆتەلمىسە، غىزالىق رولىنى ئۆتەپ بەدەنگە سىڭىپ كېتىدۇ. ئازساندىكى زەھەرلىك دورىلار مەسىلەن، سىماپ، كوك تاش، كۈچۈلا ۋە باشقىلارنى بىر نەچچە خىل ئۇسۇللار بىلەن ئىسلاھ قىلىپ، ئۇلارغا باشقىمۇ بىرىكمىلەرنى قوشۇپ ئىشلىتىدۇ. شۇنىڭدەك ئۆكسىگىن ۋە كاربونغا باي بولغان ھەر خىل ئۇسۇملۇكلەرنىڭ چېچەكلىرى، ۋىتامىنغا باي مېۋە شىرنىسى ۋە شەربەتلەر بىلەن داۋالايدۇ. تىبابىتىمىزدە دورىلارنى مۇرەككەپ قىلىپ ياساشتا كوپىنچە ھەسەلنى ۋاستە قىلىپ پايدىلىنىدۇ. ھەسەل بەدەننى ئوزۇقلاندۇرۇش، داۋالاش خۇسۇسىيىتىگە ئېگە بولۇش بىلەن بىللە قوشۇلغان دورىلارنى مىكروپلاردىن چىرىشتىن ساقلايدۇ.

تىبابىتىمىزدە ئالىي سورتلۇق ۋە تېز ياردەم بېرىش خۇسۇسىيىتىگە ئېگە دورىلارنى ياساشتا ئىپار، مەرۋايىت، ئالتۇن، كومۇشكە ئوخشاش باھالىق ئەشيالار قوشۇلىدۇ. ئۇلار مېيە، ژۈرەك، قاتارلىق مۇھىم ئەزالارنىڭ ھوجەيرىلىرىگە ئوزۇقلۇق ماددىلارنى، ئوكسىگىننى تېز يەتكۈزۈپ بېرىدۇ. شۇنداقلا دورىلارنى تېز پارچىلاپ ھەرىكەت قىلدۇرۇش خۇسۇسىيىتىگە ئېگە. باھالىق ئەشيالارنىڭ ژۇقۇرىدا ئېيتىلغان دورىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى ياپونىيە، گېرمانىيە ئالىملىرى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ چىققان ۋە ئۆزلىرىنىڭ دورىگەرلىك ئىشلىرىدا پايدىلىنىشقا باشلىغان.

كېسەل داۋالاش، كىشىلەرنىڭ سالامەتلىكىنى ساقلاشتا تىبابىتىمىزدە تاماق ئىستىمال قىلىش، ئوزۇقلىنىشنىڭ تەرتىپ قائىدىسىگە ناھايىتى ئىنچىكە قارايدۇ. پەرھىز تۇتۇش داۋالاشنىڭ مۇھىم ئامىللىرىنىڭ بىرى سانىلىدۇ. شۇنداقلا ھەر بىر خەلقنىڭ مىللىي ۋە جىسمانىي خۇسۇسىيەتلىرى، ئۇلار ياشاۋاتقان ئەتراپتىكى مۇھىتنىڭ تەسىرى بىلەن ھېساپلىشىدۇ.

شۇنى ئىشەشلىك ئېيتىشقا بولىدىكى، ۋەتىنىمىزگە چەتتىن كېلىدىغان دورا-دەرمەكلەر مەلۇم سەۋەپلەر بىلەن توختاپ قالغان شارائىتتىمۇ مەۋجۇت تەبىي ئۇسۇملۇكلەر ۋە مەدەنلەردىن چىقىدىغان دورىلار ئارقىلىق خەلقىمىزنىڭ داۋالىنىش ئېھتىياجىنى تەمىنلەپ كېتەلەيمىز. چۈنكى شەرقىي تۈركىستاندا 3200 خىل ئۇسۇملۈك، مېۋە، مەدەن ۋە باشقىمۇ دورىلىق ئەشيالار بار بولۇپ، ھازىرقى كۈندە ئۇنىڭ پەقەتلا 300 خىلى پايدىلىنىپ كېلىۋاتىدۇ.

بارى مۇخلىسوۋ،
دوختۇر.

مەمتىمىن توختى

ماخۇسەنىنىڭ ياشلارنى مەجبۇري ئەسكەرلىككە تۇتۇپ، خەلقنى قاخشىتىشى

(ئاخىرى، بېشى ئوتكەن سانلاردا)

ماخوسەن قوشۇنلىرى 15 ياشتىن ژۇقۇرى، 45 ياشتىن توۋەن ئەرلەرنى ئەسكەرلىككە تۇتۇپ، ئۇرۇپ، قىيناپ، ئاتا-ئانىلارنى قاخشىتىپ ناھايىتى قاتتىق زۇلۇم سالاتتى. بارلىق ئىختىسادىغا تېگىشمەيدىغان ئەزىز پەرزەنتلىرىنى ئاتا-ئانىلاردىن، ئەر-ئاياللارنى بىر-بىرىدىن ئايرىۋېتىش، ھەتتا ئۇرۇپ ئولتۇرۇشتەك پاجەلەرگە چىداپ تۇرالمىسىمۇ، يەنىلا ئامالى يوق ئىدى. ھەربى مەشىقلەرگە كوتەلمەي تاياق زۇلمى، تاماقنىڭ ناچارلىقىدىن كېسەل بولۇپ كۈنگە نەچچىسى دېگىدەك ئولۇپ تۇراتتى. ئات بازىرى مەسچىتىنىڭ ئىمامى مۇنداق دەيدۇ: «ئاخۇن لۇيجاڭنىڭ ھەر كۈنى ئون نەچچە ئەسكىرى ئولۇپ تۇراتتى، بىر ئولۇكنى ئىككىدىن ماتا بىلەن ھەر كۈنى تورتەيشىنى، بەزىدە سەككىز-ئونتى بىزنىڭ مەسچىتكە ئېلىپ چىقىپ بېرەتتى. يەنە بىر قىسمىنى مۇپتى غوجام مازىرىغا ئېلىپ چىقىپ بېرەتتى. ھەر كۈنى شۇنچىلىك ئولۇك ئۈچۈن يەرلىك كولاشقا ئادەم بولمىغاچقا، 70-80 سانتىمېتىر چوڭقۇرلۇقتا بىرلا گور كولاپ، ھەممىسنى شۇنىڭغا دەپنە قىلاتتۇق.

دېمەك، كىشىلەر ئەسكەرلىككە تۇتۇلۇپ، موشۇنداق ئاقىۋەتكە قالماسلىق ئۈچۈن ئورۇنلىرى گەمىلەردە، بەزىلىرى ساندۇقلاردا، بەزىلىرى تۇكۇرلەردە يوشۇرۇنۇپ ژۇرۇپ كۈن ئوتكۈزەتتى. بۇنداق قىلىش ئىمكانىيىتى يوقلار ياكى تامال قىلالمىغانلار چەت يۇرتلارغا قېچىپ مۇساپىر بولۇشقا مەجبۇر ئىدى. ئەھۋال موشۇنداق ئېچىنىشلىق بولغاچقا، ئۇرغۇن ياشلار ئوزلىرىنى دالدىغا ئېلىش جەريانىدا خەتەرگە ئۇچراش ئەھۋاللىرىمۇ ئاز ئەمەس ئىدى. بىرلا ئەھۋالنى مىسالغا ئالسام، مېنىڭ ساۋۇت ئاخۇن (16 ياش)، ئابدۇقادىر ئاخۇن (14 ياش)، ئىككى بىر تۇققان ساۋاقداشىمنى (قاراقاش بازىرى قازان يېشى مەسچىتى ئىماممىنىڭ ئوغۇللىرى)نى ئاتا-ئانىسى ئەسكەرلىكتىن قاچۇرۇپ، 1935-يىلى يەر ئاستى گەمىدە يېقىش جەريانىدا، كېچىسى گەمىنىڭ ئاغزىغا ياپقان تۇگمەن تېشىنىڭ ھاۋا كىرىدىغان تۇشۇكىنى ئېچىۋېتىش ئۇنتۇلۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، بۇ بىر جۈپ ياش دىمىقىپ ئولۇپ كەتكەن. باللىرىدىن ئەشۇنداق جۇدا بولغان ئاتا-ئانىسى كېسەل بولۇپ، ئۇزۇن ئوتمەي ئارقا-ئارقىدىن ئولۇپ كەتكەن. بۇنىڭغا ئوخشاش ئېچىنىشلىق مىساللار ئاز ئەمەس.

ماخوسەن قوشۇنلىرىنىڭ ياش- ئوسمۇرلەرگىمۇ زۇلۇم سېلىشى

ماخوسەن قوشۇنلىرى 15 ياشتىن ژۇقۇرى ياشلارنى ئەسكەرلىككە تۇتقانلىقى سىرتىدا، 15 ياشتىن توۋەن، 8-9 ياشتىن ژۇقۇرى ئوسمۇرلەرنى ئۇتۇۋېلىپ، پەيجاڭدىن ژۇقۇرى ئەمەلدارلار مەنسەپ دەرىجىسىگە قاراپ، بىردىن بىر نەچچىگە قەدەر باللارنى ئوي خىزمىتىگە سالاتتى. بۇ باللارغا ھەربىي كىيىم كىيدۇرۇپ، «گاۋا» دەپ ئات بېرىپ، ئوي ئىچىدە ئويۇن ئويناشتىن ساقلاپ، ئوي سۇپۇرۇش، ئىشتانلىرىنى يۇيۇش، پۇت-قوللىرىنى ئۇۋۇلاش، تەرەت قاچىلىرىنى تازىلاشقا سالاتتى. كۈن بويى تىنماي ئەمگەك قىلىپ چارچىغان بۇ بىچارە باللار ئاخشىمى ئۇلارنىڭ پۇت-قوللىرى ئۇۋۇلاپ مۇگدەپ قالسا ياكى قىلغان ئىشلىرى كوڭۈلگە ياقمىسا، قاتتىق ئۇراتتى. شۇڭا كىشىلەر باللىرىنى موشۇنداق زۇلۇمغا ئۇچراپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ قىز باللىچە كىيىندۈرۈپ قوياتتى.

ماخوسەن قوشۇنلىرىنىڭ ئاياللارنى بوزەك قىلىشى

ماخوسەن قوشۇنىدىكى مەنسەپدارلار كوزىگە چىرايلىق كورۈنگەن ئاياللارنىڭ زورلۇق بىلەن نومۇسىغا تېگەتتى. ئۇلارغا قارشىلىق قىلىشقا ھېچ كىم پېتىنالماتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن بەزى ئوتۇن، سامان توشۇيدىغان باش ئاياللارمۇ قېرى مومايچە كىيىنىۋالاتتى. خەلقنىڭ ئويلىرىگە ئورۇنلىشىۋالغان كوچمەنلەر ياكى ئەمەلدارلارمۇ شۇ ئائىلىدىكى خوشنىلار ۋە شۇ مەھەللىدىكى ياش ئاياللارنىڭ تۈرلۈك ۋاستىلار بىلەن نومۇسىغا تېگەتتى. بۇنداق سەۋەپ بىلەن بەزى غورۇرى كۈچلۈگرەك ئائىلىلەردە پاجەلىك ۋاقەلەرمۇ كېلىپ چىقاتتى. شۇنى ئەسلەپ ئوتۇش كۇپايىكى، بىر قېتىم بىر روتا ئەسكەر سېپىل سىرتىدىكى يارلىقتا ھەربىي مەشىق ئۈچۈن چىققاندا، يالغۇز كېتىۋاتقان بىر ئايالنى تۇتۇۋېلىپ، باشتا روتا كوماندىرى تەجاۋۇز قىلىپ، كېيىن ئەسكەرلىرىنى باسقۇنچىلىق قىلىشقا بۇيرۇق قىلغان...

تەۋەككۇل-ئىسلام ئاۋاتتىكى قانلىق پاجە

خوتەندە 1936-يىلى ئىككى قېتىملىق قانلىق پاجە يۈز بەرگەن بولۇپ، ئورنى تەۋەككۇل،- ئىسلامئاۋاتتا ئىدى. ئۇنىڭ قىسقىچە جەريانى مۇنداق: ئىسلام ئاۋاتتىكى باج پۇنكىتىنىڭ مافامىلىيەلىك بىر باج خادىمى بىر دېخان ئايالنىڭ نومۇسىغا تەگمەكچى بولغاندا، ئۇنىڭ ئېرى بىلىپ قېلىپ قارشىلىق كورستىدۇ. ما ئۇنى ئاتماقچى بولغاندا، ئوزىنى مۇداپىە قىلىپ قوغدىنىش يۈزىسىدىن تۇتۇشۇپ قېلىپ، نەتىجىدە مانى ئولتۇرىۋەتكەن. ئەخمەت سەردار دېگەن ئادەم بۇ ئىشنىڭ ئاقىۋىتى يامان بولىدىغانلىقىنى مولچەرلەپ، ئەسلىدە ماخوسەن قوشۇنلىرىنىڭ زورلۇق-زومبۇلىقى، ئالۋاڭ-ياساقنىڭ بەك ئېغىرلىقى قاتارلىق كۆپلىگەنلەرگە نارازى بولۇپ قوزغىلاڭ كوتۈرۈشكە بەل باغلىغان. موشۇ ۋەقە سەۋەبى بىلەن دەرھال ئادەم توپلاپ، ماخوسەننىڭ ئىسلام ئاۋاتتىكى ئاقسۇغا قاتنايدىغان يول ئېغىزىنى توسۇپ ياتقان بىر ۋزۋود ئەسكىرىگە ھوجۇم قىلىپ بىر قىسمىنى ئولتۇرىدۇ، بىر قىسمى جان قۇتقۇزۇش ئۈچۈن خوتەنگە قېچىپ چىقىپ، ماخوسەنگە ئەھۋالنى مەلۇم قىلىدۇ. ماخوسەن غەزەپلىنىپ، پىلىموت، مىلتىق، قىلىچ بىلەن تولۇق قوراللانغان ئىككى روتا ئاتلىق ئەسكەرنى قوزغىلاڭنى باستۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىدۇ. خوتەن بىلەن تەۋەككۇلنىڭ ئارىلىقى 90 كىلومېتىر يول بولۇپ، ئەخمەت سەردارمۇ كالتەك، توقماقلار بىلەن تولۇق قوراللانغان بىر نەچچە يۈز دېخاننى باشلاپ، ماخوسەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۈچۈن خوتەنگە قاراپ ماڭغاندا، ئىككى تەرەپ ئوتتۇرا يولدا تۇتۇشۇپ قېلىپ، بىردەم ئېلىشىدۇ. لېكىن قوزغىلاڭچى دېخانلار قولىدىكى تاياق، توقماق بىلەن پىلىموت، مىلتىقلارغا تاقابىل كېلەلمەي، ھەممىسى تەرەپ-تەرەپكە قاچىدۇ. ماخوسەن ئەسكەرلىرى قوراللىرىدىن ئوق ياغدۇرۇپ، ئات بىلەن كەينىدىن قوغلاپ ئۇلارنى قىرىشقا باشلايدۇ، ئەنچە ئون ئادەم ئولدۇ ۋە ياردار بولدۇ. خەلق ھەر تەرەپكە قېچىپ، تارقىلىپ، بىر ئىككى كۈللىك يەرگىچە توغراقلىق ۋە جاڭگاللىقلارغا يوشۇرىنىدۇ. قوزغىلاڭنىڭ باشلىغى ئەخمەت سەردار (سەردار-1933-يىلدىكى ئىسلام قوزغىلاڭچى ئەسكەرلىرىنىڭ روتا باشلىغىغا بېرىلگەن ئۇنۋان) بىر قىسىم ئادەم بىلەن دەريانى بويلاپ ئاقسۇغا قېچىپ كېتىدۇ. ماخوسەننىڭ ئاتلىق ئەسكەرلىرى قاچاقلارنى قوغلاپ، ئۇچرىغانى ياش-قېرى دېمەي ئېتىپ تاشلاپ، تەۋەككۇل، ئىسلام ئاۋاتقا باستۇرۇپ كىرىپ، 3-4 كۈن قىرغىنچىلىق قىلىدۇ، ھەتتا ئوي ئاختۇرۇپ يوشۇرۇنىۋالغانلارنىمۇ ئولتۇرۇپ، نەتىجىدە بۇ ئىككى كەنتتىن (خوتەن دەرياسىنىڭ شەرقى تەۋەككۇل، غەربى ئىسلام ئاۋات) 200دىن ئارتۇق ئادەمنى ناھەق قىرغىن قىلىدۇ. بىر مۇنچە ئادەملەرنى كۈن بويى باغلاپ قويۇپ، ئاممىغا ئىبرەت قىلىپ، خوتۇن-باللىرى ئالدىدا چېپىپ ئولتۇرىدۇ. مەن بۇ يەردە يۈز بەرگەن كونكرېت ۋەقەلەرنى تەكرارلىمايمەن، پەقەت ئوز كوزۇم بىلەن كورگەن ئەڭ قەبىھ بىر پاجەنى ئەسلەپ ئوتمەكچىمەن: ماخوسەن قوشۇنلىرى تەۋەككۇل، ئىسلام ئاۋاتتىكى قوزغىلاڭنى قانلىق باستۇرغاندىن كېيىن، يەرلىك ئەمەلدارلارنىڭ كورسىتىپ بېرىشى بىلەن قوزغىلاڭغا ئارىلاشمىغان بىگۇنالاردىن 30 نەچچىنى ئاممىغا ئىبرەت قىلىمىز دەپ، بىر-بىرىگە چېتىپ باغلاپ، ئاتنىڭ ئالدىدا ھايداپ، خوتەنگە ئېلىپ چىقىدۇ. ھەتتا لوپ ناھىيە جىيا كەنتىدىن تەۋەككۇلگە كېتىۋاتقان يولۇۋچىلارنىمۇ تۇتۇۋېلىپ بىرگە ھايداپ چىققان. بۇ مەھبۇسلارنى بىر نەچچە كۈن ھەر خىل ئازاپلار بىلەن سوراق قىلىپ، بەزىلىرىنى يالغان ئىخرارنامە يازدۇرۇپ، بىر شەنبە كۈنىدە (خوتەننىڭ كونا شەھىرى شەنبە كۈنىدە بازار ئىدى) چۈشتىن كېيىن بازار قىزىغان ۋاقتىدا، سۇ دەرۋازىدىكى قارا سۇ تۇگمىنى يېنىدىكى قىغ دوۋىلىگى دەپ ئاتىلىدىغان يەردە تەۋەككۇلدىن تۇتۇپ چىققان 36 ئادەمنى ئالتىدىن سەپ قىلىپ تىزدى. ئالدىنقى سەپتىكى ئالتە ئادەمنىڭ بۇرنىدىن تېشىپ سىم ئوتكۇزۇپ، ئىككىنچى سەپتىكى ئالتىسىنىڭ قولىقىدىن تېشىپ سىم ئوتكۇزۇپ، ئۇچىنچى سەپتىكى ئالتىسىنىڭ دولىسىدىن سىم ئوتكۇزۇپ، تۇرتىنچى سەپتىكى ئالتىسىنىڭ ئالقىنىدىن تېشىپ سىم ئوتكۇزۇپ، ئۇلادىن كېيىنكىلىرىنىڭ قوللىرىنى ئارقىدىن ئوخرەككە چىقىرىپ سىم بىلەن ئوراپ باغلاپ، ھەممىسنى بىر-بىرىگە چېتىپ، ئالتىدىن سەپ بويىچە ژۇكۇندۇرۇپ ئولتارغۇزۇپ، ئالدىن 18 جاللات ئالدىنقى ئالتە ئادەمنىڭ بېشىغا كېلىپ، بىر ئادەمنىڭ بېشىدا ئۈچتىن جاللات قىلىچ تەڭلەپ تۇردى. مەن شۇ كۈنلەردە ماخوسەن ئاچقان خەنزۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغۇچى بولۇپ، 16 ياش چامىسىدا ئىدىم. مەمەت رەجەپ، ھەسەنىياز قاتارلىق ساۋاقداشلار بىلەن شۇ مەيداندىكى سوگەت دەرىغىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ ھەممىنى ئوچۇق كورگەن ئىدۇق. خەلق پۈتۈن ئەتراپنى ئوراپ ئالغان ئىدى. ئاخۇن لۇيجاڭ بىر قىغ دوگىسىنىڭ ئۈستىگە چىقىپ تۇرۇپ، بىر نەچچە ئېغىز قىسقىغىنە سوز قىلدى، ئۇنى ھېچكىم ئاڭلىمىدى. ئاندىن بىر ھۇشتەك چالغان ئىدى، 18 جاللات تەڭلا بىردىن قىلىچ سېلىپ، ئالدىنقى سەپتىكى ئالتە ئادەمنىڭ بېشىنى كەستى. بىر ئادەم ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كېتىپ ژىقىلدى، بىرسى ئورنىدىن تۇرۇپ ئولتۇرۇپ قېلىپ ژىقىلدى. ئۇلارغا يەنە قىلىچ ئۇرۇلدى. جاللاتلار ئەشۇ تەرتىپ بويىچە 36 ئادەمنىڭ بېشىنى كېسىپ بولدى. ھەممە قايغۇ ئىچىدە، كوزلىرى ياش ژۇقى ئىدى. جازا مەيدانىنىڭ شىمالى تەرىپىدىكى چوڭ يولدا ئاق كىيىملىك بىر ئايال پەريات قىلىپ چاچلىرىنى ژۇلۇپ ئالە-زار قىلىۋاتاتتى. ئايالنىڭ ئالە-زارى ھەممىنىڭ ژۇرىگىنى ئەزگەندەك بولۇپ، بىر نەچچە ئاياللار ئۇنى يولەپ تۇرىشاتتى. ئەسلى ۋاقە مۇنداق ئىكەن: بۇ ئايال لوپ ناھىيە جىيا كەنتىدىن بولۇپ، 19 ياشلىق ئوغلى ئېشەك ھايداپ تەۋەككۇلگە كېتىۋاتقاندا، تەۋەككۇلدىكى قوزغىلاڭنى باستۇرۇپ قايتقان ئەسكەرلەرگە ئۇچراپ قېلىپ، ئۇنىمۇ باغلاپ بىرگە ئېلىپ چىقىپ، ئىسيانغا قاتناشماقچى بولغان دېگەن ناھەق گۇنانى ژۇكلەپ، 36 ئادەمنىڭ ئىككىنچى رېتىدە بېشىنى كەسكەنكەن. ئولۇكلەرنى يوتكەشكە كىرىشىپ كەتتى. دېمەك، تەۋەككۇل، ئىسلام ئاۋاتتىكى زۇلۇمغا قارشى دېخانلار قوزغىلىڭى ئەينە شۇنداق پاجەلىك ئاخىرلاشتى. بۇ 4-ئاينىڭ باشلىرى بولۇپ، دەل-دەرەخلەر كوكەرگەن مەزگىل ئىدى.

ماخوسەن قوشۇنلىرىنىڭ ئاخىرقى زاۋالىقى ۋە مەغلۇبىيىتى

1937-يىلى 10-ئاينىڭ ئون نەچچىلىرىدە، بىر كۈنى چۈش ۋاقتىدا، خوتەن ئاسمىنىدا ئۇچ دانە قوش قاناتلىق كوك رەڭلىك ئايروپىلان پەيدا بولۇپ، ئاۋۋال پەسلەپ ئۇچۇپ شەھەر ئەتراپىنى بىر نەچچە ئايلاندى. بۇ ئۇچ ئايروپىلان تەدرىجى ژۇقۇرى ئورلەپ، يېڭى شەھەر تەرەپكە بىر قانچە بومبا ھەم ئۇرغۇن تەشۋىق ۋاراقلىرىنى تاشلاپ كېتىپ قالدى. شۇ ئان ئوقۇتقۇچىلار بىزنى ئائىلىمىزگە قايتۇرۇۋېتىپ، ئوزلىرىنى دالدىغا ئېلىشقا چىقىپ كېتىشتى. مەن مەھەممەت رەجەپ قاتارلىق ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىر نەچچە تەشۋىق ۋارىقى تېپىۋېلىپ، ئاتا-ئانامغا ئوقۇپ بەردىم ئېسىمدا قېلىشىچە، ئۇنىڭ ئاساسى مەزمۇنى مۇنداق ئىدى: «ماخوسەننىڭ خۇيزۇ ئەسكەر ئەمەلدارلىرىنى ئويۇڭلاردا يوشۇرۇپ ساقلىماڭلار، نەرسە-كېرەك بەرمەڭلار ھەم ساتماڭلار، يول كورسەتمەڭلار، ئەگەر شۇنداق قىلغۇچىلار بولسا، قاتتىق جازالايمىز. پاش قىلىپ تۇتۇپ بەرگەن، كورسىتىپ قويۇپ بىزگە ياردەملەشكەنلەرنى مۇكاپاتلايمىز. دۇبەن شىڭشىسەي، رەئىس خوجىنىياز ھاجى». ئاتا-ئانام ئىنتايىن ھاياجانلىنىپ، كوز يېشى قىلىشىپ تۇرۇپ: «بۇ ئەبلەخلەرنىڭ جازاسىنى يەپ، يۇرتىمىزدىن قوتۇلىدىغان كۈنلەرمۇ كېلىدىكەن، بۇ ئەبلەخ-

لەرنىڭ گۆشنى چۆللەردە قارغا-قوزغۇ-
لار يېسۇن، ئىلاھىم»، دېيىشتى. بۇ سۆز
پۈتۈن خوتەن خەلقىنىڭ دائىم ئاغزىدىن چۈ-
شەرمەيدىغان قارغىش سۆزى ئىدى.

شۇ كۈنى كەچتە يېڭى شەھەرگە ئوت
قويىدىكەن، دېگەن گەپ تارقىلىپ، ئېخى قا-
راڭغۇ چۈشمەيلا يېڭى شەھەر ھاۋا بوشلى-
قىدا ئوت يالقۇنى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.
سېپىل ئىچىدىكى بۇ شەھەر بەك گۈزەل بو-
لۇپ، ئىدارە-جەمىيەت، خەلق ئۆيلىرى،
سودا دۇكانلىرى، ئاشپۇزۇل-ئاۋايخانە قاتار-
لىقلار ناھايىتى رەتلىك ھەم زىچ ئىدى. ئوت
ئۈچ كۈندىن كۆپرەك ۋاقىت توختىماي كۆ-
يۈپ، پەقەت سېپىلنىڭ تۆرت ئەتراپىدىكى
تاملار بىلەن شەرق تەرەپتىكى يالغۇز بېنا
بولغان ئاشلىق ئامبىرىدىن باشقا ھەممە نەر-
سە كۆيۈپ، پۈتۈن شەھەر تۈپ-تۈز يو-
لۇپ كەتتى. ئۇنىڭ چوغ يالقۇنلىرى بىر ئا-
يغىچە داۋام قىلدى. ئامما، شەھەر ئىچىدىكى
-تالان تاراج بىر كېچە داۋاملىشىپ، تاڭ ئا-
تقىچە شەھەردە ھېچ نەرسە قالمىدى. شۇ
كېچىدە پۇللۇق ماللارغا ئۇچراپ، باي بو-
لۇپ كەتكەن ئايرىم ئائىلىلەرمۇ بار. مەلۇم
بىر كىشى خوتەننىڭ چوڭ سودىگەر باي-
لىرىدىن بولۇپ قالدى.

شۇ كۈندىن باشلاپ ماخوسەنلەر شىڭشى-
سەي ئەسكەرلىرى كەلگەنگە قەدەر (بەش
كۈنگىچە) كۈندۈزى يېزىلارغا تارقاپ قې-
چىپ يوشۇرۇنۇپ، كېچىسى پەيدا بولۇپ،
ئۆيمۇ-ئۆي كىرىپ ئالتۇن-كۈمۈچ، ئېسىل قا-
تارلىق ۋەزنى يېنىك، پۇللۇق ماللارنى ئىز
دەپ-ئاختۇرۇپ، خەلقنى بۇلاڭ-تالاڭ قى-
لىپ، چەرچەن يولى بىلەن قېچىشقا باشلى-
دى. ھەتتا بەزى كىشىلەرنى ئالتۇن-كۈمۈچ-
نى چىقار، دەپ قىستاپ، باغلاپ، ئېسىپ قو-
يۇپ ئۇرۇش، ھەتتا ئېتىپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتەك
پاجىئەلەرمۇ يۈز بەرگەن ئىدى.

شىڭشىسەي ھوكۇمىتىنىڭ سوۋېت ئىتتى-
پاقىدىن ياردەمگە ئېلىپ كەلتۈرگەن ئايرو-
پىلانلىرى، دەسلەپكى كۈنى بىر قېتىم بوم-
باردىمان قىلىپ قايتىپ كەتكەندىن كېيىن،
ئەتىسىدىن باشلاپ ئون نەچچە كۈنگىچە
ھەر كۈنى پەيدا بولۇپ، شەرق تەرەپكە
ئۇچۇپ كېرىيە، چەرچەن يولىدا كېتىۋاتقان
ماخوسەن قوشۇنلىرىنى پىلىمۇت بىلەن ئوق-
قا تۇتۇپ، كەچتە قايتىپ كېتەتتى. كېيىن-
كى كۈنلەردە قاچقۇنلارمۇ كېچىسى يول
مېڭىپ، كۈندۈزى كامىرلاردا يېتىپ موكو-
نۇۋالغان ئىكەن. يۇرت ئىچىدە قالغان خوي-
زۇلارنى ژىل ئاخىرىغا قەدەر يوقۇتۇپ، تا-
زىلاپ بولغان.

بۇ قېتىم كەلگەن ھەربىي قوشۇنلار شىڭ-
شىسەي ھوكۇمىتى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئې-
لىپ كەلتۈرگەن رۇس، قىرغىز مىللىتىدىكى
ئەسكەرلەر بولۇپ، ھەممىسىنىڭ ئالدىدا 20
دانە تانك، 40تىن ئارتۇق ئاۋتوماشىنا، ئۇ-
لاردىن كېيىن ئاتلىق قىرغىز ئەسكەرلەر كە-
لدى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھازىرقى كۈنىلۈن
سۇ ئامبىرىنىڭ شىمالى تەرىپىدىكى راۋاق
ئالدى سۇ چاڭغا ئورۇنلاشتى.

ماۋلەن ئۇەنجاڭنىڭ بىر پولك قىرغىز
ئەسكىرى ژىل ئاخىرىغا قەدەر جەمىيەتنى
تازىلاپ رەتكە سېلىپ بولۇپ، ئاندىن ھازىر-
قى ناھىيەلىك ئاشلىق ئىدارىسى ئورنىدىكى
خۇدابەردى باينىڭ قوراسىغا ئورۇنلاشتى.
باشقا قىسىملار قايتىپ كەتتى. بۇ جەريان-
دا ماخوسەن ئەسكەرلىرىنىڭ ئوزىنى مەلۇم
قىلغان ۋە ئەسىرگە چۈشكەنلىرىنىڭ خويزۇ-
دىن باشقا مىللەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى بىر
قۇردىن كىيىم بېرىپ ئائىلىسىگە قايتۇردى.
خويزۇ ئەسكەرلىرىگىمۇ كەڭچىلىك قىلدى.
لېكىن، پەيجاڭدىن يۇقۇرى ئەمەلدارلارنى
ھەر كۈنى ماشىندا ئولتارغۇزۇپ، قۇماق-
نىڭ قۇملۇقىدا بېسمىقتۇردى. ماخوسەن بو-
لسا، خوتەننىڭ ئالتۇن، كۈمۈچ غەزىنىلىر-
نى ئېلىپ، سوگەت قورۇل، شەيدۇللا ئار-
قىلىق چەتكە چىقىپ كەتتى. ئۇنىڭ بىلەن مۇ-
لىك ھەزرەت، مالىيە نازىرى خۇدابەردى
ئەزمەتلەرمۇ بىللە چىقىپ كەتتى.

ئاققۇشلارغا قىياس قىلىپ

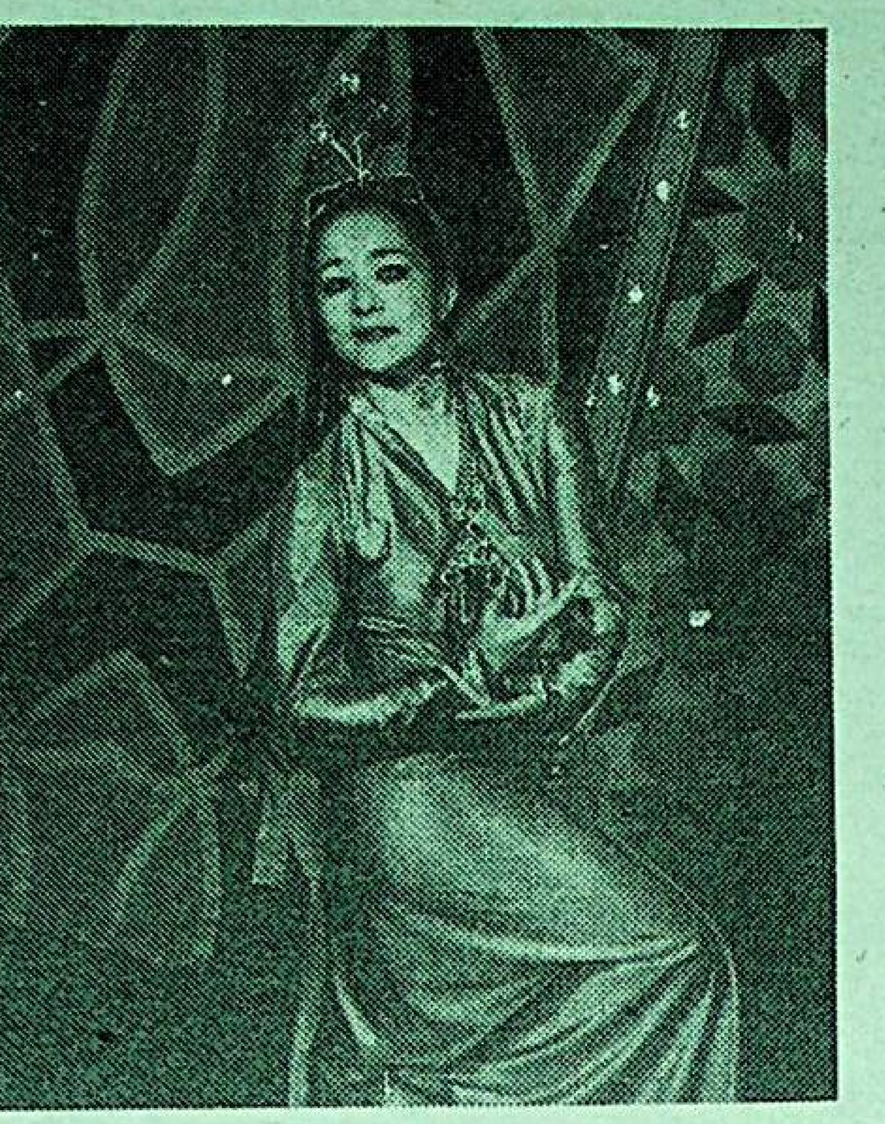

قازاقىستاندا خىزمەت كۆرسەتكەن ئار-
تىست ئەسقەرجان ئەكبەروۋنىڭ ئائىلىسىنى
مىللىي سەنئىتىمىزگە كۆپلىگەن كەسپىي تا-
لانتلارنى يېتىشتۈرگەن سەنئەت بوشۇگ-
گە قىياس قىلىش ئورۇنلۇق. ئوچۇغىراق
ئېيتقاندا، بۇ بىر كىچىك ئائىلەۋىي تىياتر.

پۈتكۈل ئاڭلىق ھاياتىنى ئۇيغۇر تىياترى
سەنئىتىگە بېغىشلىغان ئەسقەرجان ئاكا ۋە
ھېلىمەم ھەدىلەر پەرزەنتلىرىنى كىچىكىدىن
باشلاپلا ئۆزلىرىنىڭ ئىشىغا ۋارىسچى بو-
لۇپ قالىدىغان ياشلاردىن قىلىپ تەربىيلەش-
تە كۆپ كۈچ سەرىپ قىلىپ كەلگەن. بۇ-
لۇپمۇ ئۆز كەسپى ساھاسىدا ماھارەت سىر-
لىرىنى چوڭقۇر ئۆزلەشتۈرگەن ئەكبەرجان
ئاكا ھەر بىر بالىسىنىڭ تەبىتىدە سەنئەتنىڭ
قايسى تۈرىگە مايىللىق بار ئىكەنلىكىنى
ياخشى ھىس قىلىپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرى بى-
لەن زېرىكمەي ئىش ئېلىپ باردى.

«قۇش بالىسى ئۇگىسىدا كۆرگەننى قى-
لىدۇ» دېگەندەك، سەنئەتكار ئائىلىنىڭ ئو-
غۇل-قىزلىرىنىڭ ھەممىسى دېگىدەك ئائىلە
تەربىيەسى تۈپەيلى كورنەكلىك سەنئەتكار-
لار بولۇپ يېتىلىپ چىقتى. ئۇلارنىڭ چوڭ
قىزى زىننەت ئەكبەروۋا قازاقىستان خەلق
ئارتىستى نامىغا سازاۋەر بولغان. ئېلمان ۋە
ئەنۋەر كەسپىي سكرىپچىلار، سېلىمەم با-
لېتمېيستېر، خالبۇۋى- رېژىسسيور، نۇر-
بۇۋى پىئونىنو چالغۇچىسى، ئەينە شۇ ئائى-
لەۋىي سەنئەت گۈلدەستىسىنىڭ بىر گۈلى،
نامى جۇمھۇرىيەت ۋە ئۇنىڭ سىرتىدىكى
يەرلەردىمۇ تونۇلغان ئادالەت ئەكبەروۋا-
دۇر.

1959-ژىل. ئەسقەرجان ئاكا خورېئو-
گرافىيە ئۇچىلىششېسىدا ئوقۇۋاتقان قىز-
لىرى زىننەتگۈل بىلەن سېلىمەمنى يوقلىغاچ
ئالمۇتىغا كەلگىنىدە، كىچىك قىزى ئادەلەتنى-
مۇ بىللە ئېلىپ كەلگەن ئىدى. شۇ كۈنى
ھەدىلىرى ئاباي نامىدىكى ئوپېرا ۋە بالېت
تىياترىدا چايكوۋسكىينىڭ «ئاققۇش كۆلى»
بالېتىدا «كىچىك ئاققۇشلار ئۇسسۇلىغا»
ئىشتىراك قىلماقتىكەن. ئادالەت دادىسى بى-
لەن تىياترغا باردى. ھاشامەتلىك تىياتر بىنا-
سى، سېھىرلىك مۇزىكا، ئەجايىپ دېكاراتسى-
يە، ئەڭ ئاساسلىقى سەھنىدىكى ئۇسسۇل-
چى-ئاققۇشلار ئۇنىڭ ژۇمران قەلبىنى مەپ-
لىيا قىلدى، ئادالەت بار-زوقى بىلەن قاپ-
قارا كۆزلىرىنى سەھنىدىن ئۈزمەي ئولتى-
رىپ ئۇسسۇلنى تاماشە قىلدى. شۇڭلاشقى-
مۇ ھەتتا ئويۇن تۈگىگىنىنى سەزمەيمۇ قا-
لدى. ئاتىسى! -قىزىم، جۈرۈڭ قايتىمىز،-
دېگىنىدىلا بۇ گۈزەل چۆچەك دۇنياسىدىن ئۇ-
زۇلۇپ كەتكۈسى كەلمىگەندەك ئېغىر بىر
تىنىپ ئورنىدىن قوزغالدى. يېڭىلا سەھنىدە
كورگەن، لەپىلدەپ يېغىۋاتقان ئاپپاق قار-
دەك يېنىك ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ئۇسسۇل-
چىلار ئۇنىڭ كوز ئالدىدىن كەتمەتتى. شۇ،
شۇ بولدىدە، ئادالەتنىڭ قەلبىگە ئۇسسۇل
ئىشتىياقى ئورناپ، ئەينە شۇ ئاققۇشلارغا
قىياس قىلىپ ئۇسسۇل ئويناش ئارزۇسى
ئۇلغايدى. ئادالەتنىڭ شۇ ئارزۇسى كېلەر-
كى ژىلى ئۇنى ھەدىلىرىنىڭ يېنىغا ئوقۇشقا
ئېلىپ كەلدى.

قىزنىقىش باشقا، ئەمەلىياتتا ئۇنىڭ رو-
يايقا چىقىشى تىرىشچانلىق بىلەن ئىزدىنىپ
ئوقۇشنى، زېرىكمەي تۇراقلىق مەشغۇلات
ئوتكۈزۈشنى، تەلەپ قىلاتتى. شۇڭلاشقا ئا-
دالەت ئوز مەخسىتىگە يېتىش يولىدا شۇ
شەرتلەرنىڭ ھەر ئىككىسىگە قاتتىق ئەمەل
قىلدى. كۈندىلىك نەزەرىيەۋىي بىلىمنى ئە-
مەلىياتتا ئۇيغۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئۇ بە-
زەن پۈت-قولىدا جان قالمىغىچە قارا تەر-
گە چۈشۈپ، مەشىقلىنىپ ئۇسسۇل ئويناتت-
تى. ئۇستازى ئالسا گابىتوۋامۇ شاگىرتلى-
رىغا قاتتىق تەلەپ قوياتتى. ئۇلارنىڭ بىرەر
ھەرىكىتى كوڭۇلدىكىدەك چىقمىغىچە ئارام
بەرمەتتى.

ئايلار، ژىللار بىر-بىرىنى قوغلىشىپ ئو-
تىۋەردى. ئاقۋەت ئادالەتمۇ كەسپىي ئۇس-
سۇلچى دىپلومىنى ئېلىپ، جۇمھۇرىيەتلىك
ئۇيغۇر تىياترىغا ئىشقا قوبۇل قىلىندى. بۇ
1968-ژىلى ئىدى، ئۇ چاغدا تىياتردا ئۇي-
غۇر مىللىي ئۇسسۇلىنىڭ ماھىرلىرى خالىدەم
جەلىلوۋا، ياشلار ۋە ستۇدېنتلارنىڭ موسكۋا-
دا ئوتكەن ئالتىنچى دۇنيا يۈزلۈك فېستى-
ۋالىنىڭ لائورېياتى ئامىنەم يۈسۈپوۋا، ھاۋا-
خان ئەزىزوۋا، رېھا نىگۇل رازىيېۋالار ئىش-
لەتتى. ئادالەت شۇ پېشقەدەملەرنى ئۇستاز
تۇتۇپ، ئۇلاردىنمۇ ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ
نازۇك سىرلىرىنى ئۈگەندى، نەتىجىدە ئۇ
تېز ئارىدا كۆزگە كورۈنەرلىك ئۇسسۇلچى
بولۇپ تونۇلدى.

ئا. ئەكبەروۋانى تاماشىبىنلار ئالقىشىغا
ئېگە قىلغان دەسلەپكى ئورۇنلىغان ئۇسسۇل-
لىرىنىڭ بىرى ئۇنىڭ ئامىنە يۈسۈپوۋانىڭ
ئۇستازلىق قىلىشى ۋە سەھنىگە قويۇشىدا
«ياشلىق» ئۇسسۇلىنى ئورۇنلىغانلىقى بول-
دى. ئۇنىڭ مۇزىكىسى ئۇلار مەخسۇس بۇ-
يرۇتما بىلەن بەستىكار سازەندە غوپۇرجان
ئاكا قادىرھاجىيېۋقا يازدۇرغان ئىدى.

سەھنىدە ياشلىق لەززىتىگە چومگەن تال
چىۋىقتەك ياش قىز، ئۇ بىردە تاغ-جىرالار-
دىن ئۇركەشلىنىپ ئېقىپ چۈشۈۋاتقان تاغ
سۈيىدەك ھەر يان تولغىنىدۇ، بىردە مەيىن
باھار شامىلىدەك جىلۋە قىلىدۇ. ئۇمۇمەن،
ئۇسسۇلدا ئىپادىلىنىۋاتقان ياشلىق دەملىرى
دىللارغا شېرىن تۇيغۇلار بېغىشلايدۇ. ياش
ئۇسسۇلچى ماھارىتى بىلەن شۇندىلا ئوزى-
نىڭ تالانتىنى نامايىش قىلىش ئىختىدارىغا
ئېگە بولالىغان.

ئادالەت ئەكبەروۋانىڭ ئۇسسۇلىنىڭ ئۇ-
سلۇبى ئېنىق ۋە روشەن. رىتىمچانلىغى كۈچ-
لۈك، ئەۋرىشىم، لاتاپەتلىك ۋە نەپىس. ئۇ-
نىڭدا ھىسسىيات ئوچۇق ۋە ئورغۇپ تۇر-
دۇ. ئاساسلىق نەزەرىيەۋىي بىلىمگە ئېگە
بولغاشقا شوخ ئۇسسۇللارنىمۇ، كلاسسىك
ئۇسسۇللارنىمۇ يۇكسەك دەرىجىدە ئىجرا قى-
لىدۇ. ئۇ ھەر بىر ئۇسسۇلغا ژۇرەك ھارارى-
تى، قەلبىنى قوشۇپ، پۈتكۈل ۋۇجۇدى بى-
لەن ئوينايدۇ. ناخشا مەزمۇنىغا قاراپ ھە-
رىكەت قىلىشلىرى تاماشىبىنلارنى ئوزىگە مە-
پتۇن قىلىۋالىدۇ.

سەنئەتكارنىڭ رېپېرتۇئارىدىن ئۇيغۇر ئۇ-
سسۇللىرىدىن باشقا قازاق، ئوزبەك، تاجىك،
تۈركمەن، رۇس، ھىندى، ئەرەپ، ئافغان ۋە
باشقىمۇ مىللەتلەرنىڭ ئۇسسۇللىرى كوپلەپ
ئورۇن ئالغان. ئۇ چارەك ئەسىرلىك ئىش
جەريانىدا كوپلىگەن مەملىكەتلەردە بولۇپ،
ئوز ماھارىتىنى نامايىش قىلدى.

ئۇ سەمەرقەنت شەھرىدە ئوتكەن مۇقام-
چىلارنىڭ خەلق ئارا سىمپوزىئۇمىغا قاتنى-
شىپ، ئۇيغۇر لىرىك ۋە كلاسسىك ئۇسسۇ-
للىرىنىڭ ماھىر ئىجراچىسى ئېكەنلىگى بىلەن
تونۇلدى. شۇ قېتىمدا ئوزبەكستان رادىو
ۋە تېلېۋىدېنىيەسىنىڭ پەخرىي گراموتىسى
بىلەن تەغدىرلەندى. شۇنداقلا ئۇ «ناۋا»
ئانسامبلى تەركىۋىدە ئافغانىستان، پاكىس-
تان مەملىكەتلىرىدە بولۇپ، ئۇ يەرلەردىمۇ
تاماشىبىنلارنىڭ چوڭ ئالقىشلىرىغا ئېگە بو-
لالىدى.

ئۇنىڭ ھەر خىل جايلاردا قۇرۇلغان ئان-
سامبىللارنىڭ ئىشىنى تەشكىللەشتۇرۇش، جا-
نلاندۇرۇش، ئۇلاردىكى ياش تالانتلارنى تەر-
بىيلەش يۈزىسىدىن ئاتقۇرغان ئىشلىرىمۇ دى-
ققەتكە سازاۋەردۇر. پانفىلوۋ ناھىيەسىنىڭ
«بىرلىك» كولخوزىدا قۇرۇلغان ئۇيغۇر ئا-
خشا-ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ ئىشىنى يۇك-
سەلدۈرۈشتە كورسەتكەن خىزمەتلىرى شۇ-
نىڭ بىر مىسالىدۇر.

«سېھىرلىق ئالما» ۋە «ئەژدىھا ژىلى»
بەدىي فىلىملىرىدا، «ئۇيغۇر ناھاگىلىرى»،
«ئادالەت ئەكبەروۋا ئۇسسۇل ئوينايدۇ»
ۋە باشقىمۇ كىنو-فىلىملاردا ئاساسى ئۇس-
سۇل نومېرلىرىنى ئورۇنلىغان ئا. ئەكبەرو-
ۋا كىنو سەنئىتىدىمۇ ئوز تالانتىنى كور-
سەتتى. ئېرىنمەي ئىزدىنىپ، مەشىقلىنىشكە
ئادەتلەنگەن ئاتاقلىق ئۇسسۇلچى ھازىر ئوز
رېپېرتۇئارىنى بېيىتىش بىلەن ئۇيغۇر تىيا-
ترىدا ياشلارغا ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ نازۇك
سىرلىرىنى ئۈگەتمەكتە.

ھېلىغىچە كوڭلىدە ئاققۇشلارغا قىياس
قىلىش ئىستىگىدە ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ سىر-
لىرىنى مۇكەممەل ئوزلەشتۈرۈپ كېلىۋاتقان
ئادالەت ئەكبەروۋانىڭ كەلگۈسىدە يەنىمۇ
ژۇقۇرى پەرۋاز چوققىلىرىدىن كورۇنۇشى-
گە ئىشەنچىمىز كامىل.

د. توختاخونوۋا.
ئالمۇتا شەھرى.

پېنسىونېرلارغا قوشۇمچە ئاخچا بېرىلىدۇ

قازاقىستان مىنىسترلار كابىنېتى
«پېنسىونېرلار ھاياتىنىڭ ماددىي شارائىتىنى
بوڭىدىن كېيىنمۇ قوللاپ-قۇۋۋەتلەش
چارىلىرى توغرىلىق» توختام قوبۇل قىلدى.
ئىستېمال تاۋارلىرىغا ۋە خىزمەتلىرىگە
بولغان باھالارنىڭ ئوسۇشىنىڭ داۋام-
لىشىشىغا باغلىق مۇشۇ ژىلنىڭ 1-ئوكتەبر-
ىدىن باشلاپ، پېنسىيەلەرنى بوڭىدىن
كېيىن ئوستۇرۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرغىچە،
پېنسىونېرلارنىڭ بارلىق كاتېگورىيەلىرىنىڭ
پېنسىيەلىرىنى ھەر ئايدا قوشۇمچە ياردەم
بىلەن تەمىنلەش قارار قىلىندى.

پېشى، ئاكالىغى، ئەمگەك قىلغان ژىلى
شۇنداقلا مۇددەتلىك ھەربىي خىزمەت خىز-
مەتچىلىرىنىڭ ئايلىغى بويىچە تولۇق
ئەمگەك پېنسىيەلىرىنى ئېلىۋاتقان پېنسىو-
نېرلارغا ئون مىڭ سوم مىقدارىدا قوشۇمچە
ئاخچا بېرىلىدۇ.

تولۇق ئەمەس ئەمگەك ستاژى بويىچە
ئەمگەك پېنسىيەلىرىنى ۋە باققۇچىسىنى
يوقاتقانلىغى بويىچە پېنسىيە ئېلىۋاتقانلار
7 مىڭ سوم ئالىدۇ. ئىجتىمائىي پېنسىيە بو-
لسا 5600 سومنى تەشكىل قىلىدۇ.

بۇ ئاخچامىقدارى مىنىسترلار كابىنېتىنىڭ
1993-ژىلى 12- ئىيۇلدىكى №591-
«پېنسىونېرلارنى ماددىي جەھەتتىن قوللاپ
-قۇۋۋەتلەش بويىچە قوشۇمچە چارىلەر
توغرىلىق» ۋە 1993-ژىلى 30- ئاۋغۇستتى-
كى №745 «نان، نان مەھسۇلاتلىرى، تې-
رىق، يارما ۋە ئاھالىغا پىشىرىلگەن ناننىڭ
ئورنىغا سېتىلىدىغان ئۇنىڭ باھالىرى توغرى-
لىق» توختاملىرىدا بەلگۈلەنگەن پېنسىيەلەر-
گە قوشۇمچە ھەق تولەشتىن سىرت تو-
لىنىدۇ.

(قاز تاگ).

تۈركىي دۇنياسى شېئرىيىتىنىڭ بايرىمى

ئەلنى ئەلگە تونۇشتۇرۇشتا، خەلقنى يەنە بىر خەلققە تېپىشتۇرۇشتا ئەڭ چوڭ ئەلچى ئەدەبىيات بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئەدەبىي دوستلۇقنى- ئەبەدىي دوستلۇققا ئايلاندۇرۇشتا تالانتلىق ئەدىبلەرگە تەڭداشسىز كۈچ-قۇدرەت ئاتىقتۇر. بۇنى ئۆتكەن يىلى تۈركىيەنىڭ كونيە ۋە بۇرسا شەھەرلىرىدە ئۆتكەن تۈركىي دۇنيا شېئرىيىتىنىڭ بىرىنچى فېستىۋالى دەلىللەپ بەردى. ئەشۇ فېستىۋالدا نۆۋەتتىكى ئىككىنچى فېستىۋالنى قازاقستاننىڭ پايتەختى ئالمۇتىدا ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلغان ئىدى.

15-سېنتەبر كۈنى قازاقستاننىڭ پايتەختى ئالمۇتىدا-ئاباي نامىدىكى دۆلەت ئاكادېمىيەلىك ئوپېرا ۋە بالېت تىياتىرىدا تۈركىي دۇنياسى شېئرىيىتىنىڭ ئىككىنچى فېستىۋالى تەنتەنىلىك ئېچىلدى. قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى كاتىۋى قالدارىبېك نايمانبايېۋ مەزكۇر فېستىۋالنى ئېچىش نۇتقىدا مۇنۇلارنى ئالاھىدە تەكىتلىدى:

— ئۇلۇق مۇتەپەككۇر شائىرىمىز ئاباي قونانبايېۋ تەۋەللۇدىنىڭ 150 يىللىقىغا بېغىشلانغان تۈركىي ئەللىرى شېئرىيىتىنىڭ مەزكۇر ئىككىنچى فېستىۋالىنىڭ ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. ئۇ تۈركىي خەلقلەر شېئرىيىتىنىڭ يۈكسىلىشىنى بەلگىلەپ، مەشھۇر نامايەندىلىرىنى نامايىش قىلىش قاتارىدا، ئۇلۇق ئابايىنى، ئۇنىڭ كلاسسىك ئىجادىي مىراسىنى دۇنياغا تونۇشتۇرۇشتىن ئىبارەت. ئۇنداق بولغىنى ئابايىنى تونىغان دۇنيا قازاقنىڭ كىملىكىنى يېقىندىن بىلىدىغان بولىدۇ.

شېئرىيەت بايرىمىنىڭ يەنە بىر مەخسىتى بۈگۈنكى كۈندە ناھايىتى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان ئەدەبىياتقا يۇرتنىڭ نەزىرىنى ئاغدۇرۇش، ئوچۇغىنى ئېيتقاندا ئەدەبىياتنى قوغداش، ئىختىسادىي بوھراندىن قوتۇلدۇرۇشتىن ئىبارەت. موشۇ پېتى كېتىۋەرسە، باي ئەدەبىي خەزىنىمىزدىن ئايرىلىپ قالىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەزكۇر شېئرىيەت بايرىمىدا شېئرىيەتنى بۈگۈنكى مۈشكۈل ھالدىن قوغداش ۋە قوللاشنىڭ يوللىرىنى تېپىشنى نىيەت قىلىۋاتىمىز.

تۈركىي خەلقلىرى ئەدەبىياتىدا ئەزەلدىنلا شېئرىيەتنىڭ ئورنى بولەكچە. ئۇلۇق ئاباي «شېئر-سۆزنىڭ پادىشاسى» دەپ بېكار ئېيتمىغان. كلاسسىكلىرىمىزنىڭ ھەممىسى دېگىدەك شائىرلار. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ موشۇ خەلق ئارىلىق باش قوشۇش مەرىكىسىنى شېئرى ژانىرىغا بېغىشلىغىنىمىز تەسادىپى ئەمەس.

فېستىۋال قاتناشقۇچىلىرى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۋنىڭ يوللىغان تەبرىك سۆزىنى ئىللىق قارشى ئالدى. پرېزىدېنت ئۆز تەبرىكىدە تەكىتلىگەن مۇنۇ سۆزلەر شائىرلار قەلبىدە قالدى:

— شېئرىيەتنىڭ كۈچى ھەممىمىزگە ياخشى مەلۇم. ئۇ ژۇقۇرى ھىس-تۇيغۇلارنى، ياخشى ئىنتىلىشلارنى ئويغىتىدۇ. تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەر ئەسىرلەردىن بېرى ھەقىقىي شائىرلارغا چوڭ ھورمەت بىلەن مۇئاسىۋەت قىلىپ كەلگەن. شەرىقتە ئۇلار دايىم چوڭ ئاممىباپلىققا ئىگە ئىدى. ئادەملەر سىلەرنىڭ سۆزلىرىڭلارغا، سىلەرنىڭ يازغان ئەسەرلىرىڭلارغا قۇلاق سالىدۇ... ئالمۇتىدا ئۆتۈۋاتقان فېستىۋال ئەدەبىياتنىڭ مۇھىم ئىشى-خەلقلەرنىڭ روھىي بايلىقىنى ئاشۇرۇشقا ياردەم بېرىدۇ...

قازاقستان پرېزىدېنتىنىڭ ژۇقارقى تەبرىك سۆزىنى قازاقستاننىڭ خەلق يازغۇچىسى ئەبىش كېكىلباي ئوقۇپ بەرگەندە چوڭ زالدا گۈلدۈراس ئالقىشلار ياڭرىدى.

فېستىۋالنىڭ باشلىنىشىدىنلا قېرىنداش تۈركىي خەلقلىرىنىڭ مەنىۋىي بىرلىشىشىنىڭ ياخشى ئەنئەنىلىرى ياققال كوزگە كورۇنۇشكە باشلىدى. باشتىن-ئاخىر قازاقستاننىڭ دولەت تىلى-قېرىنداش قازاق تىلىدا ژۇرگۈزۈلگەن فېستىۋالدا تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان باشقا قېرىنداشلارنىڭ چىن ژۈرەك سۆزلىرىمۇ ئارىلىشىپ ياڭراپ تۇردى. تۈركىيە دېپلوماتسىيەسىنى باشلاپ كەلگەن تۈركىيە يازارلار (يازغۇچىلار) بىرلىگىنىڭ رەئىسى مېخمېد دوغاننىڭ سۆزى ئالاھىدە دىققەت بىلەن تىڭشالدى. ئۇنىڭ مۇنۇ سۆزلىرى كىشىلەرنىڭ يادىدا ئۇزاق ساقلىنىپ قالدى:

— بالىلىقىمدىن كومۇش قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئوسكەنمەن. ھېلىمۇ يادىمدا، شۇ قوڭغۇراقنىڭ ژىراق-ژىراقتىن ئاڭلىنىشىدا بىر مۇڭلۇق ناخشا، بىر يېقىملىق شېئىر، بىر دىلرابا ساز بار ئىدى. شۇ كومۇش قوڭغۇراقنىڭ ئۈنى بىزنى ئالمۇتىغا- ئاتا ماكانغا چىللاپ چاقىردى. ئەزەلدىن تومۇرى، تىلى، تارىخى بىر ئەللەرنىڭ ئەنئەنىلىكتە تەغدىرىمۇ، كېلەچىكىمۇ بىر بولماقتا. ۋاقىت شۇنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ قېرىنداش ئەللەرنىڭ يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىدا تۈركىي يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنى قۇرۇش، پۈتكۈل تۈركىي ئەدەبىياتىنىڭ ئورتاق تىلى بىلەن ئاۋازى «تۈركىستان» ژۇرنىلىنى چىقىرىش، شۇنداقلا «تۈركىستان» نەشرىياتىنى ئېچىش بۈگۈنكى كۈننىڭ تەلىۋى ۋە بىزنىڭ ئورتاق بورچۇمىزغا ئايلانماقتا. بىزنىڭ تىلىمىزمۇ، دىلىمىزمۇ، دىنىمىزمۇ، نىيىتىمىزمۇ ئورتاق. چىن دوستلۇقنىڭ ئاساسى بەلگۈلىرىمۇ ئەشۇلار بولسا كېرەك.

شېئرىيەت فېستىۋالدا سۆزگە چىققان شائىر غافۇ قايىربېكوۋ قازاق شېئرىيىتىنىڭ باشقا تۈركىي خەلقلەر شېئرىيىتى بىلەن بولغان يېقىن ئالاقىسى، ئەدەبىياتلار دوستلۇقىنىڭ خەلقلەر دوستلۇقىغا ئايلىنىدىغانلىقىنى ئۇرغۇلىغان دەلىللەر بىلەن ئىسپاتلاپ، ئۆزىنىڭ تۈركىي تىللىق شائىرلارغا بېغىشلاپ يازغان شېئىرلىرىدىن ئۆزۈلدىلەپ ئوقۇپ بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن ئەدەبىياتنى سىياسەتنىڭ قولى قىلىپ قويغان كوممۇنىستىك ئىمپېرىيە غۇلىغاندىن كېيىن قولغا كەلگەن ئازاتلىق، تەڭلىك ۋە قېرىنداشلىق دوستلۇقنى كۈيلەيدىغان شېئىرلار تۈرك، بولغار، نوغاي، قازاق تىللىرىدا ئوقۇلدى. شېئرىيەت بايرىمى بولغاچقا، مەنبەرگە كوتۈرۈلگەن شائىرلار ئۆزلىرى ياخشى كورگەن شېئىرلىرىنى بەس-بەستە، ھاياجان ئىلكىدە ئوقۇشتى.

شۇ كۈنى مېھمانلار شەرىپىگە قازاقستان سەنئەت ماھىرلىرىنىڭ چوڭ كونسېرتى كورسىتىلدى.

* * *

16-سېنتەبر كۈنى تۈركىي دۇنياسى شېئرىيىتىنىڭ خەلق ئارا ئىككىنچى فېستىۋالى قازاقستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ كونفېرېنسىيە زالىدا مەسلىھەت مەجلىسىنى ئۆتكۈزدى. يازغۇچى قالدارىبېك نايمانبايېۋ فېستىۋال قاتناشقۇچىلىرىغا مۇراجىئەت قىلىپ، كوپتىن بېرى كوڭۈلگە پۈككەن، ئەدەبىياتنىڭ بۈگۈنكى ۋە ئەتىسىگە باغلىق سالماقلىق ئوي-پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى، دەسلەپ سۆزگە چىققان پروفېسسور ت. قارقشېۋ تۈركىي خەلقلەر ئۈچۈن بىرلىك، ئىتتىپاقلىق سۇ بىلەن ھاۋادەك زۆرۈر ئېكەنلىكى ھەققىدە توختىلىپ، مۇستەقىللىك ۋە ئىختىسادىي گۈللىنىشنىڭ داغدام يولىغا چىقىۋالغان تۈركىيەدىن ئۈگىنىشنىڭ لازىملىقىنى تەكىتلىدى. «گەرچە بىزنى ئاتا ئورنىدا كورسىمۇ، بىز تۈرك قېرىنداشلىرىمىزنى ئاغا ئورنىدا كورۇشىمىز كېرەك، شۇنداقلا تۈرك دوستلىرىمىز قوللىنىۋاتقان لاتىن ئېلىپبەسىگە كوچۇشنى ئويلاشتۇرىدىغان ۋاقىت كەلدى» — دېدى.

فېستىۋالنىڭ مەسلىھەت مەجلىسىدە مىنبەرگە چىققان قازاقستان خەلق يازغۇچىسى، خەلق ئارا «زامان-قازاقستان» گېزىتىنىڭ باش مۇھەررىرى، «قازاقستان-تۈركىيە» جەمىيىتىنىڭ رەئىسى قالتاي مۇخامېتژانوۋ مۇنداق دېدى:

— سىياسەت ھاۋا رايىغا ئوخشاش ئەرسە-ئوزگىرىپ تۇرىدۇ، ئامما تىلىمىزنى، دىنىمىزنى، دىلىمىزنى قانچە يىللار ئوتسىمۇ ھوكۈمەتلەر ئوزگەرتەلمەيدۇ، بىر دەرەقنىڭ قىرىق پۇتىقىدەك تۈركىي خەلقلىرىنىڭ تىلى ئوزگەرمىگەن بىلەن زامان زورى بىلەن ئارىسى ژىراقلاپ، ئالاقىسى ئوزگىرىپ قالغىنى ھەقىقەت. بۇنىڭغا خەلق ئەيىپلىك ئەمەس. كوممۇنىستىك ئىمپېرىيەنىڭ غۇلىشى بىلەن قولغا كەلگەن ئازاتلىق، مۇستەقىللىك شارائىتىدىن بىز-قېرىنداش تۈركىي خەلقلەر ياڭلىۋاشتىن تېپىشتۇق. تىلىمىزنىڭ تومۇرى بىر بولغانلىقى ئۈچۈن تۈركىيەدە ئايلىق ئەدەبىي مەجمۇئە چىقىرىش تۈركىي دۇنياسى ئەدەبىياتىنىڭ تەقەززاسىدۇر. فېستىۋالنىڭ مەسلىھەت مەجلىسىدە شۇنى ئالاھىدە تەكىتلىگۈم كېلىدۇكى، فېستىۋالنىڭ لائۇرېاتى نامىنى بېرىش مەسىلىسىدە فېستىۋال قەيەردە ئوتسە، شۇ يەرنىڭ ئاتاقلىق شائىر-يازغۇچىلىرىنىڭ نامىدا مۇكاپات تەسىس قىلىش ئەقىلگە مۇۋاپىق. بۇلتۇر تۈركىيەدە ئېچىلغان بىرىنچى فېستىۋالدا تالانتلىق شائىرىمىز تۇمانباي مولداغالىيېۋ فوزۇلىي نامىدىكى خەلق ئارا مۇكاپاتقا سازاۋەر بولۇپ، ھەممىمىزنى خوشال قىلغان ئىدى. ھازىر ئوتۈۋاتقان مەزكۇر ئىككىنچى فېستىۋالدا ئاباي، ماغژان ۋە جامبۇل نامىدا مۇكاپاتلار تەسىس قىلىنسا، قانداق ياخشى بولار ئىدى، بۇ تەكلىپنى موشۇ زالدا ئولتارغانلار ئويلىشىپ كورسە.

پرېزىدېنتىمىز نۇرسۇلتان نازارباييۋ ئانقارىدا سۇلايمان دېمىرېل بىلەن ئۇچراشقاندا ئۇزاق سوھبەتلەشكەن ئىدى. شۇلارنىڭ بىر گېپى ھازىرمۇ قۇلىقىمدا. سوھبەت ئارا ن. نازارباييۋنىڭ «تۈركىي تىللىق خەلقلەرنىڭ تارىخى تەغدىرى بىر-بىرىگە تۇتاش، ئەدەبىياتىمۇ تومۇرداش. شۇلارنى پىلانلىق تەتقىق قىلىدىغان، ئىتتىپاققا ئۇيۇتقا بولىدىغان مەركىزىي ئىلمىي تەتقىقات ئىنستىتۇتى ئېچىش كېرەك. ئۇنى ئالمۇتىدا ئېچىشنى قوللاپ، قول سۇنۇش ئويۇڭىز بولسا، مەن ئۇنىڭغا تەييار. ئالمۇتىدا ئېچىش كېرەك دېيىشىمدىكى سەۋەپ قورقىتنىڭ، جالالىدىن رۇمىنىڭ، يۇنۇس ئەمرىنىڭ ئۇستازى خوجا ئەخمەت يەسسەۋىينىڭ مازارى قازاق توپرىقىدا...» دېگىنىگە گۇۋاھ بولغان ئىدىم. ئۇ تەشەببۇسنى تۈركىيە پرېزىدېنتىمۇ چىن ئىخلاس بىلەن قوللىغان ئىدى. مەزكۇر فېستىۋالدا پرېزىدېنتلىرىمىز قوللىغان تۈركىي دۇنياسى ئەدەبىياتىغا تەن بولغان موشۇ مەسىلىنىمۇ پۇختا ئويلاشتۇرۇپ، بىر قارار ئېلىشىمىز كېرەك.

شېئرىيەت فېستىۋالى بولغاچقا مەسلىھەت مەجلىسىدىمۇ شائىرلار ئۈزۈلمەي مىنبەرگە كوتىرىلىپ تۇردى. زالدا ئولتارغانلار سېرىك تۇرغۇنبېك، كۆلەش ئەخمېتوۋا، تۇرسۇناي ئورازبايېۋا، ساۋۇت مەمەتقۇلىي ئوقۇغان شېئىرلارنى ئىللىق قارشى ئالدى. بولۇپمۇ تالانتلىق قازاق شائىرەسى كۆلەشنىڭ شېئىرىدىكى چوڭقۇر مەنا، لىرىك سېزىم كىشىلەر قەلبىنى چولغاپ ئالسا، ئۇيغۇر شائىرى ساۋۇتجاننىڭ شېئىرىدىكى ئانا ۋەتەن-شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۈگۈنكى ھاياتىدىكى قانلىق ۋە قانسىز پاجىئەلەر توغرىلىق تېپىپ ئېيتقان پىكىرلەر تىڭشىغۇچىلارنى ئىختىيارسىز تەۋرەندۈردى.

ئىختىسادىي بوھران كىشىلەرنى شەخسى تۇرمۇش ھەلەكچىلىكىگە سېلىپ قويغان ئوتكۈنچى بىر دەۋردە خەلق ئارا شېئرىيەت فېستىۋالىنىڭ ئوتۇشى ئەدىبلەرنىڭ روھىنى كوتىرىپ، ئىلھامىغا قانات پۈتتى. ماددىي ناچارچىلىقتىن مەنىۋىي ناچارچىلىقنى يوقىتىشنى زورۇر دەپ بىلگەن ھەقىقىي شائىر-يازغۇچىلارنىڭ قايتىدىن قولغا قەلەم ئېلىشىغا موشۇ فېستىۋال تۈرتكە بولدى.

ئا. قۇتلۇق،

مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

سۈرەتلەردە: شېئرىيەت فېستىۋالىدىن كورۈنۈشلەر.
ر. يۈسۈپوۋ ۋە ر. دۈيسېنغالىيېۋنىڭ سۈرەتلىرى.

ئەكرەمجان سادىر

قازاقىستان

(سونېتلار گۈلچەمبىرى)

قازاقىستاننىڭ مۇستەقىللىقىغا بېغىشلايمەن

1

خەلقلەر دوستلىقىدىن بەھرى ئالغان،
پايانسىز گۈلباغىستان پۇخراسىمەن.
ئىسمىدۇر ئەلگە مەشھۇر قازاقىستان،
مېھرى ئانام سۈتى كەبى تەنگە سىڭگەن.
مۇستەقىل بولدى بۈگۈن بۇ گۈزەل يۇرت،
مىڭ ئەسىر ئىشلىرىنى تىز پۈتتۈرۈپ.
ئېلىم دەپ كۆرەشكەنگە بەخت مەۋجۇت،
ئەجرىنى مەدھىلەيدۇ ئەل كوتۈرۈپ.
ژۈرىگىم كۈيلە دەيدۇ بۇ دىيارنى،
قازاققا مۇڭداش ئېدىڭ كوپكە ئايان.
ساداقەت مىزانىدا كۈيلە بارنى،
ئەجدادىڭغا پانا بولغان قۇتلۇق ماكان.
دوستلىرىم، بۇ ۋەتەنگە پەيۋەندىمەن،
ئەسلى دېخان ئۇيغۇرنىڭ پەرزەندىمەن.

2

ئەسلى دېخان ئۇيغۇرنىڭ پەرزەندىمەن،
ئېقدەم دىل-تىللاردا داستان بولار.
بەجىرسەم ئەجداتلارنىڭ قەرزىنى مەن،
ژۈرىگىم ياشنىغان گۈل بوستان بولار.
ئۇيغۇرمەن، قېدىمدىن نامىم مەشھۇر،
يارالغان تارىخىمدا نەچچە پالۋان،
سەنئەتنىڭ ئاسمىنىدا توككەچكە نۇر،
تونىغان، قەدىرلىگەن پۈتكۈل جاھان.
ئۇيغۇرلار ئالتۇن ھەرىپ ئىجات قىلىپ،
ئىلىم-پەن غەزنىسىگە گوھەر قوشقان.
ئالەمگە قەشقەرىيدەك بوۋام كېلىپ،
يۈسۈپخاس كەبى جۇپنۇر كوزنى ئاچقان.
تارىختا ياخشىلىق دەپ بىز تۇغۇلغان،
كۆرەشتە ۋۇجۇدىمىز چىڭ ژۇغرۇلغان.

3

كۆرەشتە ۋۇجۇدۇم چىڭ ژۇغۇرۇلغان،
يالقۇنلۇق غازاتلاردىن بېرەر سادا.
ئۇرۇشتا چول بولغاندى تەكلىماكان،
كېلىدۇ شۇ ماكاندىن سىرلىق ئىدا.
چىڭگىزخان ئوت چاچقاندا ئانا يەرگە،
دىيارىم گىيالىرى كويۇپ كەتكەن.
دەرەقلەر ئايلىنىپ دار، نەيزىلەرگە،
ئۇرۇشتا تاغۇ-تاشلار كوچۇپ كەتكەن.
تەنلەردىن ئېقىپ چۇشكەن قىپقىزىل قان،
ئوچۇرۇلمەس سىڭىپ كەتكەن ئۇيۇل تاشقا.
يۇرت ئۇچۇن ژىگىتلىرى بولۇپ قۇربان،
روھىنى ئايلاندۇرغان نۇر- قۇياشقا.
بىر ئومۇر بېشىم ئېگىپ ئوتمەكتىمەن،
ئۇنتۇماي چوڭقۇر ئويغا چوكمەكتىمەن،

4

ئۇنتۇماي چوڭقۇر ئويغا چوكمەكتىمەن،
زوزۇڭتاڭنىڭ زەھەر چېچىپ كەلگىنىنى.
ئويلىسام، نە ئىلاج ياش توكمەكتىمەن،
ئۇچتۇرپان خەلقى كويۇپ كەتكىنىنى،
قەشقەرنىڭ ئىسيانىنى باستۇرغاندا،
خائىنلار كۆلگەن ئېدى، ياخشىلار خار.
ئىنسانىنى ھايۋان كەبى قاڭقۇرغاندا،
كەلمەسمۇ دېگەن خەلق ئەندى باھار.
قۇشلاردەك كوچۇشكەندى ئاھ، ئىلىغا،
مۇز داۋان مۇزلىرىنى يالاپ ژۇرۇپ.
ئوقتەك تەككەن ئېدى ئاچچىق سوغ جېنىغا،
ياشىغان نەچچە خىلۋەت دەرتنى كورۇپ...
بىراقتا ژۇرىگىدە باردى قىساس،
ئازاتلىق، ئەركىنلىككە قويغان ئىخلاس.

5

ئازاتلىق، ئەركىنلىككە قويغان ئىخلاس،
تەڭرىتاغ جىلغىلىرىن قىلىپ قورغان.
تېنىدە جېنى بارلار بولۇپ يولۋاس،
پالاكەت يىلتىزىنى ژۇلۇپ تۇرغان.
جەڭ دېسە مومىلىرىم تۇتۇپ قىلىچ،
دۇشمەننىڭ ژۈرىگىنى تىلىپ ئالغان.
ئەسىرگە چۇشۇپ قالسا ئېگىلمەي ھېچ،
ئېپارخان، نازۇكلىرى داڭ چىقارغان.
ئۇچ مىڭ ژىل ئازاتلىققا رىشتە باغلاپ،
ژۇرگەن قېدىم ئالتە شەھەر پەرزەندىمەن.
بولمىسا ئەزىزلىگىم ھەر بىر نەپەس
بېكاردىن-بېكارغىلا تەۋرەمدىمەن!
ئېزىلگەن جان خەلقىمنىڭ ئاھ، دادىمەن،
ئىسيانكار بوۋىلارنىڭ ئەۋلادىمەن.

6

ئىسيانكار بوۋىلارنىڭ ئەۋلادىمەن،
تۇشمۇ-تۇش كەلگەن ياۋنى توساپ يەڭگەن.
چولگىمۇ ئاشلىق تېرىپ قىلىپ چىمەن،
ئادەمزات دۇنياسىنى گۈللەندۇرگەن.
ئوچۇق قول، گۈللەر ئۇنەر كەڭ ئالقىنى،
قەلبىنى دوستقا قىلغان گۈل پاياندار.
ئەجنە بىلەر ئالداپ يەپ تاپقىنىنى،
ئەسىرلەر قىلغۇزمىدى ئەركىن پەرۋاز.
يات بىرى ئوي ئېگىسىن قوغلاپ چىقتى،
شۇملارنىڭ دەستىدىن ئاھ، كوچۇپ كەتتۇق.
ماڭلايغا يېزىلغىنى كوچ-كوچمىدى،
قازىغىم دىيارىن ماكان ئەتتۇق...
گەمدە مۇزلاپ يېتىپ قېرى ھەم ياش،
سۇ باشلاپ ئوستەڭچاپتى ئويۇپ تاغ-تاش،

7

سۇ باشلاپ ئوستەڭچاپتى ئويۇپ تاغ-تاش،
ياركەنتكە گۈلباغلارنى بەرپا قىلدى.
كەسپىگە ئاق نىيىتى كەلگەندى ماس،
كوكسىدە خۇش پۇراقلىق گۈل ئېچىلدى.
ئۇدۇمىن تاشلىمىغان ئەجدادىمىز،
ئوسەكنىڭ بويلىرىغا سالدى شەھەر.
قاقاسلىق يەرنى ئېچىپ، قىلىپ ئېتىز،
تاشلىقتىن ئاشلىق ئالغان، بىلسەڭ ئەگەر،
يەتتىسۇ قوينىغا جان كىرگەن ئېدى،
كوچمەننىڭ ماڭلىيىدىن ئاققان تەردىن.
ئەمگەكنىڭ قۇدرىتىنى كورگەن ئېدى،
نەسۇن دېخان ئېلىپ قارا يەردىن.
تاپىنى قاتقان بۇيۇك ئەل زاتىمەن،
ھەزرىتى ناۋائىينىڭ پەرھاتىمەن،

8

ھەزرىتى ناۋائىينىڭ پەرھاتىمەن،
ئەبەدىي خەلقى ئۇچۇن قانات يايغان.
چاڭقىغان قەلبلەرنى قىپ بەھرىمەن،
بابىلەك بويلىرىغا گۈلخان ياققان.
بىراقتا ئىشلىگەنلەر چىشلىمىدى،
ياشىدى تۇغاندارنى كۈزەپ ژۇرۇپ.
ئوي سېلىپ، ئوي ئىچىدە قىشلىمىدى،
كەلمىدى ئېتىز-قىرنى تۇزەپ ژۇرۇپ.
بۇندىمۇ چىقتى يەنە زوراۋانلار،
مەزلۇمنىڭ ھالال رىسقىن بۇلاپ-تالاپ.
تۇگمەي بۇ يەردىمۇ مۇڭ-ھازىلار،
ئەجەلمۇ ژۇتتى ئۇنى-بۇنى يالماپ.
تۇزەلمەي كېلەر ئېدى كونا دۇنيا،
دەرتلەرگە تاپالماستىن قىلچە داۋا.

9

دەرتلەرگە تاپالماستىن قىلچە داۋا،
يوقسۇللار ماتالغاندى ئاھ، زەنجىربەنت.
ئوينانتى باشلىرىدا تاياق، قامچا،
سىقراتتى، قىينىلاتتى بۇ ئەزىز جان.
ژىگىتلەر كەتكەن ئېدى لاشماللىققا،
قۇۋۇرغا مېتىن بولغان كومۇر قېزىپ.
قازاق، رۇس، ئۇزبەك، ئۇيغۇر ئىناقلىقتا،
ئىنقىلاپ شەپىسىنى ژۇردى سېزىپ،
زۇلۇمغا قارشى چىقتى لاشمانچىلار،
بەختىنى كۆرەش بىلەن تاپىمىز دەپ.
«ئۇمۇتسىز شەيتان» دەيدۇ ئۇ كونىلار،
نە ئەجەپ ئەۋلادىمىز كەتسە گۈللەپ.
ژۇرگەندە ئازاتلىقنى كۈتۈپ شۇنداق،
گۈلدۇرلەپ كوكتە ۋال-ۋۇل يالدى چاقماق،

10

گۈلدۇرلەپ كوكتە ۋال-ۋۇل يالدى چاقماق،
غازىلار باشلىغاندا چوڭ غازاتنى.
جاھانغا يامراپ كەتتى بۇيۇك ئىسيان،
كويدۇرۇپ كۆل قىلىشقا بار ئازاپنى.
كەلگەندە يەر-جاھانغا ئىللىق باھار،
ھەممىنىڭ قەلبىدە جوش ئۇرار شاتلىق.
خەلقىمىز بۇ كۆرەشكە بولۇپ خۇمار،
ئوزىگە ئالماق بولدى ھۆر ئازاتلىق.
قولىدا پولات قىلىچ ئوق ۋە قالقان،
ئىنقىلاپ ئوچقىدا پىشىپ قايناپ.
دۇنياغا كەلگەن ئېدى يېڭى زامان،
تاڭ نۇرى ئاتقاندەك بوپ تەكشى تاراپ.
ھەممە ئەل دەز قەلبىگە ئىزدەپ داۋا،
ھەر كىمدە چېچەك ئاتتى چىن مۇددىئا،

11

ھەر كىمدە چېچەك ئاتتى چىن مۇددىئا،
كۈيلىنەتتى ئۇمۇت بىلەن روناق تېپىپ.
ئالغاندى مۇختارىيەت دوست قازاقىما،
ئېتىنىڭ تىزگىنىنى مەھكەم تۇتۇپ.
ئەل سويگەن ئوغلانلارنىڭ كەتتى داڭقى،
زىمىننىڭ كوز يەتمەس ئۇ چەتلىرىگە.
غۇيۇلداپ پېقىراتتى تارىخ چاقى،
دەرمان بولۇپ قازىغىم دەرتلىرىگە.
چوڭ ئارماندا مېنىڭمۇ ئەزىز خەلقىم
ئىچكەندى بۇ يېڭىشنىڭ شارابىنى.
دېيىشىپ بۇ دىيارنى ئوز ۋەتىنىم،
ياڭرىتىپ چالغان ئېدى راۋابىنى.
يېڭىچە مەنا بېرىپ دەۋر شۇئان،
ئوزىگە ئادەملەرنى مەپتۇن قىلغان،

12

ئوزىگە ئادەملەرنى مەپتۇن قىلغان،
دۇررىدە ئاققان خەلق شۇ تەرەپكە.
ئولۇشكە ئادەم زاتى تۇغۇلمىغان،
ياشاشنىڭ تۇيغۇسى بار ھەر ژۈرەكتە.
بۇ ئەسىر باشتىن-ئاياق ئوتۇپ كېلەر،
تېچلىقنى قوغداپ سويۇپ مەغرۇر ھامان.
يەر شارى مېنىڭ بولار دېگەن گىتلېر،
يەر بىلەن يەكسەن بولۇپ بەرگەندى جان.
ژۈرمىگەن قورقۇپ، موكۇپ ئەجدادىمىز،
قايتىدىن باتۇر بولۇپ، ئېھ، تۇغۇلدى.
جەڭلەردە كوچمەنلەرنىڭ پەرزەندىمۇ،
كۆرەشتى، تەڭ جۇدىدى، تەڭ سوغۇلدى.
بولغاندى ئارقا-تىيەك قازاقىستان،
بولغاندى باتۇر ژۇرەك قازاقىستان.

13

بولغاندى باتۇر ژۇرەك قازاقىستان،
يەر-جاھان ئورتىنىپ كۆل بوپ تۇرسىمۇ،
دوستلارغا جۇپ قولىنى سۇنۇپ ھامان،
نان-سوغا قىلىپ تۇرغان ئاچ بولسىمۇ.
ماڭىمۇ ۋەتەن بولدى قازاقىستان،
تۇغۇلغان ماكانىمدىن قاڭقىغاندا.
بىر ئوچۇم سۇيىن ئېچىپ ئامان قالغان،
كوچمەن بوپ ماغدىر كېتىپ چاڭقىغاندا.
بۇ ئەلگە ئازدۇ-تولا ئەمگىگىم بار،
گۈللىتەي دەپ بېغىنغا كوچەت تىككەن.
ژۇرگەچ بىز قول تۇتۇشۇپ ساخاۋەت يار،
ئۇ خەلق بىلەن بىزلەر ئېم كورمىگەن!
ئوز ئالدىغا دولەت بولدى قازاقىستان،
كوڭۇلگە شاتلىق تولدى قازاقىستان.

14

كوڭۇلگە شاتلىق تولدى قازاقىستان،
شەرىقتە چاقنىغان بىر يورۇق يۇلتۇز.
دۇنياغا تونۇلماقتا بۇ گۈلىستان،
مۇستەقىل جامالىنى قىلىپ كوز-كوز.
ژۈرەكتىن تەبرىكلەيمەن دوست قازاقنى،
ئەزەلدىن دىلداش ئېدۇق تىلىمىز بىر.
ئەركىنلىك ئۇچۇن تىككەن ئوز جېنىنى،
مېنىڭمۇ ئارمىنىم شۇ،
ئەمەستۇر سىر.
كوتەرسە ئۇيغۇرمۇ ئوز بايرىقىنى،
لەپىلدىتىپ ئەركىلەتسە بۇيۇك ئاسمان.
ئوتكەزسەم مەنمۇ ئەرك بايرىمىنى،
تونۇسا خەلقىمنى يەر يۇزى، جاھان
ھورمىتىڭ قانات يايسۇن قازاقىستان،
خەلقلەر دوستلۇغىدىن بەھرى ئالغان.

15

خەلقلەر دوستلۇغىدىن بەھرى ئالغان،
ئەسلى دېخان ئۇيغۇرۇمنىڭ پەرزەندىمەن.
كۆرەشتە ۋۇجۇدۇم چىڭ ژۇغۇرۇلغان
ئۇنتۇماي چوڭقۇر ئويغا چوكمەكتىمەن.
ئازاتلىق، ئەركىنلىككە قويغان ئىخلاس،
ئىسيانكار بوۋىلارنىڭ ئەۋلادىمەن.
سۇ باشلاپ ئوستەڭ چاپتى،ئويۇپ تاغ-تاش،
ھەزرىتى ناۋائىينىڭ پەرھاتىمەن،
دەرتلەرگە تاپالماستىن قىلچە داۋا،
گۈلدۇرلەپ كوكتە ۋال-ۋۇل ياندى چاقماق.
ھەر كىمدە چېچەك ئاتتى چىن مۇددىئا،
ئوزىگە ئادەملەرنى مەپتۇن قىلغان،
بولغاندى باتۇر ژۇرەك قازاقىستان،
دوستلۇققا سۇنماس تىرەك قازاقىستان.

شۈكرى ئابدۇللا

موقەددەس كۈن

ئاللانىڭ بېقىياس ئىنايىتىدىن
دەريالار جەملىنىپ بولغاندەك ئوممان.
ئەسىرىمىز تەقەززاسى، ئىستىگىدىن.
باش سېلىكىپ دەس تۇردى بۇ ئاقا تۇران.
ئەزەلدىن يىلتىزى بىر تۇتاش بۇ ئەل.
ئەبەدى ئىلكىگە ئالسا ئەركىنى.
ئىستىقلالىيەت بەرگەن شاتلىقتىن،
قىقاس سېپ ئاسمانغا ئاتسا بوكىنى.
يەلپۈنۈپ كوكدە ئاي-يۇلتۇز بايراق،
قۇياشتەك پارلىسا نۇسرەت ھىدايەت.
يەر-جاھان قۇللىسا بەشارەت بىلەن.
بولغاي دەپ كەلگۈسى بۇيۇك بىر دولەت.
مەن ئېچۇن جىم تۇراي، قوشۇلۇپ كۈلمەي،
ئوزبېكىم شەنىنى كوتەرمەي كوككە.
يوللايمەن خەلقىمنىڭ چىن تەبرىگىنى.
بەرىكە قۇت بولسۇن ھۆر ئازات كۈنگە.
بىزگىمۇ بەرقارار كەلگۈسى بىر كۈن.
بولەكتىن تىكلەيمىز ئاي-يۇلتۇز تۇغنى.
بەر ھەق خوش قىلغايسىز مۇقەددەس كۈنگە
يەتتۇق دەپ غېنى باتۇر روھىيەتنى...

مەيلى بولماي قالاي شائىر

ژۈرەكتە بىر ئارمان ئۇچقۇن چاچىدۇ،
ھاياتقا تەلپۈنۈپ قۇچاق ئاچىدۇ.
شۇ ئارمان ئويغىتىپ ئىشتىياقىمنى،
بەزىدە چاقماق بوپ كوزنى چاقىدۇ.

راست دوستلار، ئارمان كوپ بۇ ياش
ژۈرەكتە،
ياشلىقنىڭ يالغان ئوت-چوغى بولەكتە!
شۇ ئارمان دېگىز بوپ تاشىپ قوينىغا،
بەزىدە يۇلتۇزدەك چاقنايدۇ كوكتە.
ھە، مەيلى، بولماستىن قالايمەن شائىر،
بولماي ھەم سويگۈدە مىسالى تاھىر.
ئېيتقۇم بار ناخشامنى دوستلار ئوزەمچە
ئېكەن ياش ژۈرىگىم سوقۇشقا قادىر.
ئومرۈمنى ناخشىغا ئاتىسام دەيمەن،
ھاياتتا ئۇمۇتسىز قالمىسام دەيمەن،
ھە، مەيلى قالايمەن بولماستىن شائىر،
ناخشىسىز ھاياتنى-ھايات دېمەيمەن.

مەھەممەتجان ھاپىزى.

ھايات سىرلىرىغا چوكۈپ

(شائىر مومىن سەپىرى 70 ياشتا)

قەدىمىي ئۇيغۇر دىيارى شەرقىي تۈركىستاندا ياشاپ، ئىجات قىلىۋاتقان پېشقەدەم شائىرلارنىڭ بىرى، ئۇيغۇر شېئرىيىتىگە ئۆزىنىڭ مۇناسىپ ھەسسىسىنى قوشۇپ كېلىۋاتقان مومىن سەپىرىي بۈگۈنكى كۈندە ھاياتنىڭ يەتمىش باھارىنى كۆرۈپ ئۆلگەرگەن، ئەدەبىي پائالىيىتىگە 40 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت ئۆتكەن ئەدىپتۇر.

مومىن ئابدۇقادىر ئوغلى سەپىرىي 1923-يىلى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ كۈنەس ناھىيىسىگە قاراشلىق تالدى يېزىسىدا دۇنياغا كەلگەن. بولغۇسى شائىرنىڭ دادىسى ئابدۇقادىر ئۆز دەۋرىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق كىشىلىرىدىن بولۇپ، سودا-سېتىق بىلەن شۇغۇللانغان ۋە سودا كارۋىنىغا يېتەكچىلىك قىلىپ، روسسىيەگە ئۆتكەن. بۇ جەرياندا ئالمۇتا، شەمەي، تالدىقورغان قاتارلىق شەھەرلەرنى ئارىلاپ، بۇ يەرلەردە ئون يەتتە يىل تۇرۇپ قالغان ۋە 1917-يىلدىكى ئوكتەبىر ئىنقىلاۋى باشلىنىش ھارپىسىدا ئۆز ۋەتىنىگە قايتقان.

ئۆز بېشىدىن تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى ئۆتكۈزگەن، ھاياتنىڭ قىر-سىرىنى چۈشىنىپ يەتكەن بۇ ئادەم يېڭىلىق تەرەپدارى بولغاچقا، ئوغلى مومىننى بىلىملىك قىلىش ئارزۇسىدا بىرىنچىلەردىن بولۇپ يېڭى مەكتەپكە بېرىدۇ. مومىن باشلانغۇچ مەكتەپنى ئۆگەتكەندىن كېيىن 1943-يىلى ئىلى گىمنازىيىسىگە ئوقۇشقا كىرىپ، 45-يىلى تاماملايدۇ.

مومىن سەپىرى دەسلەپكى خىزمەتنى كۈنەس ناھىيەلىك مائارىپ بۆلۈمىدە ئىشلەشتىن باشلايدۇ. مەدەنىي- مائارىپ ئىشلىرىغا چوڭقۇر ئارىلىشىپ، تېچلىقنى ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش يولىدا خەلققە تەشۋىقات-تەرغىبات ئىشلىرىنى ئېلىپ بارىدۇ. بۇ ئەھۋال ياش مومىننىڭ ھايات سىرلىرىغا

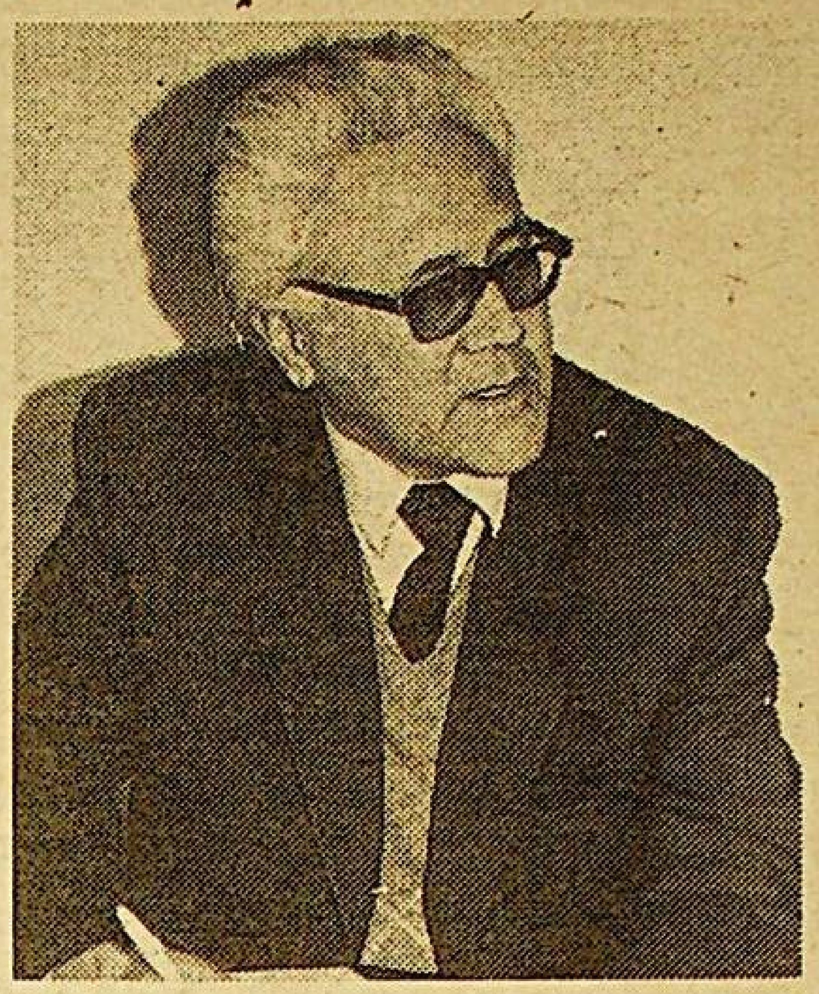

چوڭقۇر چوكۈپ، ئۇنىڭدىن ھەققانىي، دادىل خۇلاسە چىقىرىشقا ئىلھام بېرىدۇ. شۇڭا ئەجادى 50-يىللاردىن باشلانغان شائىرنىڭ ۋۇجۇدىدا ئىجتىھات، تالانت، ئىنتىلىش بەرق ئۇرۇپ شېئىرلار يېزىشقا باشلايدۇ. ئۇ ئۈرۈمچى شەھىرىگە- ئۆلكىلىك مەمۇرىي كۇرسقا ئەۋەتىلىپ، ئوقۇشنى مۇۋاپىپەقىيەتلىك تاماملىغاندىن كېيىن ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە ئىشقا ئورۇنلىشىدۇ. شائىر 1956-يىلغىچە ئەينە شۇنداق مەمۇرىي، سىياسىي ئىشلاردا ئىشلىگەندىن كېيىن «ئىلى گېزىتىگە» يۆتكىلىپ، ئاساسەن ئىجادىي پائالىيەت بىلەن ژۇرنالىستىكلىق ئىشنى داۋاملاشتۇردى.

گۈزەل ئەدەبىياتنىڭ، بەدىي ئىجاتنىڭ ئىلھام پەرىشتەلىرى مەھلىيا-مەپتۇن قىلىۋالغان مومىن سەپىرىنىڭ قولىدىن ناۋائىي، موللا بىلال، ئابدۇللا توقاي، ئاباي، ئۆمەر مۇھەممەدىي ئوخشاش مەشھۇر شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى چۈشمەيدىغان بولدى. ئۆز زامانىسىنىڭ يالقۇنلۇق شائىرى لۇتپۇللا مۇتەللىپ، ئىم شېھىت، موللا توقماق شېئىرلىرىدىن ئىلھام-ھوزۇر ئالدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى بىلەن ھەمسوھبەتمۇ بولۇپ، ئۆزىگە ئۇستاز تۇتتى.

1951-يىلى «شىنجاڭ گېزىتىدە» م. سەپىرىنىڭ دەسلەپكى شېئىرى «چورۇق» ئېلان قىلىنغاندا، گېزىتخانلار يېڭى تالانت ئېگىسىگە نەزەر ئاغدۇرغان ئېدى.

كۆرەشتى بەككە قارشى توختى چورۇق،
غەزەپتىن قوللىرىنى شىلتىپ تۇرۇپ،
دەرت-ئەلەمنى سوزلىگەندە دېدى شۇنداق:
«دەستىڭدىن كەتكەن ئېدۇق جانىدىن تويۇپ»

-دەپ شۇ دەۋرنىڭ قىياپىتىنى ئېچىپ بەرگەن ئېدى. شۇندىن باشلاپ شائىرنىڭ خىلمۇ-خىل ماۋزۇلاردىكى شېئىرلىرى، فېلىيېتونلىرى ھەر خىل گېزىت-ژۇرناللاردا بېسىلىپ كەلدى.

مومىن سەپىرىنىڭ 1982-يىلى «چېلىش ئىلھاملىرى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى كىتاپخانلار بىلەن ئۆز كۆرۈشتى. بۇ كىتاپتا شائىرنىڭ خەلق ئالقىشىغا ئېرىشكەن، يادىدا قالغان ۋە ئۇلتىرىشلاردا ئېيتىلىپ يۈرگەن قىزىق-تەنقىدىي فېلىيېتونلىرى ئورۇن

ئالغان. مەسىلەن، «بىر مۇتەھەم كۆردۈمەن» دە:

بىر مۇتەھەم كۆردۈمەن،
غەزەپلەندىم، كۈلدۈمەن.
غەزنۇىگە پايلىماي،
تېلەتىنى چۈگدۈمەن...

دەپ باشلىنىدىغان فېلىيېتونى ھاياتىمىزدىكى يارىماس قىلىقلارنى، ناپاك كىشىلەرنى، ئابرويپەرەست نادانلارنى، شۇنداقلا ھاياتىمىزدىكى يات ھادىسىلەرنى ئۆتكۈر تەنقىت ئاستىغا ئالغان.

ئىستىبداتلىق شائىرنىڭ چوڭ كولەملىك شېئىرلار توپلىمى نەشرىياتقا تاپشۇرۇلۇپ، يات ئارىدا كىتاپخانلار بىلەن ئۆز كۆرۈشكۈسى. مومىن سەپىرىي شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى.

خەلقى سويگەن، خەلق ھىمايىسىگە بولەنگەن، دىلكەش، كەمتەر ئىنسان مومىن سەپىرىي ئۆز ھاياتىدا ئانا ۋەتىنىدىكى سىياسىي ھەرىكەت-تەتۈر قۇيۇنلارنىڭ ئۈچۈرۈپ، سەرسان قىلىشىغا دۇچ كەلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىرادىسىنى بوشىتالمىدى.

بەرىكەتلىك قەلىمىنىڭ سىياسىي تېخى قۇرۇمىغان شائىر م. سەپىرىي بۈگۈنكى كۈندىمۇ ئىجات قىلماقتا. كۆپلىگەن ناخشا تېكىستلىرى ۋەتەن بويلاپ ياڭرىماقتا.

بىز قانداش، قېرىنداش، ۋەتەنداش شائىرىمىزنى يەتمىشىنچى باھارى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەپ، ئىجادىغا بەرىكەت، ھاياتىغا ساغلاملىق، ئائىلىسىگە خاتىرجەملىك تىلەيمىز.

مەمنۇن.

شائىر.

مومىن سەپىرىي

چېلىش ئىلھاملىرى

زەپ كوڭۈللۈك چېغىم بار
(ناخشا تېكىستى)

ئالما، ئانار، شاپتۇلغا،
تولغان گۈزەل بېغىم بار.
ئەمگەك قىلىپ ئالىمەن،
زەپ كوڭۈللۈك چېغىم بار.

يەلپۈنىدۇ ئىغاڭلاپ،
ئېتىزلاردا ئالتۇن دان.
يارىم ناخشا ئېيتىدۇ،
چاڭ كەلتۈرۈپ «ئالتۇنجان».

ۋەدىسى چىڭ يارىمنىڭ،
مول ھوسۇلچى بول، دەيدۇ.
ئەمۇنچى بولغاندا،
شۇندا بېرەي قول، دەيدۇ.

ژىگىت قاراپ تۇرامدۇ،
يارى قويغان بۇ شەرتكە.
يارىم سەنمۇ چىدامسەن،
ئۆزەڭ دېگەن شۇ گەپكە.

ئارزۇيۇم

گۈللەر ئېرىدىم باققا
ئېچىلدى گۈل رەڭمۇ-رەڭ.
سېنى گۈلگە پۈركەشتۇر،
ئارزۇيۇم ئەي جان ۋەتەن.

گۈل ئېچىلسا باغلاردا،
بۇلبۇل قۇتلاپ سايرايدۇ.
ۋەتىنىمنىڭ تويىدەك،
كوڭلۇم بەكمۇ ياپرايدۇ.

ۋەتەن ئۈچۈن ئىشلىسەم،
سويۈنىدۇ تەنلىرىم.
ھەرگىز زايە كەتمەيدۇ،
توككەن ئۈنچە تەرلىرىم.

ئەمگەك قىلىپ گۈلباغدا،
سەيلە قىلسام گۈلزارنى.
كوڭلۇم گۈلدەك ئېچىلار،
بولسا ۋەتەن باھارى.

بىر مۇتەھەم كوردۇمەن

بىر مۇتەھەم كوردۇمەن،
غەزەپلەندىم كۈلدۈمەن.
غەزنۇىگە پايلىماي،
تېلەتىنى چوگدۈمەن.

* * *

كوچا چوگلەپ، لاغايلاپ،
بىردەم تىنىم تاپمايدۇ.
توي ھەم مەشرەپ دېگەندە،
ئۆيدە ئۇخلاپ ياتمايدۇ.

بېكار تاماق تاپقاندا،
قارنى زادى تويمايدۇ.
ئاشپۇزۇلدا- قاۋاقتا،
جەدەل قىلماي قويمايدۇ.

ئىش-ئەمگەككە زور دېسەڭ،
باغلىسا ئاڭمۇ ماڭمايدۇ.
«ئىشى تولا-چولا يوق»
ئىشچانلىقنى داڭلايدۇ،

ئۈگىنىشتە بىلەرمەن،
قۇرۇق گەپتىن قالمايدۇ.
جاۋغايلىرى كوۋۇككە
تولغاندىمۇ ئالمايدۇ.

كىتاپ كورسە شۇ زامان،
بىر ئوقۇپلا تاتلايدۇ.
دەسمى ئۈچۈن قانچە سوز،
ئىبارىلەر ياتلايدۇ.

دوكلاد بەرسە ئىشىدىن،
بىرمۇ راست گەپ قاتمايدۇ.
مەن-مەنلىكتە قېلىشماي،
يەر-جاھانغا پاتمايدۇ.

يولدىشىنىڭ ئۆتۈغىدىن،
بىر ئىغىز سوز ئاچمايدۇ.
رەھبەرلەرنى كورگەندە
خوشامەتتىن قاچمايدۇ.

قولاق سالساڭ گېپىگە،
ئۆزىنىلا ماختايدۇ.
كامچىلىغىن كورسەتسەڭ،
جان چىققىچە ئاقلايدۇ.

قىيىنچىلىق كەلگەندە،
ھالىن ئېيتىپ كاپشىيدۇ.
ئۆزىلىشكە سورسەڭ،
تىللاپ، تېپىپ چاپچىيدۇ.

پايدا تاپسا پايپاسلاپ،
يوغان-يوغان ئاتلايدۇ.
ھېچنىمىگە قارىماي،
بەش گەز يەردىن ئاقلايدۇ.

گولنى تاپسا يېتىلەپ،
يامان يولغا ماڭ دەيدۇ،
بالا-قازا ئاپەتنى،
چاينىمايدۇ، يالمايدۇ.

«بۇرادىرى» ئەسلى كوپ
بىرى بىلەن پاتمايدۇ.
ئۇچەكىشىپ قالسا گەر،
قەستى قىلىشتىن يانمايدۇ.

* * *

مۇنداقلارمۇ بارمۇ دەپ،
ئەجەپلەنمەڭ دوستلىرىم.
كوزۇم كوردى، ئاڭلىدىم،
يازماي چىداپ تۇرمىدىم.

ئەندى مۇنداق تەلۋىلەر،
مىنەلمەيدۇ كوك تاشقا،
يول قويمايدۇ دەۋرىمىز،
قالايمىقان تاخلاشقا.

ئەل سويگەن سەنئەتكار

پەرھاتنىڭ سەنئەتكە بولغان ئىشقى مۇھەببىتى ئۇنى ھازىر سەنئەت بېغىدىكى تالانتلىق سەنئەتكار ۋە كومپوزىتور قىلىپ خەلقىمىزگە تونۇتتى.

پەرھات ھاشىر خەلپىتىم ئوغلى 1940-يىلى غۇلجا شەھىرىدە مەرپەتچى ئائىلىدە دۇنياغا كەلدى. بەش-ئالتە يېشىدىلا سەنئەتكە قىزىققان پەرھاتقا چوڭ دادىسى ئەۋزور خەلپىتىمنىڭ تەسىرى چوڭ بولغان. ئۇنىڭ ناخشا-سازلىرىنى زېھىن قويۇپ تىڭشىغان پەرھات كوپ ئۆتمەي دۇتار، تەمبۇرنى- چالالايدىغان دەرىجىگە يەتكەن.

پەرھات ھاشىر ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا ئۇنىڭ تالانتىنى بايقىغان مەكتەپ مەمۇرىيىتى شىنجاڭ خەلق رادىيو ستانسىيىسىنىڭ يېنىدىكى سەنئەتچىلەر كۇرسىغا ئوقۇشقا ئەۋەتىدۇ. ئۇ ئۇ يەردە ئۈچ يىل ئوقۇغاندىن كېيىن، 1963-يىلى قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىگە چىقىپ بىشكېك شەھىرى ئەتراپىدىكى «ئالغا» كولخوزىغا ئورۇنلىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ يەردىكى ئىنتېرنات مەكتىۋىنىڭ باللىرىغا قول ھۈنەر، سەنئەتتىن دەرس بېرىدۇ.

پەرھات 1967- يىلى تەشكىل قىلىنغان قېيىم سابىرھاجىيېۋ رەھبەرلىگىدىكى سەنئەت ئۆمىگىدىمۇ مۇزىكا رەھبىرى بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1970-يىلى بىشكېكتىكى تاكسوموتوردا توكار بولۇپ ئىشلىگەن چاغلىرىدىمۇ ئىشنىڭ سىرتىدا سەنئەت ئۆمىگىگە بەدىي رەھبەرلىك قىلىپ، ئۇلارنى دۇتار، تەمبۇر، ئىسكرىپكا، چاڭ، ناغرا چېلىش، ناخشا ئېيتىش، ئىجات قىلىشقا مۇكەممەل ئۆگىتىدۇ. ئۇ بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن دۇتار، تەمبۇر ياساپمۇ داڭ چىقىرىدۇ. شەرقىي تۈركىستاندىن چىققان ئاتاقلىق سەنئەتكار مۇساجان روزى ئۇنىڭ ياسىغان دۇتار، تەمبۇرلىرىنى چېلىپ، كورۇپ قايىل بولغان. ئۇ ئۆزىنىڭ ھۈنىرىنى باللىرىغىمۇ ياخشى ئۆگەتكەن. چوڭ ئوغلى دىلمۇرات رەسسام، مۇزىكانت ھەم رادىيو تېخنىك بولسا، كىچىك ئوغلى دىلشات بولسا، سەنئەتكار ئاتىسىنىڭ يولىدا ماڭماقتا.

يۇرتىنىڭ توي-مەشرەپلىرىمۇ پەرھات بىلەن قىزىيدۇ. كوپچىلىكنىڭ ھورمىتىگە ئېگە بۇ كەمتەر ئىنساننىڭ تىنىگە سالامەتلىك، ئىشلىرىغا مۇۋاپپەقىيەت تىلەپ خوشلاشتىم.

خەيرىنسا تۇردى.
بىشكېك شەھىرى.

بىر قەقەھە تەبەسسۇم

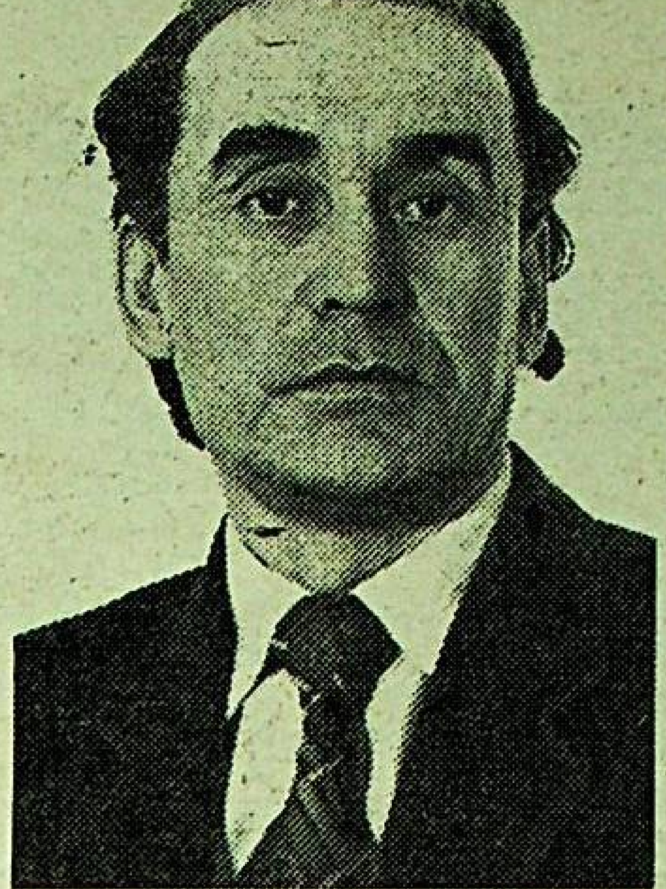

ئابلىز ھېزىم گېزىت-كىتاپ ئوقۇيدىغانلار ئۆزىنى تونىمىسىمۇ، «سۆزىنى» تونۇيدىغان ئىجاتكارلاردىن.

ئۇنىڭ تەرجىمە ھالىغا كەلسەك، ئوزى ئوقشاش ئاددىيلا: 1935-يىلى تۇغۇلغان. ھاياتىدا بىرلا قېتىم ئويلەنگەن. ھېچ قاچان بىرەر پارتىيەگە ئەزا ۋە باشلىق بولمىغان. ئالغان بىرەر مۇكاپىتىمۇ يوق. ئوزىنى تونىمىغانلار تونۇۋالسۇن دەپ تېلېۋىزور، مىنبەرلەرگە پەرۋانە بولۇپ ۋۇرگىنىنى كورگەنلەرمۇ تېخى ئېنىق ئەمەس. ئەمەلۇ-مۇكاپاتلاردىن ئۈمۈتى بارمۇ، يوقمۇ بىزگە ھازىرچە نامەلۇم. بىراق، بىزنىڭ بىلىدىغىنىمىز ئابلىز ھېزىم ئوزىنىڭ پۈتۈن ئاڭلىق ھاياتىنى ئىجادىيەتكە بېغىشلىغان ئەدىپ. ئىجادىنىڭ ئاساسىنى بيۇروكرات، پارىخور، ئەمەلپەرەس باشلىقلار، مۇتىھەم، ۋىجدانسىز، پۇلپەرەس، ئاغمىچى، تۇھمەتچى، غىۋەتچى ئوخشاش «سوگەللەرگە» مۇتلەق ياقمايدىغان ھەجۋىي، مەسەللەر تەشكىل قىلىدۇ.

بۈگۈن بىز ئۇشبۇ سەھىپىمىزنى مانا شۇ ئىجاتكارنىڭ ئىجادىغا بېغىشلىدۇق. مەرھەمەت، تونۇشۇڭلا. تونۇشۇش جەريانىدا يۈزىڭىزدە تەبەسسۇم جىلۋە قىلسا، ئا. ھېزىمغا ھەدىيە قىلىنغان ئەڭ ئالىي مۇكاپات شۇ دەپ ئويلايمىز.

ئا. ماخمۇت.

ئابلىز ھېزىم

«مېھماندوست» ئادەم

بىرگە ئىشلەپ ژۇرسەكمۇ،
كۆلدە كورۇشسەكمۇ،
بارمىغاچقا بىر-بىرىمىزگە
چوكۇپ كەتمىگەن ئىچ-سىرىمىزگە.
كۆللەردىن-كۆللەر ئوتۇپ،
ئۇ مېنى ئۇرۇپتۇ كۇتۇپ،
«بۈگۈن بىزدە ئولتۇرايلى» دەپ
«مۇڭدىشۇپ، قىلىشىپ گەپ».
«ماقۇل» دېدىمدە، كەتتۇق،
ئويىگىمۇ يەتتۇق،
ئۇ ئىشىكنى ئېچىپلا،
ئايالىغا كەتتى زەھەرىنى چېچىپلا:
-«بولۇي ئىزلەڭگۇ،ئورنىڭدىن تۇر!
بىكارچىلىقتىن بولۇپ كېتىپسەن پور!
كورمىدىڭمۇ،ئادەم كەلدى بۇ`گورگە،-
ماڭا قاراپ دېدى:-چىقىڭا تورگە»
مەن ئولتۇرىمەن تورگە چىقىپ،
سايىپخانلار ھەرىكىتىگە بېقىپ.
بەش مىنۇتچە ئوتمەي ئارىدىن،
(سوزلەش كېرەك ھەق-بارىدىن)
ئۇستەل راسلىنىپ بولدى.
چاي قويۇلدى،
شۇ چاغ ئۇ ئۇردى چاچراپ،
ئۇنىنىڭ بارىچە ۋاقىراپ:
-«ھەي!
چاي قويۇشنىمۇ بىلمەيسەنغۇ،
دولەي!
بەش بالاڭنى دېمىسەم، سېنى...».
تىترەپ كەتتى تېنى.
-«سەۋر قىلىڭ» دېدىم ئارانلا مەن،
سوزۇمگە قىلسۇنمۇ پىسەن:
-«خو ئۇن دېگەننى شۇنداق
باققاندىلا،
ئۇپكىسىنى ئىچىدىن قاققاندىلا-
ئوي بولىدۇ.
بولمىسا، بار-يوقۇڭنى ژۇلىدۇ،-
دېدى.
سوغاقچىلىقنىڭ كەلگەچكە ھىدى،
ئوزەمگە ئوزەم دەپ «بەس»
ئورنىمدىن تۇرۇپ دەس،
بىلمەيمەن قالداق ھالدا قالدىم،
ئالاغا قاراپ قەدەم ئالدىم.
ئۇ بولسا، ئۇتۇۋېلىپ مېنى:
-«مۇڭدىشىمىز دەپ كەلگىنىمىز
قېنى؟
ئولتىرىڭ،- دېدى.
ئايالىغا قاراپ جىددىي.
-«چىرايلىغىم، ھاي!
دوسىۋايىنىڭ قۇشىدەك قاراپ
تۇرماي،
بىر ئاز قورىغىن سەي،
... كوتۇشنى بىلمىگەن خوتۇن
دېگەننى، ھە!»
دەۋەتتى بوغۇلۇپ.
نېمىسىنى ئېيتىسىز،
مەن بۇنداق «مېھماندۇستلۇقنى»
كورمىگەن تۇغۇلۇپ.

تاشپاقا ھەققىدە مەسەللەر

1

ئالدى بىلەن ئارقىغا باقماي،
ژۇگرەپ كەلگەن كىيىكنى كورۇپ،
تىلغا كىرىپ دەپتۇ تاشپاقا،
رەنجىگەندەك قاپاقنى تۇرۇپ،
«يولۇقۇشى مۇمكىن بالاغا
تاق تەلۋىلەر بولسا سېنىڭدەك.
ئالدىرماسلىق كېرەك ھەر قاچان،
مىسال ئۇچۇن ئېيتسام، مېنىڭدەك».

2

ئولگەن كىرپىنى كورۇپ،
تەرىنى تۇرۇپ،
تاشپاقا
ئۇتۇپ ياقا،
دەپتۇدەك:
«چىنىقمىغاچقا مەندەك،
كەتكىنىگە ھارۋۇ بېسىپ،
ياتقىنىنى،قارا، مىجىلىپ، سېسىپ...»

3

تاشپاقىغا كېلىپ تورغاي،
دەپتىكەن: «ۋاي، ۋاي،
قارغىنىڭ دەستىدىن،
(ئۇرۇشاي دېسەم، قورقىمەن
بەستىدىن)
ئوخۇملىرىم قالمىدى،
يە، ئاھ - زارىمنى قۇلاققا
ئالمىدى...»
تاشپاقا دەپتۇ:
«ساڭا قاچان ئېقىل كەپتۇ،
مېنىڭ گېپىمگە كىرىپ،
قۇملۇققا بېرىپ،
ئوخۇملىرىڭنى كومگەن بولساڭ،
ياخشى بولماسىمدى،ھەي، سارىڭ».

4

تاشپاقىغا قولۇلە كېلىپ:
«قاچانغىچە دۇمبەڭگە ئېلىپ،
ژۇرسەن بۇ ئويىڭنى،- دېدى.
مەندەك تاشلاپ چىق،قېنى،- دېدى
بىراق ھەپتە ئوتمەي ئارىدىن،
قولۇلىنىڭ قىلغان زارىدىن،
يەر-زىمىنلار تىترەپ كەتتى.
بىر قۇش ئۇنى چوقۇپ-يەپ كەتتى.
شۇ چاغ دېدى تاشپاقا ئاستا:
«ئويلاش كېرەك ھەر ئىشنى باشتا،
ئاخماق بولۇپ، ئېقىلدىن ئېزىپ،
ژۇرگەن جانلار ئويىدىن بېزىپ،
راھەت كورگەن بىلەن بىر ھازا،
ئاخىرىدا تارتىدۇ جازا...».

بۈگۈنكى كۈن ماقال-تەمسىللىرى

پۇلى بار چاققانىنى كىيىدۇ،پۇلى يوق ئاپقانىنى.

* * *

سودا قىلغان گىردە يەپتۇ، خىزمەت قىلغان جىگدە.

* * *

ئايلىقىڭ توققۇز، ئالىدىغان سېلىقىڭ ئوتتۇز.

* * *

بىلىملىك گادايلىققا يېتىپتۇ، سودىگەر بايلىققا.

* * *

ئاقچىسى بارنىڭ ئاقلىغۇچىسى بار.

* * *

قولىڭدا بولمىسىمۇ، ئويۇڭ بازار يېنىدا بولسۇن.

* * *

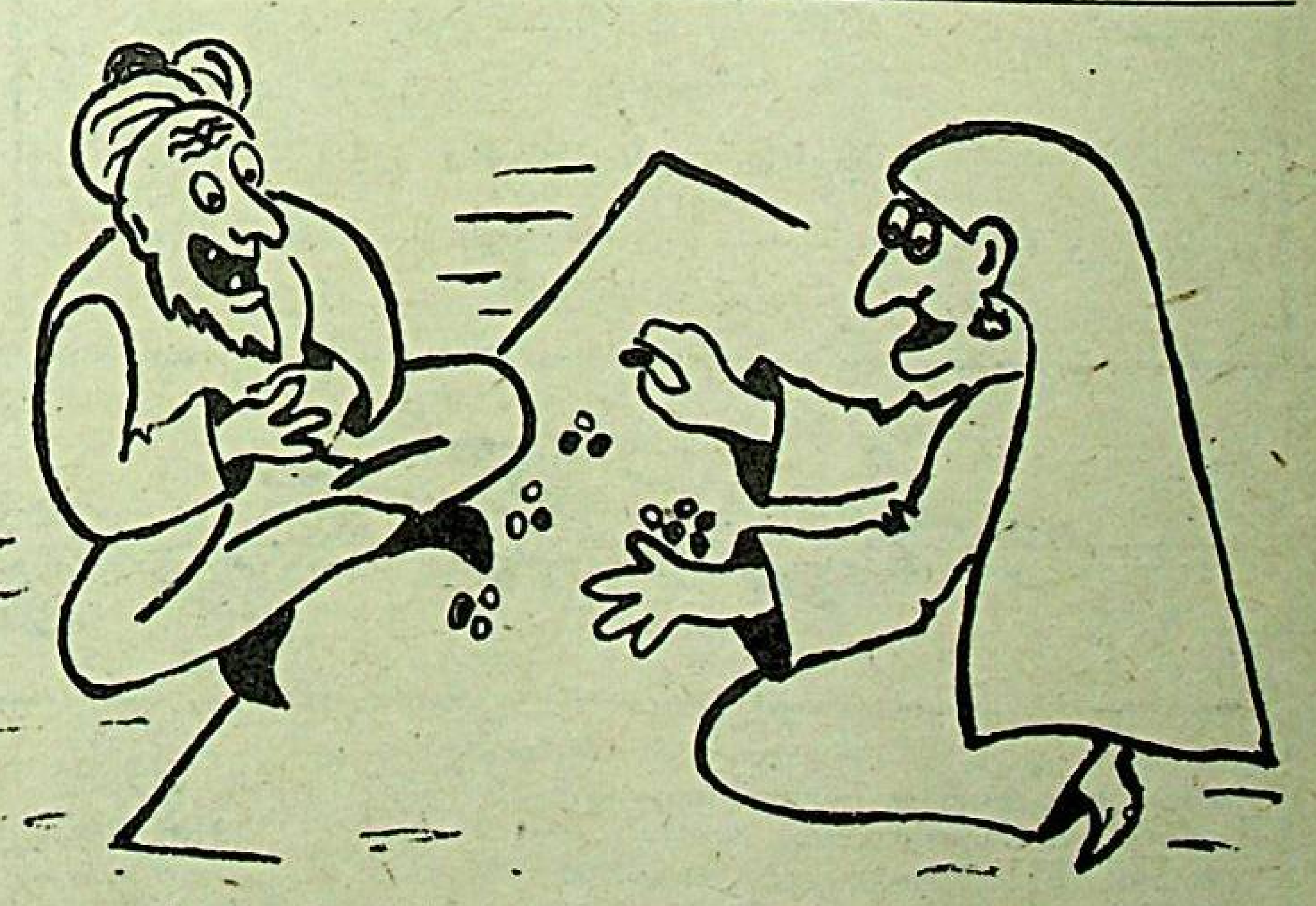

بوۋاي:- پېنسىيەمىزغۇ ئاز-ماز ئېشىۋاتىدۇ. ئەندى نەرخ-ناۋا قانداق بولاركىن؟ شۇڭغا بىر پال ئېچىپ باققىنا، موماي؟

ئابدۇشۇكۇر ئازمەمەتوۋنىڭ رەسمى.

ئۇيغۇر ناھىيەسى، داردامتۇ يېزىسى.

ئىككى لەتىپە

بىر ئائىلىنىڭ 10-سىنىپتا ئوقۇۋاتقان قىزى چوپ-چوڭ بولۇپ قالغىنىغا قارىماي، ئەتىگەندە زادىلا ئوز ئورنىنى ژىغمايدىكەن. يوتقانلىرى سوغۇرۇلۇپ چىقىپلا مەكتەپكە كېتىدىكەن، ئورۇنىنى ژىغىش ئانىسىغا قالىدىكەن. كۈنلەردىن بىر كۈن قىز ئانىسىغا:

- بۈگۈندىن باشلاپ ئورنۇمنى ژىغمىساڭمۇ بولىدۇ،- دەپتۇ.

«ئاپامنى ئاۋارە قىلماي، ئوزەم ژىغاي، دەپتۇدە» دېگەن ئويغا كەلگەن ئانا:

- قىزىم، ئۇنىڭغا ھېچ قانچە ۋاقتىم كەتمەيدۇ،- دەپتىكەن.

-سەن ئۇنداق «ۋاقتىم كەتمەيدۇ» دېگىنىڭ بىلەن ياتار چېغىمدا ئورۇن سېلىش ئۇچۇن مېنىڭ ۋاقتىم كېتىدىكەن ئەمەسمۇ،- دەپتۇ قىز.

* * *

بىرسىنىڭ ئايالى بىر دەم يالغۇز قالدىمۇ، بولدى، خوشنىلىرىنىڭ ئويىگە كىرىپ، قۇرۇق گەپ قىلىپ ئولتۇرىدىكەن. بارا-بارا ئېرى ئىشتىن كەلگىچە ئاماق ئېتىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، چاي قاينىتىپ قويمايدىغان بوپتۇ. بۇنىڭغا رەنجىگەن ئېرى بىر كۈنى:

- بۇ ئويمۇ، يە كۇرمۇ؟ قاچان كەلسەڭ، سوغاقچىلىق يېغىپ، تورت تام ئادەمنى يەيدىغاندەك قىلىپ ئولتۇرىدۇ،- دەپتۇ.

- ھە، ئوزىڭىزمۇ بايقاپسىزغۇ،- دەپتۇ ئايال ئېرىنىڭ سوزىگە يارىشا،- بۇ ئوينىڭ تورت تېمى ئەشۇنداق يەيدىغاندەك قىلىپ ئۇرغاچقا خوشنىلارنىڭ ئويلىرىگە چىقىپ كېتىمەن.

سۆز ئويۇنلىرى

تېرىلمىگەن تېرىق تۇۋىدىن تۇرەلمىگەن تۇم تۇياق توخلا تېپىۋېلىپ، تۇۋى توشۇك تاش تەشتەككە تاشلىسام، تاكاسلاپ تۇتقىسى تومۇر توخماقا تاڭگىدە تەگدى. تايىر تاشۋاي، تالىپ تۇرسۇنغا تۇتقۇزۇپ، تالادىلا تىرىكلا تۇرغۇزۇپ تارتسام، تارازا توپ-توغرا تورت تونىنى تەڭپۇڭلاپ تارتتى.

توخلىنىڭ تولۇق تەقى-تۇرقى تۇرماق، تۇگۇر-تۇگۇر توققۇز توللىنى تەقەززالىقتا تەلمۇرۇپ تۇرغان توكۇلتاشتىكلەرگە تۇگەل تەخسىملەپ-تارتىپ، تىلىنى توقسەن تورت تۇن تىجىمەي، تاماققا توغراپ، تەمىنلىنىپ تۇرساقمۇ تەگدىن تولىسى تالادا-تاختۇشتا تۇرۇپتۇ. تۇيۇقسىز-تەسادىپى تەلەيلىك تەلەپچانلار تېپىلمىسا، تارتىنىش، تارلىقنى تاشلاپ، تەمنى تېتىشقا تۇتقايمەن.

* * *

توختى تەرسانىڭ تانجىسى تەلەت تەلۋىنىڭ «تالقان توكتى» تاستاكتا تاشكەنسازىنىڭ تاۋۇزلىرىنىڭ تەكشىمەي. تاش تاشلاپ-تارتىپ تالىپلارنى تاقىلاپ، تاپاۋەت تاپقانسىرى، توققۇزى تەل-توكۇس تەئەللۇقاتى توگۇزدەك تولغاچقا، تاراقلاپ، تاماگەرلىكى تاشقىنىدەك تەرتىپسىز تېشىپ، تومەن-تۇرلۇك تۇنەك. توي-تاماشىلاردا «تەرتىپلىك» تورلەردىن تەپ تارتماي تور تالىشىپ، تېلپۇتىزور، تېاترلاردىن تەكلىپنامە تەگمىگەندە تېرىكىپ، تىلەتتى تامدەك تاتىرىپ، تەگەپسىز تاپا-تەنىلەرنى توقۇپ، تارىشىپ تۇرغىنىدا، تۇساتتىن تاناۋى تارتىلىپتۇ.

«تەدرىجى» تەرەققىي تاپقان تۇرمۇشى تەڭرىتاغدەك توسقۇنغا تاقىشىپ، تەۋرەپ، «تىلى» تېخى تۇزۇگىرەك تەمىن تارتماي تۇپلىغان تەۋەررۇك «تۇگگەن تۇگۇچى» تەغدىرنىڭ تەتۇر تەسىرىدە تاسقىلىپ، تۇزغاقتەك تۇزۇپتۇ.

خېرىدار تاش سانىسا، سودىگەر قۇم سانايتۇ.

* * *

ئىشتىن بوشىغان زىيالىنى بازاردىن ئىزدە.

* * *

زىيالى قىر ئاشقىچە، سودىگەر داۋان ئېشىپتۇ.

* * *

پۇلى يوق دوستۇڭدىن، پۇلى بار خوشناڭ ئارتۇق.

* * *

زىيالى چاقىرغان يەرگە بارما، سودىگەر چاقىرغان يەردىن قالما.

* * *

ئىناۋەت ئاپاي دېسەڭ، ئانە بېرىپ تۇر.

* * *

ئوغرىنى قاراقچى ئۇرۇپتۇ، سودىگەرنى رېكېتۇر.

* * *

ئەپنى ھوكۇمداردىن سورا، گەپنى پۇلداردىن.

* * *

پارىخۇر رەھبەردىن، قولى ئوچۇق سودىگەر ياخشى.

* * *

مۇئاشىغا قاراقلىق ئادەم ماشىنا ئەمەس، ئېشەكمۇ مىنەلمەس.

* * *

شاخنى غولى ئاسرايدۇ، سودىگەرنى پۇلى.

* * *

داھى كوپ بولسا، دادىڭغا يەتمەس.

* * *

بېلى بوش بەگ بولمەن دەيدۇ، دىتى يوق داھى.

* * *

تىجارەت قىلماي باي بولالمايسەن، ئاماگەر بولماي باشلىق.

* * *

ئورلەۋەرسە نەرقى-ناۋا، يەيدىغان ئوخشايمىز قۇرۇق ھاۋا.

* * *

بولمىغاچ خەخ بىلەن ھوكۇمەت ئىشى، قالمىدى سودىگەر بولمىغان كىشى.

* * *

ئاشخانە باشلىقى مىنبەردە ئولتۇرۇپتۇ، ئاتاقلىق يازغۇچى زالدا.

* * *

مىللىئونېر بولساڭ، مىنبەر سېنىڭكى.

مىنىستىرلىكتىكى مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى

30‐سېنتەبر كۈنى قازاقىستان ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىدە ھەر خىل جىنايەتلەرنى ئىزدەش ۋە پاش قىلىش مەسىلىلىرىگە بېغىشلانغان مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسى بولۇپ ئوتتى. جۇمھۇرىيەتلىك گېزىتلارنىڭ، تېلېۋىدېنىيې ۋە رادىو ژۇرنالىستلىرىغا جىنايەتلەرنى ئىزدەش ۋە پاش قىلىش باش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، پولكوۋنىك ن. م. دېيخىن بىيىلقى ژىلنىڭ 9 ئېيىدا جۇمھۇرىيەتتە يۈز بەرگەن ھەر خىل جىنايەتلەر ھەققىدە تەپسىلىي سوزلەپ بەردى:
لەپ بەردى؛

— كېيىنكى ۋاقىتلاردا، بولۇپمۇ، ئوتكەن 9 ئاي ئىچىدە جۇمھۇرىيەت بويىچە 118138 جىنايەت سادىر بولغان. شۇنى ئېيتىش كېرەككى، بۇ جىنايەتلەرنىڭ ئىچىدە ئادەم ئولتۈرۈش، باسقۇنچىلىق قىلىش، دولەت مۈلكىنى ئوغرىلاش ۋە باشقىلار بار. جىنايەتلەرنى پاش قىلىشتا باشقارما خادىملىرى كېچە‐كۈندۈز ئىشلىمەكتە. لېكىن، ھازىرقى ئېغىر ئىختىسادىي شارائىتتا باشقا ساھالارغا ئوخشاش ئىچكى ئىشلار باشقارمىلىرىدا ئىشلەۋاتقان مىلىتسىيە خادىملىرىمۇ ئىختىسادىي بوھراننى باشتىن كەچۈرمەكتە. مۇنداق دېيىشىمنىڭ سەۋەۋى، ھەر خىل جىنايەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن زامانىۋىي تېخنىكا، ترانسپورت ۋە تەجرىبىلىك كادرلار كېرەك. بىزدە بۇ يېتىشمەيۋاتىدۇ. شۇنىڭغا قارىماي، باشقارمىنىڭ ئوپېراتىۋ گرۇپپىسى 8 ئاي ئىچىدە 10628 جىنايەتنى پاش قىلدى.

ھازىر، بولۇپمۇ شەخسلەرنىڭ ئويلىرىنى ئوغرىلاش 87 پروتسېنتنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئوتكەن ژىللارغا قارىغاندا سەل ئازايدى. چۈنكى بىز ئوي ئوغرىلىرىنى تۇتۇشتا ئاكتىۋ ھەرىكەتلەرنى ژۈرگۈزۈۋاتىمىز. بىراق، شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، دولەت مۈلكىنى ئوغرىلاش 8 ئاي ئىچىدە 4،1 پروتسېنت كوپەيدى... بولۇپمۇ، ھازىر قورال بىلەن ھۇجۇم قىلىش، ئادەملەرنى بۇلاش ئوخشاش جىنايەتچىلىك كوپىيىپ كەتتى. مەسىلەن، ئوتكەن 8 ئاي ئىچىدە جۇمھۇرىيەتتە قورال بىلەن ھۇجۇم قىلىش 8401 قېتىم، بۇلاش—1602 قېتىم سادىر بولغان. بۇ خەتەرلىك ھادىسە كۈندىن— كۈنگە كوپەيمەكتە. موشۇ ئەھۋالغا قارىماي، مىلىتسىيە خادىملىرى مەزكۇر جىنايەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە جىنايەتچىلەرنى ئىزدەپ تېپىشتا جاسارەتلىك كورسەتمەكتە. ئاتاپ ئېيتقاندا، م. ئابىساتوۋ، ن. ژۇۋاتكانوۋ، ئا. ماتېرن، س. رىدنىي، ك. ئوتىغالىيېۋ، ئو. كان، س. سايدىراسۇلوۋ ۋە باشقا نۇرغۇنلىغان مىلىتسىيە خادىملىرى كوپلىگەن جىنايەتچىلەرنى قولغا چۈشەردى ۋە پاش قىلدى.

شۇنى ھەم ئېيتىپ ئوتۇش كېرەككى، 23‐سېنتەبر كۈنى جېزقازغان ۋىلايىتىدە ۋىلايەتلىك جىنايەتلەرنى ئىزدەش ۋە پاش قىلىش باشقارمىسىنىڭ مىلىتسىيە خادىملىرى بىر گرۇپپا نەشە ساتقۇچىلارنى قولغا چۈشەردى. ئوپېراتسىيە نەتىجىسىدە 223 كىلوگرام ناركوتىكنى تارتىپ ئالدى. بىز ھەر ژىلى ئەتىيازدا «ماك» ئوپېراتسىيەسىنى ژۈرگۈزۈۋاتىمىز. چۈنكى، مەزكۇر ئوپېراتسىيە خېلە نەتىجىلەرنى بېرىۋاتىدۇ. مەسىلەن، بىيىل «ماك—93» ئوپېراتسىيەسىدە 715 فاكت پاش قىلىنىپ، 22 توننا ناركوتىكنى قولغا چۈشۈرۈشكە مۇۋاپپەق بولدۇق.

بۇلاردىن تاشقىرى باش باشقارمىنىڭ باشلىقى قورال—ياراقلارنى سېتىش، ئوغرىلاش ئىشى كەڭ ئەۋج ئېلىۋاتقانلىقى ھەققىدە ئالاھىدە توختىلىپ، جۈملىدىن، موشۇ ژىل 17‐ئىيۇل كۈنى ئالمۇتا ۋىلايىتىگە قاراشلىق چىمالغان يېزىسىغا جايلاشقان 11567 نومېرلىق ھەربىي قىسىمنىڭ قورال ئامبىرىدىن نامەلۇم بىرلىرى نۇرغۇنلىغان قورال بىلەن ئوق—دورىلارنى ئوغرىلىغان ئېدى. ۋىلايەتلىك جىنايەتلەرنى ئىزدەش باشقارمىسىنىڭ خادىملىرى 18 سائەت ئىزدەپ تېپىش نەتىجىسىدە 83 قورال ۋە ئوقلارنى (بۇنىڭ ئىچىدە ئامېرىكىدا ۋە ئىسرائىلدا ئىشلەنگەن قوراللار بار) ھەربىي قىسىمغا تاپشۇرۇپ بەردى.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا كۈچ ۋە قورال ئىشلىتىش يولى بىلەن ئادەملەرنى قورقىتىپ، پۇللىرىنى تارتىپ، ھارام تاماقلىق قىلىپ، كۈن كۈچۈرۈۋاتقان رېكېتىرلار ئەۋج ئالدى. بۇ جىنايەتچىلىككە قارشى پرېزىدېنتىنىڭ ئوتكەن ژىلى «ئويۇشقان جىنايەتچىلىككە ۋە كورروپسىيەگە قارشى كۈرىشىش» توغرىلىق پەرمانى ئېلان قىلىنغان پەيتتىن تا ھازىرغىچە، يەنى بىيىل 9 ئاي ئىچىدە 751 ئويۇشقان رېكېتىرلار جاۋاپكەرلىككە تارتىلىپ، بۇ جىنايەتچىلەردىن 277،7 مىللىون سوم، 161530 ئامېرىكا دوللارى، 213 دانە قورال ۋە 71 ئاۋتوماشىنا مۇسادىرە قىلىندى.

جىنايەتلەرنىڭ ژۇقۇرقىدەك ئالدى ئېلىنىپ، پاش قىلىنىشقا قارىماي، بارغانسىرى ھەر خىل جىنايەتلەرنىڭ پەيدا بولۇپ، رىۋاج تېپىپ كېلىۋاتقانلىقىغا مەتبۇئات كونفېرېنسىيەسىدە ھەر خىل پىكىرلەر ئېيتىلىپ، ژۇرنالىستلارنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بېرىلدى.

يالقۇن سەمەدىي،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.
ئالمۇتا شەھىرى.

ئالمۇتا ھايۋاناتلار بېغىدا

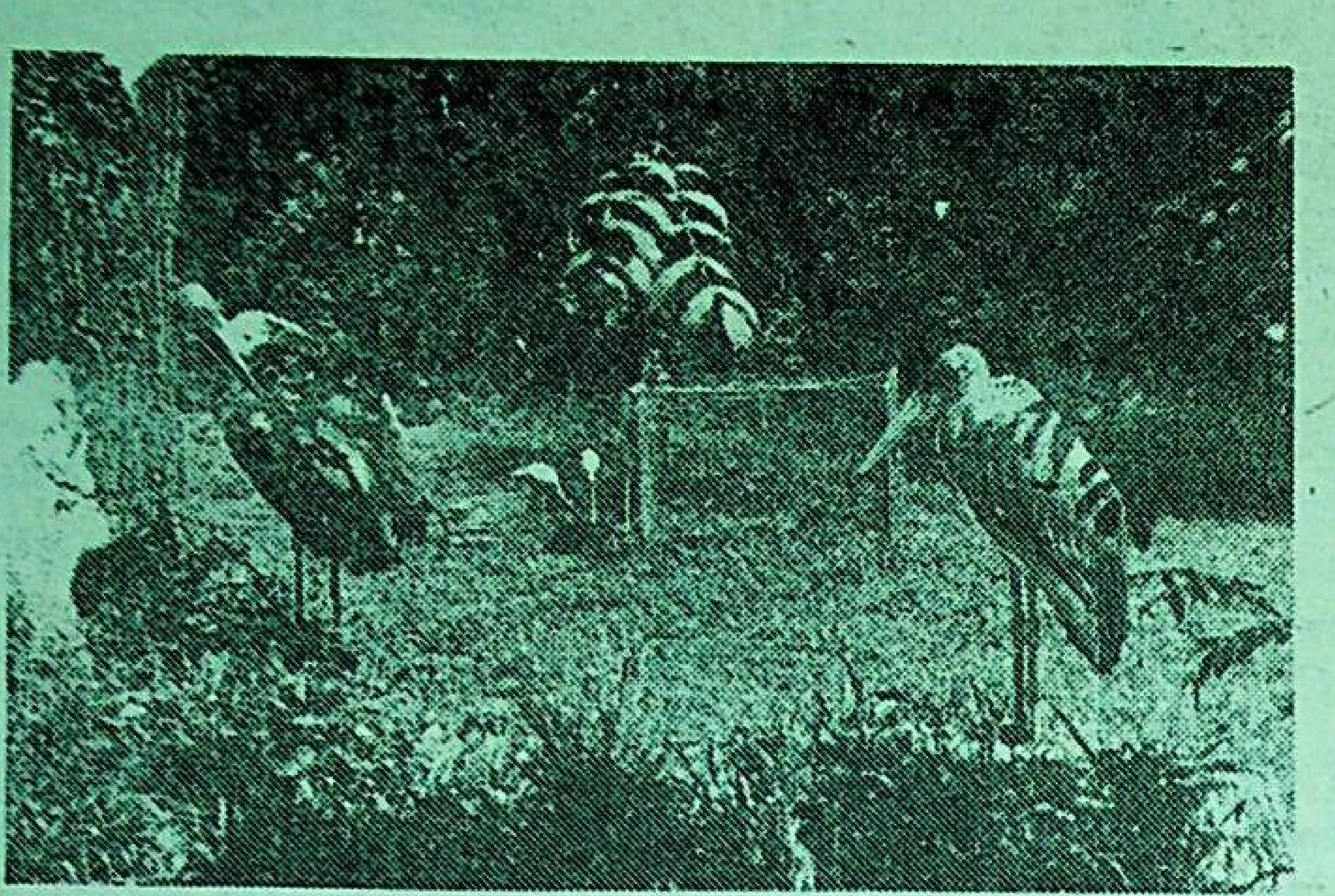

ئالمۇتا. پايتەختتىكى ھايۋاناتلار بېغى—شەھەر ئاھالىسىنىڭ ۋە مېھمانلارنىڭ دەم ئېلىش جايلىرىنىڭ بىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ھازىرقى ئىختىسادىي قىيىنچىلىقلار يۈز بېرىۋاتقان بىر مەزگىلدە ھايۋاناتلار بېغىدا ئىشلەۋاتقان ھەر بىر خادىم ھايۋانلارنىڭ تۈرلىرىنى تېخىمۇ كوپەيتىش ئۈچۈن بارلىق ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىۋاقتا.

سۈرەتلەردە: 1. قاقىرلار. 2. قارغۇيابيلاق. 3. زوئوتېخنىك بولات بايبۇرايېۋ بىلەن ئىشچى ۋالېنتىنا يېگوروۋا قۇشلارنى تەكشۈرمەكتە.

م. ۋېنگلوۋسكىينىڭ سۈرەتلىرى.

«يېڭى ھايات» گېزىتى رېداكسىيەسىنىڭ كوللېكتىۋى سابىق كەسپدىشىمىز، ئەمگەك ۋېتېرانى، پېشقەدەم ژۇرنالىست ئاروپ سابىرووقا رەپىقىسى

رىسالەتخاننىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر قايغۇرۇپ تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

تاشكەنت شەھىرىدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بىر توپ ئەل—ئاغىنىلىرى ۋە مەشرەپ ئەھلى بۇرادىرى

پەۋزى مىجىت ئوغلى مۇسابايېۋنىڭ

پاجىئەلىك ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن مەرھۇمنىڭ ئائىلە تاۋاباتىغا ۋە ئۇرۇق—تۇققانلىرىغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

«ژىگولى» ماشىنىسى ئۈچۈن

قازاقىستاندىكى ئاۋتوموبىل چاقىنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان بىردىن—بىر چىمكەنت چاق ئىشلەپ چىقىرىش كارخانىسىغا ئوخشاش كارخانا قۇرۇلدى. موشۇ كۈنلەردە پاۋلوداردىكى «ئالاتاۋ» كارخانىسى «ژىگۇلى» ماشىنىلىرىنىڭ چاقىنى ئىشلەپ چىقىرىشقا كىرىشتى.

بۇرۇن پاۋلوداردا مۇنداق كەسپىي كارخانا بار ئېدى. ئۇ كونا چاقلاردىن يېڭىنى ئىشلەپ چىقىراتتى. ئەندىلىكتە بولسا يېڭى چاق ئىشلەپ چىقىرىش يولغا قويۇلدى، كەلگۈسىدە مەزكۇر كارخانا كىشىلەرنىڭ بۇيرۇتمىسىنى قوبۇل قىلىشى ۋە يەتكۈزۈپ بېرىشنى ئوز ئۈستىگە ئالىدىغان بولىدۇ. ھازىرچە كارخانىمۇ ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋالغۇچىلارمۇ بىر—بىرىدىن رازى. كېلەچەكتە قانداق بولارنى بازار ئىختىسادىي بەلگۈلەيدۇ، ئەلۋەتتە.

كېلىشىمنى ئىمزالاشقا چاقىردى

ئامېرىكا مەمۇرىيىتى ئامېرىكا كونگرېسسىنىڭ سېناتىنى بۇرۇنقى سوۋېت ئىتتىپاقى جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ — ئەرمەنىستان، قازاقىستان، مولداۋىيە ۋە قىرغىزستاننىڭ ئىككى تەرەپلىمىلىك ئىنۋېستىتسىيەلىك كېلىشىمنى ئىمزالاشقا چاقىردى.

«بۇ ئەللەر ئۈچۈن چەت ئەللەردىن مالىيە رېسۇرسلىرىنى ئېلىش بىلەن چەت ئەللىك ئىنۋېستىتسىيەلەرگە قولايلىق شارائىت يارىتىش لازىم» دەپ بىلدۈردى ئامېرىكا دولەت كاتىۋىنىڭ ئىختىسادىي مەسىلىلەر بويىچە ياردەمچىسى دانىل تارۇللو چەت ئەل ئىشلىرى بويىچە سېنات كومىتېتىدا سوزگە چىقىپ.

* * *

80—ژىللىرى سوۋېت ئىتتىپاقى موزامبىكقا ئوز ئىقپالىنى ژۈرگۈزۈش ئۈچۈن 300 مىڭ «ئاك—47» ئاۋتوماتلىرىنى بەرگىنى مەلۇم بولدى. شۇ قوراللار موشۇ كۈندە جەنۇبىي ئافرىكا جۇمھۇرىيىتىنىڭ بازارلىرىدا يوشۇرۇن سېتىلىۋاتىدۇ.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات
ئالمۇتا، 480044
ئىپەك يولى كوچىسى
50 بىنا، 8—قەۋەت

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى:
قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى
مىنىستىرلار كابىنېتى
نۆۋەتچى مۇھەررىر
مۇھەممەت—ئىمىن ئوبۇلقاسىموۋ

تېلېفونلار: قوبۇلخانا—59—84—33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى— 69—86—33، مەسئۇل كاتىپ— 50—86—33، ئىجتىمائىي—سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى—81—86—33، ئەدەبىيات بولۇمى— 27—86—33.

زاكاز (3639) زاكاز (3640)

«Йеңи хаят» (Новая жизнь), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйғур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-رويۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993 يىل
9-ئۆكتەبىر
شەنبە
№39
(3893)
ئەركىن باھا

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

گېزىت 1970 - يىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

قوراللىق ئىسيان خرونىكىسى

3- ئۆكتەبىر

موسكۋا ۋاقتى بويىچە 13 سائاتتا يېقىن ئا. رۇتسكوينىڭ بۇيرۇغى بويىچە پارلامېنت تەرەپدارى بولغان ئادەملەر توپى ئىككىگە بۆلۈندى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ژۈك ماشىنىلىرىدا «ئوستانكىنو» تېلېرادىو شىركىتىنىڭ بىناسىنى، يەنە بىر قىسمى مېرىيانى ھۇجۇم بىلەن ئېلىشقا ماڭدى.

* * *

15 سائات 45 مىنۇتتا مېرىياغا ھۇجۇم باشلاندى. ئىسيانغا قاتناشقۇچىلار بىناغا بېسىپ كىردى ۋە قاراۋۇل خىزمەتچىلىرىنى ژۇقارقى قەۋەتلەرگە چېكىندۈرۈپ دەسلەپكى ئىككى قەۋەتنى ئىگىلىدى.

* * *

18 سائات. روسسىيە پرېزىدېنتى ب. يېلتسىننىڭ پەرمانى بويىچە تارقىتىلغان خەلق دېپۇتاتلىرى ئونىنچى پەۋقۇلاددە قۇرۇلتېيىنىڭ مەجلىسى بولۇپ ئۆتتى. مەجلىسكە رەئىسلىك قىلغۇچى ر. خاسبۇلاتوۋ دېپۇتاتلارنى ۋە ئالىي كېڭەشنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدىغان بارلىق ئادەملەرنى تېخىمۇ ئاكتىۋ، ھەتتاكى كرېملنى بېسىۋېلىشقىچە ھەرىكەت قىلىشقا چاقىردى.

* * *

سابىق گېنېراللار ئا. رۇتسكوي ۋە م. ماكاشوۋ «ئاق ئۆينىڭ» بالكونىدىن ئۆزىنىڭ تەرەپدارلىرىنى ئېلېكترونلۇق ئاممىۋى ئاخبارات ۋاستىلىرى بىناسىنى، شۇنداقلا تېلېگراف ۋە جەمئىيەتلىك ئالاقىنىڭ باشقىمۇ ئوبيېكتلىرىنى بېسىۋېلىشقا چاقىردى.

* * *

كۆچىدىن قالدۇرۇلغان روسسىيە ئالىي كېڭەشنى قوللاپ قۇۋۋەتلەيدىغان ئادەملەر توپى «ئوستانكىنوغا» كەلدى ۋە تېلېمەركەزگە ھۇجۇمنى باشلىدى. «ماياك» رادىئوستانسىيەسى ئىشنى توختاتتى. ھۇجۇم قىلغۇچىلار ژۈك ئاۋتوموبىلىنىڭ ياردىمى بىلەن تېلېمەركەز بىناسىنىڭ بىرىنچى قەۋىتىگە كىرىدىغان ئىشىكنى بۇزۇپ كىردى ۋە گراناتومېتتىن ئوق ئاتتى. ھۇجۇم نەتىجىسىدە تېلېمەركەزنىڭ ۋىدېئوئىنژېنېرى سېرگېي كراسىلنىكوۋ ۋە تېلېمەركەزنىڭ قاراۋۇلى دزېرژىنسكىي نامىدىكى دىۋىزىيەنىڭ سولداتى قازا بولدى. قاراۋۇللارنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن ھۇجۇم قىلغۇچىلار ئارقىغا چېكىندۈرۈلدى.

* * *

موسكۋاغا پرېزىدېنتقا سادىق ھەربىي قىسىملار، شۇ جۈملىدىن تانكىلار ۋە بېتېرلار كىرگۈزۈلدى. بۆلۈنمىلەرنىڭ بىر قىسمى تېلېمەركەزگە كەلدى ۋە ۋەزىيەتنى نازارەت ئاستىغا ئالدى.

* * *

ئىككى سائات ئىلگىرى ھۆكۈمەت ۋە ئىسيانچىلار ئوتتۇرىسىدا مۇزاكىرىلەر ئۆتكۈزۈلدى. ئىتار-تاس-نىڭ خەۋەر قىلىشىچە، ئىسيانچىلارنىڭ ۋەكىلى ئۆزىنى تەكەببۇر تۇتتى ۋە مۇزاكىرىلەرنى داۋاملاشتۇرۇشتىن باش تارتتى. مانا شۇنىڭدىن كېيىن ب. يېلتسىن موسكۋادا تەرتىپنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەش بويىچە كېچىكتۈرۈپ بولمايدىغان چارىلەر توغرىلىق پەرمانىنى ئىمزالىدى.

* * *

تۈن بويى تۆۋېرسكويدا ب. يېلتسىن تەرەپدارلىرىنىڭ مىتىنگىسى بولۇپ ئۆتتى. موسسوۋېت بىناسى ئالدىغا ئون مىڭلىغان قورالسىز ئادەملەر كەلدى ۋە باررىكادىلارنى قۇرۇشقا كىرىشتى.

* * *

ھوقۇق قوغداش بۆلۈنمىلىرىنىڭ كۈچ چىقىرىشى بىلەن ھۇجۇم قىلغۇچىلار مېرىيا بىناسىدىن چېكىندۈرۈلدى.

* * *

شەھەرگە پرېزىدېنتقا ۋە ھۆكۈمەتكە سادىق تامان دىۋىزىيەسىنىڭ دېسانتچىلار، موتوئاتقۇچىلار بۆلۈنمىلىرى كىرىشنى داۋاملاشتۇردى.

4- ئۆكتەبىر

ئەتىگەنلىكى سائات 8دە ھۆكۈمەت ئەسكەرلىرىنىڭ 14 بېتېرى «ئاق ئۆيگە» يېقىنلاشتى. ھاۋادا ھەربىي ۋېرتولېوتلار پەيدا بولدى.

(ئاخىرى 12- بەتتە).

3-4- ئۆكتەبىردىكى موسكۋا ۋاقەلىرىگە باغلىق دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ مۇراجىتى

دېموكراتىيەگە قارشى كۈچلەر ئىلگىرى ئۇرغۇن قېتىم ئېيتىلغان سىزىقتىن ئۆتتى. موسكۋادا قان تۆكۈلدى. بۇنىڭ ئەيىپكارلىرى ئۆزلىرىنى قانۇندىن سىرت قويدى. مۇزاكىرىلەر جەريانىنى بۇزغان ۋە ئادەملەرنىڭ قۇرۋان بولۇشىغا ئېلىپ كەلگەن قانۇنسىز قوراللىق بۆلۈنمىلەرنىڭ ئاۋانتيۇرىسىنى ھېچ قانداق سىياسىي كۈچلەر ئاقلىمايدۇ.

بىز خەلقلىرىمىزنىڭ تەغدىرى تارىخىي جەھەتتىن باغلىق بولغان روسسىيە خەلقى بىلەن يۈز بەرگەن ۋاقەنى چوڭقۇر قايغۇرۇپ باشتىن كەچۈرۈۋاتىمىز ۋە قازا بولغانلارنىڭ ئائىلىلىرىگە تەزىيە بىلدۈرىمىز.

بارلىق روسسىيەلىكلەرنى بۇ ئېغىر ۋاقىتتا ئەقىل بىلەن ئىش قىلىشقا ۋە سالماقلىق كۆرسىتىشكە چاقىرىمىز. بىز روسسىيە پرېزىدېنتى ۋە ھۆكۈمىتى ئېغۋاگەرلەرنى توختىتىش ۋە دېموكراتىيەنى ساقلاش ئۈچۈن بارلىق ئىشنى قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز.

بىز ئادەملەرنىڭ قۇرۋان بولۇشىغا يول قويماسلىق ئۈچۈن سىياسىي جەھەتتىن مۇمكىن بولغان ھەممە كۈچنى چىقىرىشقا تەييار.

بىزنىڭ مۇراجىتىمىز مدەنىڭ باشقىمۇ دۆلەتلىرى تەرىپىدىن قوللاپ-قۇۋۋەتلىنىدىغانلىقىغا ئۈمۈت قىلىمىز.

قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى
ن. نازارباييېۋ.

ئۆزبەكستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى
ئى. كەرىموۋ.

ئۇكرائىنا پرېزىدېنتى
ل. كراۋچۇك.

قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى
ئا. ئاقايېۋ.

ئەزەربەيجان جۇمھۇرىيىتى پرېزىدېنتىنىڭ ۋەزىپىسىنى ۋاقىتلىق ئاتقۇرغۇچى
گ. ئەلىيېۋ.

ئەرمەنىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى
ل. تېر-پېتروسيان.

مۇشتەرى توپلاش- 94

خالىس مەسلىھەتچىمىز

ئۇيغۇر تىلى مىللىتىمىزنىڭ ئاساسىي بەلگۈسى. ئەينە شۇ ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان بارى-يوقى ئىككى تال گېزىتىمىز بولسا مىللىتىمىزنىڭ مىللىي بايلىقى. ئۆزىمىز قېدىمىي مەدەنىيەتلىك بىر مىللەتنىڭ ئەۋلادى تۇرۇپ، قېدىمىي تارىخىمىزنى، تەغدىرىمىزنى ئۆز سەھىپىلىرىدە كەڭ يورۇتۇۋاتقان-ھاياتىمىزنىڭ ئەينىگى بولغان «ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن «يېڭى ھاياتقا» بىز يېزىلمىساق، كىم يېزىلىدۇ.

ئاكا-ئۇكا قوش گېزىتىمىز-بىزنىڭ مىللىي ئىپتىخارىمىز. ئەگەر بىز ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالساق، ھاسىدىن ئايرىلىپ قالغان ئەما ئادەمنىڭ كۈنىگە چۈشۈپ قالىمىز. سەۋەۋى گېزىتلار بەتلىرىنى ۋاراقلاپ، جاھاندا بولىۋاتقان ئەڭ مۇھىم ئىشلاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىمىز. پات-پاتلا ئۆيۈمىزگە يېڭىلىقلار خەۋەرچىسى سۈپىتىدە بىزنى يوقلاپ كېلىپ تۇرىدىغان قەدىناس دوست، خالىس مەسلىھەتچىمىز بولغان گېزىتلىرىمىز ئارقىلىقلا قېدىمىي تارىخىمىزنى، بىباھا مەدەنىي مىراسلىرىمىزنى، بىزنى باشقىلارغا تونۇتقان باتۇر ئوغۇل-قىزلىرىمىزنى، بۈگۈنكى كۈنىمىز بىلەن كەلگۈسى ئىستىقبالىمىزنى بىلىپ تۇرىمىز، شۇنداقلا مەنىۋىي، روھىي دۇنيارىمىز بېيىپ تۇرىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىككى گېزىتىمىزنى ئىككى كۆزىمىزنىڭ قارچۇغىدەك ئاسرىشىمىز كېرەك. بۈگۈنكى ئۆتكۈنچى دەۋردە ھەممىنىڭ بېشىغا چۈشكەن ئېغىرچىلىقتىن سويۇملۇك گېزىتلىرىمىزمۇ خالى ئەمەس. گېزىتلار بىز ئۈچۈن بىزنىڭ مۇقەددەس ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقاندىن كېيىن قول قوشتۇرۇپ قاراپ تۇرماي، ئۇنى ماددىي ۋە مەنىۋىي جەھەتلەردىن قوللاپ-قۇۋۋەتلەش بىزنىڭ بورچىمىز، ئەلۋەتتە.

مۇشۇ كۈنلەردە كېلەركى يىلنىڭ دەسلەپكى يېرىمى ئۈچۈن مۇشتەرى توپلاشتەك خالىسانە ئىش قىزغىن داۋام قىلىۋاتىدۇ. ئەگەر قۇتلۇق خالىگىزغا بېمىننەت، خالىس مەسلىھەتچى سىرداشىڭىزنىڭ كېلىپ تۇرۇشىنى خالىسىڭىز، دۇنيادا نېمە گەپ بولىۋاتقانلىقىنى بىلىشنى ئىستىسىڭىز، روھىي دۇنيارىڭىزنى يەنمۇ بېيىتىشنى خالىسىڭىز «ئۇيغۇر ئاۋازى» بىلەن «يېڭى ھاياتقا» ئۆز ئىختىيارىڭىز بىلەن قىزغىن تۈردە يېزىلىڭ. ئەگەر ھەر ئىككىلا گېزىتقا يېزىلسىڭىز، ئىككى جەھەتتىن- ھەم ماددىي، ھەم مەنىۋىي جەھەتتىن پايدا ئالىسىز.

توختەم مۇختەرۇۋ،
ئالمۇتا شەھىرى مالايا ستانىتسا مەھەللىسىنىڭ ۋەكىت بېشى.

خىتاي يادرو سىنىقىنى ئۆتكۈزدى

لوندون. 5-ئۆكتەبىر كۈنى خىتاي يەر ئاستى يادرو سىنىقىنى ئۆتكۈزدى، دەپ خەۋەر قىلىدۇ رېيتېر ئاگېنتلىقى ئىنگلىز ئىلمىي مەھكىمىلىرىنىڭ مەلۇماتلىرىغا ئاساسلىنىپ. پارتلىتىش لوبنور پالىگونىدا ئۆتكۈزۈلدى ۋە بۇ خىتايدا ئۆتكۈزۈلگەن 39-يادرو پارتلىتىش بولدى.

(ئىتار-تاس).

ھۆرمەتلىك گېزىتخان!

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1994-يىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتەرى بولۇش يادىڭىزدىن چىقمىسۇن. «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ئىندېكسى-65357، يېرىم يىلغا يېزىلىش باھاسى-3762 سوم، «يېڭى ھاياتنىڭ» ئىندېكسى-65359، يېزىلىش باھاسى- 1326. سوم.

تەشۋىشلەر ھەم ئۈمىدلەر

ھاياتىمىز كۆرۈنۈشلىرىنى، خەلقىمىزنىڭ تارىخى، مەدەنىيىتى، ئەدەبىياتى ۋە ئارزۇ-ئۈمىدلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئومۇمەن مىللىي مەنپىيەتىمىزنى ھىمايە قىلىش يولىدا مۇناسىپ رول ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتقان ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتلىرىمىزنىڭ تەقدىرى ھەممىمىزنى ئويلاندۇرىدىغانلىقى ئېنىق. بولۇپمۇ ھازىرقى ئىقتىسادىي بوھران قىيىنچىلىقى ھاياتىمىزنىڭ بارلىق ساھالىرىغا ئۆز زەرداۋىنى كەلتۈرۈۋاتقان شارائىتتا ئۇلارنىڭ كەلگۈسىگە غەمخورلۇق قىلىش ئومۇمىي مۇددىئالىرىمىزنىڭ بىرىگە ئايلىنىۋاتىدۇ.

5-ئۆكتەبىر كۈنى رېداكسىيە تەھرىراتىدا ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇر ئاھالىسى زىچ جايلاشقان يېزا مەھەللىلەردىكى ژىگىت باشلىرى، يۇرت موتىۋەرلىرى، زىيالىيلار ۋەكىللىرى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ئۇچرىشىش ژىغىنىمۇ ئەينە شۇ مەخسەتكە قارىتىلغان.

ئۇچرىشىشنى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش ئازاماتوۋ ئېچىپ، ئۇ ئىككى گېزىتىمىزنىڭ بۈگۈنكى پائالىيىتى، ئۇلارنىڭ ئىشىدىكى يۈز بېرىۋاتقان قىيىنچىلىقلار ۋە كەلگۈسى ژىلىنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتەرى توپلاش ئىشىنىڭ كېتىپ بېرىشى، شۇنداقلا جامائەتچىلىك، ئېگىلىك، كارخانىلار تەرىپىدىن گېزىتلىرىمىزگە بېرىلگەن ئىئانە ھەققىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتتى.

مەلۇمكى، ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان گېزىتلىرىمىزنىڭ تەقدىرى تەشۋىشلىنەرلىك بولۇۋاتىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە، دەۋرىمىزدە ئومۇمىيۈزلۈك سادىر بولۇۋاتقان ئىقتىسادىي قىيىنچىلىقلار تۈپەيلى پەقەت بىزنىڭ گېزىتلىرىمىزنىڭلا ئۈستىگە چۈشۈۋاتقان تەقدىر ئەمەس، جۇمھۇرىيىتىمىزدىكى باشقا تىللاردا چىقىۋاتقان گېزىتلەرمۇ ئەينە شۇ ئەھۋالنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىدۇ. لېكىن، بۇ ئەھۋالنىڭ بىزگە نىسبەتەن كۆپرەك ئەندىشىلىك بولۇۋاتقانلىقى ئەمەلىي ھالەتتۇر. قازاقستان مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ تەسىس قىلىشى بىلەن چىقىۋاتقان گېزىتلىرىمىزگە سەرىپ قىلىنىۋاتقان چىقىم باسمىخانا خىزمىتى، قەغەز باھاسىنىڭ قىممەتلىشى ۋە ئالاقە خىزمىتىنىڭ ئۆسۈشىگە باغلىق بارغانسىرى كۆپىيىۋاتىدۇ. ئەگەر موشۇ ژىلى دۆلەت تەرىپىدىن «ئۇيغۇر ئاۋازى»غا 149 مىللىون، «يېڭى ھايات» گېزىتىگە بۆلۈنگەن 52 مىللىون پۇلنىڭ ھېساۋىغا گېزىتلىرىمىز چىقىۋاتقان بولسا، كېلەركى 1994-ژىلنىڭ يېرىمىغا ئۇنىڭ مىقدارى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ئۈچۈن 490 مىللىون، «يېڭى ھايات»قا 153 مىللىون بولۇپ بەلگۈلەندى. بارغانسىرى ئۆسۈۋاتقان باھالار ئۇنىڭدىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا گېزىتلىرىمىزغا كېتىدىغان چىقىمنى يەنىمۇ ئاشۇرىدىغانلىقى سۆزسىز. دۆلەت يادىكى كۆپلىگەن تەرەققىي تاپقان ئەللەردە ھەر قانداق گېزىتنىڭ دۆلەت خىراجىتسىز چىقىدىغانلىقى مەلۇم. شۇ قاتاردا كەلگۈسىدە بىزنىڭ گېزىتلىرىمىزنىڭمۇ ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلەشكە ئۆتۈدىغانلىقى ئەمەلىياتقا ئۇيغۇن. شۇڭلاشقا ھاياتىمىز ئەينىگى دەپ ئاتىلىپ ژۈرگەن گېزىتلىرىمىزنىڭ تەقدىرىگە كۆيۈنگەن ھالدا ئۇلارنىڭ كېلەچىگىنى دىققەت ئەزىرىمىزدىن چەتتە قالدۇرماسلىقىمىز لازىم. شۇ مەخسەتتە كەلگۈسىدە ئۆز ئېھتىياجىمىزغا ياراپ قالار دېگەن نىيەتتە جامائەتچىلىك تەرىپىدىن چۈشكەن ئىئانە پۇل ھېساۋىغا گېزىتلىرىمىز يېنىدا كىچىك كارخانىلار ئېچىپ، ھەر خىل پۇللار بىلەن ئۇ پۇلنى كۆپەيتىشنىڭ چارىلىرى قىلىنىۋاتىدۇ.

گېزىتلىرىمىزدە خەلقىمىزنىڭ كۆڭلىدىن چىقىدىغان ماتېرىياللارنى ئېلان قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئاھالى ئارىسىدىكى تەسىرى، قەدرى-قىممىتىنى ئاشۇرۇش ھەر قاچان دىققەت ئەزىرىمىزدە بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنىڭغا ئېتىۋارەن گېزىتلىرىمىزدە مىللىي مەنپىيەتلىرىمىز، تارىخىمىز، مەدەنىي مىراسلىرىمىزنى كۆپرەك يورۇتۇشنى كۆزدە تۇتىۋاتىمىز. دۆلەت ئېگىلىگىدىكى گېزىتلىرىمىزدە ئۇنىڭ كۆرسەتمىلىرىگە ئەمەل قىلغان ھالدا ھازىرقى سىياسىي مۇھىت، ئىشلەپ چىقىرىش جەميانلىرى، كولخوز، سوۋخوزلار ھاياتى توغرىلىق ماتېرىياللارنى ئېلان قىلىپ تۇرۇشىمۇ ئاساسى ۋەزىپىلىرىمىزنىڭ بىرى بولماقتا. ئاساسلىق ئىشلىرىمىزنىڭ بىرى قاتارىدا سانىلىدىغان خەلقىمىزنىڭ تەقدىرى، جۈملىدىن شەرقىي تۈركىستان مۇئەممەسىنى يورۇتۇشتا قۇرۇق شىئارۋازلىق، ياكى ژىراقتىن تۇرۇپ ھەيۋە قىلىش ئەمەس، ئۇ يەردىكى ئىنسان ھوقۇقىنىڭ دەپسەندە قىلىنىۋاتقانلىقىنى ئەمەلىي دەلىللەر ئارقىلىق كۆرسىتىش نىشان قىلىنىۋاتىدۇ. ئەينە شۇ يۆنىلىشلەردە مۇمكىنچىلىكنىڭ بارىچە خەلقىمىز مەنپىيەتىگە ياندىشقان ھالدا ماتېرىياللار ئېلان قىلىنىپ كېلىۋاتقان گېزىتلىرىمىزنىڭ شۇ خىل پائالىيىتى ۋە ئۇلارغا مۇشتەرى توپلاش ئىشىدا يېزا ۋە مەھەللىلەر ژىگىت باشلىرى، زىيالىيلارنىڭ يېقىندىن ياردەم كۆرسىتىشىنىڭ لازىملىقى باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋنىڭ سۆزىدە ئىزھار قىلىندى.

— شۇ نەرسە ئەپسۇسلىنارلىقكى، — دەپ سۆزىنى باشلىدى لوۋەتتە دۆلەتلەر ئارا ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى توختاسۇن بېيشالوۋ، — ئىش مۇناسىۋىتى بىلەن ناھىيە، يېزىلارنى ئارىلىغىنىمىزدا بەزى ئورۇنلاردا ناھايىتى ئاز سانلىق كىشىلەرنىڭلا گېزىتلىرىمىزگە مۇشتەرى بولغانلىقىنىڭ شاھىدى بولۇپ ژۈرىمىز. بۇ ئەلۋەتتە، شۇ يەرلەردىكى ئۇيغۇر ئاھالىسىنىڭ مىللىي روھىنىڭ تۆۋەنلىگىنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر. شۇنداقلا ئۇ يۇرتلاردىكى ژىگىت باشلىرى، مەدەنىيەت مەركىزى شۆبىلىرىنىڭ ئۆز ئىشلىرىنى تەلەپ دەرىجىسىدە يولغا قويماي كېلىۋاتقانلىقىنىڭ ئەمەلىي كۆرۈنۈشىدۇر.

ئۇچرىشىشتا كەينى-كەينىدىن سۆزگە چىققان ژىگىت باشلىرى، يۇرت موتىۋەرلىرى گېزىتلىرىمىز ھەققىدىكى ئۆز پىكىرلىرىنى ئوچۇق ۋە دادىل تۈردە بايان قىلىشتى.

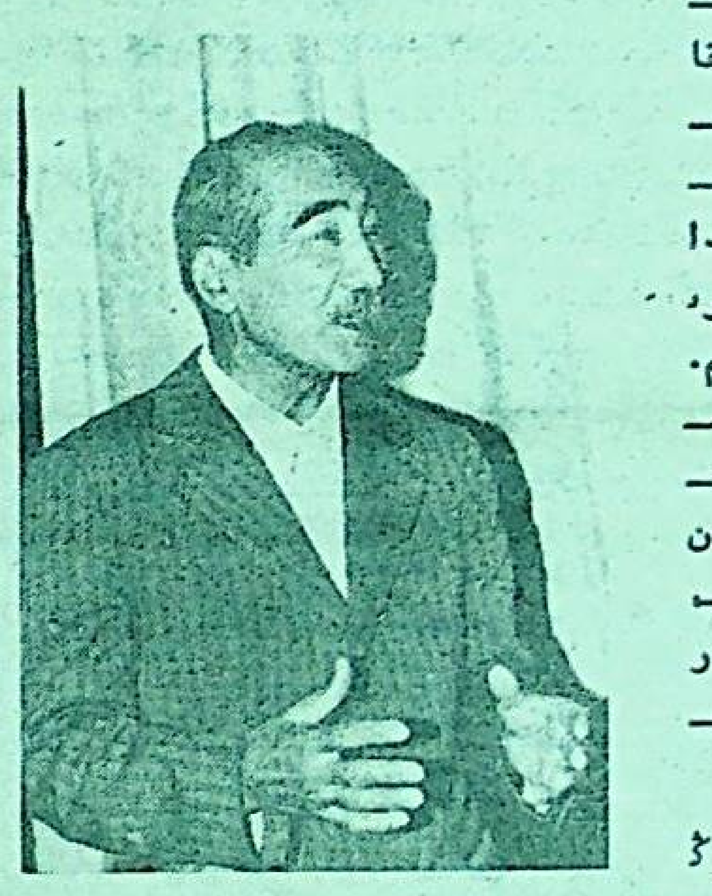

تۇرسۇن بادىلوۋ، ئالاتاۋ مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى. باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋنىڭ گېزىتلىرىمىزنىڭ ئاتقۇرۇپ كېلىۋاتقان ئىشلىرى ۋە ئۇلارغا مۇشتەرى توپلاشتا يار-يۆلەك بولۇشىمىز ھەققىدىكى پىكىرلىرىنى قوللاپ-قۇۋۋەتلەيمىز. لېكىن شۇنىمۇ ئوچۇق ئېيتىشىمىز كېرەككى، گېزىتلىرىمىزدە بەزەن ئومۇمىي كۆپچىلىكنىڭ قوللىشىغا ئېگە بولالمايدىغان، شەخسىي كۆز قاراشتىن تۇغۇلىدىغان ماتېرىياللارغا ئورۇن بېرىلىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلارنى ئېلان قىلىشتا تەھرىراتنىڭ ئومۇمىي پىكىر-مۇلاھىزىسىدىن ئۆتكۈزمەسلىكتىن ئېھتىمال شۇنداق بولۇۋاتىدىغاندۇ.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھەر خىل جەمئىيەتلىك تەشكىلاتلار، مەدەنىيەت مەركەزلىرى قۇرۇلۇپ، گېزىتلىرىمىز تەھرىراتلىرى زىيالىيلار بىلەنلا ئارىلىشىپ ئىش ئېلىپ بېرىشى ئەتىجىسىدە ژىگىت باشلىرى، جامائەتچىلىك ئاكتىۋىستلىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئاجىرلاشتۇرۇپ قويدى. بۇ گېزىتلىرىمىز ئىشىنى كۆپچىلىك ئاھالى ئارىسىدا جارى قىلىشتا، مۇشتەرى توپلاش ئىشىدا سەلبىي تەسىرىنى كۆرسەتمەكتە. شۇڭلاشقا گېزىت تەھرىراتلىرى ھەر قانداق شارائىتتا بولمىسۇن جامائەتچىلىك، گېزىتخانلار بىلەن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇشنى ئەستىن چىقارماسلىقى كېرەك.

سەيدۇللا رەھىموۋ، يۇرت موتىۋەرى (دروۋبا مەھەللىسى). ئاھالى ئارىسىدا مۇشتەرى توپلاشنى مۇۋاپىقىيەتلىك ئېلىپ بېرىشتا گېزىتلىرىمىزنىڭ ئۆز ۋاقتىدا كەلمەيدىغانلىقى توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ. ئۇ مەسىلىنى ھەل قىلىشتا تەھرىراتنىڭ ياردەم كۆرسىتىشى كېرەك، ھەممىمىز ئۈچۈن ئەھمىيەتلىك بولغان مۇشتەرى توپلاش ئىشىنى قانائەتلىنەرلىك ئېلىپ بېرىشتا مەھەللىلەردىكى مەدەنىيەت مەركىزى شۆبىلىرى يېنىدا، ياكى يۇرت ئاكتىۋىستلىرىدىن مۇخبىرلار پوستىنى قۇرۇش مەخسەتكە مۇۋاپىق بولار ئىدى.

ھۈسەيىن ئىلياس، بەشياغاچ (دزېرژىنسكىي) مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى. ھەر ژىلى ئانا تىلىمىزدىكى گېزىتلىرىمىزگە مۇشتەرى توپلاش ئىشى باشلانغىنىدا ئېچىنارلىق بىر خىيال مېنىڭ كۆڭلۈمنى غەش قىلىدۇ. ھەجەپ دەيمەن ئۆز ئۆزۈمگە، مىللەت، خەلق تەقدىرى ھەققىدە سۆزلىگىنىمىزدە ئالايلىرىمىز ھەقىقىي ۋەتەنپەرۋەرلەردىن بولۇپ ئۆزىمىزنى كۆرسىتىشكە تىرىشىمىز. لېكىن كۆپ ۋاقىتلاردا ئەمەلىياتىمىز بىلەن ئىشىمىز پۈتۈنلەي باشقا بولۇپ چىقىدۇ، ھەتتا خەلقىمىز ھاياتىنى ئىپادە قىلىۋاتقان گېزىتلىرىمىزغا مۇشتەرى بولۇشقا كۆڭۈل بولمەيمىز. مۇنداق بەزى ئەھۋاللارغا قاراپ مىللىي ئاقسەۋىيەمىز، غورۇرىمىزنىڭ تۆۋەن ئېكەنلىگىگە ئىقرار بولۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. بۇ، ئەلۋەتتە، ئەپسۇسلىنارلىق، بىر قىسىم گېزىت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ گېزىتلىرىمىزدىن رايى قايتىپ قېلىشقا ئېلىپ كەلگەن بىر ھالەت ئىككى گېزىتىمىزدە ئۆز ئارا پىتنە-پاسات، زىددىيەت تۇغدۇرىدىغان ماتېرىياللارغا بىر مەزگىل ئورۇن بېرىلگەنلىگىدۇر. ئومۇمىي مىللىي مۇئاممالىرىمىز يولىدا ھەمنەپەس بولۇپ ئىش ئېلىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا زىيالىيلىرىمىز سويۇملۇك گېزىتلىرىمىز سەھىپىلىرىدە بىر-بىرىگە تاش ئېتىشىپ، كۆپچىلىك ئاممىنىڭ كەسكىن نارازىلىقىنى تۇغدۇردى. شۇڭلاشقا مۇنداق ماقالىلارغا بۇنىڭدىن كېيىن گېزىتلىرىمىزدە ئورۇن بېرىلمەسلىك تەلىۋىنى بىلدۈرىمىز.

ئابلىز خەيرى، زارەۋو ستوكامە مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى. ھازىرقى شارائىتتا گېزىتلىرىمىز ئاساسى جەھەتتىن خەلقىمىزنىڭ ئۈمۈت-ئارزۇلىرىنى يورۇتۇشقا قارىتىلغانلىقىلا كۆپچىلىك ئاممىنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشىپ، سويۇملۇك مىنبىرىگە ئايلىنالايدۇ. شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ ھەر خىل توسالغۇلۇقلارغا پەرۋا قىلماي، شۇنداقلا ئايرىم شەخسلەرنىڭ تەسىرى ئاستىغا چۈشۈپ قالماي، ئومۇمىي مەنپەئەتىمىزنى كۆزلىگەن ھالدا دادىللىراق بولۇشىنى خالىغان بولار ئىدۇق. بەزەن گېزىتخانلار كۆڭلىدىن چىقىدىغان شۇ خىل ماتېرىياللار گېزىتلىرىمىزنىڭ بىرىدە ئېلان قىلىنىدۇدە، ئىككىنچىسىدە ئۇلار بېرىلمەيدۇ. شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ بىرىنىلا ئوقۇلايدىغان كىشىلەر ئىككىنچىسىنى ئوقۇلمىغانلىقىدىن ئۇنداق ماقالىلار روھىدىن خەۋەرسىز قالىدۇ. شۇڭلاشقا كۆپچىلىكنى قىزىقتۇرىدىغان ئۇنداق ماتېرىياللارنىڭ ھەر ئىككى گېزىتىمىزدە ئېلان قىلىنىشى مۇۋاپىق بولار ئىدى. ئۇنىڭغا بىر مىسال رېتىدە يېقىندا «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىدە بېسىلغان باتۇر راشىدىنىڭ «مۇستەملىكچىلىكنىڭ يېڭى پاجەلىرى» ناملىق ماقالىسىنى «يېڭى ھايات» گېزىتىدىمۇ بەرسەڭلار دەپ تىلەك بىلدۈرىمىز.

ژىغىندا «دروۋبا» مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ، گورنىي-گىگانت مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى جامالدىن قەمبەردىنوۋ، تالغىر ناھىيەسى كراسنوپىي پولې يېزىسىنىڭ ژىگىت بېشى زىلاۋدۇن ئاۋدۇنوۋ، گېزىتلىرىمىز ئاكتىۋىستلىرى ئابباس ئالىيېۋ، ئۇرمەھەممەت ئىسلامىلار سۆزگە چىقىپ، گېزىتلىرىمىز ئىشىنى ياخشىلاش، ۋە مۇشتەرى توپلاشنى تەشكىللىك ئېلىپ بېرىش ھەققىدىكى پىكىرلىرىنى بىلدۈرۈشتى.

ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ، شەھەرلىك، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ۋە جەمئىيىتىنىڭ رەئىسلىرى تۇرغان توختەموۋ، رابىك ئىسمايىلوۋلار ئىشتىراك قىلغان ئۆز ئارا چۈشىنىش، سەمىمىي پىكىرلەرنى بىلدۈرۈش يولىدا ئۆتكەن بۇ ئۇچرىشىشنىڭ ئاخىرىدا باش مۇھەررىر يولداش ئازاماتوۋ ژىغىننى يەكۈنلەپ، ئۇنىڭ قاتناشچىلىرىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاپ بەردى.

س. ئىسكەندەرىي،
مەخسۇس مۇخبىرىمىز.

قۇرئان ھېكايەتلىرى

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن سانلاردا)

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى ئوزى پالاپ، پەلەستىنگە كەلگىنىدىمۇ بۇ يەردىكى تەبەت جىسمىلىرىغا چوقۇنۇپ ژۈرگەن كىشىلەرنى ھەممە بارلىقنى ياراتقۇچى ئاللاغا ئىبادەت قىلىشقا دەۋەت قىلدى. ئۇ يەردىكى ئاق كوڭۇل مومۇن بەندىلەر ئۇنىڭ ئېيتقانلىرىغا قايىل بولۇپ، دۇرۇس يولغا چۈشكىنى بىلەن بەزى جاھىل تەبەتلىك كىشىلەر ھېچ نەرسىنى چۈشەنگۈسى كەلمەي، ئۇنىڭغا قارشى چىقتى. ھەتتا ئۇلار ئىبراھىمغا ھەيۋە قىلىپ، ئۇنى قاتتىق جازالايدىغانلىقلىرىنى ئاگاھلاندۇرۇشتى. لېكىن ئۇنىڭ بىلەن ئىرادىسىنى بوشاشتۇرمىغان ئىبراھىم تۈرلۈك قارشىلىقلارغا بەرداشلىق بېرىپ، ئاللانىڭ ھەق يولىغا كوپلىگەن كىشىلەرنىڭ ئېتىقادىنى ھاسىل قىلدى. ئاندىن ئۇ مىسىرغا سەپەر قىلىپ ئۇ يەردىمۇ پۈتكۈل ھاياتلىقنى بەرپا قىلغۇچى ئاللانىڭ قۇدرىتىگە كىشىلەرنى ئىشەندۇرۇشكە چاقىرىپ، قىزغىن تەشۋىقات ئىشلىرىنى ژۈرگۈزدى.

ئىبراھىم ئۆزىنىڭ سىلىق-سىپايىلىقى، دىلكەشلىكى بىلەن ئۇ يەردىكى ئاھالى بىلەن يېقىن تىل تېپىشىپ كەتتى. ھال-ئوقىتىمۇ كۈندىن كۈنگە ياخشىلىنىپ، دولەتمەن كىشىلەرنىڭ بىرىگە ئايلاندى. لېكىن ئۇ يەردىكى رىقابەتچىلىرىمۇ ئۇنىڭغا ئارام بەرمەسلىككە ئوتتى. شۇڭلاشقا ئۇ ئايالى سارا ۋە خىزمەتچىسى ھەجەرنى ئېلىپ، پەلەستىنگە يەنە قايتىپ كەلدى.

ئىبراھىمنىڭ ھەر قانداق كىشىنىڭ دىققىتىنى ئوزىگە جەلىپ قىلىدىغان ئايالى سارانىڭ ھامىلدار بولماي كېلىۋاتقانلىقى ئەر-ئايال ئىككىسىنىڭ كوڭلىنى بىئارام قىلاتتى. بولۇپمۇ ئېرىنى پەرزەنت قۇچۇش ئارمىنىغا يەتكۈزەلمەي كېلىۋاتقانلىقى ئۈچۈن سارا ئاھايىتى ھەسرەتلىنىپ ژۈردى. ئاخىرى ئۆزىنى خاۋاتىرلەندۈرۈپ ژۈرگەن ئۈمۈتلىرىدىن ھېچ نەرسە چىقمىغاندىن كېيىن، سارا ئىبراھىمنى پەرزەنت كورۇش ئارمىنىغا يەتكۈزۈش ئۈچۈن ئۇنىڭ خىزمەتچىسى ھەجەرنى ئۆز ئېكاسىغا ئېلىش تىلىگىنى بىلدۈردى. (شەرىئەتتە ئەر كىشىنىڭ بىر ۋاقىتتا تورت ئايال بىلەن نىكالىق بولۇپ تۇرۇشىغا يول قويۇلىدۇ) ئىبراھىم بۇ ئىلتىماسنى ئاڭلاپ ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالغىنىدا سارا:- ئۇنىڭدىن پەرزەنت كورۇش ئائىلىمىزنىڭ بەختى، خوشاللىقى بولىدۇ. دۇنيادىن نەسىلسىز ئوتۇش ئازاۋىدىن قۇتۇلىمىز،- دەپ ئۇ ئىبراھىمنى ئۆز پىكرىگە ماقۇل كەلتۈردى. نەتىجىدە ئۇ ھەجەرگە ئويلىنىپ، ئۇنىڭدىن ئارمان قىلغىنىدەك بىر ئوغۇل تۇغۇلدى. ئۇنىڭغا ئىسمايىل دېگەن ئات قويۇلدى.

بالا ژىللار ئوتۇپ ئەقىللىق ۋە زېرەك بولۇپ ئەر يەتتى. ئەندى ئىبراھىمنىڭ خوشاللىقىنىڭ چېكى يوق ئىدى. ئۇنىڭ مېھرى بارغانسىرى ئوغلىغا باغلىنىپ، شۇ تۇپەيلى ھەجەرنىڭ قەدىر-قىممىتىمۇ ئېشىشقا باشلايدۇ. بۇ ھالەت سارانىڭ قىزغىنىش تۇيغۇسىنى ئويغىتىپ، ئۇنىڭ ئويىدا كۈندەشلىك سېزىملىرىنىڭ كۈچىيىشىگە ئېلىپ كەلگەن ئىدى. شۇڭلاشقا بۇرۇنقى خوشاللىقى ئەندى قايغۇغا ئالمىشىپ، ھەجەر بىلەن ئىسمايىلنى كورگىنىدە غەزىپىدىن پۈتكۈل تېنى شۈركەندىغان بولدى. شۇ تەرىقىدە سارانىڭ ئىچكى كەچۈرمىلىرى ئۇنى تېخىمۇ ئەسەبىيلىك ھالىغا سېلىشقا باشلىدى. ئۇ ئىسمايىل بىلەن ھەجەر كوزىدىن ئېرى بولماي ئوزىگە ئارام بولمايدىغانلىقىنى ھىس قىلىپ، ئىبراھىمغا ئۇلاردىن ئۆزىنى خالى قىلىش تىلىگىنى بىلدۈردى.

ھاياتنىڭ مەشەقەتلىك يوللىرىدا ئوزىگە يار-يولەك ۋە ھەممەنپەس بولۇپ كېلىۋاتقان قەدىناس ئايالىنىڭ بۇ خاھىشىنى ئورۇنلاش دەسلەپتە ئۇنىڭغا ئاھايىتى ئېغىر بولۇپ تۇيۇلدى. ئاخىرى مۇمكىن بۇ تەغدىر قىسمىتىدۇ، ياكى ئاللانىڭ ئەمرىگە باغلىق بولۇۋاتىدىغاندۇ دېگەن ئويغا كېلىپ، ئۇ تەكلىپكە ماقۇل بولدى. ئىبراھىم ئوغلى ئىسمايىلنى ۋە ئۇنىڭ ئانىسى ھەجەرنى ئېلىپ يولغا چىقتى. ژۈرە-ژۈرە ئۇلار بىر چول باياۋاننىڭ باش ئۇچىغا چىقالماي توختىدى. ئىبراھىم ئۇلارنى شۇ يەردە قالدۇرۇپ كەتمەكچى بولدى. بۇ مەزگىلدە ئۇلارنىڭ ئوزۇغىمۇ، ئۇسسۇلۇقىمۇ تۈگەشكە ئوتكەن ئىدى. شۇڭدىمۇ ئاللانىڭ راپاۋىتىگە ئىشىنىشتى. ئىبراھىم ئۇلارنى تاشلاپ قايتىش ئەرەدۇنىغا كىرىشكىنىدە،- ئىبراھىم،- دېدى ھەجەر ئۇنىڭ ئېتىگىگە ئېسىلىپ ژىغلاپ تۇرۇپ،- بۇ دەشتى چولگە بىزنى قالدۇرۇپ تاشلاپ كەتمەكچىمسەن!؟ بىزنى بۇ يەرگە تاشلاپ كېتىشىڭ ئىشىت، قۇشقا يەم قىلغىنىڭ ئەمەسمۇ؟ بىزگە كىم پانا بولىدۇ؟ ئۇسسۇزلۇق، ئاچلىقتا بۇ يەردىكى كويۇپ تۇرغان كۈننىڭ ئاپتىۋىغا قانداق چىدايمىز؟- ئەينە شۇنداق مۇناجەتلەر بىلەن ھەجەر كوزىدىن تاراملاپ ياش توكتى. بىراق ئۇنىڭ ژىغا-زارى ئىبراھىمنى رايىدىن قايتۇرالمىدى.

- مېنىڭ ئىسائىم كامىلكى، بۇ ئىش ئاللانىڭ ئەمرىگە باغلىق بولۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا بوي سۇنۇشىمىز لازىم،- دېدى ئىبراھىم ئۇنىڭ سوزلىرىنى رەت قىلىپ. گەپنىڭ تۈگىچى ئاللانىڭ نامىغا باغلانغانلىقىنى ئاڭلىغان ھەجەر باشقا ئۈن چىقارماي تۇرۇپ قالدىدە، ئىبراھىم قايتىپ كەتتى.

ئىبراھىم ئايالى ۋە بالىسى بىلەن خوشلىشىپ ماڭغىنىدا ئاھايىتى ئېغىر ھەسرەتلىنىش دەملىرىنى باشتىن كەچۈردى. ئارمان قىلىپ ژۈرۈپ قېرىلىقتا قەدەم باسقىنىدا ئاپقان يالغۇز ئوغلىنى دەشتى چولگە تاشلاپ كېتىشى ئۇنىڭغا ئاسانغا چۈشمىگەن ئىدى. شۇنداقمۇ ئۇ كىشىلەرگە ئەقىل-پاراسەت، سەۋر-تاقەت تەرغىب قىلغۇچى پەيغەمبەر رېتىدە بۇ جۇدالىق دەردىگە چىدىشى كېرەك بولدى. ئىبراھىم ئوزىنى زورغا بېسىپ ھەس-ھەستە ئىچى-ئىچىدىن زارلىنىپ كەلمەكتە ئىدى. شۇندا ئۇ ئوزىنىڭ بۇ كاژ تەغدىر ئوچۇمىغا چۈشۈپ قېلىش دەرت-مۇڭىنى ئاللاغا بايان قىلماق بولدى.

- ئېھ، ياراتقۇچى ئىگەم، بالامنى قۇش ئۇچۇپ ئوتەلمىگىدەك سەھرائىي كەبىرگە تاشلاپ كەتتىم. ئۇنىڭغا، ھەجەرگە پانا بولۇپ، رەھىم-شەپقىتىڭنى ئاتا قىلغايسەن،- دەپ ئاللاغا ئىلتىجا قىلدى.

زەمزەم

ھەجەر تەغدىرنىڭ بېشىغا سالغان كۈلپەتلىرىگە بەرداشلىق بېرىپ، قالغان ئۇسسۇلۇق ۋە ئوزۇغىنى ھەر قېتىم ئاز مىقداردا ئىستىمال قىلىپ، كۈن ئوتكۈزۈشكە باشلىدى. لېكىن بارلىق نەرسىسى ئۇزۇنغا بارماي تۈگەشكە ئوتۇپ، نېمە قىلارىنى بىلمەي ھەسرەتلىنىشكە باشلىدى. ئەڭ مۇھىمى بالىسىنىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىشتىن ئىبارەت بولدى. لېكىن كۈنلەرنىڭ ئوتۇشى بىلەن ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇقتىن ئانىنىڭ كوكرىكىدىكى سۈتىمۇ توختاپ قېلىشقا ئوتتى. بالىسىنىڭ ئەندى بېدەرمان زارلاپ ژىغلىشى ئۇنىڭ قەلبىنى تېخىمۇ ئازاپلاشقا باشلىدى. بالىسىنىڭ تەشنالىقىنى كوز يېشىنى ئېقىتىپ باسماقچى بولدى. لېكىن ئۇنىڭدىنمۇ ھېچ نەرسە چىقمىدى.

ھەجەر ئەجەل چاڭگىلىدىن قانداق قۇتۇلۇشىنىڭ يوللىرىنى ئويلاپ بىرەر قارارغا كېلەلمىگەنلىكتىن، ئۇ پەقەت ئاللادىن راپاۋەت كۈتتى. بالىسىنى يالغۇز تاشلاپ، بۇ كويۇپ تۇرغان دالادىن بىرەر ئوچۇم بولسىمۇ سۇ تېپىپ كېلىشكە ماڭدى. ئۇ ژۈگرىگەن بويى سوفا تېغىنىڭ ئېتىگىگە كېلىپ، تاشلارنى ئۇ ياق، بۇ ياققا ئاغدۇرۇپ سۇ ئىزدەشكە كىرىشتى. لېكىن، ھېچ ئامالسىز بالىسىنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلدى. شۇ تەخلىتتە ئۇ ئەتراپقا يەتتە بېرىپ يەتتە كەلدى. بالىسىنىڭ ژىغىسى ئۇنىڭ ژۈرىكىنى پارە-پارە قىلماقتا ئىدى.

ئاخىرى بالىسىنىڭ ژىغلاشقىمۇ مادارى قالماي، ھەتتا كىرپىكلىرى ئارانلا مىدىرلاپ، نەپەسى ساناق تىنىققا چۈشۈپ قالدى. ئانا ھەس-ھەس بولۇپ چارسىز تىگىرقاپ تۇرغىنىدا قايتىدىن ئاچچىق ژىغلاشقا ئوتكەن بالىسى بىر پۇتىنىڭ ئوكچىسى بىلەن جان ئاچچىغىدا يەرنى تەپتى. شۇندا ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن ئۇنىڭ تاپىنى ئاستىدىن سۇ ئېتىلىپ چىقتى. بىر ھازادىلا كوزى ئېچىلغان بۇلاقتەك ئورغۇپ چىقىۋاتقان سۇ ئېقىنىغا ئايلاندى. ئانا خوشاللىقىدىن ئوزىنى قويىدىغان جاي تاپالماي، ئاللانىڭ بۇ رەھىم-شەپقىتىگە چەكسىز مىننەتدارلىقىنى ئىزھار قىلدى. ئانا بىلەن بالا سۇدىن ئىچىشىپ، ھاياتلىق ئۈمۈتلىرى يەنە چاقناشقا باشلىدى.

(داۋامى بار).

ئانىلار- ھاياتىمىزنىڭ بەخت- سائادىتى.
ر. يۇسۇپوۋنىڭ فوتوئېتيودى.

ئاتۇ پاجەسى

ئايان بولغان سىر

ھاياتىم داۋامىدا مېنىڭ خىيالىمدىن كەتمەي كېلىۋاتقان بىر ئاچچىق ھەسرەت ئاتامنىڭ ۋەھشىلىك بىلەن ئولتۈرۈلگەنلىگىنىڭ سىرى بولۇپ كەلدى. ئاپامنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، ئۇ ۋاقىتتا بىز چېلەك ناھىيەسىنىڭ كىراسنايا كوچىسىدا ياشىغان ئىكەنمىز. 1918-ژىلى مۇرايېۋ قوماندانلىقىدىكى رۇس قىزىل سولداتلىرى ئويىمىزگە بېسىپ كىرىپ، ھېچ بىر سوراقسىز دادامنى ئېتىۋېتىپتۇ.

ۋاقىە يۈز بېرىپ، ئارىدىن ئاز ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن بۇ پاجەدىن كوڭلىدە ساقايماس يارا قالغان ئانام مېنى ئېلىپ غۇلجا شەھىرىگە كوچۇپ كىرىپ كەتكەن ئىكەن.

ژىللار ئوتۇپ، مەن شۇ يەردە ئوسۇپ ئەر يەتتىم، ئېسىمغا كەلگىنىمدىن باشلاپ پات-پاتلا ئانامدىن «مېنىڭ دادامنى ئورۇس ئەسكەرلىرى نېمىشكە ئولتۈرۈۋەتكەن» دەپ سورايدىغان بولدۇم. بىراق ئانام بۇنىڭغا مەن قانائەتلەنگىدەك جاۋاپ بېرەلمەيگەچكە، بۇ مېنىڭ ئۈچۈن سىر بولۇپ كەلدى. يېشىم ئۇلغايغاندا دادامنى بىلىدىغان مويسۇپەتلەردىن ئۇنىڭ ئولتۈرۈلۈش سەۋەپلىرىنى سوراپ كوردۇم. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، دادام ھېچ قانداق سىياسىي ئىشلارغا ئارىلاشمىغان ئاددى كىشىلەرنىڭ بىرى بولغان ئىكەن.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتى سەھىپىلىرىدە بۇ سىرنىڭ ماھىيىتىنى ئاچىدىغان ماقالىلار بېسىلىشقا باشلىغاندىن كېيىنلا ئاتۇ پاجەسىنىڭ كوممۇنىزم ئىدېيەسىنى زورلاپ تاڭغۇچى باش كېسەرلەرنىڭ جىنايىتى ئىكەنلىگىگە كوز يەتكۈزدۇم، دېمەك، مېنىڭ ئاتام شاۋدۇن بەرايېۋ ئەينە شۇلارنىڭ گۇناسىز قۇربانلىرىنىڭ بىرى بولغان ئىكەن. بۇ پاجە ھەق-ناھەقنى سۈرۈشتۈرمىگەن رۇس قۇراللىق كۈچلىرىنىڭ زوراۋانلىقىدۇر.

ئاتۇ پاجەسىنىڭ سىرىنى ئېچىپ، خەلقىمىزگە ئۇنىڭ سەۋەپلىرىنى گېزىتلىرىمىزدە چۈشەندۈرۈپ كېلىۋاتقان كىشىلەرگە چوڭقۇر مىننەتدارلىقىمىزنى ئىزھار قىلىمىز. ئويغۇر، چېلەك ناھىيەلىرىدە ئۇ پاجەگە مۇناسىۋەتلىك خاتىرلەش كۈنلىرىنىڭ ئوتۇۋاتقانلىقى ئەلۋەتتە، بىزنىڭ بېگۇنا قازا تاپقان ئاتىلىرىمىز روھى ئالدىدا باش ئەككەنلىگىمىز، ئىنسانىي بورچىمىزدۇر.

مەن تىببىي ئىنستىتۇتنى تاماملاپ كىشىلەر سالامەتلىكى يولىدا كوپ ژىللار خىزمەت قىلىپ، ھازىر پېنسىيەگە چىقتىم. ئاتۇ پاجەسىنى خاتىرلەشكە باغلىق قىلىنىۋاتقان نەزىر-چىراقلارغا مېنىڭ كىچىككىنە بولسىمۇ ئۇلۇشۇم قوشۇلسا دېگەن نىيەتتە ئۇنىڭ سېچيوتىغا مىڭ سوم ئەۋەتتىم. ئاز بولسىمۇ قوبۇل قىلغايسىلەر.

ت. شاھابۇدىنوۋ.
ئوزبەكىستان، خارەزم.

ئالمۇتا يەنە بىرىنچى ئورۇندا

جۇمھۇرىيىتىمىز پايتەختىدە ئوزۇق-تۈلۈك مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى يەنە كوتىرىلدى. بۇ قېتىم ئۇ 5-50 پروتسېنت ئەتراپىدا بولدى.

شۇنداق قىلىپ، ئالمۇتىلىقلار سېنتەبرنىڭ بىرىنچى يېرىمىدا دولەت سودا ئورۇنلىرىدىن سېتىۋالغان بىر كىلوگرامم سىيىر گوشى ئۈچۈن 1280-1400 سوم تولىگەن بولسا، ئەندى ئۇنى 1980-2040 سومدىن سېتىۋالماقتا. ئەندى قوي گوشى بىلەن سېرىق ماي ئۈچۈن نىسبەتەن 600-800 ۋە 500-700 سوم ئوشۇق تولەۋاتىدۇ. ئۇمۇمەن، توققۇزىنچى ئاينىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا جۇمھۇرىيىتىمىز پايتەختىدە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ باھاسى كەسكىن ئوستى.

كوكتات بىلەن ياڭيۇ، مېۋە تەخمىنەن «ئوز باھاسىدا» سېتىلماقتا. راست، ئارىلاپ جامبۇل، تالدىقورغان ۋە ئالمۇتا ۋىلايىتىنىڭ ژىراق ناھىيەلىرىدىن ئوز مەھسۇلاتلىرىنى ئېلىپ كەلگەن دېھقانلار باھالارنى چۈشۈرۈش ئۇرۇنۇشلىرىنى قىلغاندەك بولىدۇ. مەسىلەن: يېقىندا كېگەنلىك ئىجارىچىلار مەركىزىي كولخوز بازىرىدا ياڭيۇنىڭ كىلوگراممىنى 200 سومغىچە چۈشەرگەندەك قىلدى. ئەپسۇس، ئۇلار كەتكەندىن كېيىن ئىككىنچى ئېنىمىز يەنە 300-350 سومدىن سېتىلىشقا باشلىدى. پىياز توغرىلىقمۇ ئەينە شۇنداق دېيىشىمىز مۇمكىن.

ئۇمۇمەن ئالغاندا، جۇمھۇرىيىتىمىز پايتەختى قىممەتچىلىك جەھەتتىن ھەمدوستلۇغۇمىز ئەللىرى پايتەختلىرى ئارىسىدا ھامان بىرىنچى ئورۇندا كەلمەكتە.

جامائەتچىلىك ئىشىدىكى جاۋاپكەرچىلىگىمىز

مەلۇمكى، دېموكراتىيە، ئاشكارىلىقنى جارى قىلغان دەۋر ئۆزگىرىشى سابىق كېڭەش ئىتتىپاقىدىكى خەلقلەرنىڭ مۇستەقىللىقنى تىكلەش بىلەن بىر قاتاردا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مىللىي مەنپەئەتى يولىدىمۇ مەلۇم ئىمتىيازلار ھاسىل قىلدى. ئۇنىڭغا كۆپلىگەن ئەمەلىي مىساللارنى كەلتۈرۈش مۇمكىن. تەغدىرى چۇۋۇشكۇللۇككە چۈشۈپ قالغان مىللىي تىلىمىزنىڭ جانلاندۇرۇلۇشقا يۈز تۇتۇشى، دىنىي ئېتىقادىمىزنىڭ يولغا قويۇلۇشى، ئۇنتۇلۇشقا ئۆتكەن رەسمىي-يۇسۇن، ئۆرپ-ئادەتلىرىمىزنىڭ قايتىدىن قېلىپقا كەلتۈرۈلۈشكە يول ئېچىلىشى ئومۇمەن مىللىي مەنپەئەتلىرىمىزنىڭ ھىمايە قىلىنىشقا ئۆتۈشى ۋە باشقىلار شۇلار ئىپادىسىدۇر.

ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان قازاقستان جۇمھۇرىيىتىدە ئەينە شۇ مۇمكىنچىلىكلەر تۈپەيلى جامائەتچىلىك ئارىسىدا بىر قاتار ئەمەلىي چارىلار ژۈرگۈزۈلۈپ كېلىۋاتىدۇ. يەرلىك ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ ھوقۇقىنىڭ كۈچەيتىلىشى، ئاھالىنىڭ ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرۇشىنىڭ جانلاندۇرۇلۇشىغا باغلىق مەھەللىلەردە ژىگىت باشلىرىنىڭ ئىشلىرى كۈچەيتىلدى. ئۇلار ئاھالى ئارىسىدا ئۆلۈم-ژىتىم، توي-تۆكۈن، نەزىر چىراقلارنى رەتلىك باشقۇرۇشنى يولغا قويۇپ، يوقاپ كېتىشكە ئۆتكەن رەسمىي-يۇسۇنلىرىمىزنى قايتىدىن قېلىپقا سالماقتا. ئاما بۇ خەيرلىك ئىشنى بارچە كۈچ سېلىپ خالىسانە ئىشلەپ كېلىۋاتقان بەزى ژىگىت باشلىرى، يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ يولىدا توغرا تۇرۇۋېلىپ ئۇلارغا قارشىلىق كۆرسىتىدىغان شەخسلەرنىڭ ئۇچرىشىدىغانلىقى ئەپسۇسلاندۇرىدۇ. شۇڭدىمۇ كۆپچىلىك ئاممىنىڭ قوللىشىغا ئېگە بولۇۋاتقان ژىگىت باشلىرىنىڭ ئىشى مۇۋاپپەقىيەتلىك داۋاملىشىۋاتىدۇ.

دەسلەپ ئالمۇتا شەھەرلىك، كېيىنىرەك جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ يېنىدا ئاقساقاللار كېڭەشلىرىنىڭ تەشكىل قىلىنىپ، ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان يېزا، مەھەللىلەردىكى ژىگىت باشلىرى بىلەن بىللە پائالىيەت ئېلىپ بېرىشى نەتىجىسىدە مىللىتىمىز مەنپىيىتى يولىدا كۆپلىگەن ئىشلار ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى. جاي-جايلاردا پەرزەنتلىرىمىز ئۆز ئانا تىلىدا ئوقۇيدىغان سىنىپلار، مەكتەپلەر ئېچىلدى ۋە باغچىلار تەشكىل قىلىندى. جۇمھۇرىيەتلىك، ناھىيەلىك، شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ، خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيەت-سەنئىتى، ئەنئەنىلىرى باشقا قېرىنداش خەلقلەرگە تونۇشتۇرۇلدى. بۇ ئىشلار ياشلىرىمىزنى ئاتىلار ئىشىغا ۋارىسلىق قىلىش روھىدا تەربىيىلەشتە چوڭ رول ئوينىدى، ئوتلىغان سەنئەت ھەۋەسكارلىرى كرۇژۆكلىرى قۇرۇلۇپ، ئۇلار رادىو، تېلېۋىدېنىيە ئارقىلىق ئۆز ماھارەتلىرىنى نامايىش قىلدى. ئانا تىلىمىزدا چىقىۋاتقان «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە «يېڭى ھايات» گېزىتلىرى، «ئالتاغ»، ئۇيغۇرچە كۆرسىتىش پروگراممىسى، ئۇيغۇر رادىوسى دەۋر تەلىۋىگە ماسلاشقان ھالدا خىزمەت قىلىپ، كۆپچىلىكنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

خەلقىمىزنىڭ «بىرلىشىپ كۆتەرگەن ژۈك يېنىك»، «ئىش ئۇملۇكتە، كۈچ بىرلىكتە» دېگەن دانا سۆزلىرىگە ئەمەل قىلغان ھالدا مەدەنىيەت مەركەزلىرى ۋە ئۇنىڭ شۆبىلىرى قۇرۇلغان دەسلەپكى ۋاقىتلاردىن باشلاپلا جامائەتچىلىك ئارىسىدا قىزغىن ئىش ئېلىپ بېرىلدى. خەلق ئۆزلىرى سايلىغان ژىگىت باشلىرىنىڭ ئىشلىرى جانلاندۇرۇلدى. ئۇلارنىڭ ئىشلىرىغا جايلاردىكى مەدەنىيەت مەركەزلىرى، يۇرت موتىۋەرلىرى، ئاقساقاللار كېڭىشى ۋە باشقىمۇ ئاكتىۋىستلار يېقىندىن ياردەم كۆرسەتتى. شۇنىڭ نەتىجىسىدە مال ئوتلاقلىرىغا ئايلىنىپ كەتكەن زەرەتكاللىقلار مۇھاپىزەتكە ئېلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئەتراپى قورشىلىپ، يوللىرى ئاسفالتلاندى. جامائەتچىلىك ئارىسىدا ھەر ژىلى ئاپرېل ئېيىنىڭ ئاخىرقى يەكشەنبىسىدە زەرەتكاللىقلارنى تازىلاپ رەتلەش ئىشلىرى ئادەتكە ئايلاندى. دىنىي ئېتىقاتىمىزغا كەڭ يوللار ئېچىلىپ، يېزا، مەھەللىلەردە مەسچىتلەر سانى كۆپەيتۈرۈلۈشى بىلەن ناماز ئوقۇغۇچىلار سانىنىڭ كۆپىيىشىگە مۇمكىنچىلىكلەر يارىتىلدى. مۇسىبەت ئېگىلىرىگە ياردەم قىلىش، تويلارنى ئارتۇق چىقىم، ئىسراپچىلىقسىز ئىككى قۇدىنىڭ كېلىشىمى بىلەن ئىنچەملىك ئۆتكۈزۈش ئىشلىرى بىر قەدەر قېلىپقا سېلىندى. جامائەتچىلىكنىڭ ئۇيغۇر تىلىدا ئېچىلغان سىنىپ، مەكتەپلەرگە ياردەم كۆرسىتىش تەشەببۇسلىرى ئۇلغايتىلدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى قۇرۇلتىيىدا كونفېرېنسىيە دېلېگاتلىرى ئۇنىڭ يېنىدا ئاقساقاللار كېڭىشىنى تەسىس قىلغان ئىدى. كېڭەش تەركىۋىگە قازاقستان، قىرغىزستان، ئۆزبەكىستان، تۈركمەنىستاندا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان جامائەتچىلىك ئىچىدە ئابرۇيغا ئېگە، خەلقىمىزنىڭ تارىخى، ئۆرپ-ئادەتلىرى، مەدەنىيىتى، سەنئىتى، ئومۇمەن ئۇنىڭ تەغدىرىگە كۆيۈنىدىغان كىشىلەر سايلانغان. ئۇلارنىڭمۇ جاي-جايلاردا شۆبىلىرى قۇرۇلۇپ، جامائەتچىلىك ئىشلىرى بىر قەدەر يولغا سېلىنىشقا باشلىدى. بۇ كۈنلەردە ئۇلار تەرىپىدىن ئاتقۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان ئىشلار دىققەتكە سازاۋەر.

ئەينە شۇنداق بىر مەخسەتتە بىرلىشىپ ئىش ئېلىپ بېرىش تۈپەيلى ياركەنت شەھىرىدە بىلال نازىم ھەيكىلى ئورنىتىلدى، ئاتالغان شائىر ئىليا بەختىيانى خاتىرىلەش كۈنلىرى داغ-دوغىلىق ئۆتكۈزۈلدى. ئالمۇتا شەھىرىدىكى بىر نەچچە مەكتەپ، كوچىلارغا مەسۇم ياقۇپوۋ، مۇرات ھەمرايېۋ، ئابدۇللا روزىباقىيېۋ، ھېزمەت ئابدۇللىن قاتارلىق خەلقىمىزنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتلىرىنىڭ ناملىرى قويۇلغانلىقى شۇنىڭ مىساللىرىدۇر.

ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن مەدەنىيەت كۈنلىرى ئۆتكۈزۈلۈپ، مەدەنىيەت، سەنئىتىمىز باشقا قېرىنداش خەلقلەرگە نامايىش قىلىندى. چەت ئەللەردىكى، جۇملىدىن ئۇيغۇرلار دىيارىدىكى قېرىنداشلىرىمىز بىلەن بولغان ئالاقىنى مۇستەھكەملەش، ئەدەبىي، مەدەنىي باغلىنىشلارنى كۈچەيتىش، ئومۇمىي مۇدىيا بىرلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش تۇرغىسىدىن ئاتقۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان ئىشلارمۇ ئۆز نەتىجىسىنى بەرمەكتە. گېرمانىيە، تۈركىيە، سەئۇدىيە ئەرەبىستانى، خىتاي مەملىكەتلىرىگە ئەۋەتىلگەن مەخسۇس دېلېگاتسىيەلەر مىللىتىمىز مەنپىيىتىگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى ژۈرگۈزۈپ كېلىۋاتىدۇ. يۈزلىگەن ئوغۇل-قىزلىرىمىز چەت ئەللەرگە چىقىپ ئوقۇش مۇمكىنچىلىكىگە ئېگە بولدى.

ۋاھالەنكى، قولغا كەلتۈرۈلگەن ئۇتۇقلىرىمىز ھازىرچە قانائەت قىلغىدەك دەرىجىدە ئەمەس. بۇ ئەڭ دەسلەپتە خەلقىمىزنىڭ غېمى بىلەن ئىش ئېلىپ بارىدىغان ئاڭلىق، بىلىملىك زىيالىلىرىمىزدىكى بىرلىكنىڭ يوقلىقىغا باغلىق بولۇۋاتىدۇ. شۇ تۈپەيلى ئومۇمىي مەنپىيىتىمىزگە كەلتۈرۈلۈۋاتقان زىيانلار ئاز ئەمەس.

گېزىت-ژۇرناللىرىمىز خەلقىمىز ھاياتىنىڭ ئەينىكى، ئاما ئۇلارنىڭ قەدىر-قىممىتىگە ھەممىمىز بىردەك يەتمەي كېلىۋاتىمىز. ئاغزىدا مىللەت، ۋەتەن قەھرىمانلىرى بولۇپ كۆرۈنۈپ، كۆپچىلىك ئارىسىدا مىللەت غەمخورى رولىنى ئاتقۇرۇۋالىدىغان بەزى بۇرادەرلەر گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى بولۇش ھەققىدە مۇراجەت قىلغىنىڭىزدا ھەر خىل سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ، ئۆزلىرىنى چەتكە ئالىدۇ. ئەيشى-ئىشرەت، ئويۇن-تاماشا، ئىچىملىكلەرگە نەچچە مىڭلاپ پۇل سەرىپ قىلغىنىغا ئاغرىنماي، ھازىرقى ئومۇمىي ئەھۋال بىلەن سېلىشتۇرغاندا باھاسى ئانچىلا ژۇقۇرى ئەمەس گېزىتلىرىمىزغا يېزىلىشتىن باش تارتىدۇ. شۇنى ئوچۇق ئېخرار قىلىشىمىز كېرەككى، بۇ ئەلۋەتتە، مىللىي سەۋىيە ۋە غورۇرىمىزنىڭ چەكلىكلىكىنىڭ بىر ئىپادىسىدۇر. ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان پۈتۈنسۈرۈك يېزا، مەھەللىلەردە بەش-ئونلا ئادەمنىڭ گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى بولىدىغانلىقىغا ئەپسۇسلىنىسىز.

لېكىن مەدەنىيەت مەركەزلىرى، ژىگىت باشلىرى بۇ ئىشنى مۇۋاپىق ئۇيۇشتۇرۇپ، خەلقنىڭ ئاڭىدىن ئۆتكۈزۈپ ئىش ئېلىپ بارغان يەرلەردىكى ئاممىنىڭ مىللىي غورۇرىمۇ ئۈستۈن، ئۇلارنىڭ مۇشتىرى بولۇشىمۇ قانائەتلىنەرلىك. ئۇ خىل ئورۇنلارمۇ ئاز ئەمەس. جامبۇل ۋىلايىتى، جامبۇل شەھىرى ۋە باشقىمۇ ئۇرغۇن جايلارنى ئۇنىڭغا مىسال قىلىپ ئېيتىشقا بولىدۇ. يوشۇرىدىغىنى يوق، جامائەتچىلىك ئارىسىدا بار-يوقى ئىككى گېزىتىمىز. توغرىلىق ئۇ ئۇنداق، بۇ مۇنداق دەپ مەمەدانلىق بىلەن پىتنە-پاسات تارقىتىپ ژۈرگەنلەرمۇ ئۇچرايدۇ. شۇ نەخلىتتە ئۆزىمىزگە ئۆزىمىز تاش ئېتىپ نېمە ئەرشالارغا چىقارمىز. ئەگەر گېزىتلىرىمىزدە تۈزەشكە تېگىشلىك كامچىلىقلار بولسا ھەممىمىز بىرلىكتە سەممىي پىكىرلىرىمىزنى ئىزھار قىلساق بولمامدۇ.

جامائەتچىلىك ئارىسىدا ئىش ئېلىپ بېرىشتا ئۇ يەرلەردىكى ژىگىت باشلىرىنىڭ ئاتقۇرىدىغان رولى ناھايىتى چوڭ. بۇ خۇسۇستا پىكىر قىلغىنىمىزدا ئالمۇتا شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار زىچ جايلاشقان ئورۇنلاردىكى ژىگىت باشلىرىنىڭ ئىشلىرىدىن قانائەت ھاسىل قىلىشقا بولىدۇ. لېكىن ئۇيغۇر، ياركەنت، چېلەك ناھىيەلىرىدە ئۇ قانائەتلىنەرلىك يولغا قويۇلماي كېلىۋاتىدۇ. بەزى جايلاردا دىنىي زاتلار يۇرتنىڭ ھەممە ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋېلىپ، ژىگىت باشلىرىنى بىر ياققا قېقىپ چىقىرىپ قويىدىغان ئەھۋاللارمۇ سادىر بولماقتا. بۇ ھەر كىم ئۆز يونىلىشى بويىچە ئىش ئېلىپ بارمىغانلىقتۇر.

ژىگىت باشلىرى ھېچ قانداق ھەقسىز ئاھالىنىڭ خىزمىتىنى خالىس قىلىدىغان كىشىلەر، شۇڭلاشقا ئۇلارنىڭ قەدرىگە يېتىپ ھۆرمەت كۆرسىتىشنى بىلىشىمىز لازىم. ئەپسۇسكى، ژىگىت باشلىرىنىڭ ئىچىدە ئەينە شۇ ھۆرمەتكە لاياقەتلىك بولالماي كېلىۋاتقانلىرىمۇ ئۇچرىشىدۇ. ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ يۇرت ئالدىدا سالاھىيىتى يوق. ئۇنىڭ بىر سەۋەۋى، ئۇنداق ژىگىت باشلىرى توي-تۆكۈنلەردە خەلقنىڭ ئالدىدا ئىچىۋېلىپ، كەلسە-كەلمەس سۆزلەرنى قىلىشى بىلەن قەدىر-قىممىتىنى يوقىتىدۇ. بۇيرۇقۋازلىق بىلەن ۋاقىراپ ئىش باشقۇرىدىغانلىرى ئاھالى بىلەن بىردەك تىل تاپالماي نارازىلىقلارغا ئۇچرايدۇ. كۈندىلىك ھاياتىمىزدا يۈز بېرىۋاتقان ئىختىسادىي ئېغىرچىلىقلارغا قارىماي بەزى جايلاردا توي ۋە باشقا مەراسىملار بۇرۇنقىچە توكتى-چاچتى بىلەن ئۆتۈپ كەلمەكتە. بۇ ئەھۋال ئۆزىنى كۆرسەتكۈسى كېلىدىغان پۇلدارلار ئۈچۈن ئېغىر بىلىنمىگىنى بىلەن خىجالەتچىلىكتە ئەلدىن كېيىن قالماي دەپ ئىش تۇتىدىغان ئىجتىمائىي تەمىناتى تۆۋەن ئائىلىلەرگە ئېغىرچىلىقلار سالماقتا. ئۇنىڭ بىلەن كارى بولماي بېشىنى ئىچىگە تىقىپ ژۈرگەن ژىگىت باشلىرىمۇ ئاز ئەمەس. مەھەللىلەردىكى ئۆلۈم-ژىتىم، توي-تۆكۈن ئىشلىرىغا ئارىلىشىشتىن كۆرە بىر كۈنلۈك تىجارەتنى تاشلاپ كەتكۈسى كەلمەي، ئۆز غېمى بىلەن ژۈرگەنلەر سانى كۆپەيمەكتە. بۇنىڭ خەلقىمىزدە ئەزەلدىن قېلىپلاشقان يۇرتدارچىلىق قائىدە-تەرتىپلىرىگە زىيانلىق تەسىرى يېتىۋاتىدۇ. ئومۇمەن، ئەينە شۇنداق ھەر خىل ئىللەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ژىگىت باشلىرى، شۇنداقلا مەدەنىيەت مەركەزلىرى شۆبىلىرىنىڭ ئۈستىگە ژۇقۇرى جاۋاپكەرلىك ژۈكلىنىدۇ.

توختاسۇن بېيشانوۋ،
ئالمۇتا شەھەرلىك كېڭەشنىڭ دېپۇتاتى،
ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى.

* * *

ئالمۇتا. پايتەختنىڭ تەن-تەربىيە سارىيىدا قازاقستان جۇمھۇرىيىتى بىلەن تۈركىيە ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ئىختىسادىي ھەمكارلىشىش يۈزىسىدىكى شەرتنامە بويىچە تۈركىيە فىرمىلىرىنىڭ ئىشلەپ چىقارغان مەھسۇلاتلىرىنىڭ كۆرگەزمىسى بولۇپ ئۆتتى.

سۈرەتلەردە: كۆرگەزمىدىن كۆرۈنۈشلەر.

م. ۋېنگلوۋسكىينىڭ سۈرەتلىرى.

* * *

جاۋاپكەرچىلىكنى ھېس قىلساق...

مەلۇمكى، قايتا قۇرۇش سىياسىتى باشلانغاندىن تارتىپ تا بۈگۈنكى كۈنگىچە دېموكراتىيە ۋە ئاشكارىلىق تۈپەيلى خېلە كۆپ ئىشلارنىڭ يولغا قويۇلغانلىقى ھېچ كىم ئۈچۈن سىر بولمىسا كېرەك، ئەلۋەتتە. بۇ بىرىنچى نۆۋەتتە س س س ر مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان دەۋردىكى ھاكىم مۇتلەق تۈزۈمنىڭ بەربات بولۇشى بىلەن ھەر قايسى جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ ئۆز مۇستەقىللىقىنى قولغا ئېلىشىدا روشەن ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. بولۇپمۇ دېموكراتىيەنىڭ كەڭ قانات يېيىشى نەتىجىسىدە ۋۇجۇتقا كەلگەن ھەر خىل ھەرىكەتلەر بىلەن جەمىيەتلەر، مەركەزلەر ۋە سىياسىي تەشكىلاتلار ئۆز پائالىيەتلىرىنى كەڭ قانات يايدۇرۇشقا باشلىدى.

دەرھەقىقەت، بۇ خىلدىكى پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان ھەر خىل يۆنىلىشلەر بويىچە ۋۇجۇتقا كەلگەن تەشكىلاتلار بىلەن ھەرىكەتلەر ئۆز مۇستەقىللىقىنى قولغا ئالغان باشقا جۇمھۇرىيەتلەردىكىگە ئوخشاش قازاقىستاندا ياشىغۇچى بارلىق مىللەتلەر بىلەن خەلقلەرنىڭ، شۇ جۈملىدىن، ئۇيغۇرلار ئارىسىدىمۇ بىر قانچە رەسمىي ۋە غەيرى رەسمىي تەشكىلاتلارنىڭ پائالىيىتى ئاز ياكى كۆپلىگەندىن قەتئىي نەزەر كىشىنى خۇشال قىلىشى تەبىي. سوۋزۇمنىڭ قۇرۇق گەپتىن ژىراق بولۇشى ئۈچۈن ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى، «ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى»، شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى، «نېۋادا_شەمەي» ئاتوم سىنىقىغا قارشى خەلق ئارا ھەرىكىتىنىڭ «لو بنۇر» بۆلۈمى؛ جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ۋە باشقا شۇ قاتارلىق تەشكىلاتلار بىلەن ھەرىكەتلەرنى ئاتاپ ئۆتمەكچىمەن.

ئۇلار قۇرۇلغاندا خەلقىمىز ئارىسىدا ھەر خىل پىكىرلەرنىڭ پەيدا بولغانلىقىدىن كۆپچىلىكنىڭ خەۋىرى بولسا كېرەك. بۇ پىكىرلەر بىلەن خاھىشلەر سۆزسىزكى، بىرلىرىنىڭ «ھەممە كۈچلەر بىرلىشىپ، بىرلا تەشكىلات تەرىپىدىن خەلقىمىزنىڭ ژىغىنىنى ژىغىلسا» دېگەن نۇقتەئىي نەزەردىن تۇغۇلغان بولسا، يەنە بىرلىرى: «دېموكراتىيە بولغاندىن كېيىن مۇنداق تەشكىلاتلار بىلەن ھەرىكەت ۋە جەمىيەتلەرنىڭ كۆپەيگىنى ياخشى ...» دېگەنگە ئوخشاش كۆز قاراشلاردىن ئىبارەت ئىدى. بۇ كۆز قاراشلار ھەر كىمنىڭ تۇتقان ئورنى، بىلىم سەۋىيەسى، مەۋقەسى ۋە ھاياتى تەجرىبىسىدىن پەيدا بولغان كۆز قاراشلار بولغاچقا، ئۇ ھەقتە بىردىنلا بىر پىكىرگە كېلىشنىڭ ئوزىمۇ قىيىن ئىدى.

ئۇنىڭ ئۈستىگە «دېموكراتىيە» دېگەن ئۇقۇمنى ھەر كىم ھەر خىل كۆز قاراشلاردا چۈشەندى. نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەت بىرلەشمىگىچە بىر نەتىجىنىڭ ئوتتۇرلۇق روياپقا چىقىشى مۇمكىن بولمىغىنىدەك يەتمىش ژىلدىن ئوشۇق كوممۇنىستىك پارتىيەنىڭ رەھبەرلىگى ئاستىدا ئۆمۈر سۈرگەن ئىلگەرىكى س س س ر خەلقلىرىنىڭ ئۆز جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ مۇستەقىللىقىنى قولغا ئالغىنىدا خۇددى يامغۇردىن كېيىن ئېچىلغان كۆندەك كۆتۈلمىگەن يەردىن چىققان «دېموكراتىيە» ئىبارىسىنىڭ چۈشەنچىسى ھەممىنىڭ بىردەك توغرا قوبۇل قىلىشىغا يار بەرمىدى.

بۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىئەلەرنى تولۇق چۈشىنىۋېلىش سەۋەبىگە باغلىق بىر ئاز كەينىمىزگە چېكىنگەن ياكى نەزەر تاشلىغان ھالدا تەھلىل قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. ئالدى بىلەن «شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى»نىڭ ژىگىرمە ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىت داۋامىدا ۋەتەن داۋاسىنى قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىدىن گەپ باشلىساق، ئۇلارنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان پائالىيىتى ھەممىگە چۈشىنىشلىك بولىدۇ. يۈسۈپبەگ مۇخلىسىي رەھبەرلىك قىلىپ كېلىۋاتقان بۇ سىياسىي تەشكىلات ھەتتا سابىق س س س ر دەۋرىدىمۇ ئۆز ھەرىكىتىنى توختاتماي، پائالىيەت كۆرسىتىپ كەلدى. كېيىن «ئۇيغۇرىستان ئازاتلىق تەشكىلاتى»، ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقى، جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزى ۋە باشقىلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى قۇرۇلۇپ، ئۆز پائالىيەتلىرىنى قىزغىن باشلىۋەتكەن ئىدى.

شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز بۇ تەشكىلاتلار بىلەن جەمىيەتلەرنى خەلقىمىزنىڭ بىر ئاتا ۋە بىر ئانىدىن تۇغۇلغان پەرزەنتلىرى، ئۇلارنىڭ كۆزلىگەن پەللىگە يېتىشتە يوللىرى ھەر خىل بولسىمۇ مەخسەتلىرى بىر دەپ قاراپ، ئاھايىتى زور ئۈمۈتلەرنى كۈتكەن ئىدۇق. چۈنكى ئاتا_ئانىنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىگە ھەر خىل كۆز قاراشتا بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك. بىراق بۇ يەردە ئەھۋال بىز ئويلىغاننىڭ پۈتۈنلەي ئەكسى بولۇپ چىقتى. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟ بۇ ھەقتە توغرا_خاتالىقىدىن قەتئىي نەزەر، مەن ئۆز پىكرىم بىلەن كۆز قارىشىمنى يۇقۇرىدا تەكىتلىگىنىمدەك دېموكراتىيەگە نىسبەتەن خاتا چۈشەنچىدە بولغانلىقىمىزنى تەستىقلىمەكچىمەن. چۈنكى، دېموكراتىيە دېگىنىمىز ھەر بىرىمىزنىڭ ئىنسانى ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، ئۆزىمىزنىڭ كېلەچەك ئالىي مەخسەتلىرىمىز يولىدىكى مۇقەددەس ئىشلارنىڭ مۇۋاپىقىيىتى ئۈچۈن ھەر تەرەپلىمە ئويلانغان ھالدا ئادىل ۋە مۇستەقىل پىكىر قىلىش دېمەكتۇر.

ئەندى بىزنىڭ «پۈتۈنلەي ئەكسى بولۇپ چىقتى» دېگىنىمىز بىر جەمىيەت ياكى ھەرىكەتنىڭ ئىككىنچى بىر تەشكىلاتنى قانداقتۇ بىر غەيرى رەسمىي يوللار بىلەن غەرەزلىك ھالدا ئاساسسىز قارىلاشقا كۆپ كۈچ ۋە ۋاقىتنى سەرىپ قىلىۋاتقانلىقىدا روشەن كۆرۈنمەكتە. مانا بۇ يەردە بىزگە ھەممىدىن ئاۋال ئادالەتلىك بولۇشىمىز كېرەك ئىدى. ئالىيجاناپلىق ئىشنىڭ ھەقىقىتى ئۈچۈن ئۆز قارىماسلىقىمىز، ئادىل، قاتتىق قول، ئاق نىيەتلىك بولۇشىمىز كېرەك ئىدى. ئېمىشكە دېگەندە، **ئادالەتلىكنىڭ ئاچقۇچى قانۇنىيلىقتا، تەڭ ھوقۇقلۇق، باراۋەرلىك ۋە ساداقەتلىكتە ئەمەسمۇ.** ۋەتەن ۋە خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن ئاقنى ئاق، قارىنى قارا دېيىشنىڭ مۇھىملىقى، ياساڭما گەپلەرنىڭ پايدا بەرمەيدىغانلىقى بەلكىم ھەممىگە بىردەك چۈشىنىشلىك بولسا كېرەك.

بولۇپمۇ بەزىدە كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغان بىر نەرسە ئادەملەرنىڭ ئۆز ئالدىغا پىكىر قىلىشتىن قورقۇپ، «پالانچى ئاكام خاپا بولۇپ قالامدىكىن، پوستانچى مۇنداق ئويلاپ قالامسۇن» دەپ ژۈرىشىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئۆزىمىز ئوتتۇرىدا تورۇۋېلىپ، لىڭگىلتاختاق ئوينايمىزدە، خەلقنىڭ بېشىنى قايمۇقتۇرىمىز. ئادەمنىڭ ئەقلىگە سىغمايدىغان «ئىنكاسلار» يازىمىزدە، ئۆزىمىز سىياسەتنىڭ «س» ھەرپىنى بىلمەي تۇرۇپ، ئالدىراپ مەيدانغا تەۋەككەل سەكرەپ چۈشىمىز. دېمەك، ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي، ئالدىراپ باغلانغان بىلىمىز تېز يېشىلىپ كېتىدۇ. ئاندىن خەلقىمىز ئۈچۈن سىياسەت يوللىرىدا جاپا چېكىپ، نەچچە ئون ژىل بويى كۆكرەك كەرگەن لىدېرلىرىمىزغا يارىيالەك بولۇشنىڭ ئورنىغا ئۇلارغا «ئەقىل ئۆگىتىپ» پۈتلىكاشاڭ بولىمىز. ئۇلارنى ھەر خىل مەنپەئەتلەر تۈپەيلى ئابروي تالىشىشتا، ئالدامچىلىقتا قارىلايمىز. قېنى شۇ چاپلانغان بوھتانلاردا بىرەر قانۇنغا ئاساسلانغىنىدەك قولىمىزدا ھوججەت بولسىچۇ كاشكى! بىراق ئەجەبلىنىدىغان يېرى ھەممىمىزلا: سۆزلىگەندە «قانۇنغا ئاساسلىنىپ ئىش قىلايلى» دەپ جار سالىمىز بىراق ئەمەلىيەتتە ئۆزىمىز قانۇنغا خىلاپلىق قىلغىنىمىزنى سەزمەي قالىمىز.

مەن خەلقىمىز ئارىسىدا بولۇۋاتقان پىكىر مۇلاھىزىلەرگە ھەر قايسىمىز ئۈچۈن لىللا باھا بېرىشنى تەۋسىيە قىلماقچىمەن. چۈنكى ھازىر پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ھەر بىر تەشكىلات، ھەرىكەت ۋە جەمىيەتلەرنىڭ ئۆزىگە يارىشا ۋەزىپىلىرى بار ئەمەسمۇ. مەسىلەن، ئوتتۇرا ئاسىيە جۇمھۇرىيەتلىرىدە ۋە م‍دە دا ياشاۋاتقان ئۇيغۇر قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئىجتىمائىي_ئىختىسادىي، مەدەنىي ۋە مەنىۋى، تىلى ۋە تارىخى، مىللىي ئەنئەنىسى ۋە ئۆرپى_ئادەتلىرى ۋە باشقىلىرىنى ساقلاپ قىلىش ۋە تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۇيغۇرلارنىڭ دۆلەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پائالىيىتىگە تەئەللۇق بولسا، ئۇيغۇرلارنىڭ خىتايدىكى ۋەتەن داۋاسىنى قىلىدىغان سىياسىي تەشكىلات ئوتات بىلەن شەرقىي تۈركىستان كومىتېتى ئۇلارنىڭ ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىش پائالىيىتى ئىتتىپاقنىڭكىدىن باشقىچەرەك. ئەلۋەتتە. ئۇلارنىڭ نامى باشقا_باشقا بولغان بىلەن مەخسەت_مۇددىئاسى بىر.

دېمەك، بىز ئەگەر ئۆزىمىزنى ئۆز خەلقىمىزنىڭ زىيالىسى، ژىگىرمىنچى ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىكى سىۋىلىزاتسىيەلەشكەن ئادەم سۈپىتىدە ھېساپلىساق، بۈگۈنكى كۈندىكى سىناق پەيتلىرىدە ۋەتىنىمىز ۋە خەلقىمىز ئالدىدىكى چوڭ بىر جاۋاپكەرچىلىكنى تولۇق ھېس قىلىپ، ئادالەتلىكنى تىكلەش ئۈچۈن خەلقنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلىشىمىز كېرەك. بىزنىڭ دانىشمەن خەلقىمىز ئۆز خاتالىقىنى ۋاقتىدا چۈشىنىپ بويىنغا ئالغانىنى مەرتلەر قاتارىغا قوشۇپ كەلگەن ئەمەسمىدى. ئەپسۇسكى، بىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ ئارىسىدىن موشۇ كەمگىچە بىرەر ئوغۇل بالا چىقىپ: «مەن خاتالىشىپتىمەن» دەپ، ئۆزىنىڭ قەدىمىنى توغرا يولغا سالغىنى يوق. ئامما خاتالىشىۋاتقانلىرىمىز كۆپ. ئەكسىنچە خاتالاشقانلىرىمىز كۆپەرەك كۆكرەككە ئۇرۇپ، مەن_مەنلىك قىلىپ ژۈرىمىز. يوشۇرۇشنىڭ ئورنى يوق، بولۇپمۇ ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ھەممىمىزلا شۇنچىلىك مەمەدانلىقتىن تاماگەر بولۇۋالدۇقكى، خالىساق ھەممىمىزلا سىياسەتچى، ھەممىمىزلا تارىخچى، ھەممىمىزلا قانۇنچى ...

خەلقىمىزدە «موللا كۆپ بولسا، قوي ھارام بولىدۇ» دېگەن دانا سۆز بار. مەيلى ھەر تەرەپلىمە بىلىم_سەۋىيەگە ئىگە بولۇش ئىنسانلاردىكى ئالىي پەزىلەتلەردىن ھېساپلىنىدۇ. لېكىن دانالارنىڭ «قۇشقاچ سويىسىمۇ، قاسساپ سويىسۇن» دېگىنىدەك، بىزچە ھەر كىمنىڭ ئۆزىنىڭ قولىدىن كەلگەن ئىشقا يارىشا تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىققىنى ئەقىلگە مۇۋاپىق بولار ئىدى.

چۈنكى بۇ سىياسىي تەشكىلاتلارنىڭ قانۇنىيلىقى ھەققىدە بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ 1948_ ژىلى 10_ دېكابىردىكى باش ئاسسامبلېيەسىنىڭ دېكلاراتسىيەسىدە ئىنسان ھوقۇقى توغرىلىق مۇنداق سۆزلەر يېزىلغان:

«ھەممە ئادەملەر ئۆز قەدىر_قىممىتى ۋە ھوقۇقلىرىدا ئەركىن ۋە باراۋەر تۇغۇلىدۇ. ئۇلار پەم_پاراستى ھەم بىر_بىرىگە نىسبەتەن قېرىنداشلىق روھىدا ھەرىكەت قىلىشى لازىم»

بۇ گەپلەرنىڭ قانچىلىك توغرا ۋە ھاياتىي ھەقىقەتكە ئۇيغۇن كېلىدىغانلىقى ئۆز_ئۆزىدىن چۈشىنىشلىك بولسا كېرەك، ئەلۋەتتە! بىز مەزكۇر ھوججەتكە يەنىمۇ چوڭقۇرراق چوكىدىغان بولساق، ئۇنىڭ 1490_بېتىدىكى 1083_پاراگرافنىڭ 9_ماددىسىدا مۇنداق يېزىلغان:

«پۇخرالار سىياسىي پارتىيەلەرگە، كەسپىي ئىتتىپاقلارغا ۋە باشقا جەمىيەت تەشكىلاتلارغا بىرلىشىش، ئاممىۋىي ھەرىكەتلەرگە ئىشتىراك قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە».

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنىدىمۇ نەق شۇنداق ماددا بار. بۇ قانۇنلارغا رىئايە قىلماي، ھېچ قانداق بىر تەشكىلات ئۆمۈر سۈرەلمەيدۇ. پەقەت تەشكىلاتلارنىڭ قىلىۋاتقان ئىش_پائالىيىتى ئۆزلىرى ياشاپ تۇرۇۋاتقان دۆلەتلەرنىڭ قانۇن_قائىدىسىگە ماس كېلىشى لازىم. شۇنىڭ ئۈچۈن تەشكىلات رەھبەرلىگى ئۆز يوللىرىنى، مۇرات_مەخسەتلىرىنى ۋە نىشانىنى مۇستەھكەم تاللاۋېلىشى لازىم. بۇ ئالىيجاناپ ئىشلارنىڭ مۇۋاپىقىيىتىنى قولغا كەلتۈرۈش ھەممىمىز ئۈچۈن پايدىلىق دەپ ئويلايمەن.

ئابدۇغوپۇر قادىر،

يۈرسىت.

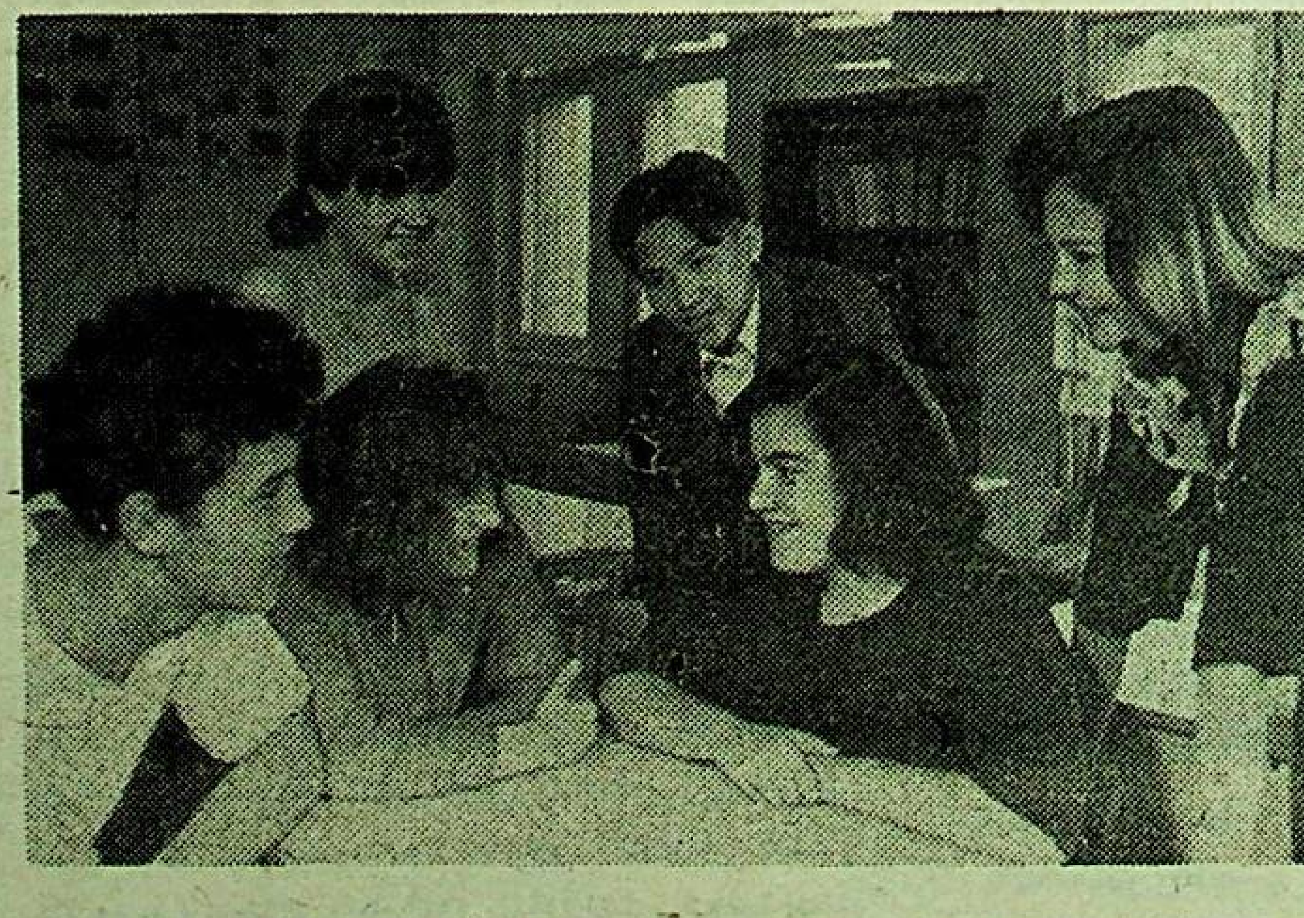

ئالمۇتا. 15_سانلىق ئوتتۇرا مەكتەپ پايتەختتىكى كونا بىلىم يۇرتلىرىدىن بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ھازىر مەكتەپتە چەت ئەل تىللىرىنى ئۆگىنىش كەڭ دائىرىدە ژۈرگۈزۈلۈۋاتىدۇ.

سۈرەتلەردە: 1. تەجرىبىلىك ئىنگلىس تىلى مۇئەللىملىرى ئا. م. مەدېنوۋا، پ.ئا.كىسبېندى ۋە س.ئا. ماسلېنىكوۋالار. 2. ئامېرىكىدىن كەلگەن مۇئەللىم مارىام مايۋان ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا.

م. ۋېنگلوۋسكىينىڭ سۈرەتلىرى.

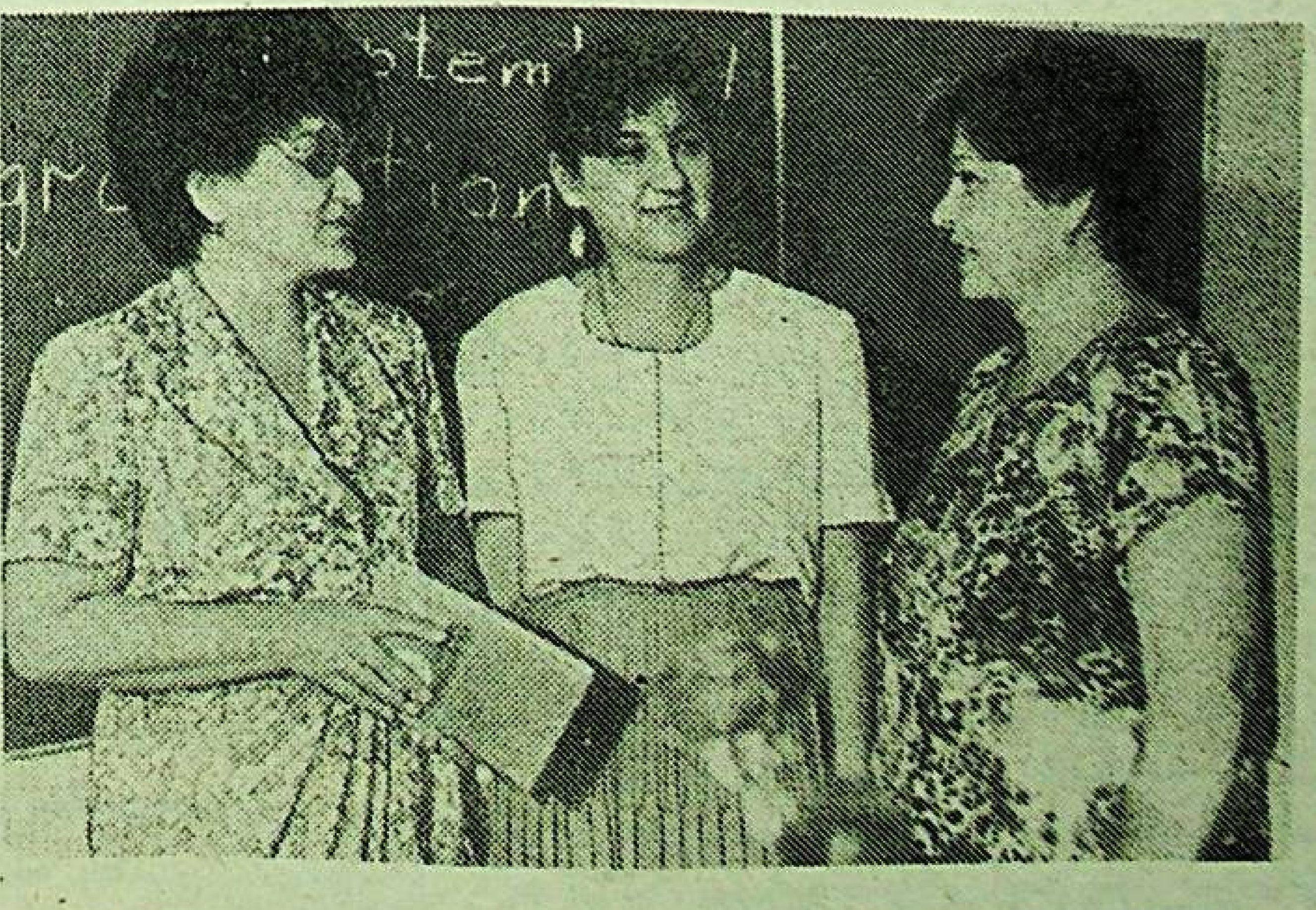

«قۇتادغۇ بىلىك»تىكى ماتېماتىكىلىق بايانلار ھەققىدە

1823-يىلى فرانسۇز شەرقشۇناسى ژائۇبېرت ئامېدى مەتبۇئاتتا تۇنجى قېتىم «قۇتادغۇ بىلىك» ھەققىدە خەۋەر ئېلان قىلغان ھەم ئۇنىڭدىن بەزى ئەمۇنىلار نەشر قىلدۇرغاندىن تارتىپ دۇنيا مىقياسىدا «قۇتادغۇ بىلىك»نى تەتقىق قىلىش رەسمىي باشلانغان ئىدى. شۇنىڭدىن ئېتىۋارەن ۋېنگرىيە، گېرمانىيە، رۇسسىيە، تۈركىيە، ياپونىيە قاتارلىق ئەللەردە كۆپلىگەن ئالىملار «قۇتادغۇ بىلىك» ھەققىدە قىممەتلىك تەتقىقات نەتىجىلىرىنى ئېلان قىلىپ، بۇ ساھادىكى تەتقىقاتنى يەنىمۇ چوڭقۇرلاشتۇردى. بولۇپمۇ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسى مىللەتلەر ئەدەبىياتى تەتقىقاتى ئىنستىتۇتى تەرىپىدىن نەشرگە تەييارلانغان «قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى نەزمى ھەم نەسرىي يەشمىسى بىلەن خەنزۇچە تەرجىمىسىنىڭ 1984-يىلى مۇۋاپىقىيەتلىك نەشر قىلىنىشى ئۇيغۇر، جۇملىدىن خەنزۇ كىتابخانلىرى ۋە تەتقىقاتچىلىرى ھاياتىدىكى زور ۋاقىە بولۇش بىلەن بىللە «قۇتادغۇ بىلىك» تەتقىقاتىدا يېڭى بىر دولقۇن پەيدا قىلدى. ئىلگىرىكىگە قارىغاندا سان جەھەتتىن تېخىمۇ كۆپ، تۈر جەھەتتىن خىلمۇ-خىل مەزمۇنلۇق ئىلمىي-ئانالىتىك ماقالىلارنىڭ ئىللىق باھار يامغۇرى ھۇپپىدە ياشناتقان كۆكلەم مايسىلىرىدەك بارلىققا كېلىشىگە سەۋەب ۋە ئاساس بولدى. بۇ ئەسەرلەردە «قۇتادغۇ بىلىك» تەتقىقاتىدا پايدىلىنىش قىممىتىگە ئېگە كۆپلىگەن ئىجابىي كۆز قاراشلار ئوتتۇرىغا قويۇلدى. بۇلار «قۇتادغۇ بىلىك»تىكى مول مەزمۇنلارنى ئېچىپ بېرىشتە ۋە مىلادىي 9-ئەسىردىن 13-ئەسىرگىچە ئوتتۇرا ئاسىيانى يەنى «دەريالىرى ئاسمان دېڭىزغا قويۇلمايدىغان كەڭ جايلارنى» بىرلىككە كەلتۈرۈپ، ھۆكۈمرانلىق قىلغان قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك ئەگرى-توقاي مۇرەككەپ تارىخى ۋە ئۇنىڭ رەڭدار مەنزىرىسىنى يورۇتۇپ بېرىشتە مۇئەييەن رول ئوينىدى ۋە ئوينىماقتا.

بىراق كۆپلىگەن چەت ئەل تەتقىقاتچىلىرىنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك»نى تەتقىق قىلىشتىكى مۇددىئاسىنىڭ خىلمۇ-خىل بولۇشى تۈپەيلى، ئۇنى نوقۇل ھالدا «ئىسلام دىداكتىكىسى»، «يەرلىك تۈرك ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىش مۇقەددىمىسى»، «تۈرك مۇسۇلمانلىرىنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ باشلىنىش باسقۇچىدا يېزىلغان ئەسەر...» دېيىش بىلەنلا چەكلەندى، ھەتتا بەزىلەر ئوتتۇرا ئاسىيا ئومۇمىي مەدەنىيەت سەۋىيەسىنىڭ ئۆسۈشىدىن ئىبارەت قىيىن ئىشقا «تەسىر كۆرسىتەلمىگەن، شۇڭا تۈرك ئەدەبىياتىدا كىشىنىڭ دىققىتىنى قوزغىغىدەك تەرەققىيات قاراخانىيلار دەۋرىدە ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭدىن 300 يىل كېيىن يۈز بەرگەن» دەپ خۇلاسە چىقاردى، يەنە بەزىلەر بولسا «قۇتادغۇ بىلىكنى» ئۇيغۇرلارنىڭ ئەسىرى ئەمەس، باشقا مىللەتلەرنىڭ دېگەننى ئىسپاتلاشقا ئۇرۇندى ۋە شۇنىڭ بىلەن شۇغۇللاندى.

ختايدا يېقىنقى يىللاردىن بۇيان باشلانغان قۇتادغۇبىلىكشۇناسلىق تېخى گودەكلىك ھالىتىدە تۇرۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن بۇ ھەقتىكى ئىلمىي ماقالىلار ئىچىدە تونۇشتۇرۇش خاراكتېرىدىكى ماقالىلار كۆپ، چوڭقۇر ھەم ئەتراپلىق مەزمۇنىدا يېزىلغان ماقالىلار ئاز، ئومۇمىي تەھلىل-بايان كۆپ. «قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ تارىخى ئەھمىيىتى ۋە رېئال ئەھمىيىتىنى ئېچىپ بېرىش ئاز، «يەڭگىللىك بىلەن ژۇقۇرى مۇقامدا كۆككە كۆتۈرۈش كۆپ، جىددىي ئىلمىي مەسىلە دەپ قاراش ئاز. كىتابتىكى مەزمۇنلارنى ساناپ ئوتۇش كۆپ، ئۇنى ئەينى زاماندىكى قاراخانىيلار جەمئىيىتىنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرى تەرەققىياتىغا باغلاپ تەھلىل قىلىش ئاز» بولۇشتەك ئەھۋاللار ساقلاندى. موشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا «قۇتادغۇ بىلىك»تىن ئىبارەت بۇ بىباھا گۆھەرلەر غەزنىسىدە ئالتۇندەك چاقناپ تۇرغان ۋە ھازىرقى زامان دۇنياۋىي بىلىملەر جۈملىسىدىكى-ئارىفمېتىكا، گېئومېترىيە، ئالگېبرا، ئالىي ماتېماتىكا قاتارلىق ئەينى زاماندىكى قاراخانىيلار سۇلالىسىنىڭ ئىجتىمائىي ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرى سەۋىيەسىنى بىۋاستە ئېچىپ بېرىدىغان تەبىي پەن جەۋھەرلىرى ئۈستىدە قانائەتلىنەرلىك تەتقىقات نەتىجىلىرى ئوتتۇرىغا چىقالمىدى.

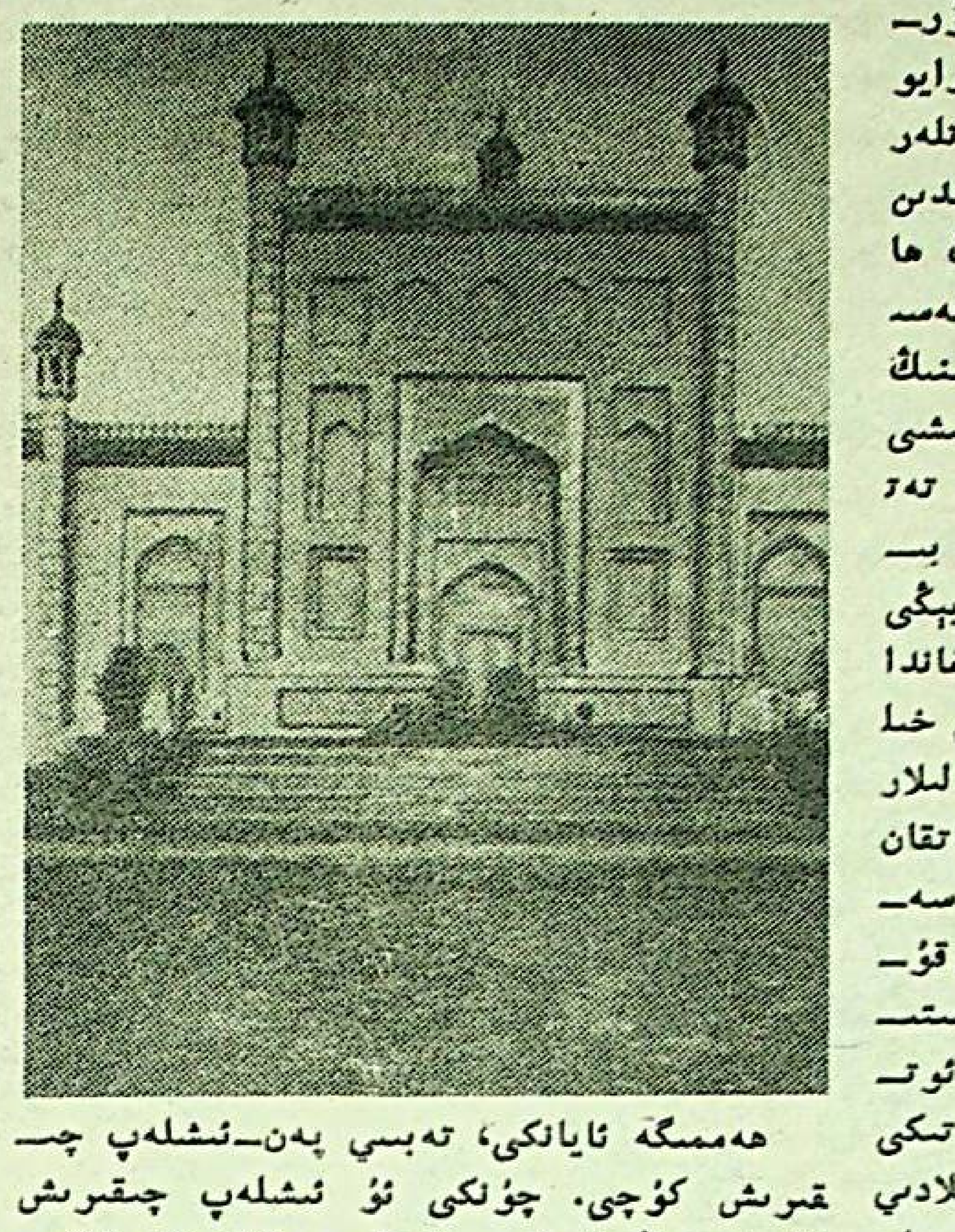

ھەممىگە ئايانكى، تەبىي پەن-ئىشلەپ چىقىرىش كۈچى. چۈنكى ئۇ ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ئاساسىي ئامىلى بولغان ئىنسانلارنىڭ تەبەتنى چۈشىنىش، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش، ئۇنى بويسۇندۇرۇش يولىدا ئۈزلۈكسىز داۋام قىلدۇرغان ئىشلەپ چىقىرىش ئەمەلىيىتى، تۇرغۇلغان ئىلمىي-ئەمەلىي تەجرىبىلىرىنىڭ يەكۈنى. موشۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مەلۇم بىر جەمئىيەتنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى تەرەققىيات سەۋىيەسىنى ئىشلەپ چىقىرىش كۈچلىرىنىڭ ئىلغار ياكى قالاقلىقىنى، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ تەرەققىياتى قايسى باسقۇچتا تۇرغانلىقىنى ئەشۇ جەمئىيەتتىكى ئىلىم-پەننىڭ تەرەققىيات سەۋىيەسى بەلگىلەيدۇ.

خوش، ئۇنداق بولسا 9-ئەسىردىن 13-ئەسىرگىچە ئوتتۇرا ئاسىيادا ھۆكۈمرانلىق قىلغان قاراخانىيلار سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئىلىم-پەننىڭ سەۋىيەسى قايسى دەرىجىدە ئىدى؟ بۇ گەرچە ناھايىتى چوڭ تېما بولسىمۇ، ئامما «قۇتادغۇ بىلىك»تە بايان قىلىنغان ماتېماتىكىلىق مەزمۇنلارنى ئەستايىدىل تەھلىل قىلغاندا ژۇقۇرىدىكى سوئالغا قانائەتلىنەرلىك جاۋاپ بەرگىلى بولىدۇ.

1. «قۇتادغۇ بىلىك»تىكى «بىلىم» تەبىرى ۋە مۇئەللىپنىڭ مۇددىئاسى

«قۇتادغۇ بىلىك» دۆلەت ئەرباپلىرى ئۈچۈن سىياسەت ۋە قانۇن قوللانمىسى، ئەدىپلەر ئۈچۈن بەدىئىي ئەدەبىيات ۋە سەلتەنەت مەكتۇۋى بولۇپلا قالماستىن، شۇنداقلا تەبىي پەن ئالىملىرى ئۈچۈنمۇ خىلمۇ-خىل بىلىملەر مەنبەسى ئىكەنلىكى سوزسىز.

«قۇدادغۇ بىلىك»تە ئەينى زاماندىكى ئۈبېكتىپ رېئاللىق ۋە ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى دەۋرلەرنىڭ تارىخىي ساۋاقلىرى چوڭقۇر يەكۈنلەنگەن ئاساستا «ئوقۇش ۋە بىلىم ئېگەللەش» ئارقىلىق دۆلەتنى گۈللەندۈرۈش، ئاۋامنى بەخت-سائادەتكە ئېرىشتۈرۈش ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولۇپ، مۇئەللىپ، ئۇلارنىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئىجتىمائىي رولىنى مۇنداق كورسىتىدۇ:

بىلىمنى بۈيۈك بىل، ئوقۇشنى ئۇلۇغ،
بۇ ئىككى يۈكسەلتۇر قۇلنىمۇ تولۇق.

بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان «بىلىم» كەڭ مەنىدىكى بىلىم-ئۇ پەلسەپە، ئىجتىمائىي ۋە تەبىي پەنلەرنىڭ بارلىق تۈرلىرى بىلەن ھەممە ساھالىرىنى قامراپ ئالغان. يەنە كېلىپ ئەسەردە قايتا-قايتا تەكرارلانغان «بىلىم» داستانغا قانداقتۇر دەبدەبىلىك تۈس بېرىش ياكى ۋەزىخانلىق قىلىش مەخسىتىدە ئىلگىرىكى ئومۇملاشقان تەبىرلەر ئەنئەنەۋىي يوسۇندا تەكرارلىنىپ قويۇلغانلا ئەمەس، بەلكى ئەينى زاماندا خېلىلا بازار تاپقان تەركى دۇنياچىلىق، خۇراپاتلىققا قاتتىق دەككە بېرىدىغان ۋە ئۇلارنى رەت قىلىدىغان قورال سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان. مۇئەللىپ «بىلىم» قورالىنى ھېچ ئىككىلەنمەي ئىشقا سېلىپ، «ئىنسان پەقەت بىلىم ئارقىلىقلا ئۆز مەخسىتىگە يېتەلەيدۇ»، «بىلىمسىز تۇرۇپ، قارىغۇلارچە تائەت-ئىبادەت قىلغىنىڭدىن بېرىپ ئۇخلىغىنىڭ پايدىلىق»، «بىلىم ئارقىلىق دوزاخنىڭ ئىشىگىنىمۇ پېچەتلىۋەتكىلى بولىدۇ»-دەيدۇ.

4388. بىلىم بىرلە ئىنسان ئىشىن باشلىسا،
تاپار مەخسىتىنى ئېچۈك ئىشلىسە.
3225. بىلىمسىز قىلىنغان تائەتتىن كورە،
گەر ئۇخلار بىلىملىك ساۋابى ئورە.
3223. تائەتكە بىلىملە سەن بارغىن يېقىن،
بىلىم تامغىلايدۇ دوزاخ ئىشىگىن.

مانا بۇلاردىن بىلىم ئارقىلىق جاھالەتنى چاك-چېكىدىن بوسۇپ، تاشلاپ، ئىنسان تەپەككۇرىدىكى ئەڭ ۋەھىملىك ۋە قورقۇنۇچلۇق ھىس-تۇيغۇلارنى چىقىرىۋېتىش مۇمكىن دېگەن ئاقىلانە پىكىرلەر جۇلالىنىپ تۇرغانلىقىنى ئىلغا قىلالايمىز.

2. «قۇتادغۇ بىلىك»تىكى ئارىفمېتىكىلىق بايانلار توغرىسىدا.

ھەممىگە ئايانكى، ماتېماتىكا ئىلمىنىڭ كىرىش قىسمى بولغان ئارىفمېتىكا (ھېساپ) ھېساپلاشتا كام بولسا بولمايدىغان سانلار، سانلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى، سانلار ئارقىلىق ئىشلىنىدىغان ھەر خىل ئارىفمېتىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرى، سانلار ئارقىلىق ئىشلىنىدىغان ھەر خىل ئارىفمېتىكىلىق ئەمەللەر ۋە مەسىلىلەرنىڭ قائىدە-قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ھازىرقى زامان مائارىپىدا ئارىفمېتىكا مۇنتىزىم رەۋىشتە باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ دەرس پروگراممىسىغا كىرگۈزۈلگەن. چۈنكى ئارىفمېتىكا ھەل قىلىدىغان رېئال سانلىق قىممەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر دەل ئىجتىمائىي ئىشلەپ چىقىرىش، كۈندىلىك تۇرمۇش ۋە تەبىئەت ھادىسىلىرى بىلەن بولغان سانلىق مۇناسىۋەتلەر بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. بۇ پەن «قۇتادغۇ بىلىك»تە يۈكسەك دەرىجىدە ژىغىنچاقلانغان ھالدا مۇنداق تەرىپلەنگەن.

2222. ھېساپ ساقلىغىدىن ئاتالمىش«ساقىش»
كورۇرسەن، ھېساب ئۇ، ئۆزى بەك ساق ئىمىش.

ئارىفمېتىكىنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتە تۇتقان ئورنى ۋە ئىجتىمائىي ئىشلەپ چىقىرىشتا كورسىتىدىغان تەسىرى مۇنداق بايان قىلىنغان:

2770. ئەقىللىق كىشىلەر ئۇنۇتماس بولۇر،
ھېساپلاپ قىلۇر ئىش يېڭىلمەس بولۇر.
2220. كىشى ئىش-كۈشنى ھېساپلاپ قىلار،
يىل، ئاي كۈن ۋاقتىنى ھېساپلاپ تاپار.
2781. خىزمەتچى ھېساپتا غايىل بولسا گەر،
ھېساپ ۋاقتىدا ئۇ باش تۇرۇپ ئېگەر.

بۇ سەترلەر قاراخانىيلار دەۋرىدە ئارىفمېتىكىنىڭ ئاددىي پۇخرالاردىن تارتىپ، تا دولەت ئەمەلدارلىرىغىچە ھەممە كىشى خەۋەردار پەن ئىكەنلىكىنى كورسىتىدۇ.

مەلۇمكى، ئارىفمېتىكا ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل پەن بولۇش سۈپىتى بىلەن قوشۇش، ئېلىش، كوپەيتىش، بولۇش، پروتسېنت چىقىرىش، كەسىر، تاناسىپ، ھېساپلاش، مەسىلە يېشىش قاتارلىق كەڭ مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. ئۇ كۈچلۈك مەنتىققە ئىگە، ئەمەلىيەتتە كەڭ قوللىنىلىدىغان سىستېمىلىق ھەم مۇرەككەپ ئىلىم بولۇپ، ئۇنىڭدا مەلۇم بولغان قىممەتلەر ۋە شەرتلەرنى ئانالىز قىلىش، سېلىشتۇرۇش، ئومۇملاشتۇرۇپ پىكىر يۈرگۈزۈش ھەم قىممەتلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر ئارقىلىق سەۋەپ-نەتىجىسىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئاندىن ئۇنىڭدىن ئېنىق مەنتىقىلىق خۇلاسە چىقىرىشقا توغرا كېلىدۇ. ئەگەر ئارىفمېتىكىدىن ئىبارەت بۇ پەن بولمىغان بولسا، تەبىيكى، ئۇ چاغدا ئىنسانلار كۈندىلىك تۇرمۇشتا، ئىشلەپ چىقىرىشتا، تەبەتنى ئۆگىنىش ۋە ئۇنى ئۆز پايدىسىغا خىزمەت قىلدۇرۇش جەريانىدا ئۈزلۈكسىز دۇچ كېلىدىغان سانلىق مۇناسىۋەتلەرنى بىر تەرەپ قىلالمىغان، ۋاقىتنى بەلگىلەش، ئۇزۇنلۇقنى، كەڭلىكنى ئولچەش، ھەجمىنى، سىغىمىنى ئېنىقلاشتەك سان-ساناقسىز ۋە خىلمۇ-خىل ئەمەلىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلالمىغان، قىسقىسى، ئادەمزات ئىپتىدائىي ياۋايىلىقتىن قۇتۇلالمىغان بولاتتى.

قاراخانىيلار دەۋرى ئارىفمېتىكىسىنىڭ قىممىتىلىك يېرى — ئۇنىڭ «سانلار چۈشەنچىسى»، «ئون بارماق بىلەن ھېساپلاش»، «تاناتۇگۇپ خاتىرىلەش»، «ياغاچقا بەلگە ئويۇپ ھېساۋات قىلىش» باسقۇچىدا ئەمەس، بەلكى ئارىفمېتىكىنىڭ تورت ئەمەلى ۋە كەسىر چىقىرىش، پروتسېنت چىقىرىش، تاناسىپ، مەسىلە يېشىش قاتارلىق بارلىق تارماقلىرى ھەم باسقۇچلىرى مۇكەممەللەشكەن. ئۇنى ئىجتىمائىي تۇرمۇشنىڭ ھەر قايسى ساھالىرىغا چوڭقۇر تەدبىقلاشقا ئادەتلەنگەن، ھەتتا ئارىفمېتىكىنى جەمئىيەتنىڭ ياش ئەۋلاتلىرىدىن تارتىپ، ئۇردا ئەمەلدارلىرىغىچە بولغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۈچۈن ئورتاق دەستۇر قىلىش دەرىجىسىگە كوتەرگەن.

2776. ھېساپ سايلىغى چىن يازۇ بىرلە ئۆل،

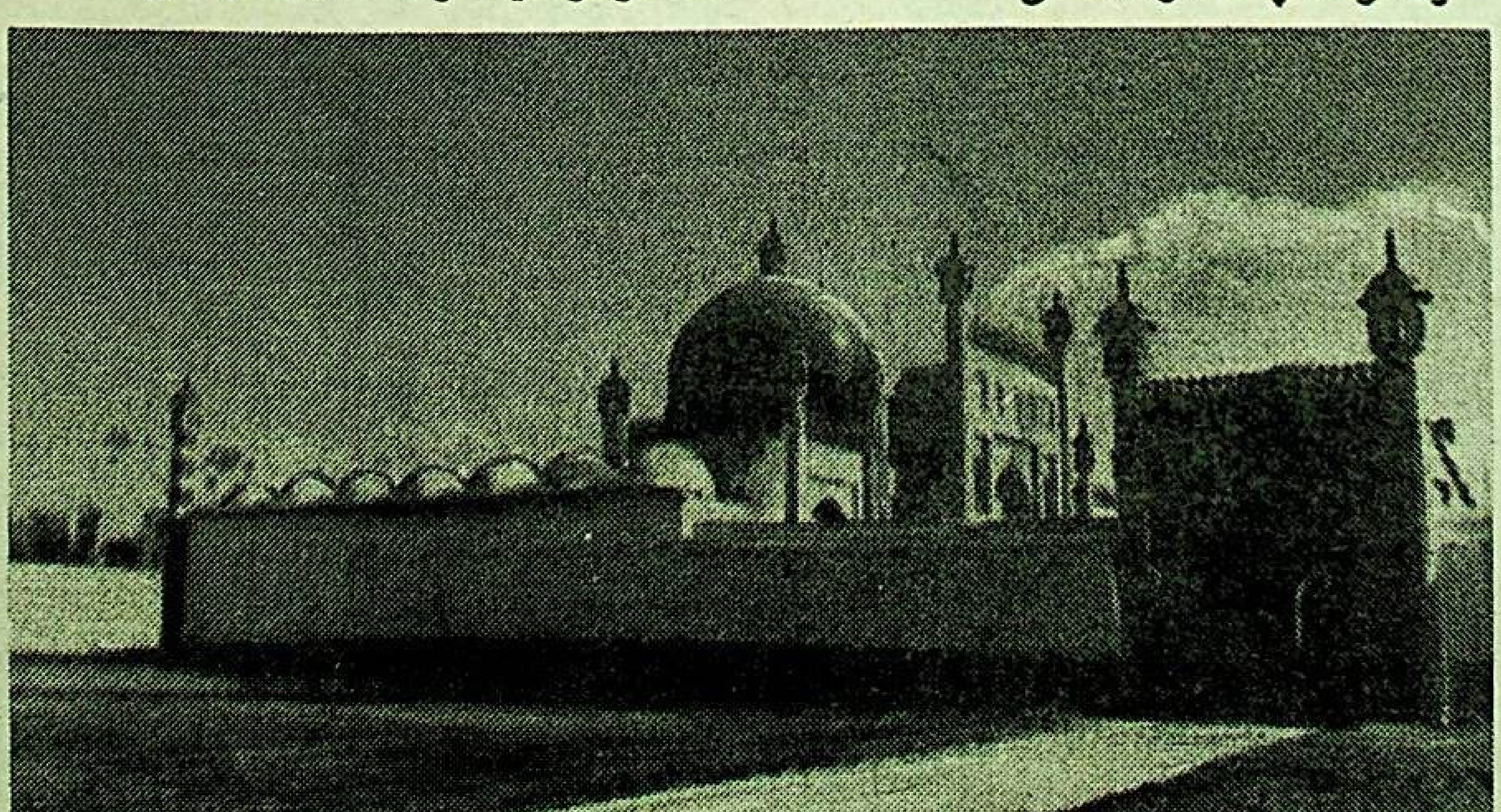

سۈرەتلەردە: 1. قەشقەر شەھرىدىكى يۈ-سۈپ خاس ھاجىپ مەقبەرىسى.
2. خاس ھاجىپ مەقبەرىسىنىڭ ئومۇمىي كۆرۈنۈشى.

«قۇتادغۇ بىلىك»تىكى ماتېماتىكىلىق بايانلار ھەققىدە

ھېساۋات يېزىلسا، كەلۇ ئېچىلۇر يول،

1493. ئوغۇلنى كىچىكتە ئوقۇتماق ئوروۇر،
كىچىكلىكتە بىلسە، ئۇتۇغلۇق بولۇر.

1494. ئوغۇل ــ قىز ئايىملى ئاياق بىرلە ئۇر،
ئاياق قىز ــ ئوغۇلغا بىلىم ئۆگىتۇر.

1495. كىچىك چاغدا بىلسە بالا ئېمىنى،
قېرىپ تا ئۆلگىچە ئۇنۇتماس ئۇنى.

دېمەك، ياش ئەۋلادقا بىلىم ۋە تەلىم ــ تەربىيە بېرىشتە ئۇلارغا ھەتتا (ئاياقتىن) ئىبارەت قاتتىق ئىنتىزام ئىسكەنجىسىنى قوللىنىش، ئەدەپ ئەزەرىدە؟ غەيرىي ــ تەبىي ئەمەس.

«قۇتادغۇ بىلىك»تە يەنە «خىزمەتچى»، «يۇتۇكچى»، «غەزنىچى»، «ۋەزىر» قاتارلىق ئوردا ئەمەلدارلىرى ۋەدۆلەت، خادىملىرىغا ئارىفمېتىكىدىن ئىبارەت بۇ پەننى پۇختا ئىگەللەش زورۇر شەرت قىلىپ قويۇلغانلىقى، ئۇلى، دۆلەت خادىملىرى تولۇق بىلىش شەرت بولغان مۇھىم پەنلەرنىڭ بىرى سۈپىتىدە كورسىتىلگىنى توۋەندىكى مىسرالاردىن كورۇۋالالايمىز؛

2777. ئىمە دەيدۇ ئاڭلا، كويۇمچان كىشى؛
ھېساپ بىرلە خادىم چىڭ ئۆتسۇن ئىشى.

2773. بولسۇن يېزىش ھەم سىزىش ماھىرى،
ھېساۋات ئۆتىشقا بولسۇن ھۇنىرى.

دۆلەت غەزنىچىسىگە مۇئداق تەلەپ قويۇلغان:

2780. غەزنىچى بىلسۇن ئۇ تۆرلۈك بىتىك،
ئۇنى ساقلىسۇن ھەم قىلسۇن ئىتىك،

2782. ئىگەللەپ تورت ئەمەلنى چىڭ غەزنىدار،
ھېساپتا كوڭۈلنى تۇتسۇن بەر قارار.

دۆلەت ۋەزىرلىرىگە تۆۋەندىكىچە تەلەپ قويۇلدۇ:

2219. ۋەزىر ئىشى ھەممە ھېساپ بىلە بولۇر،
ھېساپ بىلمىسە ئىشچى ئىشسىز قالۇر.

2218. ھېساپ بىلسۇن ھەم بولسۇن ئالىمتېتىك،
بىلىم بىرلە بىلسۇن ئۇ تۆرلۈك يېتىك.

دېمەك، قاراخانىيلار دەۋرىدىكى ئارىفمېتىكا پەنى خۇددى ھازىرقى دەۋرىمىزدىكى باشلانغۇچ مەكتەپلەردە مۇنتىزىم ئوقۇتۇلىدىغان مۇكەممەل سىستېمىلىق ئارىفمېتىكا پەنىگە ئوخشاش دەرىجىدە ئىگەللىگىنى ھەمدە ئارىفمېتىكىنى پۇختا بىلىش ماتېماتىكىنىڭ ئېخىمۇ ژۇقۇرى باسقۇچلىرىنى ئىگەللەپ، «كامالەتكە يېتىشتە ئېمتىھان» قىلىنغانلىقىنى ئىسپاتلايدىغان دەلىللەرمۇ بار. مەسىلەن:

4379. تولۇق بىل كوپەيتىش، بولۇش ۋە كەسىر،
كامالغا يېتىشتە ئېمتىھاندۇر بىر.

4380. بۇ تەزئىف، يا تەنسىفنى سەن ياخشى بىل،
ئەگەر بىلسەڭ ئاندىن ساناق جەزىر قىل.

بۇ مىسرالاردا كەلگەن تەزئىف ئىككى قاتلاش، قاتلىما، تەنسىف ــ ئىپلش، كىمەيتىش، ساناق جەزىر ــ يىلتىز تېپىشدۇر. مانا بۇلار بۇنىڭدىن مىڭ ژىللار ئىلگەركى قاراخانىيلار دەۋرىنى ئارىفمېتىكىسى 20 ــ ئەسىر ئارىفمېتىكىسىغا ئوخشاش تورت ئەمەل ۋە مەيدان ھېساپلاش، دەرىجىگە كوتۇرۇش، كەسىر، نىسبەت، تاناسىپ، يىلتىز تېپىش قاتارلىق ئەمەللەرنى ئوز ئىچىگە ئالغان مۇكەممەل ئارىفمېتىكا ئىكەنلىكىنى كورسىتىدۇ.

ئەينەن شۇنداق بولغاچقا سۈي سۇلالىسى زامانىسىدا ئوتكەن ۋېي جېنىڭ دېگەن تارىخچىنىڭ «غەربىي يۇرتلار» دىكى قاراخانىيلاردىن ئىلگىركى دەۋرلەردە ياشىغان خەلقلەر ھەققىدە توختالغاندا «ئوغۇللىرى بەش ياشتىلا ساۋادىنى چىقىرىدىكەن، كىچىكىدىن تارتىپلا سودىگەرچىلىكنى ئۆگىنىدىكەن. پايدا ئېلىشقا ئۇستا ئىكەن... ئوغۇللىرى 20 ياشقا كىرگەندە، ئۇلارنى چەت ئەللەرگە سودا قىلىشقا ئەۋەتىدىكەن. ئۇلاردىن شامغا (ھازىرقى سۈرىيە) بارغانلىرىمۇ بار ئىكەن» دەپ خاتىرىلىگەنلىگى ئەجەپلىنەرلىك ئەمەس، ئەلۋەتتە.

3. «قۇتادغۇ بىلىك»تىكى گېئومېترىيەلىك بايانلار

ئايانكى، قاراخانىيلار ھوكۇمرانلىقىدىكى تەۋەلەر شەرىقتە خېشى كورىدورىدىكى گەنجۇ ئۇيغۇر خانلىقى، تۇرپان ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى كەڭ بوستانلىقلاردا تىكلەنگەن قوچۇ (ئىدىقۇت) ئۇيغۇر خانلىقى، شەرقىي ــ جەنۇپتا خىتاينىڭ سۇڭ سۇلالىسى زېمىنى، غەرىپتە پېرسىيە، جەنۇپتا ھىندىستان ۋە تىبەت بىلەن چېگارىلىناتتى. شۇڭا پېرسىيە، ئەرەبىستان ياكى ياۋروپادىن شەرىققە كېلىش ئۈچۈن ھامان ئالدى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىياغا كېلىپ، ئاندىن شەرىققە بۇرۇلۇشقا توغرا كېلەتتى. شۇڭغا ئوخشاشلا شەرىقتىكى ئەللەردىن غەرىپكە ياكى جەنۇبقا بېرىش ئۈچۈن ئاۋال ئوتتۇرا ئاسىياغا كېلىشەتتى. مابادا ئۇمۇمىي دۇنيا مەدەنىيىتىنىڭ تارقىلىش تارىخىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، ھەر قانداق بىر مەدەنىيەت ئىلگىرى، ئاساسەن قۇرۇقلۇق يولىرى ئارقىلىق بىر ئورۇندىن ئىككىنچى بىر ئورۇنغا ۋە ئۇنىڭدىنمۇ ژىراق جايلارغا ۋاستىلىق ھالدا تارالغانلىقىنى كورىمىز. شۇ سەۋەپتىن ئوتتۇرا ئاسىيا جۇملىدىن ئۇيغۇرلار دىيارى بولمىش مەركىزىي ــ كىندىك ئاسىيا شەرىق ۋەغەرىپ مەدەنىيەتلىرىنى ئوز ئارا ئالماشتۇرۇشتا، شۇنداقلا ئوز زېمىندا ۋۇجۇتقا چىققان مەدەنىيەت دۇردانىلىرىنى دۇنيانىڭ ھەر قايسى ئەللىرىگە تارقىتىشتا ھالقىلىق مەركەز بولغان ئىدى.

ژۇقۇرىقىدەك ئەۋزەللىكلەر، بولۇپمۇ قاراخانىيلار سۇلالىسى تەمىنلىگەن ئۇزۇن مۇددەتلىك نىسپىي تىنچ مۇھىت بۇ زېمىندا ئاللىقاچان مۇستەقىل تەرەققىيات يولىغا كىرگەن يېزا ئىگىلىكى، قول ھۇنەر سانائىتى، چارۋىچىلىق ئىشلەپ چىقىرىشنى پاراللېل تۇردە تېخىمۇ يېڭى تەرەققىيات باسقۇچىغا كوتەردى. گوللىنىۋاتقان يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئېھتىياجىنى تەمىنلەش ئۈچۈن كەڭ كولەملىك سۇ ئىنشائەتلىرى لايىھەلىنىپ، چوڭ ــ چوڭ ئېرىق ــ ئوستەڭلەر چېپىلدى. دەريالار بىلەن دەريالارنى ئۇتاشتۇرىدىغان كاناللار قېزىلدى. جوشقۇن دەريالارنى تىزگىنلەش، كەلكۈن ۋە قىيالاردىن ساقلىنىش ئۈچۈن دامبا، تۇغلار ياسالدى. قول ھۇنەرۋەنچىلىكنىڭ تەرەققىياتى ئېھتىياجىدىن يېڭى ــ يېڭى ئۇستىخانىلار، بازار ــ رەستىلەر بەرپا قىلىندى. دولەت مۇداپەسى ئۈچۈن سېپىل، قەلئەلەر، ساراي ــ قەسىرلەر ياسالدى. غەرىپ، شەرىق ۋە جەنۇپتىكى دولەتلەر بىلەن بولغان دىپلوماتىيە رىۋاجلاندى. سودا ــ سېتىق روناق تاپتى...

مانا، موشۇنىڭغا ئوخشىغان كۆرسىتىلگەن ئىشلار ناھايىتى زور قىممەتتىكى مىقدارلار بىلەن مۇئامىلە قىلىش بىلەنلا چەكلەنمەي، بەلكى شەكىللەر بىلەن شەكىللەر، شەكىللەر بىلەن مىقدارلار مۇناسىۋىتىنى ئوز ئىچىگە ئالغان مۇرەككەپ ماتېماتىكىلىق مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا چىقارغانىدى. بۇ مۇناسىۋەتلەر ۋە مەسىلىلەر ئېنىق ۋە توغرا ھېساۋاتلارنى تەلەپ قىلاتتى. بۇنداق ئىجتىمائىي گۈللىنىش قاراخانىيلار دەۋرى ماتېماتىكىسىنىڭ ئالدىغا ھەل قىلىشقا تېگىشلىك يېڭى ــ يېڭى مەسىلىلەرنى توختاۋسىز ھەمدە كەسكىن تۇردە قويۇپ كەلدى. ۋاھالەنكى، يېڭىدىن ئوتتۇرىغا چىققان بۇ مەسىلىلەرنى يالغۇز ئارىفمېتىكىغا تايىنىپلا ھەل قىلغىنى بولمايتتى. بۇ ئەھۋال، ئوز نۆۋىتىدە، قاراخانىيلار دەۋرى گېئومېترىيەسىنى خۇددى ئارىفمېتىكىغا ئوخشاشلا يۈكسەك تەرەققىيات باسقۇچىغا كوتەرگەن ھەم ئۇنى كەڭ ئومۇملاشتۇرغان ئىدى. «قۇتادغۇ بىلىك»تە گېئومېترىيە (ھەندىسە) ئۆگىنىش مۇنداق تەشەببۇس قىلىنغان:

2783. ھېساپتا تورت ئەمەل ئۆگەنگىن سەن،
شۇغۇللان يەنە ئۇ ھەندىسە بىلەن.

4378. ئوقى ھەندىسەنى، دېسەڭ بىلەيىن،
ئېچىلغاي ھېساپ ئىشىگى شۇنىڭدىن كېيىن.

داستاندا تەشەببۇس قىلىنغان بۇ گېئومېترىيە ئەينى زامانىدا خۇددى 20 ــ ئەسىر ئارىفمېتىكىسىغا ئوخشاش مۇكەممەللەشكەن ئارىفمېتىكا ھەل قىلالمىغان مۇشكۇل مەسىلىلەرنى ھەل قىلىدىغان گېئومېترىيە بولۇپ، ئۇ سانلار بىلەن سانلارنىڭ مۇناسىۋىتىنىلا ئەمەس، بەلكى شەكىللەر بىلەن شەكىللەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ئىجتىمائىي ئىشلەپ چىقىرىش ئوتتۇرىغا قويغان يېڭى ــ يېڭى ۋە قىيىن مەسىلىلەرگە جاۋاپ بېرىشكە ئوزىنىڭ ھاياتىي كۈچىنى كورسەتكەن گېئومېترىيە ئىدى.

2784. بۇ ئىلمى ھەندىسە ئىنچىكە ئىشتۇر،
يەر، ئاسمان ھېساۋى شۇ بىلەن بولۇر.

2786. بۇ ئىلمى ھەندىسە ئېرۇر بەك چوقۇر،
ئۇنىڭدا ھېكمەلەر بېشىمۇ قايۇر.

2787. يارار ئۇ يەتتە قات كوكنى دانىدەك،
چۇقۇر، دوڭنى ئوشاشاق قىلىپ ئاجرىتۇر، ــ
دەيدۇ شائىر.

دېمەك، قاراخانىيلار دەۋرى گېئومېترىيەسى شۇ دەۋردىكى ئىلىم ئەھلى قولىدىكى ئوتكۇر قورال بولۇپ، كېيىنكى دەۋر كىشىلىرىگە تەبەت سىر ــ ئەسرارلىرىنى ئىگەللەشتە دەستۇرى ئامىل بولغان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ:

1733. بىرەۋلەر ژۇگرەپ، جاھان ئايلىنۇر،
بىرى جان پىدالاپ، دېڭىزغا كىرۇر.

1734. بىرەۋلەر تاغۇ ــ تاش، جاڭغىغا چوشۇپ،
بىرەۋ يەر غولاچلار يالاڭياق بولۇپ.

1735. بىرەۋلەر ئېشىپ تاغ، ــ دەريالار كېچەر،
بىرەۋ يەر قېزىپ، قۇدۇقتىن سۇ ئىچەر. ــ

دېگەندەك، تەبەتنى مۇكەممەلقەدەر كوپرەك بويسۇندۇرۇش دولقۇنىنى كوتەرگەن جەمىيەتنىڭ ھەممە ئەھلى كىشىلىك ھاياتنى يەنىمۇ بەخت ــ سائادەتلىك قىلىپ قۇرۇشقا ئىنتىلگەن گوزەل مەنزىرە ۋۇجۇتقا كەلگەن. نەتىجىدە:

3103. ئېلىگ سايىسىدا تۇزەلدى ئاجۇن،
غەم ــ ئەندىشە قىسقاردى، خوشاللىق تۇزۇن.

3104. بېيىپ ئەل، ئاسايىش بىلەن تېچ ياتۇر،
شەھەر، كەنت بېزەندى، كوڭۇل شاتلىنۇر.

3105. ھۇزۇردا ئوتەر بۇ خەلق كۈنلىرى،
سويۇنچتە كېچەر كور پۇتۇن تۈنلىرى. ــ

كەبى ئوز دەۋرىگە نىسبەتەن قەدىر ــ ئەھۋال پاراۋان ۋە تىنچ ــ ئاسايىشتە جەمىيەت قارار تاپقان.

«سان ۋە شەكىل ئۇقۇملىرى باشقا ھېچ قانداق يەردىن ئەمەس، بەلكى رېال دۇنيادىن ئېلىنغان» (ئېنگېلس). ئۇ رېال دۇنيانىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلە ناتاكامۇللىشىپ، ئەشۇ رېال دۇنيانىڭ ئوزىنى ئوزگەرتىشتىكى قورال بولغان. دېمەك، گېئومېترىيەنىڭ پەيدا بولۇشى ۋە رىۋاجلىنىشى دەسلەپتىلا ئىجتىمائىي ئىشلەپ چىقىرىش ئېھتىياجىغا باغلىق بولغىنىدەك، ئۇنىڭ تەرەققىي قىلىشى، كەڭ مەزمۇنلارغا ئىگە بولۇشى، چوڭقۇرلاپ بېرىشى ۋە مۇرەككەپ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشقا يۈزلىنىشىمۇ دەل ئەشۇ ئىجتىمائىي ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ تەرەققىياتى ئېھتىياجى بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان.

خوش، ئۇنداق بولسا قاراخانىيلار دەۋرىدىكى گېئومېترىيە زادى قايسى تەرەققىيات باسقۇچىدا ئىدى؟ ئەسەرگە مۇراجەت قىلايلى.

«قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ 17 ــ 18 ــ بابلىرىدا كۆنتۇغدى ئېلىگنىڭ ئۈچ پۇتلۇق كۇرسىدا ئولتارغانلىقى، ئۇ كۇرسىنىڭ ئۈچ پۇتى بىر ــ بىرىگە؟ چېتىشمىغانلىقى ھەققىدە كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدىغان مىسرالار بار:

769. بۇ ئايتولدى ئولتۇردى تىپ ــ تىنچ كېلىپ،
يورۇق كوڭلى، كوزنى يەرگە تىكىپ.

770. ئېلىككە ژۈگەرتتى يوشۇرۇنچە كوز،
تۇرۇلگەن قاش ــ قاپاق، يورۇشتۇرمە يۈز.

771. كوموش كۇرسى ئۈستىدە جىم ئولتۇرۇر،
بۇ كۇرسىنىڭ پۇتى ئۈچ، چېتىقسىز تۇرۇر.

خوش، داستاندا يۈكسەك دەرىجىدە غايىۋىي قەھرىمان سۈپىتىدە تەسۋىرلىنىۋاتقان خاقان كۈن تۇغدى نېمە ئۈچۈن ئۈچ پۇتلۇق كۇرسىدا (تەختتە) ئولتۇرىدۇ؟ كورگەم، مەزمۇت ئىشلەنگەن تورت پۇتلۇق كۇرسى يوقمىدى؟ بار، ئەلۋەتتە. لېكىن مۇئەللىپ بۇ يەردە ناھايىتىمۇ زىل ھەمدە ئىنتايىن مۇھىم بولغان ھەمدە ئىسپاتسىز قوبۇل قىلىنىدىغان گېئومېترىيەلىك قانۇنىيەتنى ئوبرازلىق چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن ئۈچ پۇتلۇق كۇرسىنى تاللىغان. ئۇ كۈنتۇغدى ئاغزىدىن شۇنداق دەيدۇ:

801. مونۇ مەن ئولتۇرغان بۇ كۇرسىغا باق،
ئەي كوڭلۇم توقى بار ئۇندا ئۈچ ئاياق.

802. پۇتۇن ئۈچ ئاياقلىق قىڭغايماس بولۇر،
تۇرۇر ئۈچ پۇتى تۈز ھەم قايماس بولۇر.

803. قىڭغايسا بىرى ئۈچ ئاياقنىڭ ئەگەر،
قايار ئىككىسى ھەم ئولتۇرۇچى چۈشەر.

804. پۇتۇن ئۈچ ئاياقلىق توغرا تۈز تۇرۇر،
ئەگەر بولسا تورت، كور، بىرى ئەگرى بولۇر.

كورۇۋۇپ تۇرۇپتىكى، بۇ «بىر تۈز سىزىق بويىدا ياتمىغان ئۈچ نۇقتىدىن بىر ۋە پەقەت بىرلا تەكشىلىك ئوتىدۇ» دېگەن ماتېماتىكىلىق ئاكسىومىنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك»تىكى يارقىن ئىپادىسى. بۇ ئاكسىوما گېئومېترىيەدە ناھايىتى مۇھىم ئورۇننى تۇتىدۇ، شۇنداقلا ئىشلەپ چىقىرىش ئەمەلىياتىدا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

ئىلىم ــ پەن يۈكسەك دەرىجىدە رىۋاج تاپقان بۈگۈنكى كۈندە، بىزگە ئانچىلا غەلىتە تۇيۇلمايدىغان فوتو ئاپپاراتلارنىڭ ئۈچ پۇتلۇق تىرەكلىرى، گېئولوگىيەلىك قىدىرىش ۋە ئارختېكتۇرا ئىشلىرىنىڭ كوپلىگەن ئەسۋاپ ــ ئۈسكۈنىلىرى، ئولچەش ۋە كورۈش ئوبيېكتىۋلىرى، زامانىۋىي رەسەتخانىلارغا قويۇلغان رادىو ــ تېلېسكوپلارنىڭ ئۈچ پۇتلۇق قوندىقلارغا ئورنىتىلغانلىقىغا بىر قېتىم كوز ئۇچۇرتىپلا «ئۈچ نۇقتا» ئاكسىومىسىنىڭ نەقەدەر ئەھمىيەتلىك ئىكەنلىكىنى چۈشىنىپ ئالالايمىز.

شۇنى ئالاھىدە قەيت قىلىپ ئوتۇش كېرەككى، «قۇتادغۇ بىلىك»تە بايان قىلىنغان «ئۈچ نۇقتا» قانۇنىيىتى يۇنانىستان ماتېماتىكىسىنىڭ تەرەققىيات تارىخىدا شوھرەت قازانغان ھەمدە تا 17 ــ ئەسىرگىچە ھوكۇمران ئورۇندا تۇرۇپ كەلگەن ئېۋكلىت گېئومېترىيەسىنىڭ بەش ئاساسىي ئاكسىوما ۋە پوستۇلاتلىرىدىمۇ كورسىتىلمىگەن. بۇ يەنىمۇ چوڭقۇر تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم نۇقتا. چۈنكى، داڭلىق ماتېماتىكا ئالىمى ئېۋكلىت يازغان «گېئومېترىيە ئاساسلىرى» ناملىق 13 توملۇق ئەسەر گېئومېترىيەنى 17 ــ ئەسىرگىچە ھوكۇمران ئورۇندا تۇرغۇزغان، ھازىر بولسا ئوتتۇرا مەكتەپلەر گېئومېترىيەسىنىڭ ئاساسىي بولۇپ تۇراۋاتقان گېئومېترىيە ئىدى. بۇنىڭدىن تۆۋەندىكىچە ئىككى تۈرلۈك خۇلاسىگە كېلىش مۇمكىن:

1. قاراخانىيلار دەۋرىدە مەزمۇنەن ئېۋكلىت گېئومېترىيەسىدىنمۇ ژۇقۇرى ۋە كەڭ بولغان، مۇكەممەل بىر سىستېمىغا ئىگە گېئومېترىيە قوللىنىلغان ۋە ئىشلەپ چىقىرىش ئەمەلىيىتىگە كەڭ كولەمدە تەتبىقلانغان. ئۇ گېئومېترىيە ئىلمىي ماھىيەت جەھەتتىن ياكى ھازىرقى مۇنتىزىم ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ تولۇقسىز ۋە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلىرىنىڭ گېئومېترىيە دەرسلىرى بىلەن ئوخشاش ئىدى ياكى ئۇنىڭغا يېقىن كېلەتتى.

2. قاراخانىيلار دەۋرىدە تەبىي پەنلەر بىلەن ئىجتىمائىي پەنلەر بىر ــ بىرىگە زىچ كىرىشتۇرۇلگەن ۋە ئورگانىك ھالدا كىرىشتۇرۇلگەن. خۇسۇسەن ئۇزۇن ژىللىق ئىشلەپ چىقىرىش ئەمەلىيىتى جەريانىدا يەكۇنلەنگەن تەبىئىي قانۇنىيەتلىرى ھەققىدىكى ئىلىملارنى ئىجتىمائىي

ئاخىرى 8 ــ بەتتە.

«قۇتادغۇ بىلىك» تىكى ماتېماتىكىلىق بايانلار ھەققىدە

مەسىلىلەرگە تەدبىقلاش ئومۇمىي كەيپىياتقا ئايلانغان ئىدى.

4. «قۇتادغۇ بىلىك»تىكى ئالگېبرالىق بايانلار

مەلۇمكى، ئالگېبرا ماتېماتىكىنىڭ يەنە بىر مۇھىم تارمىقى بولۇپ، ئۇ ئىپادىلەرنى ئۆزلەندۈرۈش ۋە تەڭلىمىلەرنى يېشىشنى مەخسەت قىلىدۇ. شۇڭا ئۇ ئىپادىلەرنى ئۆزلەندۈرۈش ۋە تەڭلىمىلەرنى يېشىش ھەققىدىكى مەخسۇس ئىلىم بولۇپ ئاجرىلىپ تۇرىدۇ.

ئالگېبرانىڭ ئۆز زېمىنىسىگە ئالغان ۋەزىپىسى ئارىفمېتىكا ۋە گېومېترىيەدىن يۈكسەك ئورۇندا بولۇپ رىيال دۇنيانىڭ ماكان شەكىللىرى ۋە مىقتار مۇناسىۋەتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتىن ئىبارەت بۇ مىسلىسىز كەڭ مەزمۇنلۇق ماتېماتىكىلىق ئىشلاردا ئارىفمېتىكا بىلەن گېومېترىيە ئالگېبراغا بېقىنىدۇ.

كۆپلىگەن ماتېماتىكلارنىڭ ئالگېبرانىڭ ماتېماتىكىدىكى مۇھىم ئورنىغا بولغان تونۇشى بىردەك بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ قاچاندىن باشلاپ ئارىفمېتىكا بىلەن گېومېترىيەدىن ئايرىلىپ چىقىپ، مۇستەقىل پەن ھالىتىگە كەلگەنلىكىگە نىسبەتەن تونۇشى بىردەك ئەمەس. بۇ كۆز قاراشلارنىڭ ئىچىدە ھازىر كۆپىرەك قوبۇل قىلىنىۋاتقان، ھەتتا مۇئەييەنلەشتۈرۈلۈش ھالىتىدە دېگەندەك تۇرۇۋاتقان كۆز قاراشلار ئىككى تۈرلۈك بولۇپ، بۇنىڭ بىرى: «ئېۋكلىت گېومېترىيەنى ھۆكۈمران ئورۇنغا قويدى. بۇ ھۆكۈمرانلىق 17-ئەسىرگە كەلگىچە داۋام قىلدى، فرانسۇز پەيلاسوپى ھەم ماتېماتىكا ئالىمى دېكارت ئانالىتىك گېومېترىيەنى «كەشىپ» قىلىپ، گېومېترىيەنى ئالگېبراغا بېقىندۇردى. شۇنىڭ بىلەن گېومېترىيەنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاياقلاشتى» دەپ قارايدۇ.

يەنە بىرى: «ماتېماتىكىنىڭ ئۈچ تارمىقى بولغان گېومېترىيە، ئالگېبرا ۋە ئانالىتىك ماتېماتىكا يېقىنقى ئىككى ئەسىردىن بۇيان تەدرىجى شەكىللەنگەن» دەپ ھېساپلايدۇ.

ژىغىپ ئېيتقاندا، بۇ ئىككى خىل قاراش بىر قەدەر تىپىك بولۇپ، ئۇنىڭدا ئالگېبرانىڭ تارىخى بالدۇر بولغاندا 16-ئەسىردىن، كېيىن بولغاندا 18-ئەسىردىن باشلىنىدىغانلىقى مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن.

شۇنىمۇ ئېتىراپ قىلىشىمىز كېرەككى، ژۇقۇرقى كۆز قاراشلار بىزگە ئۇزۇندىن بۇيان سىڭدۈرۈلۈپ كەلگەچكە، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىلگىرى ئۆز كۆزۈمىز بىلەن كۆرۈپ، ئۆز قولۇمىز بىلەن ئېلىپ چىقىدىغان كۈچلۈك دەلىللىرىمىز بولمىغاچقا، ژۇقۇرىدىكىدەك كۆز قاراشلارغا سۈكۈت قىلدۇق، ھەتتا بەزىدە ئاڭلىق، بەزىدە ئاڭسىز تۈردە تەرەپدار بولدۇق.

بىز «قۇتادغۇ بىلىك»نى ئەستايىدىل ئوقۇپ چىقىدىغانلا بولساق، ئۇنىڭدىن قاراخانىيلار دەۋرىدىكى ئارىفمېتىكا ۋە گېومېترىيەنىڭ يۈكسەك تەرەققىيات باسقۇچىدا تۇرغانلىقىدەك ئەجايىپ مەنزىرىنى كورۇپلا قالماي، بەلكى ئالگېبرانىڭمۇ مۇستەقىل پەن سۈپىتىدە قاراخانىيلار دەۋرىنىڭ ھەر قايسى ئىجتىمائىي قاتلاملىرىغا ئاللىقاچانلا چوڭقۇر سىڭىپ كىرگەنلىگىنى ۋە ئومۇملاشقانلىقىنى بايقايمىز. مەسىلەن، «قۇتادغۇ بىلىك»نىڭ 55-بابىدا ئالگېبرا ھەققىدە مۇنداق بايان بار:

4382. تىلەسەڭ، يەنە سەن ئالگېبرانى ئۇق،
يەنە ئوقلىدىسنىڭ ئىشىگىنى سوق.

دېمەك، قاراخانىيلار دەۋرىدىكى ئالگېبرانىڭ ئارىفمېتىكا ۋە گېومېترىيەدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان، ئوچۇغراق قىلىپ ئېيتقاندا، شەكىل بىلەن شەكىل، شەكىل بىلەن مىقدار ۋە مىقدار بىلەن مىقدار مۇناسىۋەتلىرىنى تەتقىق قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ مەنىدىكى ئالگېبرانى، يەنى ئالىي ماتېماتىكىنى ئىپادىلەيدىغانلىقىنى ئىلغا قىلالايمىز. ئەينەن مۇشۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈنمۇ ئەللامە ئەدىپ ئالگېبرانى ئۆگىنىشنى «ھېساپ» (ئارىفمېتىكا)، ھەندىسە (گېومېترىيە)لەردىن كېيىن تىلغا ئالىدۇ ھەمدە بۇ پەن مۇرەككەپ بولغانلىقتىن ئۇنى ئارىفمېتىكا ۋە گېومېترىيەنى ئۆگىنىشكە چاقىرغاندەك ئومۇملاشتۇرۇش، مەجبۇرلاش تەلەپپۇزىدا ئەمەس، بەلكى «ئۆگىنىشنى تىلىگەنلەرنىڭ» خاھىشىغا، ئىقتىدارىغا بېقىش تەلەپپۇزىدا ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

ئالگېبرا ئەشۇ زامانلاردىكى ئەمگەك ۋە ئىجتىمائىي ئىشلەپ چىقىرىشتا تەقازا قىلىنغان ئارىفمېتىكىلىق ۋە گېومېترىيەلىك مەسىلىلەرگە جاۋاپ بېرىش بىلەنلا چەكلەنمەي، كائىنات سىر-ئەسرارلىرىنى بىلىش جەھەتتىكى قىيىن مەسىلىلەرگىمۇ جاۋاپ بېرەلەيتتى. بۇنى داستاندا بايان قىلىنغان قۇياش سىستېمىسىدىكى سەييارلاردىن ساتۇرىن بىلەن يۇپىتېرنىڭ قۇياشنى ئايلىنىش ئۈچۈن كەتكەن ۋاقتىنىڭ ھېساۋى ناھايىتى ئېنىق ئىسپاتلايدۇ. بۇنى بىز داستاندىكى «يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا» بابىدىن ئوچۇق كورەلەيمىز:

131. بۇلاردىن ئەڭ ئۈستۈن سەكەنتىر تۇرۇر،
ئىككى ژىل، سەككىز ئاي بىر بۇرجدا قالۇر.
132. ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ ئوڭاي،
قالۇر بىر بۇرجدا ئۇ دەل ئون ئىككى ئاي.

بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان «سەكەنتىر» قۇياش سىستېمىسىدىكى ئەشۇ، دەۋردە مەلۇم بولغان (ئايىنى بىر سەييارە سۈپىتىدە قاتقاندا) سەييارىلارنىڭ ئالتىنچىسى، «ئوڭاي»- يۇپىتېر بولۇپ، قۇياشتىن ھېساپلىغاندا بەشىنچى سەييارە ئىدى. بېيىتلاردا قەيت قىلىنغان رەقەملەرنى يەرنىڭ قۇياشنى تولۇق بىر ئايلىنىپ چىقىش ژىلىغا سۇلدۇرساق، ئۇ چاغدا ساتۇرىن تەخمىنەن 32 ژىلدا، يۇپىتېر تەخمىنەن 12 ژىلدا قۇياشنى تولۇق بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىدۇ.

ھازىرقى زامان ئىلغار ئاسترونومىيەسىنىڭ مەلۇماتى بويىچە، ساتۇرىنىڭ قۇياشنى تولۇق بىر ئايلىنىپ چىقىشى- 29 ژىل، بەش ئاي. يۇپىتېرنىڭكى- 11 ژىل، 9 ئاي. مانا، بۇ يەر شارىدىن تەخمىنەن بىر مىللىارد 300 مىللىون كىلومېتىر ژىراقلىقتىكى ساتۇرىن بىلەن، يەردىن تەخمىنەن 628 مىللىون كىلومېتىر ئۇزاقلىقتىكى يۇپىتېر ئۈستىدە ئېلىپ بېرىلغان ۋە دەۋر نۇقتەئىي-نەزەرىدىن خېلىلا ئېنىق بولغان تەتقىقات مېۋىسى ئىدى. ئەگەردە بىز بۇنىڭ كلاسسىك مېخانىكا ۋە ئانالىتىك فىزىكا ئىلمىنىڭ پېشىۋاسى بولغان گاللىيېينىڭ تېلېسكوپ ئارقىلىق ئاسمان جىسىملىرىنى كۆزىتىشكە باشلىغىنىدىن تەخمىنەن 6-7 ئەسىر ئىلگىرى چىقىرىلغان يەكۇن ئىكەنلىگىگە ئېتىۋار بەرسەك، مەلۇم خاتالىقلارنىڭ نەزەردىن ساقىت بولۇشى ئوز-ئوزىدىن چۈشىنىشلىك.

ژۇقۇرىدىكى فاكتلاردىن تەبىي تۈردە ئالگېبرا ئىلمى 17-ئەسىردىن كېيىن ۋۇجۇتقا كەلگەن ئەمەس، بەلكى 13-ئەسىردىن ئىلگىرى قاراخانىيلار دەۋرىدە ۋۇجۇتقا كەلگەن ۋە سىستېمىلاشقان ماتېماتىكىنىڭ ئۈچ تارمىقى بولغان گېومېترىيە، ئالگېبرا ۋە ئانالىتىك ماتېماتىكا 18-ئەسىردىن ئىلگىركى قاراخانىيلار دەۋرىدە شەكىللەنگەن؛ دېگەن خۇلاسىگە كېلىمىز.

«قۇتادغۇ بىلىك» تە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ماتېماتىكىلىق بايانلارنىڭ مەنتىقە جەھەتتىكى پۇختىلىقى، نەزەرىيە جەھەتتە ژۇقۇرى سەۋىيەسى ۋە ئىلمىي جەھەتتىكى سىستېمىلىق مۇكەممەللىگى كىشىنى بەكمۇ ھەيران قالدۇرىدۇ. بۇلار داستاندىكى بەدىئىي توقۇلمىلار ۋە ئوبرازلىق تەپەككۇر ئارقىلىق جەمىيەتنىڭ زىددىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىشنى ۋاستە قىلىش، تەبىي پەنلەر (جۈملىدىن ماتېماتىكا) قانۇنىيەتلىرى ئارقىلىق جەمىيەت قانۇنىيەتلىرىنى چۈشەندۈرۈش، مەنتىقىلىق تەپەككۇر ئارقىلىق ئىجتىمائىيەت ئۈستىدىن كەسكىن ھۆكۈم چىقىرىشنى ماھىيەت قىلىشتەك ئىجادىيەت ئۇسۇلى قوللىنىلغانلىقىنى ئوچۇق دەلىللەيدىغان ئىسپات تېرىقىسىدە نامايەن بولىدۇ. بۇ ھەرگىز تەساددىپىي ئەھۋال ئەمەس، بەلكى ئەينى زاماندىكى قاراخانىيلار دەۋرىدە بارلىققا كەلگەن ئىلىم-پەن تەرەققىياتىنىڭ مەھسۇلىدۇر.

خۇلاس، قاراخانىيلار دەۋرى ئۆز زامانىسىدىن ئىلگىرى ھەم ئۆز زامانىسىدا بارلىققا كەلگەن سىستېمىلاشمىغان، ئانېنىق، ئۆزەكى، غۇۋا چۈشىنىكسىز بولغان پەلەكشۇناسلىق (ئاسترونومىيە)، جۇغراپىيە، خىمىيە، فىزىكا، تىبابەتچىلىك، بىناكارلىق، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، دېڭىزچىلىق، ساياھەتچىلىك ۋە باشقا تەبىي پەنلەر چۈشەنچىلىرىنى، بولۇپمۇ ماتېماتىكا ساھاسىدە قولغا كەلتۈرۈلگەن مول نەتىجىلەرنى يەكۇنلەپ، ئۇلارنى سىستېمىلىق، جىددىي ھالەتكە كەلتۈرۈپ، ئۇنى جەمىيەتنىڭ ھەممە ساھالىرىغا ۋە ئىشلەپ چىقىرىشنىڭ بارلىق تارماقلىرىغا ئومۇمىي يۈزلۈك تەدبىقلىغىلى بولىدىغان نەزەرىيەگە ئايلاندۇرغان دەۋر بولغان ئىدى. ئەينەن شۇنداق بولغاچقا مىلادىي 9-ئەسىردىن 13-ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە ھۆكۈم سۈرگەن قاراخانىيلار دەۋرىدە بالاساغۇن، ئوترار، فاراپ، سەمەرقەند، قەشقەر، بارچۇق (مارالبېشى) قاتارلىق ئىختىسات، سودا-سېتىق ۋە مەدەنىيەت مەركەزلىرى، شۇنداقلا كېيىنكى ئالا-توپىلاڭلىق ئەسىرلەر داۋامىدا خاراپ قىلىنغان، ئىزى ئۆچكەن ئورغۇنلىغان شەھەر-كەنتلەر مەيدانغا كەلگەن. ئەبۇئابباس پەرغانى، ئەبۇناسىر فارابىي، ئەبۇرەيھان بېرۇنىي، يۈسۈپ خاس ھاجىپ-بالاساغۇنىي، مەھمۇت قەشقەرىي قاتارلىق ئۇلۇق ئالىم ۋە مۇتەپەككۇرلار يېتىشىپ چىققان. شۇنداقلا ھېلىغىچە نامى نامەلۇم قاراخانىيلار مەدەنىيىتىنى باشقا خەلقلەرگە تونۇشتۇرۇش يولىدا جانپىدا قىلغان ۋە ياكى باشقا خەلقلەرنىڭ پەن-مەدەنىيىتى، ئىجتىمائىي ھاياتىنى يۈكسەلدۈرۈش يولىدا توھپە قوشقان ئىلىم-ھېكمەت نامايەندىلىرى ئىجات قىلغان ئىدى.

بىز قەلەمگە تىيەك قىلغان «قۇتادغۇ بىلىك» ئەينە شۇ دەۋرنىڭ تۈپكى ئىدېئولوگىيەسىنى ئۆزىدە مۇجەسسەملەشتۈرگەنلىگى، ئۇنى داتالىق بىلەن روشەن يورۇتۇپ بېرەلىگەنلىگى ئۈچۈنمۇ بۇ شاھ ئەسەر ژىللار ۋە ئەسىرلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆز قىممىتىنى تۆۋەنلەشتۈرۈپلا قالماستىن، بەلكى، ئەكسىچە، بارغانسېرى دۇنيا ئىلىم ئەھلىنىڭ دىققەت-ئېتىۋارىغا مۇشەررەپ بولۇپ كەلمەكتە.

تۇرسۇن ئەرشىدىن،
ختاي «قۇتادغۇ بىلىك ئىلمىي جەمىيىتى» نىڭ ئەزاسى.

دەردىگە داۋا

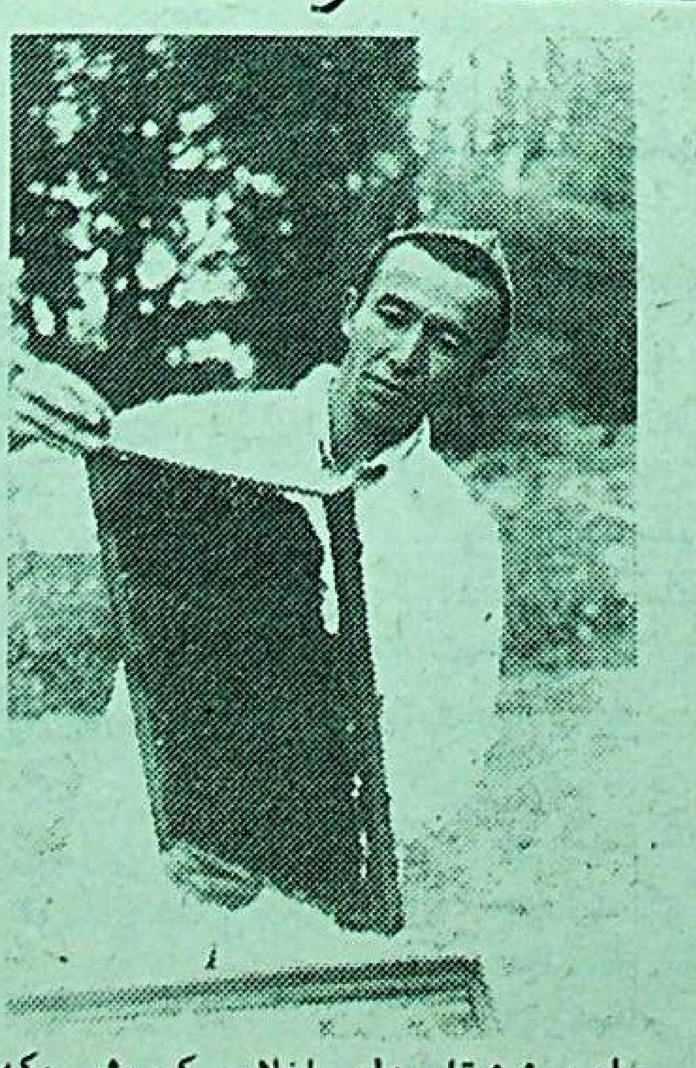

ئاتا- بوۋىلىرىمىز ژىگىتكە بىر نەچچە ھۈنەرمۇ ئازلىق قىلىدۇ دەپ تەلىم بېرىدۇ. دېمىسىمۇ كوپ ھۈنەر ساھىبى بولغان كىشى ھايات سىناقلىرىدىن سۈرۈنمەي ئوتىدۇ، تۇرمۇشتا دۇچ كەلگەن ھەر قانداق ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن بىمالال چىقىدۇ. ئۇيغۇر ناھىيەسى چوڭ دېخان مەھەللىسىدە ئىستىقامەت قىلىدىغان ئارخېمىت خېتىپوۋ بارماقلىرىدىن گۈل ئۈندىغان ژىگىت.

ئا. خېتىپوۋ چوڭ دېخالدا تۇغۇلۇپ ئوسكەن، ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىغاندىن كېيىن چونجا يېزىسىدىكى شوفيورلارنى تەييارلاش كەسپىي بىلىم يۇرتىدا تەلىم ئېلىپ، شوفيورلۇق كەسپىنى ئىگەللەيدۇ. ئارمىيە سېپىدىن بوشىغاندىن كېيىن ئالمۇتىدىكى سودا خادىملىرى كۇرسىدا ئوقۇپ، ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ كەتمەن ئۇچاستكىسىدىكى چوڭ دېخان مەھەللىسىدە تا ھازىرغىچە سودا خادىمى بولۇپ ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ بوش ۋاقىتلىرىدا دادىسى ئابلىتىپ خېتىپوۋتىن بال ھەرىسى بېقىش يوللىرىنى ئېرىنمەي ئۆگىنىدۇ. «ئۇيغۇرلاردا ھەرىسىدىن قورقمىغان ھەسىلنى يەيدۇ» دېگەن ماقال بار،- دەيدۇ ئۇ،- مەن ھەرە بېقىشنى، ئۇنى كۆتۈشنى ئۆگەنگىچە خېلە جاپا تارتتىم. نەچچە نۆۋەت ھەسەل ھەرە بېقىشتىن يالتايغان چاغلىرىم بولدى. شۇنداق چاغلاردا دادام ماڭا مەدەت بولۇپ، ھەممىگە بەرداشلىق بېرىشىمنى، سەۋرلىك بولۇشۇمنى جېكىلەپ تۇردى. شۇندىن كېيىن مەن باشقىچە ئىشتىياق بىلەن ئىشقا بەل باغلاپ كىرىشىپ كەتتىم. ھەرىنى كۆتۈشكە ئائىت پايدىلىق مەسلىھەتلەرنى ئىزدەپ ژۇرۇپ ئوقۇپ پايدىلاندىم. ئائىلىمىزدە كۆتۈلۈۋاتقان بال ھەرىسى ساندۇقلىرىنى ئاسراشقا، ھەرىلەرنىڭ ھەر كۈنى ئوزۇقلىنىشىغا ئالاھىدە كۆڭۈل قويۇپ قاراشقا كىرىشتىم.

ھەممە نەرسە قىممەتلىشىپ كەتكەن موشۇ كۈندە ھەسەلمۇ ئانچىلا ئەرزەن ئەمەس، ئاما مىڭ بىر دەردكە داۋا بولىدىغان ھەسەلنىڭ شىپالىق خۇسۇسىيىتىنى ئويلىغاندا، قىممەت بولسىمۇ ئادەملەر سالامەتلىككە كېرەك بولىدىغانلىقىنى ئەسلىگەندە، ئۆز ئىشىمدىن خۇرسەن بولۇپ قالىمەن...

بېكار ژۈرگىچە بېكار ئىشلە، دېگەن گەپ بارغۇ. قانداقلا بىر كەسىپ بىلەن شۇغۇللانمىسۇن، ئۇنى پۇختا ئىگەللەپ، كەسپداشلىرىنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشكەنگە نېمە يەتسۇن.

ئۆز مۇخبىرىمىز.
ئۇيغۇر ناھىيەسى.

سۈرەتتە: ھەسەل ھەرە باققۇچى ئارخېمىت خېتىپوۋ.
سۈرەتنى د. يۈسۈپوۋ چۈشەرگەن.

نيۇ- يورك: «دۇنيا تۈركلىرى كۇنگرېسسىنىڭ» يېڭى ئەزاسى

ھازىر ھەممىگە ئايانكى، ئاسارەت ئىسكەنجىسىدە ئېزىلگەن بىرەر مىللەتنىڭ ئەرك ۋە ئازاتلىققا ئىنتىلىشى، ھۆررىيەت ۋە مۇستەقىللىق يولىدا ئېلىپ بارغۇسى قەيسارانە شىجائەتلىك-ئۆز ئۇۋىتىدە شەرەپلىك ئاڭلىق، كېرەك بولغان تەغدىردە قانلىق كۆرەشلىرى ئەڭ ئالدى بىلەن دەۋرىمىزگە ئۇيغۇن ئىچكى ئامىللارغا، شۇنداقلا ئەشۇ ئىچكى ئامىللارغا ھەمنەپەس، ھەمپىكىر ۋە ھەممەسلەك بولغۇچى (ھەر تەرەپلىمە) سىرتقى ئامىللارغىمۇ باغلىق ئىكەنلىكىنى ھايات ئۆزى تەقازا قىلماقتا.

ئەينە شۇنداق سەل قاراش مۇمكىن بولمىغان ئىچكى ۋە سىرتقى ئامىللارنىڭ ئۆز ئارا گىرەلىشىشى، زامان ۋە ماكانغا مۇناسىۋەتلىك ئاقىلانە، تەدبىرانە ئۇيغۇنلىشىشى بۈگۈنكى كۈنلۈكتە دۇنيانىڭ ھەر قايسى ئەللىرىدىكى ئۇيغۇرلار ئۇيۇشقان چوڭ-كىچىك تەشكىلاتلارنىڭ، ئىتتىپاق ۋە جەمىيەتلەرنىڭ، جۈملىدىن ئاڭلىق ئۇيغۇر زىيالىلار قەۋمى ھەم ئەل تەغدىرى- ئەر تەغدىرى، دەپ بىلگەن ھەر-بىر ئۇيغۇر پەرزەنتىنىڭ زىممىسىگە چۈشمەكتە. ئۇلار ئۆز ئارا پىكىر ۋە مەسلەك بىرلىكىدە ئىش ئېلىپ بارماقتا...

- شەرقىي تۈركىستان مىللىي كونگرېسسىنىڭ ئاقش دىكى تولۇق ھوقۇقلۇق ۋەكىلى سۈپىتى بىلەن بۇ يىل نيۇ-يوركتا يېڭى تەشكىل قىلىنغان «دۇنيا تۈركلىرى كونگرېسسى»غا بىزنىڭ شەرقىي تۈركىستان يەك ۋۇجۇت بىر ئەزا سۈپىتىدە قوبۇل قىلىنىپ، ئۇنىڭ ئاي-يۇلتۇزلۇق كوك بايرىقى ھازىرقى مۇستەقىل تۈرك جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ بايراقلىرى قاتارىدا بەلەن تۇغۇرغا ئېسىلدى،- دەپ يازىدۇ ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىدا ئىستىقامەت قىلغۇچى مىللەتپەرۋەر پېشقەدەملىرىمىزدىن بىرى- غۇلامىدىن ئەھمەت ھاجى مومىن چوڭباختا ئوغلى ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ جانابلىرىغا يوللىغان مەكتۇبىدە.

- بۇلىڭدىن باشقا يەنە نيۇ-يوركتىكى «تۈرك جەمىيەتلىرى فېدېراتسىيەسى»،- «ئامېرىكىدىكى تۈركە ئۇيۇشمىلىرى ئىتتىپاقى» دەپ ئاتالغان 21 تۈرك مىللىتىگە مەنسۇپ تەشكىلاتقا بىزلەرمۇ قېتىلىپ، بۇ يىلقى «تۈرك كۈنى» نامى بىلەن ئاتالغان يىللىق مىللىي بايرامدا شەرقىي تۈركىستاننىڭ مىللىي بايرىقى نيۇ-يوركنىڭ ئەڭ كاتتا كوچىلىرىنىڭ بىرىدە 4-5 سائات يەلپۈلدەپ تۇردى. بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىنىڭ ئەزىم بىناسى ئالدىدىكى نامايىش ۋۇرۇشىمىزدە تۈركىيە، ئەزەربەيجان، كىپىر ۋە ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بەش مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتنىڭ دولەت تۇغلىرى قاتارىدا بىزنىڭ- شەرقىي تۈركىستان مىللىي بايرىقىمىزمۇ شەرەپ تۇغۇرىغا ئېسىلدى،- دەپ يازىدۇ غۇلامىدىن ئەھمەت ھاجى ئۆز مەكتۇبىدە پەخىرلىنىش تۇيغۇسى بىلەن.

شۇ كۈنلەردە ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان، مىللەت ھەم ۋەتەن داۋاسى يولىدا جانپىدالىق بىلەن ئەجىر سىڭدۈرۈۋاتقان قېرىنداشلىرىمىز ۋە ئۇلارنىڭ ئىشپائالىيەتلىرى توغرىسىدا يېقىن كەلگۈسىدە گېزىتىمىز ئارقىلىق تولۇق ئۇچۇر ئاپىقايسىزلەر.

تەھرىرات.

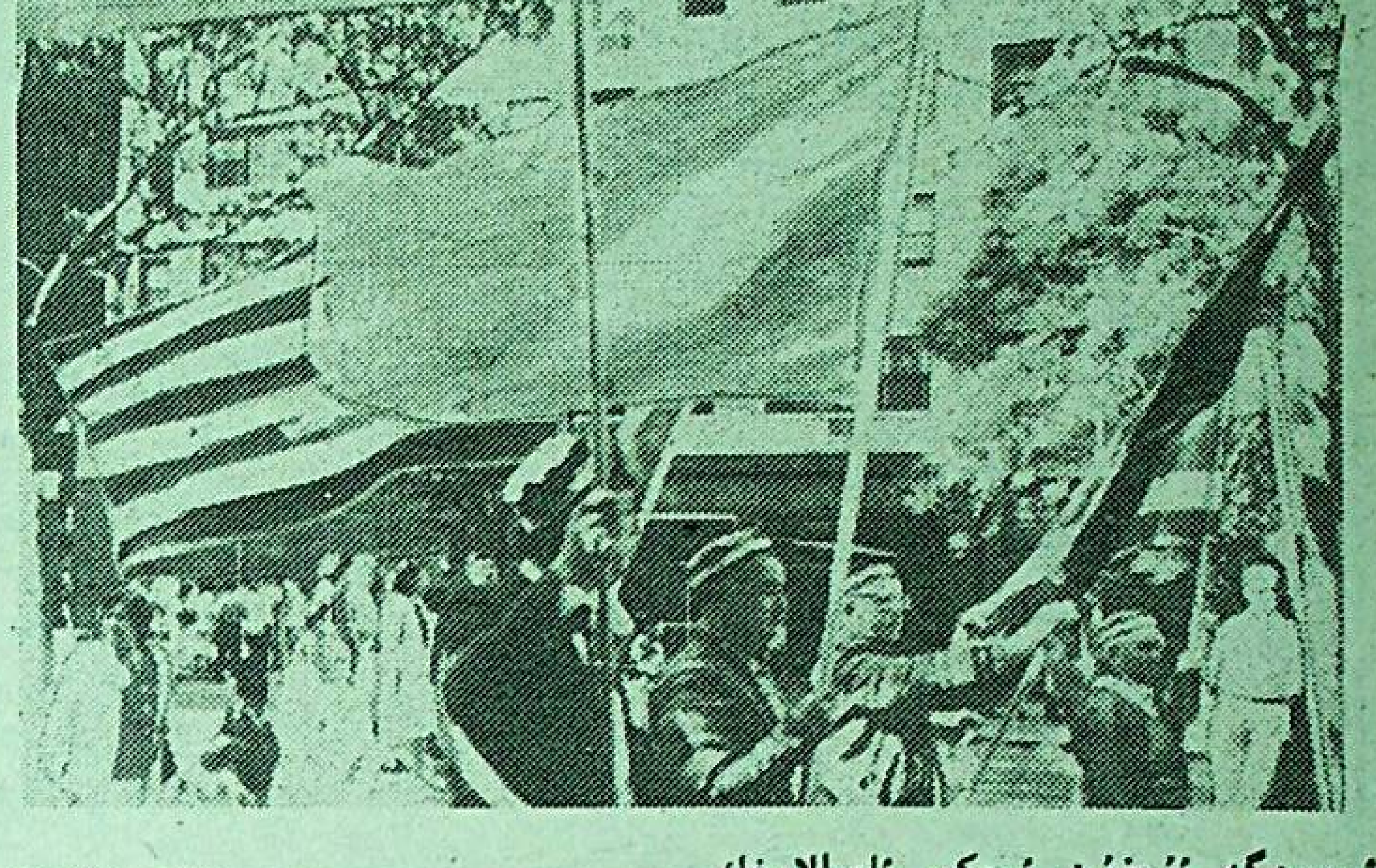

سۈرەتلەردە: 1. شەرقىي تۈركىستاننىڭ مىللىي بايرىقىنى كوتەرگەن مىللەتپەرۋەر ئابدۇللا كۆن كود ئەپەندى (ئوتتۇرىدا). 2. «دۇنيا تۈركلىرى كونگرېسسى»نىڭ ئىتتىپاق نىشانى. 3. غۇلامىدىن ئەھمەت ھاجى بىر قىسىم نامايىش ئىشتىراكچىلىرى بىلەن.

غۇلام ئەھمەت ھاجى فوتولىرى.

روسسىيە سومىنىڭ كېڭەش سو. مىغا نىسبەتەن باھاسى ئۆسمەكتە

روسسىيە كېڭەش ئاخچىلىرىنىڭ روسسىيە سومىغا ئالماشتۇرۇشىنىڭ قىسقا ۋاقىتتا ۋە قەتئىي ئازارەت ئاستىدا ئوتۇشى، شۇنداقلا قازاقىستاندا كونا سومنى يېڭى سومغا ئالماشتۇرۇش بويىچە ئېنىق چارىلەرنىڭ كورۇلمىشى جۇمھۇرىيىتىمىزدە خوشنا ئەللەردىن ئالدى بىلەن شىمالىي خوشنىمىزدىن ھېچ يەردە ھېساپقا ئېلىنمىغان، سىللاردىلغان كېڭەش سوممىلىرىنىڭ پەيدا بولۇشىغا ئېلىپ كەلدى.

خوشنا ئەللەرنىڭ، بولۇپمۇ روسسىيە فېدېراتسىيەسىنىڭ يېڭى ئىختىسادىي ستروكتۇرلىرى ئۆز ئەللىرىنىڭ سېلىق خىزمەتلىرىدىن يوشۇرۇپ قالغان ئاقچىسىغا ئالدى بىلەن يېزا ئېگىلىكى مەھسۇلاتلىرىنى سېتىۋېلىشقا تىرىشماقتا. راست ئۇلارنىڭ ئايرىسلىرى مەخسەتلىرىگە يېتەلمەيۋاتىدۇ. ئامما ئاساسى كوپچىلىكى قازاقىستانلىق «كەسىپداشلىرىنىڭ» ياردىمى تۈپەيلى غەرەزلىك مەخسەتلىرىگە يەتمەكتە. شۇ تۈپەيلى جۇمھۇرىيىتىمىزدە مۇئامىلىگە چۈشۈۋاتقان كېڭەش ئاخچىلىرىنىڭ سانى كۈن ساناپ ئۆسمەكتە.

ئەگەر سېنتەبىرنىڭ بېشىدا روسسىيە سومى پايتەختنىڭ ۋاليۇتا بازارلىرىدا 1 سوم 25 تىيىنغا سېتىلغان بولسا، ھازىر ئۇ 40-50 پروتسېنت ئوسۇپ 1،65- 1،7 سومدىن سېتىلماقتا. مابادا يات يېقىندا روسسىيەدىن يېڭى ئاخچا كەلتۈرۈلمىسە كونا سومنىڭ باھاسى تېخىمۇ چۈشۈشى مۇمكىن. بۇ چوڭقۇر بوھراننى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان جۇمھۇرىيىتىمىز ئۈچۈن تەخمىن قىلىش مۇمكىن بولمىغان ئاقىۋەتلەرگە ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن.

ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىدىكى ئاتا- بالا ئەدىپلەر

ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ تارىخىدا تەخمىنەن ئون ئىككى ئاتا-بالا ئەدىپلەر ئۆتكەن. ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت.

1). قوغۇرسۇ ئالتۇن ۋە قوغۇرسۇ شىئەن (قوغۇرسۇ فىگيە)، بۇلار مىلادى 386-534- يىللاردا ئۆتكەن.

2). مويۇنچۇر ۋە ئىدىكىن مويۇنچۇر، (تەخمىنەن 759-يىللارغىچە ياشىغان). ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقىغا مىلادى 747-يىلدىن 759-يىلغىچە خان بولغان ۋە «مويۇنچۇر مەڭگۈ تېشى» (1)نى يازغان، ئىدىكىن ئۇنىڭ ئوغلى بولۇپ، مىلادى 759-يىلدىن 779-يىلغىچە خان بولغان ۋە «مويۇنچۇر مەڭگۈ تېشى» (2)نى يازغان.

3). ھەسەن (ھارۇن) بۇغراخان ۋە يۇسۇپ قادىرخان.

ھەسەن بۇغراخان 992-يىلدىن 998-يىلغىچە قاراخانىلارنىڭ خاقانى بولغان. ئۇنىڭ ئوغلى يۇسۇپ قادىرخان 1024-1032-يىلغىچە خاقان بولغان. بۇ ئىككى كىشىنىڭ شېئىرلىرى «بۇغراخانلار تەزكىرىسى» دېگەن كىتاپتىن ئورۇن ئالغان.

4). مارون ۋە مازۇچاڭ.

مارون مونغۇل دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ۋەزىرلىرىدىن مايوخېنەينىڭ (1216-1263-ژ.) ئوغلى بولۇپ، ئومۇ ژۇقورى مەنسەپ ئېگىسى بولغان ھەمدە شېئىرىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان. ئۇنىڭ ئوغلى مازۇچاڭ (1279-1339-ژ.) يۈەن دەۋرىدە ئەدەبىيات مىنبىرىدە داڭ چىقارغان.

5). زەيندىن قاغراقى (قەشقەرىي) ۋە سەيدىن قەشقەرىي.

زەيندىن قاغراقى 14-15-ئەسىرلەردە ئوتكەن كاتتا ئالىم، ئۇنىڭ ئوغلى سەيدىن (1377-1456) قەشقەردە خۇراسان رايونىدا ياشاپ، ھىراتتا ۋاپات بولغان مەشھۇر ئالىم. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ 15 پارچە نۇسخىسى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كەلگەن.

6). سۇلتان مالىك قەشقەرىي ۋە ئەھمەد ھاجىبەگ.

سۇلتان مالىك قەشقەرىي 15-ئەسىرلەردە خۇراسان رايونىدا ئوتكەن كاتتا ئالىم. ئۇنىڭ ئوغلى ھاجىبەگ تومۇر ئىمپېرىيەسىنىڭ سۇلتانلىرىدىن سۇلتان ئەبۇ سەئىد مىرزا دەۋرىدە (1451-1469-يىلغىچە خۇراسانتا ھوكۇمران بولغان). ھىرات ۋە سەمەرقەنتلەرگە ھاكىم بولغان. ئۇ «ۋەفائىي» تەخەللۇسى بىلەن شېئىر يازغان. ئۇنىڭ شېئىرلىرى «12 مۇقام» تېكستلىرىگە ئېلىنغان.

7). غىياسىدىن (نىزامىدىن) باخشى ۋە ئەلشىر ناۋائىي.

غىياسىدىن (نىزامىدىن) باخشى (؟-1445-ژ.) خۇراساندا ياشىغان. ئوبۇلقاسىم بابۇرنىڭ ئۇيغۇر، ئەرەپ تىل-يېزىغى بويىچە كاتىپلىرىدىن ئېدى. مەنبەلەردە ئۇ «تارىخىي خانىيە» ناملىق كىتاپنى يازغان دەپ كورسىتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئوغلى ئەلشىر ناۋائىي (1441-1501-ژ.) ئۇيغۇر، تۈركىي شېئىرىيەت مىنبىرىدە زىلزىلە پەيدا قىلىپ، كاتتا ئەسەرلەرنى قالدۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىچىدە «خەزائىنۇل مەئانى» ۋە «خەمسە ناۋائىي» قاتارلىقلار مەشھۇردۇر.

8). سەئىدخان ۋە ئابدۇرەشىدخان.

سەئىدخان (1486-1533-ژ.) چاغاتاي ئەسلىدىن، ياركەن خانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى. 1514-1533-يىلغىچە خان بولغان، ئۇنىڭ ئوغلى ئابدۇرەشىدخان (؟-1510-؟ 1560-ژ.) مۇ خان بولغان. بۇ ئىككىلەن ئۇيغۇر ۋە پارس تىللىرىدا شېئىر يازغان.

9). ئەرشى فۇتۇھى.

ئەرشى (1685-1756-ژ.) خوجا ياقۇپ ياكى خوجا جاھان دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇ 1735-1756-يىلغىچە ئالتە شەھەر خانلىقىغا خان بولۇپ، ياركەندە تەختتە ئولتارغان. ئۇيغۇر ۋە پارس تىللىرىدا شېئىر يازغان. «دىۋان ئەرشى ۋە «دىۋان ئەرشى فارسى» دېگەن توپلاملىرى بولغان. ئەرشىنىڭ ئوغلى فۇتۇھى (1714-1756-ژ.)نىڭ ئىسمى خوجا سىدىق. «دىۋان فۇتۇھى» دېگەن لىرىك شېئىرلار توپلىمى بار.

10). موللا مۇھەممەد تومۇر قەشقەرىي ۋە موللا توختى نىياز بىننى موللا مۇھەممەد تومۇر قەشقەرىي 1717-يىلى «كەلىلە ۋە دەمنە» ناملىق داڭلىق ئەسەرنى پارس تىلىدىن ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان. ئوغلى موللا توختى نىياز «ھېكايەتى ھورۇلقا» دېگەن ئەسەرنى (پارس تىلىدىن) ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلغان. بۇ ئىككىسىنىڭ ئەمگىكىدىن ئۇلارنىڭ تەرجىمە ماھارىتى ئىپادىلىنىپلا قالماستىن، بەلكى يازغۇچىلىق ماھارىتىمۇ ئىپادىلەنگەن.

11). ئابدۇقادىر داموللا ۋە ئابدۇلەزىز مەخسۇم (ئەزىزىي).

ئابدۇقادىر داموللا يەنى ئابدۇقادىر بىننى ئابدۇۋارىس قەشقەرىينىڭ يېقىنقى زامان تارىخىدا ئوتكەن جامائەت ئەربابى. ئۇ بىر مۇنچە بەدىئىي، پېداگوگىكىلىق ئەسەرلەرنى يازغان. «بۇ زاماندىن نەچچە ئەپسانە ھېكايەت ئەيلەيىن»، «مېۋىلەر مۇنازىرىسى» دېگەن داڭلىق ئەسەرلىرى بار. ئۇنىڭ ئوغلى ئابدۇلەزىز مەخسۇم (1899-1982-ژ.)مۇ بىر مۇنچە تارىخىي، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يازغان.

12). قۇتلۇق ھاجى شەۋقىي ۋە ئىمىر ھۇسەيىن قازى.

قۇتلۇق ھاجى شەۋقىي (1837-1876-ژ.) قەشقەردە ياشىغان جامائەت ئەربابى، مەدەنىيەت جەڭچىسى، شىنجاڭنىڭ يېقىنقى زامان نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىنىڭ ئاساسچىسى، داڭلىق تارىخچى. ئۇنىڭ «ۋاقىئەئىي قەشقەرىي» دېگەن ئەسەرىدىن باشقا جەڭگىۋار روھ بىلەن تولغان شېئىرلىرى بار. ئوغلى ئىمىر ھۇسەيىن قازى (1900-1985-ژ.) تارىخچى، شائىر، جامائەت ئەربابى ۋە مەدەنىيەت جەڭچىسى. مەھمۇد قەشقەرىي ۋە يۇسۇپ خاس ھاجىپ مەقبەرىلىرىنى دەللىلەيدىغان قىممەتلىك ھوججەتلەرنى ساقلاپ، ھوكۇمەتكە تاپشۇرۇپ، چوڭ خىزمەت كورسەتكەن. «ۋاقىئەئىي قەشقەر»نىڭ داۋامىنى تولۇقلىغان ژىگىرمە مىڭ مىسرالىق بەش چوڭ داستان يازغان.

«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»دىن

شېئىرىيەت سەھىپىسى

ئىبراھىم قۇربان

مۇڭلۇق قەۋرەم

مۇڭلۇق قەۋرەم،
ھەسرەتلىك قەۋرەم،
مەن كىرمەستىن كىمَ كىرسۇن ساڭا.
توختاپ تىنىقىم،
ئۇرۇشتىن ژۈرىكىم،
ياتقىنىمدا كىم ژىغلار ماڭا.
مۇنچە تەلمۈرۈپ،
يولغا ئىنتىزار!
ساڭا يەتمەككە قالدى يول يېقىن.
تورەلمەك—
بۇ بىر كۈن ئولمەك.
ئەزەلدىن—ئەزەل پۈتۈلگەن تەغدىر.
مېنى ئالمىدى ئەجىلى مۇتلەق،
ئېچىنىشىم شۇ—
بۇ— مۇئەللەق ئېقىن...
مەن ئۈمۈت دېگىزىنىڭ
مۇدھىش قايىنىمدا،
قىرغاق ئىشاللاپ ئۈزۈۋاتىمەن يەككە.
ژۈرىكىم چاڭقاق،
تەلمۈرۈپ كوزۇم
سەبىرسىز بىر ئاشىق يەتمەك بولغاندەك،
مەشۇغىغا— ئالى تىلەككە.
غايىۋانە بىر مۇڭلۇق ناله ...
شىۋىرلايدۇ،
كورۇنمەس شەرپە.
خىتاب بىلەن توختىغىن دەيدۇ،
سىنىڭ جايىڭ—مەڭگۈ ماكانىڭ
توۋەنلىكتە،
بۇ يەردە، دەيدۇ.
ئەينە شۇنداق مېنىڭ
ئۈمۈتسىز تەغدىرىم،
خارلانغان قەدرىم —
چەكسىز ئارمىنىم.

قۇلاق سېلىپ ئاڭلاڭلار!
خىتابىنى بۇ دەرتلىك ژۈرەكنىڭ،
بۇلبۇللار سۇكۇتتە، قۇزغۇنلار شادان،
باغۋەنلەر كۇلپەتتە، گۇلزارلار ۋەيران.
قاچان تاپقۇسى نەجات،
كويۇپ كۇل بولۇپ
بۇ زۇلمەتلىك دەۋران.
كېلىپ پۈرستى مۇقەددەس تىلەكنىڭ.
گاھ پەلەككە،
گاھ دېگىزغا تاشلاپ نەزەر،
كورۇمەن ھېكمەت.
مېنىڭ بىلەن سىناشماقچىمۇ،
مەن ئۈزۈۋاتقان دېگىزدىن باشقا
چەكسىز كائىناتتا،
يەنە مۇشكۇل ۋە سىرلىق
موجىزىلەر قىلىدۇ تەبەت.
شۇنداق ئۈزۈپ،
تولقۇنلار ئېشىپ،
سۇبھى تاڭنىڭ پەيتىنى كۇتۇپ.
يېقىنلىشىپ، قىرغاققا ئېسىلىپ،
ئاستا چىقىپ، غەمگە كومۇلۇپ
يالغۇز،
بىھۇش ياتىمەن تەنھا.
سەسكىنىپ، ا
ئېچىلىپ كوزۇم باقىمەن ھەر يان،
بۇ قانداق موجىزە؟
ياكى كورسەتتىمۇ
تەڭرى تائالا ...
كوز ئالدىمدا پۇشكىن قاتىلى—
دانتىس بولىدۇ نامايان.
مەن ئېغىر مەجرۇھ —
مىسالى پۇشكىن،
رەشىق ئوقى تېگىپ كوكسۇمگە،

ياتقان يېرىمجان،
ياق، ياق... مەيلى
ئېچىنمىسۇن ماڭا ھېچ كىم،
بۇ ئولۇم ئاخىر بىر كۇن
مۇتلەق ماڭا بار.
بىراق شۇنداق ئولەيكى،
مىڭ ئولۇپ، يەنە مىڭ تىرىلىپ،
بەخشىدە قىلىپ جەڭگە بۇ جاننى،
ساقلاپ نومۇس ۋە ئار.
شۇ چاغ بولىدۇ
ھايات چىرىغىم ئوچكەن
ئەسىرلەر خورلۇق،
مەھكۇملۇق، ئابىلىق،
ئازابىدىن قۇتۇلۇپ،
مەيلى بۇ مىسكىن تېنىم،
مېنى كۇتكەن ئىشىك تۇگۇلكىسىز،
«كەشەنىغا» كوچكەن.
مەن ئولەرمەن،
قەبرەمگە كىرەرمەن.
ئاما جىنازامنى كورمەس،
ۋە كورەلمەس ھېچ بىر كىشى.
چۇنكى ھەممىدە تەشۋىش،
ئۈمۈتسىزلىك،
ژۈرەكتە ۋەھىمە،
بولماس كىشى بىلەن
كىشىنىڭ ئىشى.
ئىڭگىمنى چېتىپ، تاڭغاندا،
تاۋۇتۇمنى ئېلىپ ماڭغاندا
ئەي ژۈرەك،
قاينىغان تىلەك
قايسى پەسىلگە دۇچ بولدېكىن؟
ئاق يوپۇقلۇق كورۇپ جىنازامنى،
دوستلار ژىغلار مۇسىبەتتە.
قىلىپ ماتەم.
كىملەر بولۇپ شات،
ئۇرۇپ قەھقەھلەر...
كوڭلى تولدېكىن؟
كىم بىلىدۇ بۇ چاغ،

بولۇپ قىش پەسلى،
قار—شېۋىرغان ئوينار ئۈستۈمدە.
ياكى كەچ—كۇزنىڭ شامىلى ئۇچۇپ،
يوپۇرماقلار ياپار كوكسۇمنى.
ياكى پەسلى خۇش باھار بولۇپ،
يېشىل لىباس ئورار تېنىمنى.
تاۋۇتۇمنى كورگەندە غەمدە،
ماتەم تۇتۇپ ياشلار توكۇشەر.
تەنھالىقتا ژىغلىغۇچىم يوق،
يەتكۇزەر مېنى قاراڭغۇ لەھەتكە.
تىنىم بەرمەي مۇنكىر—نەكىرلەر،
تارتىشار سوراق— سوھبەتكە.
مانا شۇنداق سوھبەت، سوراقلار،
قانچە ئازاپ، ئېغىر قىيناشلار
قاخشىتار مېنى.
ھەر سوزىدە «ئاسىي» لىغىمدىن
بۇ «ئادىللار» قىلار جەبرىنى.
شۇ تەرىقە سوراقلار سالسىز،
قىينىغۇسى مېنى ئارمانسىز.
مەن ياتارمەن مۇڭلۇق قەۋرەمدە،
دوستلىرىمغا نامۇ—نىشانسىز...
قار—يامغۇرلار،
جۇدۇن—چاپقۇنلار،
كوپ ئوتمەستىن تۇزلەر قەۋرەمنى.
ئىزمۇ قالماس، بولۇپ ياپ—يالاڭ،
ھەم تاپالماس كەلگەنلەر مېنى.
ياق، بۇ تېخى مۇقەددەس،
ئۈمۈت—ئارزۇلار ئۇچۇن،
شۇم،
مەشئۇم—مەلئۇنلارنىڭ «ئىنئامى».
جەبىر، ستەم كۇلپەتى.
ئەلەملىك منۇتلار،
كىملەرنىڭ بولمىدى «ئۇلپىتى»
بەس، ئالىمغىن سەن،
قەبرىڭ ئىچىدە ھەسرەت قىلمىغىن. —
مۇھەببەتنىڭ ئوتلۇق زىنىدا
ژۈرىگىڭ كويۇپ چاك—چاك بولسىمۇ،
مەيلى، زادى قىلمىغىن پەرۋا ...
ئۇن كېچىدە، تاڭ سەھەرلەردە،
نالاپ ژىغلاش بىھۇدە... قىيىن،
سەن ژىغلىساڭ ئۇ قاھ — قاھلايدۇ،
چۇنكى رەقىپكە بەرى بىر تىيىن.

1941-يىل، ئۈرۈمچى.

سادىر ھوشۇرى

ئۇيغۇر

ئەزەلدىن كوڭلى كەڭ،مەغرۇر،دىلى پاك، كوكسىدە كىريوق،
سېخىي ۋە مەرت ياشاپ كەلگەن ھامان مەردانە سەن ئۇيغۇر.
دېمەستىن ئوز ۋە ياكى كىمكى قالسا مۇشكۇلدە،
قولنى ئايىماي سۇنغان بولۇپ غەمخانە سەن ئۇيغۇر.

سېلىقلىق كورپىسى توردە، قولى ھورمەتتە كوكسىدە،
كېلىپ كىمكى ئىشىك قاقسا، كىرىڭ ئويگە دېگەن ئۇيغۇر.
قۇچىغى كەڭ گويا دەريا، ئەگەردە تاپسىلا بىر نان،
دېمەستىن ئوزگە ياكى يات ئوتتۇردا تەڭ يېگەن ئۇيغۇر.

ۋاپادار يارىغا جاندىن، تىكەر دوستى ئۇچۇن جاننى،
ساداقەت بىرلە دوستلارنىڭ ئىشەنچىن ئاقلىغان ئۇيغۇر.
ئەگەردە ياخشىلىق كورسە، بولۇپ قۇربانى ياخشىنىڭ،
قەدىر—قىممىتىنى دىلدا ئولگىچە ساقلىغان ئۇيغۇر.

جاھانغا سىغمىغان قانخور كورەڭ، مەنمەنچى خانلارنىڭ
بېشىنى تەككۇزۇپ يەرگە، دېگۇزگەن پەلدىيات ئۇيغۇر.
شىجائەت ۋە ماتانەتتە ياراتقان ئەبەدىي ئوچمەس،
ئوزىگە خاس ئۇلۇق تارىخ ھەمىشەبەر ھايات ئۇيغۇر.

لېكىن قىسمەت كېلىپ تەتۇر، قېلىپ غەپلەتتە دۈشمەنىنىڭ
چۈشۈپ دامىغا ئايرىلغان ئوزىنىڭ بەختىدىن ئۇيغۇر.
كۇرەشتە ئوينىتىپ ئۇلپار زەپەردىن ئەقىشلەر چېكىپ،
ئۇلۇق ئەجدادى قالدۇرغان مىراس تەختىدىن ئۇيغۇر.

بۇگۇن گوزەل ئانا يۇرتى گېزەلدە رودۇپايلارنىڭ
ئايىغى ئاستىدا بولغان ھەجەپ دەپسەندە خار ئۇيغۇر.
ھوقۇقسىز ياتقا ئايلىنىپ ئوزىنىڭ يۇرتىدا ئوزى،
مۇساپىر بوپ ئەگەر ئولسە، ياتارغا گورى تار ئۇيغۇر.

زەھەرلىك پارتلاشلاردىن سولۇشۇپ باغۇ—بوستانى،
چېلىنىپ دەرتكە، ئايرىلغان قۇۋۋەت مادارىدىن ئۇيغۇر.
ئەجەلنىڭ ھۇقۇشى ھۇلاپ ئۇلۇمنىڭ ئۇرۇغىن سەپكەچ،
ژىغا ۋە ئاللار تىنماس بۇگۇن مازاردىن ئۇيغۇر.

يېتەر، خائىن بىلەن ياۋغا بوزەك بوپ كەلگىنىڭ شۇنچە،
يېگىشنىڭ سەن ئۇچۇن كەلدى بۇگۇن ئىمكانى جان ئۇيغۇر.
ئولۇم ئالدىدا ھەم ئەرك دەپ بولۇپ تەشنا ئازاتلىققا،
مىسلىسىز جەۋرىلەر چەككەن ژۈرەك ۋە باغرى قان ئۇيغۇر.

ئەينە پەرزەنتلىرىڭ چۇشتى كۇرەشكە يەڭ تۇرۇپ قەتئىي،
تىلە ئەندى ئۇلارغا سەن زەپەر، شوھرەتۇ—شان ئۇيغۇر.
قۇچاقلاپ چېككىسىدىن سوي سەپەردە خەيرى—خاھىڭ بوپ،
قولنى ئۇزىتىپ ساڭا ئەگەر كىم باسسا يان ئۇيغۇر!

تورتلىكلەر

ئاھ، ۋەتەن دەپ قەلبى يانغانلار ئىچىدە مەنمۇ بار،
كېلىمەن ئۇلسىز توكۇپ كوز ياشلىرىمنى زار—زار.
ئوتتى قەدرى ئانا يۇرتىنىڭ ئوزگە يۇرتلاردا ژۇرۇپ،
كايىدا كۇلگەن بىلەن، دايىم مېنىڭ قەلبىم بىمار.

* * *

«سەن ئىشىق مەستانىسى» دەپ قويمىغىن ماڭا ئەيىپ،
پاك مۇھەببەت لەززىتىسىز مەن ئولۇكمەن، بىر زەيىپ.
ھەممىمىز كەلدۇقمۇ ئاخىر بۇ جاھانغا سويگۇدىن،
پۇشتىغا تارتقان يامانمۇ ئەي، نادان كوڭلى مەيىپ!

* * *

تار بولۇپ كەتمەيدۇ شوھرەت چوققىسى ئۇ كەڭرى جاي،
بىر ئەمەس، يۇز بولسىمۇ سىغىدۇ ئاسمانغا ئاي.
بەزىلەر چىقسا ئۇ يەرگە تەر توكۇپ، پەرۋاز قىلىپ،
سەن لېمشكە تولغىنىسەن جۇت بولۇپ، ئاچماي چىراي!

* * *

ئانچە—مۇنچە ئېلىنساڭ تىلغا، ئۇنى شوھرەت دېمە،
دوستلىرىڭ ھەق گەپنى ئېيتسا، قېيداپ توھمەت دېمە.
ساڭا بەرگەن ھەر سالامنىڭ غادىيىپ ئوتكەندە سەن،
ئەپرىتى بار، ئەي بىرادەر، سەن ئۇنى ھورمەت دېمە.

مۇئەللىپنىڭ ئىلتىماسى بىلەن بۇ شېئىرلارنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» غەزنىسىگە ئەۋەتىلدى.

شۈكرى ئابدۇللا

لۇتۇننى ئويلاپ

لۇتۇننىڭ قەلبىنى چۇشەنگەن كىشى،
ئالەمچە مەنالىغا تەڭ دەيدۇ ئىشى.
ئىجاتتا،
كۇرەشتە،
ساداقەتتە ھەم،
ئۇ ئېدى ھەقىقىي قايىنام ئوركىشى.

لۇتۇننى جادىغا باسقاندا دۈشمەن،
قىساسكار مۇزاتتىن غۇلاپ مۇز كوچكەن.
لۇتۇننىڭ بىقىياس كۇرەشچان روھى،
تارىم ئاسمىنىغا يۇلتۇز بوپ چۇشكەن.

مۇقەددەس خاتىرە

ئەي مېنىڭ تەڭرىم،
سېغىنماي ساڭا مەن قانداق تۇراي جىم.
مەن سېنى ئۇلۇقلاپ، كۇيلىمەي ئوتسەم،
لۇتۇننىڭ ئەۋلادى دەيدۇ مېنى كىم!
لۇتۇنگە ئاتقاللار توھمەت ئېشىنى،
ئىچىگە خائىنلىق زەھىرىن پۇككەن،
ئۇ شائىر ھەقىقەت ئۇچۇن كۇرەشتە
ئىستىقلال يولىدا جېنىنى تىككەن.

قەمە سوزمەل سەرگۈزەشتىلىرى

قەمە سوزمەل (ئەسلى ئىسمى قەمەردىن بولۇپ، كەتمەنلىكلەر شۇنداق ئاتاپ كەتكەن) 1883-يىلى ئالمۇتا ۋىلايىتى، ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ كەتمەن يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1930-يىلى ئائىلىسى بىلەن شەرقى تۈركىستاننىڭ تېكەس ناھىيەسىگە قاراشلىق تاغ ئىچىدىكى چولاق تېرەك يېزىسىغا كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. 1956-يىلى ئانا يۇرتى كەتمەن يېزىسىغا كۆچۈپ چىققان ۋە 1959-يىلى شۇ يەردە ۋاپات بولغان.

ھازىر جاۋاپلىق ۋە تاپقۇرلۇق تۈپەيلى «سوزمەل» ئاتىلىپ كەتكەن قەمەنىڭ سوزمەللىگىنى دەلىللەيدىغان بەزى ھاياتى ۋاقىئەلەر ھازىرغا قەدەر ئۇنى بىلىدىغانلار خاتىرىسىدە ساقلىنىپ كەلمەكتە. بۈگۈن بىز شۇلاردىن ئايرىملىرىنى سىز گېزىتخانىلەرنىڭ دىققىتىگە تەغدىم قىلىۋاتىمىز.

* * *

قەمە سوزمەل تاغ ئىچىدە كېتىپ بېرىپ، ساناقلىقلا ئادەم ياشايدىغان قىشلاقتىكى بىر ئۆلۈمگە داخىل بولۇپ قالىدۇ. مۇردا ئىگىلىرى مەرھۇمنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈشنى قەمەدىن ئىلتىماس قىلىشىدۇ. ئۇزىدىن باشقا تۈزۈكرەك ئادەم يوقلىقىغا كۆزى يەتكەن قەمە رازىلىق بېرىدۇدە، يەرگىلا قويۇلغان تاختايلارنىڭ ئۈستىدىكى جەسەتنىڭ نامىزىنى) ئولتۇرۇپ چۈشۈرىدۇ.

— كەچۈرسىز، موللاكا، — دەيدۇ ئاردىن بىرى ناماز ئوتۇلۇپ بولغاندىن كېيىن قەمەگە قاراپ، — ناماز دېگەننى ئۆرە تۇرۇپ چۈشۈرىدىغان، سىزنىڭ ئولتۇرۇپ چۈشەرگىنىڭىز قانداق؟

— كېپىڭىزغۇ توغرا، — دەيدۇ قەمە، — بىراق، كورۋاتامسىز جەسەت تاۋۇتتا ئەمەس، يەردە ياتىدۇ. ئەگەر ئۆرە تۇرۇپ نامىزىنى چۈشەرگەن بولسام، مېنىڭ «سۈپ» دېگىنىم جەسەتكە توغرا تەگمەي ئۈستىدىن ئوتۇپ كېتەتتى ئەمەسمۇ، — دەپ خاتاسىنى يوشۇرۇپ قاپتۇ.

* * *

قەمەلەرنىڭ يۇرتىدا بىر ئاكا-ئۇكا ئۆز ئارا رەنجىشىپ قېلىپ، كىچىگى باشقا ياققا كوچۇپ كېتىپتۇ.

ئارىدىن يىللار ئۆتكەندىن كېيىن يۇرت ئارىغا چۈشۈپ ئاكا-ئۇكىنى خوپ-ياخشى قىلىپ، كىچىكىنى كوچۇرۇپ ئەكىلىۋاپتۇ، بۇلىڭ شەرىپىگە ئاكىسى يۇرتقا ئاش بېرىپتۇ. قەمەمۇ يۇرت قاتارى ئاش يەۋاتقان پەيتتە بىر قوڭغۇز ئەدىندۇر پەيدا بولۇپ، قەمەنىڭ سول قول يېڭىغا يامىشىپ ئورلەشكە باشلاپتۇ، بۇنى بايقاپ تۇرغان ئۆي ئىگىسى قەمەنى زاڭلىق قىلغان ئەلپازدا:

— چاپىنىڭىزغا بىر «سەرگە» يېپىشىۋاپتۇ، ئېلىۋەتسەم نېمە دەيسىز؟ — دەپتۇ.

— قويۇپ بېرىڭ، كېتىۋەرسۇن، — دەپتۇ قەمە سىپايىلىق بىلەن، — ئۇمۇ بەربىر ئوزىنىڭ يامانلاپ چىققان ئۆيىگە قايتىپ كېلىدۇ...

* * *

قەمە سوزمەل بىر ھاللىق تونۇشىنىڭ ئويىگە مېھمانغا كەلسە، قۇرۇق نان، چاي بىلەنلا كۈتۈپ ئاپتۇ. چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ شۇنداق قارىسا، تاختىۋىشىدا بىر تەخسە مەشكە ماي تۇرغىدەك. شۇ زامانلا ئۇ كىندىكى قاتتىق موجۇۋاتقانلىغىنى ئېيتىپ، ئېغىناشقا باشلاپتۇ. بۇنى كورگەن ئۆي ئىگىلىرى سەراسىمىغا چۈشۈپ دورا ئىزلەشكە باشلاپتۇ.

— موشۇنداق ۋاقىتلاردا مەشكە ماي يېسەم تۈزۈلۈپ كېتەتتىم، — دەپتۇ قەمە ئېغىرىغانچە ئۆي ئىگىلىرى ئالدىراپ-تېنەپ مەشكە مايدىن بىر چىنە ئېرىتىپ بېرىپتۇ.

— قانداغراق، — سوراپتۇ ساھىپخان، مەشكە مايىنى ئىچىۋەتكەن قەمەدىن.

— بىر ئاز ياخشى. ئەندى مەشكە مايىنىڭ قالغىنىنى ئېرىتمايلا يەۋەتسەم سەللىمازا ساقىيىپ كېتەتتىم.

ئۆي ئىگىسى ئامالسىز مايىنى بېرىپتۇ. قەمە شۇنداق قىلىپ پىگىسىق تونۇشىنىڭ ئەدۈۋنى بېرىپتۇ.

يارمەھەممەت قۇرۋان-نىيازى.

سۈرەتنى ئابدۇشۈكۈر ئازەممەتوۋ سىزغان.

ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى

قۇرۇق چىقاتتىڭىزمۇ...

ياز كەلگەندە بىر ئايال ئېرىغا دەپتۇ:

— ئازىمۇ بېكويۇم ئادەم ئىكەنسىز، سەھرادىكى تۇققانلىرىڭىزغا چىقىپ يوقلاپ كېلەيمۇ دېمەيسىزغۇ؟

— قويساڭا، قۇرۇق قول نېمە دەپ چىقىمەن، — دەپ ئېرى ئىستىھزا بىلدۈرۈپتۇ.

— قۇرۇغى نېمىسى، — دەپتۇ ئايالى دەرھال، — ئىككى-ئۈچ چوڭراق خالتا ئېلىۋالامسىز!

چىللە ئىچىدە تۇگىتىۋالغىن

بىر ئادەمنىڭ تولىمۇ ھازازۇل ئايالى بوشۇنۇپ قاپتۇ. بىر كۈنى چاي ئۈستىدە پاراڭدىن-پاراڭ چىقىپ، ئايال ئېرىغا دەپتۇ:

— خوشنىمىزنىڭ ئايالى چوڭ موللىدىن ئاڭلاپتۇدەك، تۇغۇتلۇق ئايال چىللە ئىچىدە ھەر قانچە سەۋەن-خاتالىق ئوتكۈزسىمۇ گۇناسىغا يېزىلمىغىدەك.

— تولا ئۇبدان گەپ ئىكەن، — دەپتۇ ئېرى شۇ ھامانلا، — ئۇنداق بولسا سەنمۇ ھەر قانچە ھازازۇللىغىڭ بولسا چىللە ئىچىدە تۇگىتىۋالغىن.

سەئىد ئەھمەد

(ئۆزبەك يازغۇچىسى)

بوۋاي كۈيۈغۈل بىلەن موماي كېلىن

(ھەجۋىل)

نىكاھ ئويى ئالدىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان بىقەسەم تون كىيگەن بوۋاي بىلەن كوكرەك قىسمى پۇرمە كوينەك كىيگەن مومايغا قاراپ ئوتكەن-كەچكەنلەر ئىلجىيىشىپ قوياتتى... شۇ ئارىدا نىكاھ ئويىنىڭ مۇدىرەسى بوۋاي بىلەن مومايىنى ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلدى. نىكاھتىن ئوتكۈچىلەر كوپلىگىدىنمۇ مۇدىرە گەپنى سوزۇپ ئولتۇرمايلا بوۋاي بىلەن مومايىنى ئالدىغا ئولتۇرغۇزۇپ، يوغان كوتەك دەپتىرىنى ئاچقالىچە مەخسەتكە كوچتى.

— ئىسمىڭىز، دادىڭىزنىڭ ئىسمى، تۇغۇلغان يىلىڭىز؟ بىرىنچى ئويلىنىشىڭىزمۇ؟

— ھەي، بالام، بۇنىڭ تارىخى ئۇزاق. ھوكۇمەت ئويىمىزنى بۇزۇپ، چىلانزاردىن يېڭى ئوي بېرىۋېدى. دوموۋايدىن ئوتەي، دەپ دومكومنىڭ ئالدىغا كىرسەم، موميىمنى ئوتكۈزمىدى. موماي سىزنىڭ ئايالىڭىز ئېكەنلىگىنى نەدىن بىلىمەن، دەيدۇ، ئون تورت نەۋرە، سەككىز چەۋرەمنى ئەگەشتۇرۇپ ئالدىغا ئېلىپ كەلدىم. ئۇنىمىدى. ھوججەت كېرەك دەيدۇ. قانداق ھوججەت دېسەم، نىكاھ ئويىنىڭ قەغىزىنى ئېلىپ كەل، دەيدۇ. مانا، شۇڭىغا كەلدىم. بىر ئامالىنى قىل.

— بوپتۇ، — دېدى مۇدىرە كۈلۈپ، — ئامما سوئاللىرىمغا تولۇق جاۋاپ بېرىسىلەر. قائىدە شۇنداق.

بىر دەقىقەتتە سەسسوم

— بوۋاي ھەممە سوئالغا جاۋاپ بەردىيۇ، «بىرىنچى ئويلىنىشىڭىزمۇ» دېگەن سوراققا نېمە دېيىشنى بىلمەي ئاغزىنى ئاچقانچە تۇرۇپ قالدى.

— جاۋاپ بەرمىدىڭىزغۇ؟ — دېدى مۇدىرە.

بوۋاي ئالدىراپ جاۋاپ بەردى:

— موشۇ بىرىنچى ئويلىنىشىم، بالام، شۇنداق دەپ يازىۋەر.

— يېشىڭىز يەتمىش ئىككىگە كىرىپ ئەندى ئويلىنىۋاتامسىز؟!

— ھە، شۇنداق. بۇندىن 47 يىل بۇرۇن ئاتا-ئانىسى ماڭا بېرىشقا ئۇنىمىغان موشۇ مومايىنى...

— ئۇچاغدا مەن قىز بولغانمەن، ئاغزىڭىزغا قاراپ سوزلەڭ، بوۋاي...

— توختا! — بوۋاي كەسكىنلەشتى، — گېپىمدىن ئاداشتۇرماي تۇر. شۇ دەڭ، مۇدىرە قىزىم، مانا موشۇ قىزنى ئاتىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ ئاپىقچىپ كەتكەنمەن.

— ھودۇقماي ئولۇڭ، — يەنە گەپكە ئارىلاشتى موماي، — ئات ئەمەس، ئېشەك بىلەن ئاپقاچقانسىز.

— ئېسىمدا يوق، ئېسىمدا يوق، سەن ئارىلاشماي تۇرساڭچۇ، — دېدى بوۋاي نارازىلىق بىلەن.

— خوش، نېمە قىل دەيسىز؟ — دەپ سورىدى مۇدىرە.

— بىزنى نىكاھلاپ قوي، بالام.

— ئېخچە نىكاھىڭلار يوقمىدى؟

— بۇرۇلقى نىكاھنى دومكوم ئىناۋەتكە ئالمايۋاتىدۇ. بولمىسا دېگەن بىزنى كېسەكقورغاندىكى كاپىر قارى نىكاھلاپ قويغان. لەنىتى نىكاھ ھەققىگە يېپ-يېڭى، بارى-يوقى ئىككىلا قېتىم باشلىتىلغان ئوتۈگىمنى يەشتۇرۇپ ئالغان.

— دومكوم نېمە دەيدۇ؟

— ئىسمىڭىز نېمە، موما؟

— قولاقتىن قالغان، قاتتىقراق سوزلە، قىزىم. ئېتى خالپاشا ئېدى. قېرىپ، بوشۇشۇپ قالغاچقا خالتا دەپ چاقىرىمەن، قايسىسنى يازساڭ يازىۋەر، بىزگە بەربىر.

— خاھىشىڭىز بىلەن تېگىۋاتامسىز، موما؟ — دېدى مۇدىرە ۋاقىراپ.

— ۋاي، بالام، ياشلىغىم قايتىپ كەلسە، بۇ سېسىق چالغا ئولسەممۇ تەگمەتتىم. ئوتتۇز بەش يىل بۇرۇن مېنى ئۇرغان بۇ. ئەشۇ قوشاقېرىڭلار، دېگەن كاپىر قارىنى يەر يۇتسۇن.

— قارغىما، كاپىر قارىنىڭ ۋاپات بولغىنىغا ئوتتۇز يىلدىن ئاشتى. كوردۇڭمۇ قىزىم، شۇ خوتۇن بىلەن ياشاپ ئومرۇم ئوتۇپ كېتىپ بارىدۇ. يەنە مەن ئولۇپ-تارتىپ قالسام پېنسىيەمنى ئالسۇن، دەپ نىكاھتىن ئوتىۋاتىمەن. بولمىسا، بەرمىگىدەككۇ.

— پېنسىيەرىڭىزگە زار ئەمەسمەن، — مومايىنىڭ قورىدى، — بىر جىنىمنى نەۋرە-چەۋرىلىرىم بېقىپ ئالار. ئولۇگۇم كوچىدا قالماس.

— كوردىڭىزمۇ قۇلىغىم ئېغىر دەيدۇ. ئوزىگە كېرەكلىك گەپنى دەررۇ ئاڭلايدۇ.

— بۇنداق گەپلەرنى قويۇڭلار. ئادەملەر كۈتۈپ قالدى. خوش، خالامسىلەر؟

— شەرتىم بار، — دېدى موماي، — ئاس چېكىشىنى تاشلىسا رازىمەن، بولمىسا...

— توختا! مېنىڭمۇ شەرتىم بار، بېشىنى قېتىق بىلەن ژۇيۇشنى تاشلىسۇن، دايىملا چېچىدىن سوزمە خالتىنىڭ ھىدى كېلىپ تۇرىدۇ.

قويۇڭچۇ، بوۋاي بىلەن موماي ئاخىرى بىر-بىرىگە رازىلىق بېرىشىپ نىكاھتىن ئوتۈۋېلىشتى.

شۇنداقلارمۇ بار

پۇل-دۇنياغا ۋىجدانىنى ساتىدۇ،
بايقا ساڭا ئولۇگىنى ئارتىدۇ.

بو گۈن كورسەڭ ئېگىلىپ ھەم ھېجىيىپ،
ئەتىسلا ئۇ غادىيىپ قاتىدۇ.

مۇنداق چاغدا ئۇنىڭ ھالىن ئاراللا،
ئىككى ئېشەك قوشقان ھارۋۇ تارتىدۇ.

خوشامەتچى ھەم يالاقچى، تەخسىچى،
شۇ قىلىغى جېنىڭغا بەك پاتىدۇ.

ياغلىق تىلدا ئەپلەپ دوختۇر، باشلىقنى،
يالغان ئاغرىپ، كوك قەغەز ئېپ ياتىدۇ.

ئىككى دوستنى بىر-بىرىگە يامان قىپ،
قۇلاق يوپۇرۇپ بىرىگە ئوتنى چاتىدۇ.

كىم؟ — دەپ ئىسمى، فامىلىيەسىن سورىما،
ياغاچ پىچاق ئۇ، غىلاۋى لاتىدۇر.

ۋىگىنە.

ئەگرى قول

يېزىمىز دۇكىنىدا بىر سېتىقچى بار — ئەگرى قول،
ئەگرى قىپ قويغان قولىنى سادىغاڭ كېتەي شۇ پۇل.
ئەپلىمەك مەخسەتتە ھەر بىر خېرىداردىن بەش-ئون سوم،
ژىگىتنىڭ توشۇگىدىن ئوتۇشكە تەييار ئۇ ئۇدۇل.
گاھ، تارازىدىن، بەزەن كىچىك بالىدىن ئەپلەيدۇ،
تاپىدۇ شۇ چاغ سېتىقچى ھىلىدە تۈرلۈك ئۇسۇل.
ھارامنى كوپ يەپ ئوگەنگەن، ياراشماس ھالال ئاڭا،
كۆلىسرى ژىغىپ كوپەيتمەك بىر-بىرلەپ بايلىقنى مول.
يېقىنلاپ قالدى ئايىغى ئۇنىڭ قاپقانغا مانا،
سېتىقچى سەزمەس ئايالى قالچە ژىل قېلىشنى تۇل.

قۇراللىق ئىسسيان خرونىكىسى

ب. يېلتسىن تېلېۋىدېنىيې ئارقىلىق خەلققە مۇراجىئەت قىلىپ، ئىسيانچىلار رەھبەرلىرىنىڭ قانۇندىن سىرت قالغان شەخسلەر ئې-كەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ ھەرىكەتلىرى تۈپەيلى موسكۋادا بىگۇناھ ئادەملەرنىڭ قېنى تۆكۈلگەنلىكىنى ئېلان قىلدى.

* * *

مەيداندا تانكىلار پەيدا بولدى، ئۇلارنىڭ قۇراللىرى «ئاق ئۆي-گە» قارىتىلغان. رادىئو ئارقىلىق ئوز ئەركى بىلەن بېرىلىش ۋە بې-نانى تاشلاپ كېتىش تەكلىۋى بېرىلدى. بىنادىكىلەر بۇ تەكلىپنى رەت قىلدى. تانك پۇشكىلىرىدىن دەسلەپكى ئوقلار ئېتىلدى. ھەر ئىككى تەرەپتىن ئوق ئېتىش قۇراللىرىنىڭ بارلىق تۈرلىرىدىن ئوق ئېتىش باشلاندى.

«ئاق ئۆينى» سىرتتىن بايقاپ تۇرغانلارنىڭ ئىتار-تاس-س خادىملىرىنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، ھوكۇمەت ئەسكەرلىرى سائات 11 دىن 30 مىنۇت ئوتكەندە بىنانىڭ تۆۋەنكى تۆرت قەۋىتىنى ئىگىلىگەن. «ئاق ئۆيگە» قارىتىلىپ تانك قۇراللىرىدىن 20دىن ئو-شۇق ئوق ئېتىلغان.

* * *

ئاممىۋى ئەخبارات ۋاستىلىرى موسكۋا ۋاقىئەلىرىگە باغلىق ئىنكاسلارنى خەۋەر قىلىۋاتىدۇ. غەربنىڭ تېلې ۋە رادىئوستانسىيەلىرى ب. يېلتسىنغا 100 پروتسېنت ئەۋزەللىك كورسىتىپ، يۈز بېرىۋاتقان ۋاقىئەگە كەڭ ئىزاھ بېرىۋاتىدۇ. ئاقش، ئۇلۇق برىتانىيە ۋە باشقا مەملىكەتلەرنىڭ رەھبەرلىرى روسسىيە ھوكۇمىتىنىڭ تە-رىپىدە ئىكەنلىكى خەۋەر قىلىنىدۇ. ب. كلىنتون ئاقش پات يېقىندا روسسىيەگە 1،5 مىللىارد دوللار ياردەم بېرىشكە تەييار ئىكەنلى-كىنى ئېلان قىلدى. شۇنداقلا جاي-جايلاردىن خەۋەرلەر كېلىۋاتىدۇ. روسسىيەدىكى ۋەزىيەت ئانچە ئوزگەرمىگەن پېتى قېلىۋاتىدۇ، تەر-تىپ ۋە خاتىرجەملىك ساقلىنىۋاتىدۇ. رېگىونلارنىڭ كوپ قىسمى روسسىيە پرېزىدېنتىنىڭ ھەرىكەتلىرىگە پىكىرداشلىق بىلدۇرىدۇ.

* * *

موسكۋا ۋاقتى بويىچە 16 سائات 55 مىنۇتتا «ئاق ئۆيدىن» ھوكۇمەت ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن بۇ يەردىكى ئىلگەركى دېپۇتات-لار، جەڭچىلەر شۇنداقلا خىزمەت قىلغۇچى خادىملار چىقىرىلدى. بىنا ئىچىدە ئوت كويۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئوق ئېتىش دا-ۋاملاشماقتا.

* * *

18 سائات 15 مىنۇت. 18 سائاتتىن كېيىن خاسبۇلاتوۋ ۋە رۇت-سكوي قاماققا ئېلىندى. قاماققا ئېلىش ۋاقتىدا ئۇلار قۇراللىق قار-شىلىق كورسەتمىدى. خاسبۇلاتوۋ ۋە رۇتسكوي روسسىيە فېدېرات-سىيەسىنىڭ لېفورتوۋادىكى بىخەتەرلىك مىنىستىرلىكىنىڭ تەرگەۋ ئىزولياتورىغا يەتكۈزۈلدى. ئۇلار بىلەن بىللە موشۇ يەرگە بارانى-كوۋ، دۇنايېۋ، ئاچالوۋ، ماكاشوۋ يەتكۈزۈلدى.

5- ئوكتەبر

2.00 موسكۋا شەھەرلىك ئىچكى ئىشلار باشقارمىسىنىڭ شەھەر بويىچە نۆۋەتچىسىنىڭ بىلدۈرۈشىچە، موسكۋادا 5- ئوكتەبرگە ئو-تىدىغان كېچىسىگە نىسبەتەن خېلە خاتىرجەم بولدى. ئىتار-تاس-س ئاگېنتلىقى ۋە «موسكوۋسكايا پراۋدا» نەشرىيات كومپلېكسى بې-نالىرى ئەتراپىدىكى رايونلار كەسكىن ۋەزىيەتنىڭ خېلە چوڭ مەر-كىزى بولدى. بىراق، سائات 2دىن كېيىن ھەممە نەرسە تىنچلاندى، پەقەت بەزى بىر يەرلەردىلا ئارىلاپ ئوق ئېتىلدى.

شەھەرلىك ئىچكى ئىشلار باشقارمىسى بويىچە نۆۋەتچى شۇ-نداقلا «ئاق ئۆيدە» ئوتنى ئوچۈرۈش بويىچە شتاب قۇرۇلغانلىقىنى خەۋەر قىلدى. ئوت ئوچەرگۈچىلەرگە ئاساسەن 14-15-قەۋەتلەر-دىكى ئوت مەنبەسىنى ئوچۈرۈش مۇمكىن بولدى. لېكىن نۆۋەتچىنىڭ سوزىگە قارىغاندا، ژۇقۇرى تېمپېراتورا ۋە ئوتنىڭ كەڭ مەيدانىنى ئىگىلىگەنلىكى تۈپەيلى ئىشلەش قىيىن بولۇۋاتىدۇ. بۇ ئىشقا شۇ-نداقلا ئوت ئىچىدە ئېتىلۋاتقان ئوقلارمۇ كاشىلا بولۇۋاتىدۇ. نۆ-ۋەتچىنىڭ پىكرىچە، بۇ يەردىكى ئوق دورىلار يېرىلىۋاتىدۇ، شۇ-نداقلا بىنادا تېخى ئىسيانچىلارنىڭ بار ئىكەنلىكىمۇ ئىستىنسنا ئە-مەس.

* * *

6.00 موسكۋا شەھىرىدە پەۋقۇلاددە ھالەت رايونى كومېندانتى-نىڭ شتابىدا خەۋەر قىلىنىشىچە، پايتەختتە كېچىگە نىسبەتەن خېلە خا تىرجەم ئوتتى. شەھەر مەركىزىدىكى بىر نەچچە جايلاردا ۋە «ئوس-تانكىنو» رايونىدا ھوكۇمەت ئەسكەرلىرى ۋە «ئاق ئۆيدىن» قاچ-قان ئايرىم قۇراللىق باندىتلار ئوتتۇرىسىدا ئوق ئېتىشىش داۋام-لاشتى. كوپلىگەن ئىسيانچىلارنى ئۇجۇقتۇرۇش مۇمكىن بولدى.

ئوتكەن تۈندە قانۇنغا خىلاپلىق قىلىشلار ۋە باشقىمۇ جىنايەتلەر سانى خېلە تۆۋەنلىدى. ھازىرقى ۋاقىتتا موسكۋا كوچىلىرىدىكى باررىكادىلار ئېلىنىۋاتىدۇ.

* * *

روسسىيە پرېزىدېنتى مەمۇرىيىتىنىڭ ئىجتىمائىي- سىياسىي سىياسەت بويىچە تەھلىل قىلىش مەركىزىنىڭ رەھبىرى پېتر فىلىپپوۋ 5- ئوكتەبر كۈنى موسكۋادا يۈز بەرگەن پاجىئەلىك ۋاقىئەلەر قۇر-بانلىرىنىڭ سانى توغرىلىق ئاخىرقى مەلۇماتلارنى كەلتۈردى.

ئۇنىڭ مەلۇماتلىرىغا قارىغاندا، 516 ئادەم جاراھەتلەنگەن، ئۇ-لاردىن 415 ئادەم گراژدانلىق شەخسلەر، 89 ئادەم ئولتۈرۈلگەن. ھازىرچە «ئاق ئۆيدە» قازا بولغانلارنىڭ، جاراھەتلەنگەنلەرنىڭ سانى توغرىلىق ئېنىق مەلۇمات يوق.

لېفورتوۋادا ھازىر 100دىن ئوشۇق قاماققا ئېلىنغان ئادەم بو-لۇۋاتىدۇ. يەنە 500 ئادەم موسكۋادىكى تەرگەۋ ئىزولياتورلىرىدا بولۇۋاتىدۇ. «ئاق ئۆينى» ھىمايە قىلغۇچىلار ۋە ئۇنىڭ ئەتراپى-دىكى تەرتىپسىزلىككە قاتناشقانلار ئارىسىدىن تۇتقۇنغا ئېلىنغان، شۇنداقلا كومېندانتلىق سائات ۋاقتىدا كېچىسى تۇتۇلغان 600 ئا-دەم «كراسنايا پرېسنيا» ستادىئونىدا بولۇۋاتىدۇ.

(ئىتار- تاس-س).

قازاقستان سوم زونىسىدا قالدى...

سىنتەبىرنىڭ ئاخىرى بىزنى تەشۋ-ىشلەندۈرگەن كوپلىگەن سوئاللارغا جاۋاپ بەردى. موسكۋادا ھەمدو-ستلۇق ئەللىرى ئىختىسادىي ئىتتىپا-قىغا بىرلەشتى، سوم زونىسىنى قۇرۇش توغرىلىق ھوججەت ئىمزالاندى. ئەڭ موھىمى قازاقستان بىلەن روسسىيە ۋالىيۇتىلىرىنى بىرلەشتۈرۈش توغ-رىلىق كېلىشىمنى ئىمزالىدى. ئەلۋەتتە، جۇمھۇرىيىتىمىزنىڭ سوم زونىسىدا قېلىشى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ روسسىيە بىلەن ۋالىيۇتىلىرىنى بىر-لەشتۈرۈشى ئۇنىڭ مۇستەقىللىقىگە قىسمەن تەسىر قىلىشى مۇمكىن. بۇ-نىڭدىن باشقا ئۇ بيودژېت، ئاخچا-كرېدىت تاشقى ئىختىسادىي ئالاقە، باجغانا، سېلىق ۋە باھا ئوخشاش موھىم ساھالىرىدا ئۆزىنىڭ شىمالىي خوشنىسىغا خېلىلا يېقىندا بولىدۇ. جۇمھۇرىيىتىمىز پارلامېنتىدىكى مىللىي ۋالىيۇتا تەرەپدارلىرى پرېزىد-ېنتىمىز بىلەن ھوكۇمىتىمىزنى تە-نقىتلىگەندە ئەينە شۇلارنى بايراق قىلماقتا.

ئامما جۇمھۇرىيىتىمىز ئاھالىسىنىڭ ئاساسى كوپچىلىگى، ئەڭ ئالدى بىلەن دولەت كارخانىلىرى بىلەن يېڭى ئىختىسادىي ستروكتۇرىلارنىڭ رەھبەر-لىرى پرېزىدېنتىمىز ن. نازاربايېۋ بىلەن ھوكۇمىتىمىزنىڭ مالىيە سىيا-سىتىنى قوللاپ-قۇۋەتلەۋاتقاندەك. ھەر ھالدا، ئۇلارنىڭ مەتبۇئات ۋا-سىتىلىرىدە موسكۋادا ئىمزالانغان ھوججەتلەرگە بېرىلىۋاتقان ئىنكا-سلىرى بىزنىڭ ئەينە شۇنداق خۇلا-سىگە كېلىشىمىزگە ئاساس بولماقتا. ھەقىقەتەنمۇ ئىختىساتنى بازار مۇنا-سىۋەتلىرىگە كوچۈرۈشتە ئېنىق پرو گراممىغا ئىگە ئەمەس، سانائىتى بو-لسا ئاساسەن خام ئەشيانى قايتا ئىشلەشكە ئىختىساسلاشتۇرغان قازا-قستاننىڭ ھازىرغا روسسىيەگە يان باسقىنى مەخسەتكە مۇۋاپىقتۇر.

فوند قۇرۇلدى

قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىدە ئۇ-يغۇر مەدەنىيىتىنى تەرەققىي ئەتكۈ-زۈش مەخسىتىدە فوند قۇرۇلدى. تە-گرىتاغ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ھەمكارلىق فوندى دەپ ئاتىلىدىغان مەزكۇر فوندقا جۇمھۇر-يىتىنىڭ مەدەنىيەت ئەربابى، ياز-غۇچى ئىسرايىل ئىبراگىموۋ رەئىس بولۇپ بەلگۈلەندى.

تەگرىتاغ فوندىنىڭ تەشكىل قىلىنىشىغا جامائەتچىلىك ئىچىدىن چىققان خەيرخاھلىق قىلغۇچىلار ئوز ھەسسىسىنى قوشتى. تۇرسۇن سە-لىموۋ، ئابدۇۋەلى قۇربانوۋ، ئىلى يۈسۈپ بېكوۋ (قىرغىزلارنىڭ ھەر-بىرى 50 سومدىن (بىر سوم - 200 رۇبلىي) ئىئانە قىلدى.

بىشكېكتە يېڭى قۇرۇلغان مەز-كۇر فوند دەسلەپكى پائالىيىتىنى باشلىدى. كومۇنلو-سوكنو كومبىنا-تىنىڭ مەدەنىيەت ئۆيىدە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىدا ئىشلەنگەن «قەشقەردىكى نەۋرۇز بايرىمى»، «تاش ئۆستىدە ئېچىلغان گۈل»، «ئىلى مەشرىپى» قاتارلىق بەدىئىي ۋە ھوججەتلىك فىلىملارنى نامايىش قىلىنىشقا باشلىدى.

تەگرىتاغ فوندى قىرغىزستان جۇ-مھۇرىيىتىدىكى يازغۇچى شائىرلارنىڭ كىتابلىرىنى نەشر قىلىشى، خەلق ئىچىدىن چىققان سەنئەتچىلەرنىڭ ئىجا-دىيىتىنى تەرەققىي ئەتكۈزۈش ئۈچۈن ھەر خىل چارە-تەدبىرلەرنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئوخشاش ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىشنى مەخسەت قىلماقتا.

(ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز)

تەگرىتاغ فوندىنىڭ ھېساپ-سچېتى 000467120

كود: 330107720 «گونكونگبانك»

تېلېفون: 76-06-21.

تەبرىكنامە

گۈلسۈمخان ئىبراگىموۋاغا

كالىنىن يېزىسى تالغىر ناھىيەسى.

پەرزەنتلىرىگە مېھرىۋان، ئۇرۇق-تۇققانلىرىغا كويۈمچان، ئائىلىمىزنىڭ زىننىتى ۋە بەرىكىتى غەمگۈزار ئا-نىمىزنى خوش مۇبارەك مەرىكىسى-سەكسەن ياشقا تولۇشى بىلەن چىن قەلبىمىزدىن تەبرىكلەيمىز. مېھرىۋان ئانا، سىز، بىز پەرزەنتلىرىڭىزنى چوڭ قىلىپ، قاتارغا قوشقىچە ھاياتنىڭ ئىسسىق-سوغنى بېشىڭىزدىن كوپ كەچۈردىڭىز، بىز سىزنىڭ ئەشۇ، ئەجرىڭىز ئالدىدا بىر ئومۇر قەرىز-دارمىز.

ئانا، سىزگە يەنىمۇ ئۇزاق ئومۇر، سالامەتلىك تىلەيمىز، بەختىمىزگە ئامان بولۇڭ.

پەرزەنتلىرى: سىدىق-خېلچەم، كېرىم-مەرىيەم، تۇران، جەننەتبۇۋى - ھېزىم، ئابلىمىجىت-ئۇنسىپىيەم، خا-سىيەتبۇۋى-ئابلىموللۇك، ئۇسەنجان-ئىززەتبۇۋى، ئابلېتىپ-زاھىدەم ۋە 27 نەۋرىسى بىلەن 15 چەۋرىسى.

چەت ئەلگە ئەكشۈرۈشىز بارىدۇ

پاۋلودار. بۇ يىلى پاۋلودار باجخانىسىدىن دولەت غەزنىسىگە 600 مىللىون سومدىن ئوشۇق ئاخچا چۈشتى. ئاخچا سېلىق، خىز-مەت كورسىتىش ۋە كونترىياندا تۇۋارلىرىنى مۇسادىرە قىلىشى ھېساۋىغا ئېلىندى.

ھازىرقى كۈننىڭ ۋەزىيىتى جۇمھۇرىيەتكە كېلىشنى داۋام قىلىۋاتقان ۋە قازاقستاننىڭ ئىختىسادىغا زىيان يەتكۈزۈۋاتقان «كونا» روسسىيە ئاخچىلىرىنىڭ كەلتۈرۈلۈشىگە يول قويماسلىقتىن ئىبارەت. ئىچكى ئىشلار باشقار-مىسىنىڭ 110 خادىمى باجخانىغا ياردەمگە كەلدى. ئۇلار ئالتاي ئولكىسى ئومسك ۋە نوۋو-سىبىرسك ۋىلايەتلىرى بىلەن چېگا-رىداش ناھىيەلەردىكى توققۇز پو ستنى كۈچەيتتى. قازاقستان با جخانا خىزمەتچىلىرى روسسىيەلىك كەسىپداشلىرى بىلەن پاۋلواردا ئوتكۈزۈلگەن موزاكىرىلەردىن كېيىن ئوز خىزمىتىنىڭ ژۇقۇرى ئەتىجدارلىق بولىدىغانلىقىغا ئۇ-مۇت قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا قازاقستا نىڭ ئون ۋىلايىتىنىڭ ۋە روسسى-يەنىڭ تورت ۋىلايىتىنىڭ ۋە-كىللىرى قاتناشتى.

(قازتاگ).

«Йеңи хаят» (Новая жизнь), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي- سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى- 27-86-33.

تىراژى- 4446 زاكاز (3641)

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر ساۋۇت ئىسكەندەرى

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044 ئېپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-80

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993
ژىل
16- ئوكتەبر
شەنبە
№40
(3894)
ئەركىن باھا

گېزىت 1970 - ژىلى 1- يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.
جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

ن. ئە. نازاربايېۋ خىتايدا ۋە موڭغۇلستاندا بولدۇ

خىتاي خەلىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ رەئىسى جياڭ زېمىنىنىڭ تەكلىۋى بويىچە پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ 18- 21- ئوكتەبر كۈنلىرى موشۇ مەملىكەتتە رەسمىي سەپەر بىلەن بولدۇ. ئاندىن كېيىن پرېزىدېنت 21- 22- ئوكتەبر كۈنلىرى موڭغۇلستان پرېزىدېنتى پۇنسالماگىين ئوچىرباتنىڭ تەكلىۋى بويىچە موڭغۇلستاندا رەسمىي سەپەردا بىلەن بولدۇ.

(قازتاگ).

مۇشتىرى توپلاش- 94

ئۆزىمىز كۆيۈنمىسەك...

مەلۇمكى، دەۋر ئۆزگىرىشى گېزىتلىرىمىزنىڭ خەلقىمىز تەغدىرى، مەنىيىيەتنى ھىمايە قىلىشتا مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى بېسىش ئىمكانىيىتىنى ھاسىل قىلغاندا، ئۇلاردا كېيىنكى ژىللاردا گېزىتخانىلار كوڭلىدىن چىققان بىر تۈركۈم ماتېرىياللار بېسىلىپ چىقتى. دېمەك، بۈگۈنكى ھاياتىمىز كورۇنۇشلىرى ۋە كەلگۈسى ئۈمۈت- ئارزۇلىرىمىزنى ئىپادە قىلغۇچى گېزىتلىرىمىز ھەممىمىز ئۈچۈن قىممەتلىك.

كېيىنكى ۋاقىتلاردا كۆندىلىك تۇرمۇشىمىزنىڭ ھەممە ساھالىرىغا تۈز تەسىرىنى يەتكۈزۈۋاتقان ئىختىسادى بۇھران تۈپەيلى گېزىتلىرىمىز تەغدىرىنىڭمۇ ئېغىرچىلىقلارغا دۇچ كېلىۋاتقانلىقىدىن خەۋەردار بولۇپ تۇرىمىز. ئۇلارغا مۇشتىرى بولۇش باھاسىنىڭ خېلىلا دەرىجىدە ئۆسكەنلىكىمۇ شۇ ئىختىسادى قىيىنچىلىقلارغا باغلىق بولۇۋاتقانلىقى ھەممىمىزگە ئايان. ئۆزىنى مىللىتىنىڭ پەرزەندى دەپ سانايدىغان ھەر بىر شەخسى موشۇ ئېغىر پەيتتە گېزىتلىرىمىزنى كوز قارچۇغىمىزدەك ساقلاپ قېلىشقا كويۈنۈشى لازىم. ئۇنىڭ ئۈچۈن دەسلەپتە ئۇلارغا ئۆزلىرى مۇشتىرى بولۇپ، ئەتراپتىكى جامائەتچىلىكنىمۇ بۇ خەيرىلىك ئىشقا دەۋەت قىلىشى ھاجەت. ئەكسىنچە بەزى بۇرادەرلەر گېزىتلىرىمىزنىڭ نامىغا ھەر خىل شىكايەت، غېيۋەتلەرنى قىلىپ ژۇرگەنلىگىنىمۇ ئاڭلاپ قالىمىز. بۇ خىل ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز قامچىلاش بىلەن نېمە نەتىجە قازىنىمىز.

گېزىتلىرىمىز ھازىرقى دەۋر ئىمكانىيىتىدىن پايدىلىنىپ، تارىخىمىز، مەدەنىيىتىمىز، مىللىي مۇدىيامىزغا باغلىق ماقالىلارنى كوپىرەك بېرىپ تۇرسا، يەنىمۇ ژۇقۇرىراق خەلقىمىزنىڭ ئالقىشىغا ئېگە بولار ئېدى. شۇڭلاشقا گېزىتلىرىمىز تەھرىراتلىرى بۇ پىكىرلىرىمىز بىلەن ھېساپلىشا دەپ ئويلايمىز. ئۇنىڭ ئۈچۈن گېزىتلىرىمىز تەغدىرىگە ئالدى بىلەن ئۇمۇمي جامائەتچىلىك بولۇپ كويۈنگەن ھالدا ئۇلارغا تولۇغى بىلەن مۇشتىرى بولۇشىمىز لازىم.

ئىسمايىل تېيىپوۋ.

ئالمۇتا شەھىرى زارەۋوستوكا مەھەللىسى.

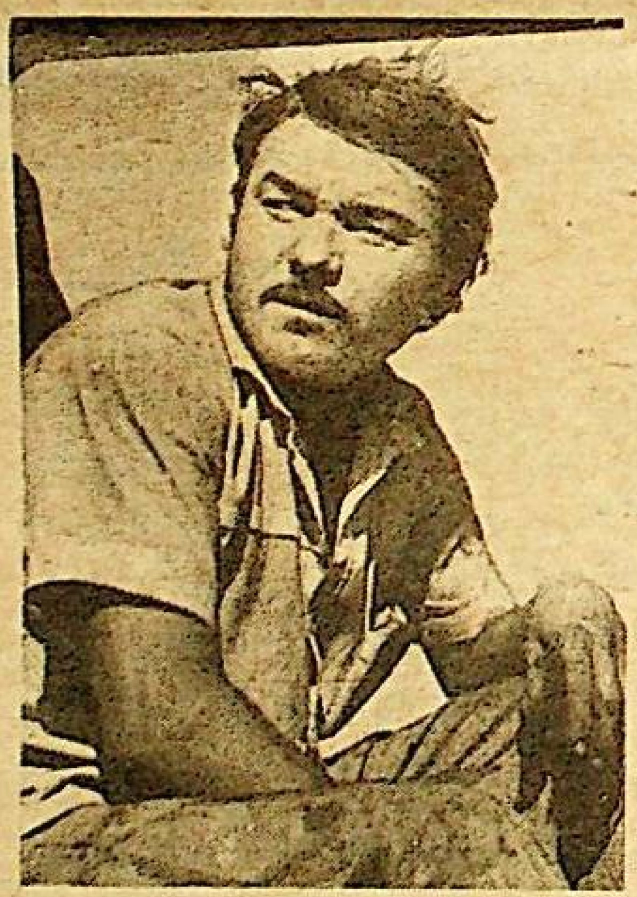

تالغىر ناھىيەسى. 24- پارتسيېزد نامىدىكى كولخوزىغا قاراشلىق 5- بولۇمنىڭ دېخانلىرى بىيىل كوكتاتتىن مول ھوسۇل يېتىشتۇردى. بولۇم كوكتاتچىلىرى دولەتكە بىر مىڭ توننىدىن ئوشۇق كوكتات ئوتكەزدى.

سۈرەتلەردە: 1. (سولدىن ئوڭغا) زۋېنو يېتەكچىسى ھ. ئىمىنوۋا بىلەن كوكتات ئوستۇرگۈچى م. توختىباقىيېۋا. 2. بولۇمنىڭ ئىلغار مېخانىزاتورى غ. ئاقمولايېۋ. 3. دېخانلارغا شەھەردىن كەلگەن ئوقۇغۇچىلار ياردەم قىلماقتا.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

ھورمەتلىك گېزىتخان!

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1994- ژىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتىرى بولۇش يادىڭىزدىن چىقمىسۇن. «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ئىندېكسى-65357، يېرىم ژىلغا يېزىلىش باھاسى-3762 سوم، «يېڭى ھاياتنىڭ» ئىندېكسى-65359، يېزىلىش باھاسى- 1326 سوم.

СП-1

Байланыс министрлігі Министерство связи

АБОНЕМЕНТ газетке / на газету — журналға / на журнал | 65359 | Басылым индексі / индекс издания

«Йеңи һаят» | Комплектілер саны / колич. ком.

1994 жылға, айлары на 1994 год по месяцам

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қайда / Куда
(почта индексі - почтовый индекс) (адресі - адрес)

Кімге / Кому
(фамилиясы, аты - фамилия, инициалы)

ДОСТАВОЧНАЯ КАРТОЧКА
ТАСЫМАЛДАУ КАРТОЧКАСЫ

пв / пв | орны / место

газетке / на газету — журналға / на журнал | 65359

«Йеңи һаят»

Бағасы / стоимость	жазылу / подписка; адресін өзгерту / переадресовка	1325 сом 00 т. / руб — к; 1326 сом 00 т. / руб 00 к.	комплектілер саны / количество комплектов

1994 жылға, айлары на 1994 год по месяцам

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қайда / Куда
(почта индексі - почтовый индекс) (адресі - адрес)

Кімге / Кому
(фамилиясы, аты - фамилия, инициалы)

قىيىۋېلىپ، پايدىلىنىڭ!

پايتەختىمىز بايرىمى

ئۆتكەن شەنبە كۈنى ئالمۇتىلىقلار تەئەننىگە ئايلانغان پايتەختىمىز كۈنىنى قىزغىن تىشانلىدى. — كۈن چىقىش بىلەن پايتەختىمىزدىكى لېنىن نامىدىكى مەيدانغا تەرەپ- تەرەپتىن ئالمۇتا تۇرغۇنلىرى ۋىغىلىشقا باشلىدى. كۈپتىن بېرى كۈتكەن بايرام پايتەختىمىز گېربىنىڭ كوتۇرۇلۇشى بىلەن داغ- دۇغىلىق باشلاندى. ئەڭ ئالدى بىلەن شۇ گېربىنىڭ مۇئەللىپى قېرىنداش قازاق خەلقىنىڭ ئاتاقلىق سۈرەتچىسى شەكەن ئىياز بېكوۋقا ئالمۇتا شەھەرلىك مەمۇرىيەت ۋە خەلق ئالدىدا تەشەككۈر ئىزھار قىلىندى. شۇ

شۇنداقلا ئۇنىڭغا مىللىي تون كىيگۈزۈلدى.

پايتەخت كۈنى مۇراسىمغا شەھەرلىك مەمۇرىيەت ۋەكىللىرى ۋە شەھەرلىك كېڭەشنىڭ رەئىسى ئا. بىژانوۋ قاتنىشىپ، تەبرىك سۆز سۆزلىدى. ئۇ ئۆز سۆزىدە شەھەر تۇرغۇنلىرىنى بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن تەبرىكلەپ، بۇ قېتىمقى پايتەخت كۈنى ئېغىر ئىقتىسادىي شارائىتتا ئۆتۈۋاتقىنىغا قارىماي، تېچلىق، خاتىرجەملىك بىلەن تىشانلىنىۋاتقانلىقىنى ئالاھىدە تەكىتلىدى.

ھەقىقەتەنمۇ بۇ قېتىمقى بايرامنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى بار ئىدى. ئۇ بولسىمۇ بىرىنچى قېتىم ئالمۇتا شەھىرى گېربىنىڭ نامايىش قىلىنىشىدۇر. شۇنداقلا تېچلىق شارائىتىدا

ئۆتۈۋاتقان مەزكۈر پايتەخت كۈنىدە قازاق خەلقىنىڭ ئاتاقلىق ئارتىستلىرى قاتنىشىپ، توپلانغان خەلققە ئۆز لىرىنىڭ ماھارىتىنى نامايىش قىلدى. شەھەرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى يازغۇچى تۇرغان توختەمۇۋ پايتەخت تۇرغۇنلىرىنى بايرام بىلەن تەبرىكلىسە، شائىر ئىلاخۇن ھو

شۇرۇۋ ئالمۇتىغا بېغىشلانغان شېرىنى ئوقۇپ بەردى.

«ئالمۇتا- ئاشىقلار شەھىرى» ناملىق بىلەن لېنىن نامىدىكى مەيداندا يېڭى ئۆيلەنگەنلەرنى تەبرىكلەش مۇراسىمى تەنتەنىلىك ھالدا ئۆتتى. ئۇلارغا خاتىرە سوۋغىلار تاپشۇرۇلدى ۋە ئۇلارنى ئالمۇتا شەھەرلىك ھاكىمنىڭ مۇئاۋىنى ۋ. خراپۇنوۋ تەبرىكلىدى.

يەنە بىر ئېيتىپ ئۆتىدىغان نەرسە، بۈگۈنكى بايرامدا يەرمەنكە ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، خەلققە كېرەكلىك تاۋارلار كەڭتاشا سېتىلدى.

پايتەخت كۈنى بايرىمىغا قاتناشقان كىشىلەردىن پىكىر سورىغىنىمىزدا پېنسىونېر ن. ئىبراھىموۋ مۇنداق دېدى:

— پايتەخت بايرىمى بىزنىڭ كۆڭلۈمىزنى كۆتۈرۈپ، كەيپىياتىمىزنى ياخشىلىدى. بىز كۆرۈۋاتقان ئېغىرچىلىقلارنى بىرەر كۈنگە بولسىمۇ ئۇنۇتۇپ، غەم- تەشۋىشتىن خالى بولدۇق. ئىش قىلىپ بۈگۈنكىدەك تېچ زامان بولسىلا شۇنىڭغا شۈكرى. روسسىيەدىكى قانلىق ۋەقەلەرنى ئاڭلاۋاتىمىز، خۇدا ئۇ كۈنلەردىن ساقلىسۇن.

بايرام كۈنى مۇئەللىمە گ. ئىسقاقوۋا مۇنداق دېدى:

— بۇ يالغۇز قازاق خەلقىنىڭلا ئەمەس، پايتەختتە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان بارلىق خەلقلەرنىڭ خوشاللىق بايرىمى دەپ ئويلايمەن. ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى دەلىلى ھەر مىللەت ئارتىستلىرى، سەنئەت ھەۋەسكارلىرى كوپچىلىكنىڭ ئالدىدا ئۆزلىرىنىڭ تالانتىنى

نامايىش قىلدى.

پايتەخت كۈنى مۇراسىمىدا ئىشچى ت. ھاشىموۋ مۇنداق دېدى:

— بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن خەلقلەرنىڭ بېشى قوشۇلدى. بولمىسا ھازىر كىشىلەرنىڭ بىر- بىرى بىلەن كارى بولماي قالغاندى، ھەر كىم ئۆز ھەلەكچىلىكىدە بولۇپ كەتتى. مانا مو-

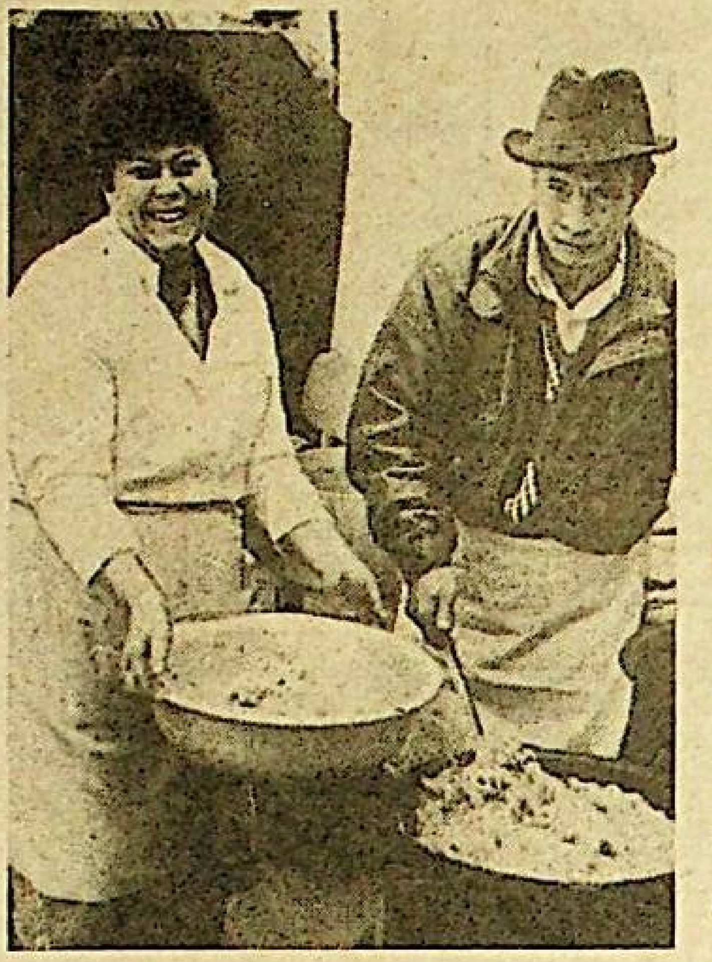

شۇنداق بايرام- تويلارنىڭ پات- پات بولۇپ تۇرۇشى خەلقلىرىمىزنىڭ بىر- بىرى بىلەن ئىناق- ئىجىل ئۆتۈشكە زەمىن ھازىرلايدۇ.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، پايتەخت كۈنى خەلقلەرنىڭ روھىي كەيپىياتىنى يەنىمۇ چىڭىتىشتا ئەھمىيەتلىك چوڭ ئىش بولدى.

بەختىشات سوپىيېۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتلەردە: پايتەخت بايرىمىدىن كۆرۈنۈشلەر.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

قىسقا خەۋەرلەر

رىسقۇلوۋ (جەنۇبىي قازاقىستان ۋىلايىتى). تۈلكىباس ناھىيەسى مىچۇرىن نامىدىكى سوۋخوزدا ئېچىلغان يېڭى مەسچىت مىللەتلەر ئارا رازىمەنلىكنىڭ رەمزىگە ئايلاندى. مەزكۇر مەسچىت بۇنىڭدىن بىر يېرىم ۋىل ئىلگىرى يۈز بەرگەن مىللەتلەر ئارا توقۇنۇشتىن كېيىنلا سېلىنىشقا باشلىغان ئىدى. مەمۇرىيەتنىڭ ۋە ئاقساقاللارنىڭ ياردىمى، كۈچ چىقىرىشى بىلەن مىللەتلەر ئارىسىدا توقۇنۇش ياخشىلىق بىلەن تىنچلىدى، خاتىرجەملىك ئورنىتىلدى. نەتىجىدە سوۋخوزدىن كېتىپ قالغان تۈرك ئائىلىلىرى ئۆيلىرىگە قايتىپ كەلدى.

ھەر بىر دىنغا ئېتائەت قىلغۇچى ئۈچۈن مۇقەددەس بولغان خۇدانىڭ ئۆيى- مەسچىتنى سېلىش ئىزگۈ ئىشقا ھەممە مۇسۇلمانلار سەپەرۋەر قىلىندى. بۇ خاسىيەتلىك ئىش مۇسۇلمانلارنىڭ بېشىنى قوشتى، قېرىنداشلىق، دوستلۇغىنى كۈچەيتتى، ئۇلارنى يېقىنلاشتۇردى، ئىلگىرىكى رەنجىشلەرنى ئۇنتۇشقا سەۋەبكار بولدى.

كەڭ- تاشا، چىرايلىق سېلىنغان مەسچىتتە 200دىن ئارتۇق ئادەم بېمالال ناماز ئوقۇيالايدۇ، شۇنداقلا ئۇنىڭ يېنىدىكى مەدرىسكە ئاتمىش ئادەم سىغىدۇ. چەت- چۆرىدىكى سەككىز ئاۋۇلنىڭ كىشىلىرى تۈلكىباس ناھىيەسىدە ئېچىلغان مەزكۇر مەسچىتتە ھەر جۈمە كۈنى ناماز ئوقۇشىدۇ.

❋ ❋ ❋

كېيىنكى ۋاقىتلاردا پانفىلوۋ ناھىيەسىدىكى دېخان ئېگىلىكلىرىنىڭ سانى خېلىلا كوپەيدى. ئۇلارنىڭ بىرىنى كوپ ۋىللاردىن بۇيان ئېگىلىككە رەھبەرلىك قىلغان ئەمگەك ۋېتېرانى ئۇسۇپبېك ساۋرالىيېۋ باشقۇرىۋاتىدۇ. ئۇنىڭغا ئەللىك گېكتار تېرىلغۇ مەيدانى ئاجرىتىپ بېرىلگەن ئىدى. داڭدار دېخان ئەشۇ يەرنىڭ 19 گېكتارىغا كومۇقوناق تەردى. دېخان ئېگىلىگىنىڭ ئەزالىرى بېيىل ئەشۇ قىممەت باھالىق زىرائەتنى ياخشى پەرۋىش قىلىپ، بولۇق دان ئۇتقۇزدى.

كەچ كۈز ئاتاقلىق دېخانغا سېخىي ئالقىنىنى ئاچتى. ئومىنى ئۆز ۋاقتىدا باشلىغان دېخان ئېگىلىگى زىرائەتنى ئىسراپسىز ۋىغىشتۇرىۋالدى. نەتىجىدە ھەر بىر گېكتار يەردىن 55 سېنتنېردىن ھوسۇل ئېلىندى. بۇ ناھىيەدە ئەڭ ۋۇقۇرى پەللىدۇر.

شتاتتىن تاشقىرىي مۇخبىرىمىز

Абонементтің дұрыс толтырылуын мұқият қадағалаңыз!

Абонементке касса машинкесінің белгісі қойылуы керек.

Газетке жазылуды (мекен-жайды өзгертуді) толтыру кезінде касса машинкесі болмаған жағдайда абонементке жергілікті байланыс бөлімшесінің календарлық штемпелі басылуы тиіс. Мұндай жағдайда газетке жазылушыға абонементке қоса жазылу (мекен-жайды өзгерту) бағасының ақшасы туралы түбіртек қағаз бірге тапсырылады.

Газетке не журналға жазылуды, сондай-ақ басылымның жеткізілетін мекен-жайын өзгертуді толтыру үшін жеткізу қартішкесі бар абонемент бланкісі жазылушының өз қолымен сиямен толтырылады. Онда ешқандай қысқартуларға жол берілмейді және жазу айқын болуы тиіс. Мұның бәрі де «Баспасөзодағы» каталогында баяндалған ережелерге сай болуы шарт.

Басылымның жеткізілетін мекен-жайын өзгерту кезінде ай аттары көрсетілетін торларды, сондай-ақ «ПВ—Орын» деген торды байланыс кәсіпорнының немесе «Баспасөзодағының» қызметкері толтырады.

قۇرئان ھېكايەتلىرى

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن سانلاردا)

بۇ زەمزەم سۈيى شۇندىن بېرى بۈگۈنكى كۈنگىچە توختىماي ئېقىپ كەلمەكتە. ھەج سەپىرىگە بارغۇچىلار شۇ زەمزەم سۈيىدىن ئۇسسۇلۇقلىرى قانغىچە ئىچىشىپ، ئەل-بۇرادەر، تۇغقانلىرىغا تەۋەررۇك قىلىپ ئېلىپ كېتىش رەسمىيەتكە ئايلاندى. بۇ ئارىدىن سۇ چىققاندىن كېيىن ئۇ يەرگە ئۇچار قۇش، جان-جانىۋارلار كېلىپ ماكانلىششقا باشلىدى. ئۇ يەردىكى ھاياتلىق نىشانىنى سەزگەن كىشىلەرمۇ يىراق-يىراقلاردىن كېلىپ ئولتىراقلاشتى. شۇنىڭ بىلەن بۇ بىپايان چۆل ئادەملەرنىڭ ماكانىغا ئايلاندى.

ئىسمائىل ۋە قۇربان ھېيت

ئوغلىنىڭ مۇشكۈل تەغدىرى ئىبراھىمنىڭ خىيالىدىن كەتمەي، ئۇ پات-پاتلا ئۇنى كېلىپ كۆرۈپ تۇرىدىغان بولدى. ئىسمائىل ئايلار، يىللار ئۆتۈپ ئەر يېتىپ، ئۆز ئەمگىكى بەدىلىگە ھايات كەچۈرۈپ يۈردى. ئەينە شۇنداق ئۆتۈۋاتقان كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئىبراھىم چۈش كۆردى. چۈشىدە ئاللاتائالادىن ئوغلى ئىسمائىلنى قۇربانلىق قىلىش ئەمرى كەلگەن ئىدى. پەيغەمبەرنىڭ چۈشىدە كۆرگىنى ئۇنىڭغا زەربە ئۈستىگە زەربە بولۇپ تۇيۇلدى. دېمەك، ئىبراھىمنىڭ ھاياتى ئېغىر دەرت-ھەسرەتلەر ئىلكىدە ئۆتۈپ كەلمەكتە ئىدى. قېرىغىنىدا ئارزۇلاپ تاپقان بالىسىنى ئانىسى بىلەن قوشۇپ چۆلگە تاشلاپ كەلگەنلىگى يېسىلماي كېلىۋاتقان بىر كۆيۈگى بولسا، ئەندى بالىسىنى ئۆز قولى بىلەن قۇربان قىلىش ئۇنىڭغا ناھايىتى ئېغىر نادامەت ئېلىپ كەلدى... ئىسمائىل ئۇنىڭ يالغۇزى. قانچىلىك تاش يۈرەك ئادەم بولغان تەغدىردىمۇ مۇنداق قاتىللىققا بېرىش ھەر كىمگە ئاسانغا چۈشمەيتتى. لېكىن قانچە ئېچىنغان بىلەن ئىبراھىم پەيغەمبەر رېتىدە ئاللاغا باغلىغان ئېتىقاتى تۈپەيلى ۋە شەنىگە لايىق، ئۇنىڭ ئەمرىگە بوي سۇنۇشى، چىدامىلىق كۆرسىتىشى لازىم ئىدى.

— بالام،— دېدى ئۇ،— ياراتقۇچى ئىگىمىز چۈشۈمدە سېنى قۇربانلىق قىلىشىمنى ئەمر قىلدى. ئۇنىڭغا سېنىڭ رازىمەنچىلىگىڭنى بىلەي دەيمەن.

— ئاتا، ئاللانىڭ بۇيرىغىنىنى ئورۇنلاڭ،— دەپ جاۋاپ بەردى ئۇ شۇندا ئۆز رازىمەنچىلىگىنى بىلدۈرۈپ،— ئاتا، ئانىنىڭ ئېيتقىنى پەرزەنت ئۈچۈن پەرز ۋە قەرز. ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئىش ئاللانىڭ ھۆكمى بىلەن بولۇۋاتقانلىغى ئۈچۈن ئۇنىڭغا قەتئىي ئۇردە ئەمەل قىلىشىمىز كېرەك.

ئاتىسىنىڭ بۇ ئىشنى بەجرىشتە قانچىلىك روھى ئازاپقا دۇچ كېلىۋاتقانلىغىنى ھېس قىلغان ئوغلى ئۇنى يېنىكلىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا مەدەت بەرمەكچى بولۇپ بۇ پىكرىنى ئىزھار قىلغان ئىدى.

— ئاتا،— دېدى ئۇ يەنە ئاتىسىنىڭ كۆزلىرىگە تەلمۈرۈپ قاراپ،— مېنىڭ جان تەخسىم قىلىۋاتقىنىمدا تېپىرلاپ كەتمەسلىگىم ئۈچۈن پۇت- قوللىرىمنى مەككەم باغلاپ قويۇڭ. كىيىملىرىمنىمۇ يەشتۈرىۋەتمىگىنى ئوتۇنىمەن. سەۋەۋى ئۇلارغا قان چاچراپ كەتسە ئۇلارنى كېيىن ئانام كۆرۈپ، دەرت- ھەسرىتىگە بەرداشلىق بېرەلمەي قېلىشىمۇ مۇمكىن. مەن ئۆلۈپ كەتسەممۇ مەيلى، لېكىن ئانام ئازاپلانمىسۇن. پىچىغىڭىزنى ئوتكۈر قىلىپ بىلەپ، ئۇنى بوغۇزۇمغا دەل كەلتۈرۈپ سۈرۈڭ. شۇندا كۆپ قىينالماي تېز ئارىدا جان تەخسىم قىلارمەن. كىيىملىرىمنى ئانامغا تاپشۇرۇپ بېرىشىڭىزنى ئوتۇنىمەن. مېنىڭ ئۆلۈممىدىن كېيىن ئۇلار تەۋەررۇك بولۇپ قالسا، مېنى ئەسلەپ ئۇلارنى ئانام كۆزىگە سۈرتىپ يۈرەر. شۇنىڭ ئۆزىمۇ ئانامغا قىسمەن يېنىكچىلىك بېرەر.

— بالام،— دېدى ئىبراھىم ئوغلىغا،— ئاللانىڭ ئەمرىنى ئورۇنلىشىمغا ئىجازەت بەرگىنىڭ ئۈچۈن رەخمەت.

ئىسمائىل شۇ سۆزنى ئېيتىپ، كەڭ قۇچاق ئېچىپ ئوغلىنى باغرىغا باسقان ھالدا ئاتىلىق مېھرى بىلەن يىغلاپ- يىغلاپ سۆيدى. ئاتا- بالا ئىككىسى شۇ تەخلىتتە بىر- بىرىنى قۇچاقلىشىپ، ئۆپكە- ئۆپكىسىنى بېسالماي يىغلىشىپ كەتتى.

ئىبراھىم بالىسىنىڭ قولىنى مەككەم باغلاپ، ئۇنى يەرگە ياتقۇزدىدە، قولىغا پىچىغىنى ئالدى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئېقىۋاتقان ياش تامچىلىرى بالىسىنىڭ ئۈزىگە ئېقىپ چۈشمەكتە ئىدى. ئۇ ھەسرەتلىك ئۆلۈك كىچىك بىر تىنىدىدە بالىسىنىڭ تامىغىغا دەڭلەپ تۇرغان پىچىغىنى سۈرۈۋەتتى. بىراق پىچاق ئۆتمىدى. ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن خۇددى تاشقا چېپىلغاندەك شۇنچە ئۆتكۈر پىچاقنىڭ بىسى كەينىگە يېنىپ كەتتى.

— ئاتا مېنى دۈم ياتقۇزۇۋالسىڭىز قولايلىق بولار، سەۋەۋى يېنىڭىزچە تۇرغاندا كۆزىڭىز مېنىڭ ئۈزۈمگە چۈشۈپ، پىچاقنى قاتتىق سۈرىۋېتىشكە قولىڭىز بارماي قېلىشى مۇمكىن ئىكەن. ئۇندا ئاللانىڭ ئەمرىنى ئورۇنلالماي گۇناھكار بولۇپ قالارسىز، دۈم ياتقۇزغىنىڭىزدا بۇ ھال يۈز بەرمەيدۇ.

بالىسىنىڭ تەلىۋى بويىچە ئۇنى دۈم ياتقۇزغان دادىسى ئەندى ئۆزىنى مەجبۇرلىغان ھالدا بار كۈچى بىلەن قولىدىكى پىچاقنى بالىسىنىڭ بويىنىغا قاتتىق سۈرۈۋەتتى. لېكىن، بۇ قېتىممۇ پىچاق ئۆتمىدى. ئىلاجىسىز نېمە قىلىشىنى بىلمەي قالغان ئىبراھىم شۇندا ئاللاتائالادىن ۋەھى كەلدى.

— ھە ئىبراھىم، چۈشۈڭگە ئايەم قىلغان ئەمرىمنى دادىل ئورۇنلىدىڭ، شۇنچىلىك ئىلتىپات كۆرسەتكىنىڭنىڭ ئۆزى يېتەرلىك. ئەندى سىلەرگە كەڭچىلىك بېرىمەن.

بالا قۇتقۇزۇلدى. بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ياراتقۇچى ئىگىسىنىڭ قۇدرەت كامالىتى بىلەن بولۇۋاتقانلىغىغا كۆزى ئېنىق يەتكەن ئىسمائىل ئۇنىڭغا ئالقىشىنى بىلدۈردى. شۇندا ئىسمائىلنىڭ ئورنىغا قۇربانلىق قىلىشقا ئەرشىدىن يوغان بىر قوشقار چۈشىرىلدى. ئىسمائىل قولىدىكى ئۆتكۈر پىچىغى بىلەن ئۇنى قۇربانلىققا سويدى. ئەينە شۇنىڭدىن باشلاپ مۇسۇلمانلار ھەر يىلى قۇربانلىق قىلىدىغان ئادەتنى ئۆزلىرىگە سىڭدۈرگەن.

ئىسمائىل ھەم جورھوم ئېلى

ئابى زەمزەمنىڭ ئەتراپىغا قۇشلار ئۇچۇپ كېلىپ، ئادەملەر كەينى- كەينىدىن ماكانلاپ بۇ دەشتى چۆلدىكى ھاياتلىق نىشانىنى ئۇلغايتتى. ئۇ يەرنى دەسلەپكى ماكان قىلغانلار جورھۇملار تەبەقىسىگە ياتىدىغان ئاھالى بولدى. سەپ- سەپ ئىمارەتلەر سېلىندى.

ئىسمائىل بۇ يۇرتتا پەم- پاراسەتلىك، ئەقىللىق، ئىشلەمچان بولۇپ ئەر يېتىپ، كىشىلەر ئارىسىدا ھۆرمەت ئابرۇيغا ئېرىشتى. ئۇ جورھۇملانىڭ تىلىنى ئۆگىنىپ، ئۇلارنىڭ بىر قىزىغا ئۆيلەندى. ئۇلار بىلەن ئىناق-ئىجىل ھايات كەچۈرۈشكە باشلىدى. بىراق قارام تەغدىر ئۇنىڭ ئانىسىنى ھاياتلىقتىن ئېلىپ كەتتى. ئىسمائىل قانچەمۇشكۈللەر بىلەن پەپىلەپ ئۇستۇرگەن ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالغىنىدا قاتتىق قايغۇردى.

ئىبراھىم ئادەتتىكىدەك بالىسىنى پات- پاتلا يوقلاپ ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردى. بىر نۆۋەت ئوغلى ماكانلاپ ياشاۋاتقان جورھۇملار ئېلىگە، يەنى مەككىگە ئۇنىڭ ئۆيىگە كەلگىنىدە ئوغلى ئۆيدە يوق بولۇپ چىققىدۇ. ئۇ كېلىنىدىن ئىسمائىلنىڭ ھال- ئەھۋالىنى، تىرىكچىلىگىنى سورىغىنىدا كېلىنى دەسلەپ ئېرىنىڭ سەپەرگە چىقىپ كەتكەنلىگىنى ئېيتىپ كېلىپ، ئاندىن ئۇ توغرىلىق چېقىمچىلىق، شىكايەت قىلىشقا باشلايدۇ. ئۇنىڭ گەپلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىبراھىم بۇ ئايالنىڭ بالىسىغا ھېچ قاچان ساداقەت بولۇپ ئۆتمەيدىغانلىغىنى، تىرىكچىلىگىنى ئىلگىرى باستۇرمايدىغانلىغىنى كۆزى يېتىدۇ، شۇڭلاشقا ئۇ قايتىدىغان ۋاقىتتا كېلىنىنىڭ ئوغلى ئىسمائىلغا سالام يەتكۈزۈشىنى، ئۇنىڭغا دادىڭىز «بوسۇغىسىنى ئالماشتۇرسۇن» دەپ جېكىپ ئېيتىپ كەتتى دېگەن سۆزنى يەتكۈزۈشىنى تاپىلايدۇ. ئىبراھىم بۇ سۆزى ئارقىلىق بالىسىغا «بۇ ئايالنىڭ ساڭا ئۆمۈرلۈك بولمايدۇ. شۇڭلاشقا قەدرىڭگە يېتىدىغان باشقا بىر ئايالغا ئۆيلەنگىن» دېگەن ئىما- ئىشارەتنى بىلدۈرگەن ئىدى. ئىسمائىل سەپەردىن قايتىپ كەلگىنىدە ئايالى دادىسىنىڭ ئېيتقىنىنى ئۇنىڭغا يەتكۈزىدۇ. شۇندا ئوغلى دادىسىنىڭ ئېيتقان سۆزىنىڭ مەنىسىگە چۈشۈپ، ئاتامنىڭ بىر تەرىسكە كۆزى يەتمىسە بۇ گەپنى قىلمايدۇ. شۇڭلاشقا ئۇنىڭ ئېيتقىنىنى ئورۇنلىشىم شەرت دېگەن خۇلاسىغا كېلىپ، ھېچ ئىككىلەنمەستىن ئايالىنى ئۈچ تالاق قىلىدۇ.

(داۋامى بار).

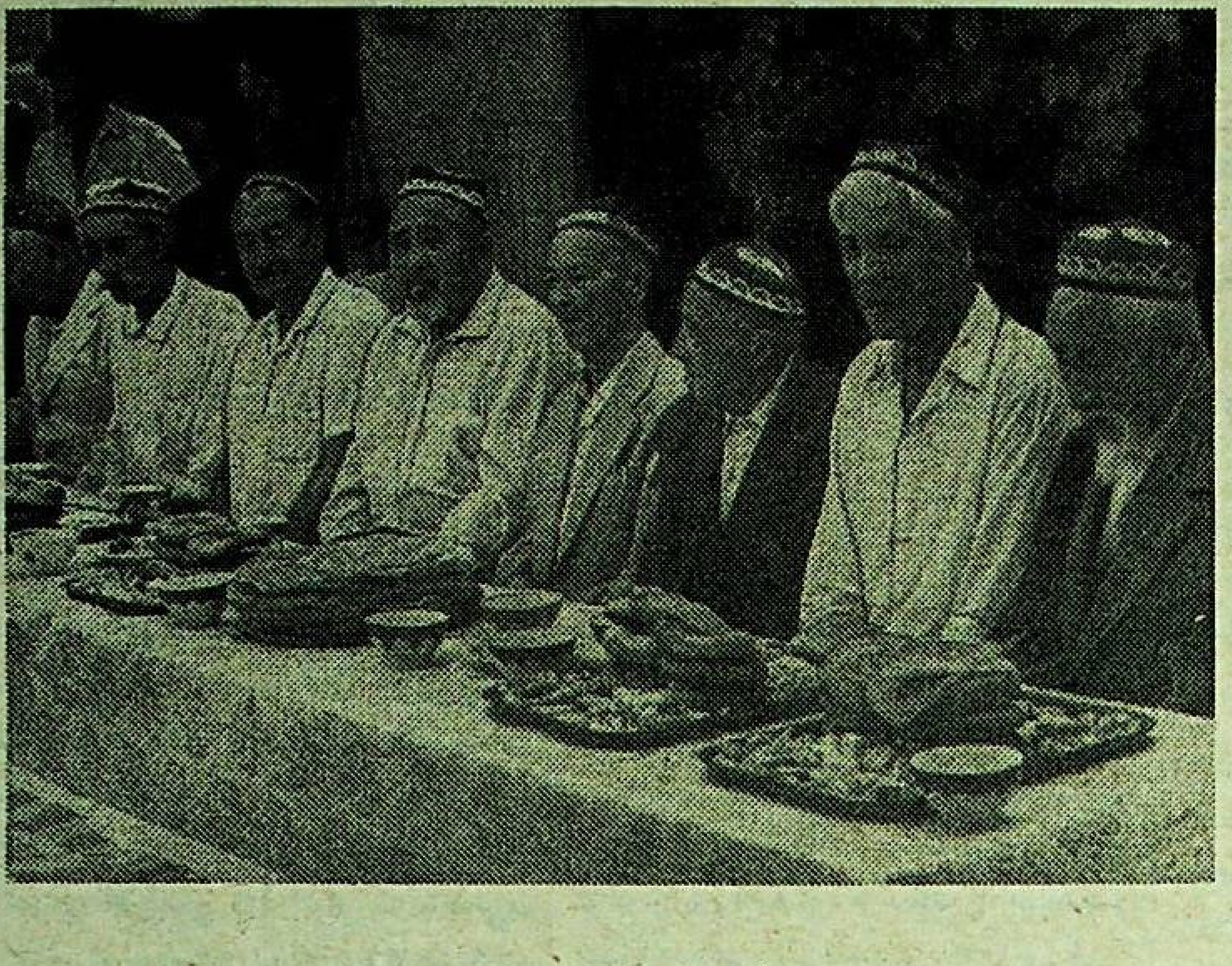

ھەر يۇرتنىڭ مۇشۇلارغا ئوخشاش مۇتىۋەرلىرى بار.
ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

ئاياللار كېڭىشىنىڭ توھپىسى

بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل بۇرۇن ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى يېنىدىكى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە ئالمۇتا شەھىرى ئەۋېزوۋ ناھىيەسى ئايرودروم مەھەللىسىدە ئاياللار كېڭىشى قۇرۇلغان ئىدى. مەزكۇر كېڭەش مەھەللە جامائەتچىلىگى، مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ شوبىسى، كوچا باشلىقلىرى ۋە يۇرت موتىۋەرلىرى بىلەن بىرلىكتە بارمەسلىھەت ئىشى ئېلىپ بارماقتا.

ئاياللار كېڭىشى مەھەللە جامائەتچىلىگى ئارىسىدىكى تويلارنىڭ زامان تەلىۋىگە لايىق- بۈگۈنكى كۈن شارائىتىغا باغلىق ئۆتۈشى شۇنداقلا مۇسىبەت ئىشلىرىنىھازىدارغا ئېغىرلىق چۈشەرمەي ئۆزگىرىش ۋە باشقا ئىشلارنىمۇ ئۆز لايىقىدا ئۆتكۈزۈشتە جان كويدۇرۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە. بولۇپمۇ ئۇلار ژىگىت بېشى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەتتە بولۇپ، ھەر يىلى ئۆتكۈزۈلىدىغان جۇمھۇرىيەتلىك، شەھەرلىك ۋە ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت كۈنلىرىگە دېگىلىك قاتنىشىپ، ياخشى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. شۇنداقلا ئۇيغۇر تىياترىنىڭ ئابونېمېنتلىرىنى ئۇيمۇ- ئۇي تارقىتىپ، ئاياللارنىڭ كوللېكتىۋ يۇسۇندا دەم ئېلىشىنى تەمىنلىدى. ئاياللار مەھەللىدە قۇرۇلغان مەسچىت قۇرۇلۇشىغا ياردەمگە- قوللىرىنى سۇنۇپ، بۇ قۇتلۇق دەرگاھنى ھاك- لاش، سىرلاش ئىشلىرىنى بەجەردى. شۇنداقلا مەسچىت قۇرۇلۇشىدا ئىشلىگەنلەرگە تاماق ئېتىپ بېرىپ تۇردى. شۇنىمۇ ئالاھىدە تەكىتلەش لازىمكى، باققۇچىسى يوق، ئاغرىقچان، قېرى- چۈرىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇرۇشنى ئادەت تۈسىگە كىرگۈزدى. ئۇلار مەھەللىنىڭ تازىلىغىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بولۇپ، كوچا تازىلاش ئىشلىرىنىمۇ نەزەردىن سىرت قويۇشمىدى.

ئاياللار كېڭىشى ئەر- ئاياللار ئوتتۇرىسىدىكى ماجىرالارغىمۇ ئارىلىشىپ، ئائىلىنى، بالا- چاقىنى ساقلاپ قېلىشقا تىرىشماقتا.

ئۆز ئانا تىلىدا چىقىۋاتقان گېزىتلارغا مۇشتىرى توپلاش، ئانە ژىغىش ئىشلىرىغىمۇ بىجانىدىل قاتناشماقتا. ئاياللار كېڭىشىنىڭ ئەزالىرىنىڭ ھەر بىرى 5- 10 دانىدىن گېزىتقا مۇشتىرى توپلاشنى ئۆزلىرىگە ۋەزىپە قىلىپ زىممىگەن، خەلق قەھرىمانى غېنى باتۇر تەۋەللۇدىنىڭ 90 يىللىغىغا ئاتاپ مەھەللە بويىچە ئىختىيارى يوسۇندا 33700 سوم ئىئانە توپلىغان. بۇ خالىسانە ئىشلاردا ت. سابىروۋا، گ. باراتوۋا، ئا. باراتوۋا، ك. باباجانوۋا، ر. نىزاموۋا، گ. مۇسايېۋا، ئا. ئەخمەتوۋا ۋە گۇلئايشەملەر ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنمەكتە. بىز ژۇقۇرقىدەك ئىزگۇ ئىشلارغا ئۈلگىلىك قاتنىشىۋاتقان نۇرانىي ئانىلارغا تەشەككۇر ئىزھار قىلىمىز.

ت. بېيشانوۋ.
ئالمۇتا شەھىرى.

قازاق- تۈرك لىتسېيى ئېچىلدى

ئارقالىق. ئارقالىقتا دەسلەپكى قازاق- تۈرك لىتسېيى ئېچىلدى. ئۇنىڭغا ئاخمېت بايتۇرسۇنوۋ نامى بېرىلدى. بۇ تەنتەنىگە بېغىشلانغان مىتىڭدا تۈركىيەنىڭ «شېلالى» فىرمىسىنىڭ رەئىسى جانابىي خارۇن چېلىك سۆز سۆزلىدى. ئۇ سپونسور سۈپىتىدە لىتسېيغا بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ھەر تەرەپلىمە ياردەم بېرىشنى نىيەت قىلىۋاتىدۇ. ۋىلايەتلىك مەمۇرىيەت يېڭى ئوقۇش ئورنىغا ئاۋتوبۇس سوغا قىلدى، تاشقى ئىختىسادىي بانك كوللېكتىۋى تەرەققىيات ئۈچۈن مىللىون سوم ئاجراتتى.

(قاز تاگ).

لوپنۇر پاجىئەسى ـ ئىنسانىيەت پاجىئەسى

شىنجاڭدىكى يادرو پارتلىتىلىشى

شۇنداق قىلىپ، ئامېرىكا، دائۋېلكا سىپۇتنىكلىرىنىڭ شىنجاڭدا (خخج) يەر ئاستى پولىگونىدا يادرو سىنىقىنى ئۆتكۈزۈشكە تەييارلىق كورۈۋاتقانلىقى توغرىلىق ئەخباراتى ئەستىقلەندى. 5 ـ ئۆكتەبىر كۈنى لوندۇنغا جايلاشقان ئەخباراتنى تەكشۈرۈش مەركىزى قۇۋۋىتى 10 كىلو توننىدىن ـ 19 كىلو توننىغىچە بولغان زارەد ھەقىقەتەنمۇ پارتلىتىلغانلىقىنى خەۋەر قىلدى.

مەن تاشقى ئىشلار مىنىسترلىگىگە بۇ خەۋەرگە ئىزاھ بېرىش ئىلتىماسى بىلەن مۇراجىئەت قىلدىم بۇ يەردە ھازىرغىچە پارتلىتىشقا باغلىق مەلۇماتلارغا ئىگە ئەمەسلىگى ھەققىدە جاۋاپ بەردى. بۇنىڭغا باغلىق شۇنى ئەسكە سېلىش مۇمكىنكى، ئاخىرقى بىرنەنگتا خىتاينىڭ رەسمىي ۋەكىلى ئۇ. جيەنمىن خىتاينىڭ يادرو سىنىقىنى ئۆتكۈزۈش نىيىتى توغرىلىق سوئالغا ئوتتۇر جاۋاپ بېرىشتىن باش تارتقان ئىدى. ئۇ بېجىن يادرو قۇراللىنى ئۇمۇمىي مەنئىي قىلىش ۋە يوقىتىش پروگراممىسى دائىرىسىدە يادرو سىناقلىرىنى مەنئىي قىلىش تەرەپدارى بولۇۋاتىدۇ دېگەن خىتاينىڭ ئىلگەركى ماۋقەسىنى تەكرارلىدى. ئۇ. جەنمىن خىتاي ئاقش قا قارىغاندا سىناقنى 25 ھەسسە، شۇنداقلا باشقا يادرو قۇراللىرىغا ئىگە دولەتلەرگە قارىغاندا خېلە ئاز سىناق قىلغانلىقىنى قوشۇمچە قىلدى.

ھە، خىتاي قىلغان سىناقلار سانى بويىچە «يادرو كلۇبىغا» ئەزا باشقا دولەتلەرگە قارىغاندا ھەقىقەتەنمۇ ئارقىدا قېلىۋاتىدۇ. شۇنىڭغا قارىماي، خىتاينىڭ سىناقلارنى قايتىدىن باشلىشى يادرو قۇرالغا ئىگە بارلىق باشقا دولەتلەر ئەمەلىياتتا قوشۇلغان موراتورىينىڭ ساقلىنىدىغانلىقىغا گۇمان تۇغدۇرۇۋاتىدۇ. ئۇنىڭدىن تاشقىرى شىنجاڭدىكى پارتلىتىش نويابىر ئېيىدا سېيتلدا ئۆتكۈزۈلىدىغان خخج رەئىسى جاڭزېمىن ۋە ئاقش پرېزىدېنتى ب. كلىنتون ئوتتۇرىسىدىكى ئۇچرىشىشنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك بولۇشىغا تۇرتكە بولۇشى ئىككى تايىن. چۈنكى كلىنتون بېجىننى يادرو سىناقلىرىنى ئۆتكۈزمەسلىككە توغرىدىن ـ توغرا چاقىرغان ۋە سىناقنى ئۆتكۈزۈش ئىككى دولەت ئوتتۇرىسىدىكى سودا ئالاقىلىرىغا سەلبىي تەسىر يەتكۈزۈشى مۇمكىن ئىكەنلىگىنى ئاگاھلاندۇرغان ئىدى.

بۇ يەردىكى ئوبزورچىلار: نېمە ئۈچۈن بېجىن خەلق ئارا جامائەتچىلىك پىكرىگە قارشى تۇرۇشنى قارار قىلدى دېگەن سوئالنى مۇھاكىمە قىلىۋاتىدۇ. مۇمكىن ئۇز مەھسۇلاتىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشكە مەنپىيەتدار بولغان ھەربىي ـ سانائەت كومپلېكسىنىڭ گېنېراللىرى سىناقلارنى داۋاملاشتۇرۇشنى قەتئىي تەلەپ قىلغاندۇ، قانداقلا بولمىسۇن، سىناقنىڭ خىتاينىڭ بىخەتەرلىگىنى مۇستەھكەملىشى ئىككى تايىن. جۈملىدىن، ئۇزىنىڭ يادرو پوتېنسىالىنى قۇرۇشقا ئۆزۈلدىن بىرى كىرىشكەن ھىندىستاننى ۋە پاكىستاننى خوشنا دولەتتىن ئۈلگە ئېلىشقا دەۋەت قىلىشى مۇمكىن.

ئۇنىڭدىن تاشقىرى، خىتاينىڭ يادرو پولىگونى ئاساسەن ئاز ساللىق مىللەتلەر ياشاۋاتقان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونىنىڭ تېررىتورىيەسىگە جايلاشقانلىقىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەك. بۇ يەردە ياشايدىغان ئۇيغۇرلار، قازاقلار، قىرغىزلار پارتلاشلارغا قانداق قارايدۇ؟ بۇنىڭغا جاۋاپ بېرىش تەس، چۈنكى، شىنجاڭدا ھاكىمىيەت سەياسىتىگە قارشى نارازىلىقنىڭ ھەر قانداق ئۇچۇق تۇرى ھەققىدە ئويلاش مۇمكىن ئەمەس.

بىراق تۇپلۇك ئاھالىنىڭ كەيپىياتىنى كوز ئالدىمىزغا كەلتۈرۈش قىيىن ئەمەس. چۈنكى چېگارىنىڭ ئۇ تەرىپىدە، قازاقىستاندا يادرو پارتلىتىشلىرىغا قارشى ھەرىكەتكە قاتناشقۇچىلار شىنجاڭدىكى سىناقلار مەركىزى ئازىيە ئاھالىسىنىڭ سالامەتلىگىگىمۇ خوۋۇپ تۇغدۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلدۇرۇۋاتىدۇ. شۇنى ئەسكە سالىمىزكى، قۇرۇپ كەتكەن لوبنور كولى يېنىغا جايلاشقان يادرو پولىگونى خىتاينىڭ قازاقىستان بىلەن بولغان چېگارىسىدىن تەخمىنەن 900 كىلومېتىر ئارىلىققا ئورۇنلاشقان.

ۋلادىمىر سكوسىرېۋ.

(«ئىزۋېستىيە» گېزىتى، 6 ـ ئۆكتەبىر).

يادرو پارتلىتىشلىرىغا خاتىمە بېرىلسۇن

جۇمھۇرىيەت تاشقى ئىشلار مىنىسترلىگى لوبنۇر پولىگونىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلغان يادرو پارتلىتىشىغا باغلىق بىلدۇرۇش ئېلان قىلدى.

مەلۇمكى، دەپ تەكىتلىنىدۇ ئۇنىڭدا، قازاقىستان دۇنيادا بىرىنچى بولۇپ، سىناقلار ئۈچۈن شەمەي يادرو پولىگونىنى ياپتى. پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازارباييۇ موشۇ يىلنىڭ 29 ـ ئاۋغۇستىدا يادرو قۇراللىرىغا ئىگە دولەتلەرنىڭ رەھبەرلىرىگە ئاممۇۋىي قىرغىنچىلىق قۇراللىرىنىڭ بارلىق تۇرلىرىنى سىناق قىلىشقا بولغان موراتورىينى 2005 ـ يىلغىچە ئۇزارتىش تەكلىۋى بىلەن مۇراجىئەت قىلدى.

روسسىيە، فرانسىيە، ئاقش يادرو پارتلىتىشلىرىنىڭ موراتورىيىسىغا رىئايە قىلىش تەرەپدارى ۋە يادرو سىناقلىرىنى ئۇمۇمىيۈزلۈك مەنئىي قىلىش توغرىلىق كېلىشىمنى ئىمزالاش مەسىلىسى بويىچە مۇزاكىرىلەرگە تەييارلىقنى كورۈشكە تەييار ئىكەنلىگىنى ئەستىقلىدى.

جۇمھۇرىيەت تاشقى ئىشلار مىنىسترلىگىنىڭ پىكرىچە، قازاقىستانغا يېقىن بولغان شىنجاڭ تېررىتورىيەسىدىكى پارتلىتىش، رېگىونغا ئېكولوگىيە ۋە تېخنوگېنلىك، مۇھىت جەھەتتىن خېلە جىددىي ئاقىۋەتلەرنى ئېلىپ كېلىدۇ. مۇنداق ئەمەلىياتنى داۋاملاشتۇرۇش دۇنيادا باشلانغان قۇراللىنىش جەريانىنى خوۋۇپ ئاستىغا قويۇشى مۇمكىن.

(قازتاگ).

قەتئىي تەلەپ

قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىدىكى «ئاتتان» خەلق شتابى بىلەن شەرقىي تۇركىستان ئىنقىلاۋى بىرلىك سېپى پىدائىيلارفرونتى شتابى بىرلىشىپ تۈزگەن «مارش مىرا» («تىنچلىق ۋۇرۇشى») قوشۇنى ئۆزىنىڭ نۆۋەتتىكى خەلق ئارا نامايىشلىرىنى شۇ يىل 27 ـ سېنتەبىردىن 2 ـ ئۆكتەبىرگىچە روسسىيەنىڭ پايتەختى موسكۋا شەھىرىنىڭ مەيدانلىرىدا ئۆتكۈزدى. نامايىشچىلار قوشۇنى تەركىۋىدە «ئاتتان» خەلق شتابىدىن شتاپ باشلىقى ئامانتاي باشلىق بەش كىشى، شەرقىي تۇركىستان پىدائىيلار فرونتىدىن فرونت رەھبىرى ـ پىدائىي ئابدۇرازاق ئىمام باشلىق 12 كىشى قاتناشتى. بۇ يۈرۈشكە پەخرىي رەھبەر سۈپىتىدە بېرىپ قاتناشقان شەرقىي تۇركىستان ئىنقىلاۋىي بىرلىك سېپىنىڭ رەئىسى مۇجاھىد يۇسۇپبەگ مۇخلىسىي پۈتۈن مەيدانلاردىكى نامايىشلاردا بىللە بولۇپ، ئۇتۇق سوزلىدى.

30 ـ سېنتەبىر موسكۋادىكى خىتاي ئەلچىخانىسى ئالدىدا ئىككى قېتىم نامايىش بولۇپ، خىتاي مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ لوبنۇر ـ ئاتوم سىناق مەيدانىنى قەتئىي يېپىشى تەلەپ قىلىندى.

(ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز)

دۇنيا جامائەتچىلىگىنىڭ پىكرىنى يەنە ئىنكار قىلدى

مۇمكىن، ئىنسان تەرەققىياتى نۇزىنىڭ دۇنيادا موجۇت بولۇشى ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر بىر دەۋرگە دۇچ كەلگەنلىگى، كىم بىلىدۇ، يەنە كىملەردۇ بىرلىرى ئېيتىپ ئۆرگەن ئاخىر زامان يېقىنلاشتىمۇ؟... يە ئۇنىڭغا پۇتكۇل دۇنيادىكى ئادەمزاتنى بىر دەقىقە ئىچىدە كۆلگە ئايلاندۇرىدىغان «شەيتان قۇرالىنىڭ» قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇشقا كۈچ سىلىۋاتقان خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى رەھبەرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ھەربىي سانائەت كومپلېكسى بارلىق كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى سەرىپ قىلىۋاتامدۇ؟

دۇنيادا دەھشەتلىك ئاتوم قۇراللىنىڭ موجۇت بولۇشىنى، ئۇنىڭ بارلىق خەلقلەر ئۈچۈن خوۋۇپ ـ خەتەر تۇغدۇرىدىغان تۇپ ماھىيىتىنى كوپچىلىك توغرا ھىس قىلىدۇ، دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. بىزنىڭ دەۋرىمىزنىڭ قۇدرىتى ئاتوم، ئۇ بىزنىڭ تەرەققىياتىمىزنى تېز سۈرئەت بىلەن جانلاندۇرۇشى مۇمكىن، ۋە شۇنىڭ بىلەن بىللە، بىزنى، ئىنسانىيەتنى، ھەتتا سەييارىمىزنى، بىت ـ چىت قىلىپ كۆلگە ئايلاندۇرۇۋېتىشىمۇ مۇمكىن.

1993 ـ يىلى 5 ـ سېنتەبىر كۈنى خىتاي ئوزىنىڭ لوبنور يادرو سىناق پولىگونىدا نۆۋەتتىكى ئاتوم قۇراللىنى پارتلاتتى، دېگەن خەۋەر ئاممىۋىي ئەخبارات ۋاستىلىرى ئارقىلىق تېز تارقالدى. ئۇشبۇ پاجىئەلىك ۋاقىئەنىڭ ئاقىۋىتى شۇنىڭدىكى، بېجىن رەھبەرلىرى پۇتكۇل دۇنيا جامائەتچىلىگى ئالدىدا ئوزىنىڭ ئەپتى ـ بەشىرىسىنى يەنە بىر قېتىم پاش قىلدى. شۇنىڭ بىلەن خىتاي ھوكۇمىتى ئوزىدىن باشقا دولەتلەرنىڭ، خەلقلەرنىڭ تەلىۋىنى، ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلمايدىغانلىقىنى ئەمەلىياتتا كورسەتتى. بۇنىڭدىن بىر ئاي بۇرۇن ئالمۇتىدا ئوتكەن خەلق ئارا يادرو قۇرالىغا قارشى كونگرېسس ئىشتىراكچىلىرى، قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى ن. ئە. نازارباييۇنىڭ تەشەببۇسى بىلەن مۇھىم ھوججەت ـ مېمۇراندوم قوبۇل قىلدى. كونگرېسس ھازىرقى يەر يۈزىدىكى ئېكولوگىيەلىك ئەھۋالنىڭ ئىنتايىن ئېغىرلىقىغا تەشۋىش بىلدۇرۇپ، بارلىق خەلقلەرگە، جۈملىدىن يادرو قۇرالىغا ئىگە دولەتلەر رەھبەرلىرىگە مۇراجىئەت قوبۇل قىلغان ئىدى. ئۇنىڭدا ھازىر دۇنيا يۈزىدىكى موجۇت بەش پولىگونىڭ بىرى (شەمەيدىكى) رەسمىي يېپىق، قالغان ئۈچىدىكى يېڭىمېر (روسسىيە)، نېۋادا (ئاقش)، موروروۋا (فرانسىيە) سىناقلارغا موراتورىي ئېلان قىلىپ، پەقەتلا خخج نىڭ لوبنور پولىگونىدا دايىم پارتلاشلار يۈز بەرمەكتە، دەپ تەكىتلىدى.

كونگرېسس ن. ئە. نازارباييۇنىڭ بارلىق يادرو قۇرالىغا ئىگە دولەتلەر رەھبەرلىرىگە 2005 ـ يىلغىچە يادرو قۇراللىرىنى سىناق قىلىشقا موراتورىي ئېلان قىلىش توغرىلىق مۇراجىئىتىنى يەكدىللىك بىلەن قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىدى. خىتاي رەھبەرلىرى بۇ تەكلىپنى يەنە ئىنكار قىلدى.

ئەمەلىياتتا خىتاي رەھبەرلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ مۇقەددەس ئانا ۋەتىنىدە ئاتوم سىنىقىنى داۋاملاشتۇرۇپ، باشقا يادرو قۇرالغا ئىگە دولەتلەرنىڭ ئىختىيارىي ئاساستا يادرو قۇراللىنى سىناق قىلماي تۇرغان دىپلوماتىك نازۇك شارائىتقا خىلاپلىق قىلدى. يادرو قۇراللىنى سىناق ـ پارتلىتىش جەريانى ياڭلىۋاشتىن ئۇۋۇج ئېلىش خوۋۇپى ربا لىققا ئايلانماقتا. بۇنىڭغا ھېچ قاچان، ھېچ بىر شارائىتتا يول قويۇشقا بولمايدۇ، چۈنكى، بىزنىڭ گوزەل سەييارىمىزنىڭ موجۇت بولۇشى يەنە خوۋۇپ ـ خەتەر ئاستىدا تۇرىدۇ.

ئەلدى بىز يادرو قۇرالغا ئىگە دولەتلەر رەھبەرلىرىگە، بارلىق تەشكىلاتلار بىلەن ھەرىكەتلەرگە لوبنور يادرو پولىگونىنى يېپىشقا كۈچ چىقىرىڭلار، دەپ مۇراجىئەت قىلىمىز ۋە ھەممىڭلارنىڭ، قىممەتلىك ۋەتەنداشلار، قانۇنغا رىئايە قىلغان ھالدا، ئەقىلگە سىغىدىغان جىددىي ھەرىكەت قىلىشقا چاقىرىمىز.

بىز ئوزىمىزنىڭ ماۋقەمىزنى بۇ ۋاقىئەگە ئېنىق بىلدۇرۇشىمىز لازىم. بىز ئوزىنىڭ تۇپ ـ ئاساسىي مەخستى «يەر يۈزىدىكى بارلىق يادرو پولىگونلىرىنى يېپىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىش»، دەپ ئېلان قىلغان يادرو پارتلىتىشلىرىغا قارشى خەلق ئارا «نېۋادا ـ شەمەي» ھەرىكىتى رەھبەرلىرىدىن ئۇشبۇ لوبنور پولىگونىنى يېپىش ئۈچۈن جىددىي ئەمەلىي ئىش قىلىشنى كۈتىمىز.

شۇڭا بىز «سىلەردىن، قىممەتلىك ۋەتەنداشلار، كەلگۈسىدە ئۇيۇشتۇرۇلىدىغان «لوبنۇر» پولىگونىغا قارشى چارە ـ تەدبىرلەرنى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىشىڭلارنى ئىلتىماس قىلىمىز.

قەھرىمان غوجامبەردىيېۋ،

ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى.

«تارىخي رەشىدي» ئەسەرىنىڭ قولىيازمىلىرى، تەرجىمىلىرى ۋە نەشرلىرى

ئوتتۇرا ئەسىردە تۈزۈلگەن «تارىخي رەشىدي» ئەسەرىنىڭ ئەسلى نۇسخىسى ھازىرغىچە قولىيازما ھالدا ساقلىنىپ كېلىۋاتقان ئەسەرلەر جۈملىسىدىندۇر.

ھازىر «تارىخي رەشىدي»نىڭ شەرقىي تۈركىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا، ھىندىستان ۋە باشقا جايلاردا 16-ۋە 19-ئەسىرگىچە كۆچۈرۈلگەن پارس تىلىدىكى 25 نۇسخىدىن ئارتۇق، ئايرىم تولۇقسىزلىرى بىلەن 40 نۇسخىدىن كۆپ قول يازمىسى لېنىنگراد، تاشكەنت، دۇشەنبە، كالكۇتتا، لاھور، تېھران، ھەيدەرئاباد، لوندون، پارىژ، گامبۇرگ، ئوكسفورد ۋە باشقا جايلاردا ساقلىنىپ كەلمەكتە. بۇ قولىيازمىلاردىن ئەڭ كونىسى 1564-يىلى شەرقىي تۈركىستاندا، ئەڭ كېيىنكىسى 1874-يىلى شەرقىي تۈركىستاندا كۆچۈرۈلگەن.

«تارىخي رەشىدي» خېلى ئىلگىرى شەرقىي تۈركىستاندا قايتا-قايتا ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. ھازىر بىزگە مەلۇم بولغان ئۇيغۇر تىلىغا قىلىنغان ئەڭ كونا تەرجىمىسى؛ شۇنىڭ بىلەن بىللە «تارىخي رەشىدي»نىڭ باشقا تىللارغا قىلىنغان بىرىنچى تەرجىمىسى، نامەلۇم تەرجىمان تەرىپىدىن بۇندىن 246 يىل مۇقەددەم يەنى، 1747-يىلى شەرقىي تۈركىستاندا دۇنياغا كەلگەن. (ئىككى دەپتەر بويىچە 323 ۋاراق). مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىملىرى مۇھەممەد سادىق قەشقەريي ۋە مۇھەممەد نىياز ئابدۇغۇپۇر نىيازىيلار بۇ ئىشقا چوڭ تۆھپە قوشقان، قايتا-قايتا ۋە تۈرلۈك شەكىللەردىكى تەرجىمىلىرىنى ئىشلىگەن. بۇ تەرجىمىلەر بىلەن بىللە «تارىخي رەشىدي» كېيىنكى دەۋر ماتېرىياللىرى، مەلۇماتلىرى بىلەن مەلۇم مەنادا تولۇقلاشتۇرۇلۇپ، داۋاملاشتۇرۇلغان. ئەسەر قەشقەر ھاكىمى زۇھۇرىدىن تاجى ھېكىمبەگنىڭ تاپشۇرىقى بىلەن ئىشلەنگەن. ھازىر ئۇ ئۆزبېكىستان پەنلەر ئاكادېمىيەسى شەرقشۇناسلىق ئىنستىتۇتىدا ساقلىنىۋاتقان نادىر قولىيازمىلارنىڭ بىرىدۇر. مەزكۇر قول يازمىدا «تارىخي رەشىدي» تەرجىمىسى بېرىلگەندىن كېيىن، ئۇ يېزىلغاندىن بۇيانقى ئۈچ ئەسىرلىك، يەنى، 1546-يىلدىن 1838-يىلغىچە بولغان قەشقەرىيە سىياسىي تارىخى بايان قىلىپ بېرىلگەن. تەرجىمىلەرنىڭ شەرقىي تۈركىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە باشقا يەرلەردە كۆچۈرۈلگەن ئون بىر نۇسخىدىن ئارتۇق قول يازمىسى (بەشى تولۇق، قالغىنى تولۇقسىز ۋە قىسمەن) لېنىنگراد، تاشكەنت، لوندون، ۋە باشقا قول يازمىلار فوندلىرىدا ساقلىنىپ كەلمەكتە.

«تارىخي رەشىدي» مەلۇماتلىرىنىڭ مۇھىم ۋە نادىرلىقى، تۈرلۈك-تۈمەن ماتېرىياللارغا بايلىقى، دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى بىلەن ئۇنىڭغا ھەر تەرەپلىمە قىزىقىش ھەممە يەردە كۈچلۈك بولدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۇيغۇر تىلىدىن باشقا تىللارغىمۇ تەرجىمە قىلىندى.

«تارىخي رەشىدي»نىڭ باشقا تىللارغا تەرجىمىلىرى ئىچىدە ئىنگلىز تىلىغا قىلىنغان تەرجىمىسىنىڭ ئەھمىيىتى ئالاھىدىدۇر. ئۇ دېنىسون روس قەلىمى بىلەن ئىنگلىز تىلىغا تولۇق تەرجىمە قىلىنىپ، بىرىنچى قېتىم تولۇق ئېلان قىلىنغان. ۋ. ۋ. بارتولد بۇ تەرجىمىگە ئۆز ۋاقتىدا (1897-يىل) چوڭ تەقرىز يېزىپ، يۇقىرى باھالىغان.

«تارىخي رەشىدي»نىڭ پارچىسىمۇ ۋە ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمىلىرىمۇ تېخى تولۇق نەشر قىلىنمىغان. لېكىن ئۇلاردىن بىر قاتار پارچىلار، جۈملىدىن، ئالىملار، شائىرلار، خەتتاتلار، رەسساملار ۋە باشقىلارنىڭ تەرجىمە ھاللىرىغا ئائىت قىسىملىرىنى مۇھەممەت شەفى 1934-يىلى لاھۇردا پارس تىلىدا نەشر قىلغان ئېدى.

«تارىخي رەشىدي» ۋە ئۇنىڭ مۇئەللىپى مۇھەممەت ھەيدەر توغرىسىدا «بابۇرنامە»، «تەبەقەتى ئەكبەرىي»، «ئەكبەرنامە»، «ئەيىنى ئەكبەرى»، «ھەپتى ئىقلىم»، «ھىندىستان تارىخى»، «ئىسلام قامۇسى»، «چوڭ سوۋېت قامۇسى» ئوخشاش ئەسەرلەردە مەلۇماتلار كەلتۈرۈلگەن.

«تارىخي رەشىدي» ئەسىرىدىن ئۆگەنگەن ئالىملار ئۆز ئەمگەكلىرىدە مەنبە سۈپىتىدە كەڭ پايدىلىنىپ كەلگەن. ئىمىن ئەخمەت رازى ئۆزىنىڭ مەشھۇر جۇغراپىيەلىك، بىوگرافىيەلىك لوغىتى «ھەپتى ئىقلىم» («يەتتە ئىقلىم») ئەسىرىنى تۈزۈشتە (1594-يىلى)، مۇھەممەت ئىبىن ۋەلى يەتتە جىلدلىق قامۇسى ئەسەر «بەھرەل ئەسرار فىي مۇنەقىپ ئەل ئەخيار»نى (1634-يىلى) يېزىشىدا، ھاپىز تەنىش بۇخارىي ئۆزىنىڭ «شەرەپنامەئى شاھى» («ئابدۇللانامە») ئەسىرىدە، شاھماھمۇد چوراس ئۆزىنىڭ «تارىخ» دەپ ئاتالغان ئەسىرىدە (1670-يىل)، نامەلۇم مۇئەللىپ «تارىخي قەشقەر»نى تۈزۈشتە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش باشقا مۇئەللىپلەر، تاكى 20-ئەسىرنىڭ باشلىرى ئىجات قىلغان موللا مۇسا سايرامىي ئۆزىنىڭ «تارىخي ئەمنىيە» (1903-يىل) ۋە «تارىخي ھەمىدىيە» (1911-يىل) ئەسەرلىرىنى يېزىشتا «تارىخي رەشىدي» ماتېرىياللىرىدىن كەڭ پايدىلانغان. شۇنى قەيت قىلىش كېرەككى، ئۆزبېكىستان، قازاقىستان، قىرغىزىستان جۇمھۇرىيەتلىرى، شۇنىڭدەك، «تارىخي رەشىدي» دا مەلۇماتلىرى بېرىلگەن باشقا مەملىكەتلەر ئۆز تارىخلىرىنى يېزىشتا «تارىخي رەشىدي» ماتېرىياللىرىدىن مەنبە سۈپىتىدە پايدىلىنىپ كەلمەكتە. شەرقشۇناسلاردىن ۋ. ۋ. بارتولد، ۋ. پ. يۇدىن، ئو. ف. ئاكىمۇشكىن، س. ك. ئىبراگىموۋ، س. م. ئابرامزىن كەبىلەر ئۆز ئەمگەكلىرىدە «تارىخي رەشىدي» ماتېرىياللىرىدىن ياخشى پايدىلانغان ۋە بۇ جەھەتتە مەلۇم تەتقىقاتلار بارلىققا كەلگەن.

ماقالىمىز ئاخىرىدا يەنە بىر يېڭىلىق، مۇھەممەت ھەيدەرنىڭ ئەسىرى- «جاھاننامە» توغرىسىدا بەزى بىر مەلۇماتلارنى كەلتۈرۈپ ئۆتمەكچىمىز. كېيىنكى پەيتلەردە ئۈرۈمچى مەتبۇئاتى مۇھەممەت ھەيدەرنىڭ پەن ئالەمى ئۈچۈن چوڭ بىر يېڭىلىق بولغان «جاھاننامە» داستانىنىڭ يەنە بىر قول يازمىسى تېپىلغانلىقىنى ئېلان قىلدى. بىرىنچى قول يازما د. روسسنىڭ مەلۇماتى بويىچە، خارتمان مەجمۇئەسىدە 1904-يىلى «جاھاننامە» نامى بىلەن جۇغراپىيەگە ئائىت شېئرىي رىسالە (تراكتات) دەپ ئېلان قىلىنغان. 1937-يىلى ئې. ز. ۋەلىدي بۇنى مىرزا ھەيدەرنىڭ ئەسىرى، ئۇ 1508-1509-يىللىرى بەدەخشاندا يېزىلغان، دەپ كۆرسەتكەن ئېدى. دوكتور شىمېل (فرانكفورت-نا-مايندىكى شەرىق ئىنستىتۇتى مۇئەللىمى)نىڭ مەلۇم قىلىشىچە، «مۇھەممەت ھەيدەر مىرزىنىڭ تۈركىي تىلىدىكى ئاياز تەخەللۇسى بىلەن يازغان «جاھاننامە» پوئېمىسى بېرلىندا)، ھازىر گامبۇرگ شەھرىنىڭ كۇتۇپخانىسىدا ساقلانماقتا.

«جاھاننامە»نىڭ قەشقەردىن تېپىلغان يېڭى قولىيازمىسى خۇش خەۋىرىنى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنالى بىرىنچى بولۇپ ئېلان قىلغان. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي ئۇنى «بۇلاق» مەجمۇئەسى بىرىنچى قېتىم تولۇق ھالدا ئېلان قىلدى. داستان 64 ماۋزۇ بويىچە 2650 مىسرا (1325 بېيىت)تىن تەشكىل تاپقان.

داستان تولىمۇ باي، مول مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئېلىپ، يۈكسەك ماھارەت بىلەن، راۋان، قىزىقارلىق يېزىلغان. بۇنىڭ بىلەن ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ يەنە بىر پارلاق سەھىپىسى ئېچىلدى. تەتقىقاتچىلار ئۈچۈن يېڭى ئىمكانىيەتلەر تۇغۇلدى.

ژۇقۇرىدا زىكىر قىلىنغانلارغا قارىماي، «تارىخي رەشىدي» شۇنىڭدەك «جاھاننامە» ۋە ئۇلارنىڭ مۇئەللىپى مۇھەممەت ھەيدەر، ئۇنىڭ ئىلمىي، بەدىئىي مىراسى تېخى يېتەرلىك ئۆگىنىلمىدى. بۇ ھەقتە ئايرىم ماقالىلاردىن تاشقىرى ئالاھىدە بىرەر تەتقىقات بارلىققا كەلمىگەن. دېمەك، ئۇلار مەخسۇس تەتقىقات ماۋزۇسى سۈپىتىدە قولغا ئېلىنمىغان.

«تارىخي رەشىدي» توغرىدىن-توغرى ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ۋەتىنى تارىخىغا، جۇغراپىيەسى، مەدەنىيىتى، ئەدەبىيات-سەنئىتى ۋە باشقا ساھالارغا بېغىشلانغان ئەسەر سۈپىتىدە ئاللىقاچان دۇنياغا داڭقى كەتكەنلىكىگە قارىماي، ئۆزىمىز ئۇ خۇسۇستا كام نەرسە بىلىشىمىز سىر ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن «تارىخي رەشىدي»نى ئۆگىنىش ۋە تونۇشتۇرۇش، ئۇنى ئەسلى ئۇيغۇر تىلى بويىچە ئېلان قىلىش، ئىلمىي تەكشۈرۈشلەر ئېلىپ بېرىش بىز ئۈچۈن مۇھىم ۋەزىپىلەردىن بىرىدۇر.

مۇھەممەد زەيدىي.

ئەجايىپ ئىمارەتلەر

ئىراننىڭ قېدىمىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى - ئىسفاھان شەھرىگە بارغان ساياھەتچىلەر يەردىكى جونبا مەسجىتىگە ھەيران قالماسلىقى ئىككى گۈمبەز .مۇنارىسى تەۋرىنىپ مۇمكىن ئەمەس. سەۋەۋى، ئۇنىڭ تۇرىدۇ. گۈمبەزلەرنىڭ قايسىدۇر بىرسىگە چىققان ئادەم ئىككىنچى گۈمبەزنى ئاسانلا تەۋرىتەلەيدۇ. ئىككى مۇنارە نۆۋەت-نۆۋەت ئېگىز-پەس جۇشۇپ تەۋرىنىدۇ. بۇنىڭ سىر-ئەسرارىنى ھازىرچە ھېچ كىم ئېنىقلىغان ئەمەس. ئۇنىڭ سىرىنى بىلىش ئۈچۈن بۇزۇپ، ئىچىنى كۆرۈش كېرەك.- دەپتۇ غەرىپ ئەللىرىدىن كەلگەن مۇتەخەسسىلەر. بۇنىڭغا ئىران ھۆكۈمىتى رۇخسەت قىلمىغان. چۈنكى، ئۇنىڭدىنمۇ باشقا ئەجايىپ-غارايىپ بىر ئىمارەتنى ئېچىپ، ئۇنى تەتقىق قىلغۇچىلار، ئاقىۋەتتە ئىمارەتنى خانىۋەيران قىلىۋەتكەن.

بۇيەردە بۇنىڭدىن 700 يىل مۇقەددەم سېلىنغان ئەجايىپ ھاممام بولغان. شۇ ھاممامنىڭ سۇيىنى قاينىتىپ، ھورىنى چىقىرىدىغان نەرسە - بىرلا جىنچىراق ئىكەن. مۇھەندىسلەر (ئىنژېنېرلار) ھاممامنىڭ قازىنىنى پارچىلاپ كورۇشۇپتۇ. ئاقىۋەتتە، سىرمۇ ئېچىلمىغان، ھاممام قايتىدىن ئىشلىمەي قويغان.

بۇ ھاممامنىڭ مېمارى سۈرىيەلىك شەيخ بەھزە دېگەن كىشى 1537-يىلى تۇغۇلغان دەيدىغان تارىخىي مەلۇمات بارغا ئوخشايدۇ. موشۇ ئەجايىپ ئىمارەتنىڭ سىرىنى ئۇ ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتكەنگە ئوخشايدۇ.

ن. دەۋىتبېك.

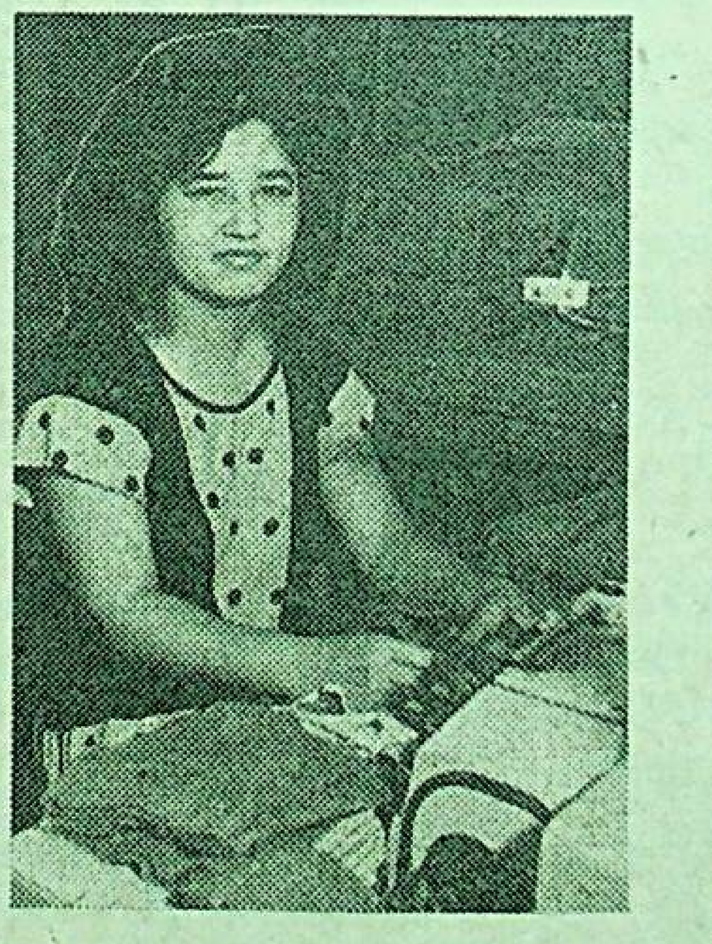

ئالمۇتا. پايتەختتىكى ترىكوتاژ ئاۋارلىرىنى ئىشلەپ چىقىرىش ۋە سېتىش بىرلەشمىسىنىڭ مەھسۇلاتلىرى جۇمھۇرىيىتىمىز خېرىدارلىرىغا ياخشى مەلۇم بولۇپلا قالماي، شۇنداقلا چەت ئەل خېرىدارلىرىمۇ چوڭ قىزىقىش بىلەن سېتىپ ئالماقتا.

سۈرەتلەردە: (سولدىن ئوڭغا) ئىشچىلار ئىنا تاراسېنكو، ناتالىيە يېسائۇلېنكو ۋە ئاننا ۋودوۋىنا. 2. تىكىنچى گۈلمىرا رەخىموۋا. 3. چوڭ كونتروليور ئاۋاسخان دازۇمېيېۋا.

خەلىق قەھرىمانى

يېشقەدەم مەتبۇئاتچى ۋە ژۇرنالىستلار ھۈسەيىن ناسىرى بىلەن مەرھۇم داۋۇت تۇرەخمەتوۋلارنىڭ خەلقىمىزنىڭ مىللىي قەھرىمانى غېنى باتۇر توغرىسىدا غۇلجا شەھرىدە نەشر قىلىنغان «كۈرەش» ژۇرنىلىنىڭ 1947—1948-يىللىق سانلىرىدا «خەلىق قەھرىمانى ئابدۇغېنى باھادىر» سەرلەۋھەلىك بىوگرافىيەلىك ئوچېركى ئېلان قىلىنغان ئىدى.

غېنى باتۇر تەۋەللۇدىنىڭ 90 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن شائىر تۇرسۇن قاھھارىي قىسمەن قىسقارتىشلار ئارقىلىق تەييارلىغان بۇ ئەسەرنى سىز گېزىتخانلارغا ھاۋالە قىلىۋاتىمىز.

غېنى 1901-يىلى 5-ماي كۈنى ئىلى ۋىلايەت قاش يېزىسىنىڭ تۇردىيۈزى مەھەللىسىدە كەمبەغەل دېخان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئاتىسى مەھەممەتباقى ئاكام ئەسلى خوتەنلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئىككىنچى بوۋىسى، مانجۇر ئىستىبدات ھاكىمىيىتىنىڭ تېرىك تاپ، مەنسەپدار، چېرىك ۋە ئۇرۇق-جەمەتلىرىنى باقتۇرۇش، ئالتىشەھەر تەرەپتە ئازاتلىق قوزغىلاڭغا قاتناشقۇچىلارنى پالاش (سۈرگۈن قىلىش) مەخسىتىدە 1760—1767-يىللىرى ئىلىغا قەشقەر، خوتەن، تۇرپانلاردىن كوچۇرۇلۇپ چىققان 8مىڭ تۈيلۈك ئۇيغۇرلارنىڭ بىرىسى ئىدى.

غېنى ئەجايىپ ئىشچان يىگىت بولۇپ ئۆستى. دادىسىنىڭ قولىنى سۈۋىتتى. كەتمەن چېپىشتا، توغان سېلىشتا، سول ئېلىشتا ھەممىنى ھەيران قالدۇرىدىغان بولدى. تۇرلۇك كۈچ سىناقلاردا، چېلىشلاردا ئۇنىڭ دېمەتلىكلىرى، بەلكى ئۆزىدىن چوڭلارمۇ تەڭ كېلەلمەيدىغان بولۇپ، ئۇنىڭ داڭقى پۈتكۈل يېزا خەلقىگە پۇر كەتتى. غېنى قالپاقنى قىرلاپ، سالماقلىق دەسسەپ ئۆيدىن چىققان چاغلىرىدا ئانىسى مايىمخان ھەدەم ئارقىسىدىن قاراپ: «خۇدا يامان تىلدىن ساقلىغىن»، دەپ قوياتتى. كۈندىن-كۈنگە ئۆرۈش-تۇرۇشلىرىدا كىشى زوقلانغىدەك ئۇسۇۋاتقان بالىسىغا كوز تېگىشتىن ئەنسىرىگەن مايىمخان ھەدەم تىل تۇمارى تىكتۇرۇپ بوينىغا ئېسىپمۇ قويدى.

مەلە جامائەتلىرى ئوتكەنكى پالۋانلارنىڭ، باتۇرلارنىڭ ھېكايىلىرىنى سوزلەشكەندە غېنىنىڭ قەددىي — قامىتى، قىلىق ھەرىكەتلىرىگە قاراپ ئۇنىڭ كەلگۈسى ئۇچۇن زور ئۈمىت بىلەن مۇھەببەت باغلاپ، تىلغا ئالماي قويماتتى.

ئېگىز بويلۇق، يوغان باش، كەڭ سوزۇق قىزىل يۈزلۈك، قوي كوزلۈك، كەۋدىلىك، سالماقلىق ھەيۋەت كورۇنۇشتىكى يىگىت-غېنى ھەقىقەتتە ئىشچان، ئەقىللىق بولۇپ ئوستى. زامانىغا، تۇرمۇشقا، خەلق زارىغا چۈشىنىدىغان، قايغۇرىدىغان، غەزەپلىنىدىغان بولدى. ئۇ ئىجتىمائىي ھاياتنىڭ ئازاپلىق، تار قوينىدا: «...خەلقنىڭ ھەممىسى دىگىدەك نېمە ئۇچۇن جۇل-جۇل كىيىملەردە، يالاڭ ئاياق، ژىرتىق چورۇقلاردا، يورۇق چۈشمەيدىغان توپە تۈگۈلۈكلۈك ئەسكى، زەي ئويلەردە بۇردا نانغا زار بولۇپ تۇرمۇش كەچۈرىدۇ، بۇ نېمىشكە شۇنداق؟!... بۇ ھوكۇمەت ئالۋاڭ-ياسىغىنىڭ، باج-سەيسەلەرنىڭ كوپ بولغانلىقىدىن، يەرنىڭ كوپىنى، ياخشىلىرىنى «ئۇلۇقلار» ئېلىۋېلىپ، كەمبەغەللەرگە نەدە ناچار يەرلەرنى قالدۇرغانلىقتىن، شەھەرلەردە بولسا، مەنسەپدارلار ئۇلارنىڭ ئۇققان، ئاغىنە- ئوتكىلىرى ياساق ئوي، چوڭ دۇكانلاردا ئولتۇرۇپ سودىنى قولغا ئېلىپ، كەمبەغەللەرگە ئوقەت قىلدۇرۇشقا ئورۇن قالمىغانلىقتىن، قىسقىسى، زادى ھوكۇمەت-

رۇپ، ھاقارەتلەپ، ياموللارغا سورەپ كېتىپ بارغانلىقىنى كورگەنلەردە ئىچى قايناپ، غەزىۋى تېشىپ، ئۇلاشقان خەلق، ئاغىنىلىرىگە قاراپ: «ئۇ لالمىلاردىن ئېمە قورقۇش، بىرسىنىڭ كىسىنى ئۇتۇپ، راسا سېلىش كېرەك!» دەتتى.

1918-يىلى كەچ كۈز مەزگىلى، مەھەممەتباقى ئاكام ئەتىگەنلىك چاي ئىچىۋاتىسىدىن كېيىن: «ئەممە بالىلىرىم، خامانغا بارايلى» دەپ ئۇرۇشىغا ھويلىدا ۋاراڭ-چۇرۇڭ چىقىپ كەتتى. ھەممە ھويلىغا ژۇگۇرۇشۇپ چىققىنىدە، بىردىن قورقۇشۇپ كەتتى.

— غېنى قايسىڭ؟

— مەن،— دەپ ھېچ بىر ئەيمەنمەستىنلا غېنى ئالدىغا چىقتى. ئۇچ چېرىك ملتىقنى تەڭلەپ تۇرۇپ، بىرى باغلاشقا كەلدى. لېكىن غېنى ئوزىنى باغلاتقىنى قويماي، «ۋاغلاپ ئېمە قىلىسەن، ئايىرىدىغان بىرنىگىز ئايرىش، جور»، دىگەن جاۋاپنى قىلدى. غېنىنىڭ پەيلىدىن قورققان چېرىكلەرنىڭ تورتى تەرەپتىن ملتىقنى تەڭلەپ ئېلىپ ماڭدى. ئاتا-ئانىلىرى غېنىنى قۇتۇلدۇرۇپ ئېلىشقا چېرىكلەرگە يالۋۇرغىنى تۇرغان ئىدى،— مۇنداق ئېپلاسلارغا يالۋۇرۇشنىڭ ئېمە ھاجىتى! مەن ئېمە قىلغاندىم، ئېمە قىلىدۇ؟ ھېچ نەرسە قىلالمايدۇ. قورقماڭلار، قايتىپ كېلىمەن،— دەپ ئەيمەنمەي ماڭدى. شۇندىمۇ ئويدىكىلەر ئاللا-چوقان، ژىغى-زارى بىلەن، ئانىسى مايىمخان ھەدەم: «ئېمە ئىشتۇر، ئېمە گەپتۇر، بالامنى ئېمە قىلار؟» دەپ، قاڭغىر قاقشاپ قالدى...

غېنىنى توققۇزتارا ياموللىنىڭ قاراڭغۇ زەي، پىشىت، بۇرگە، چۇچۇللەرگە تولغان تەڭ يامان گۇندىخانىسىغا پۇتىغا كىشەن، قولىغا كويزا سېلىپ سولايدۇ. ئۇنىڭ سوتكىسىغا يەيدىغان تامىقى ئوخۇمدەك جىگموما، بىر ھېجىر مىتاڭ، ئويدىن كەلگەن تاماقلار ئوزىگە تەگمەيدۇ. ئۇ يورۇق چۈشمەيدىغان قارا دەھشەتلىك گۇندىخاندا ئاچلىق، ئۇيقۇسىزلىق، قايغۇ-ئازاپ بىلەن كۇنسىرى- دەرمانسىزلىنىپ، غەزىۋى ياش ۋۇجۇدىغا سىغماي قالىدۇ. شۇنداق قايغۇلۇقتا ئون ئاي سوراقسىز ياتقاندىن كېيىن، ئۇنى سوراققا ئېلىپ چىقىپ:

— سەندە چاتاق ناھايتى كوپ، سەن چىقىپ كەت،— دەيدۇ.

— مېنى ئېمىشكە ئون ئاي سولىدىڭلار، مەن ئېمە قىلغان، گۇنايىم ئېمە؟

— سېنىڭ گۇنايىڭ ناھايتى كوپ، تولا سوز ئېيتما. بولمىسا، يەنە سولايمىز،— دەيدۇ دە، سولاقتىن بوشىتىدۇ.

خەلق ئوستىدىكى سانسىز ئېغىرچىلىقلارنى كورۇپ، چۇشىنىپ ۋۇجدانى ئېتىشىپ كور-

گەن غېنى بىكاردىن-بىكار ئون ئاي سولىنىپ، كورمىگەن جەبرى-جاپالارنى تارتىش بىلەن زۇلۇمغا قارشى تېخىمۇ غەزەپلەندى. چۈنكى ئۇ، ئون ئايلىق سولاق جەريانىدا قاماقتىكىلەرنىڭ ھالىنى، يامۇلنىڭ زۇلۇم ئوچىغى ئېكەنلىگىنى، دارىن، لويا، يايلارنىڭ خەلقنى يوق باھانە- بوھتانلار بىلەن سولاپ، ئوزى بىلگەنچە ئازاپلاپ، ھەتتا گۇناسىز ئولتۇرۇشلىرىگە تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشەندى. شۇنىڭ بىلەن غېنىنىڭ ھەر بىر ھەرىكىتى زۇلۇمغا ئەجەل، ھەر بىر سوزى زۇلۇمغا خەنجەر بولۇشقا باشلىدى. ئوزىنىڭ ئەتراپىغا ئىستىبدات ھاكىمىيىتىگە قارشى بولغۇچىلارنى، ھەققىي ۋىژدان ئېگىلىرى بولغان قورقماس ژۇرەك، باتۇر-نوچىلارنى توپلاشقا كىرىشتى. بۇ ۋاقىت غېنىنىڭ گاڭگۇڭ (باھادىر) ئاتىلىپ، داڭقى ئىلى ۋە خېلە يەرلەرگە يېتىپ بارغان ۋاقىت ئىدى. ئۇ قورقماتتى، ھېچ نەرسىگە بوزەك بولماتتى. ئۇنىڭ كۈچىمۇ ھادىس ئىدى. بۇنىڭ ئۇچۇن تۇۋەندىكى مىسال كۆپايە؛

بىر كۈنى غېنى توققۇزتارادا ئەجايىپ بىر كۈچ كورسىتىدۇ. دۇكان ئالدىدا پالۋانلارنىڭ سوزى چىقىپ قالىدۇ. غېنى چەمبەرچەس ئىدى. باتۇرلۇق ھەققىدە سوزلەۋاتقان قازاق ژىگىتىگە قاراپ:— موشۇ ئالا ئېتىڭنى ئاشۇ قارىياغاچ تۇۋىگە ئاپىرىپ، ئەكەلسەم قانداق قىلىسەن،— دەپ، بىر يۈز ئەللىك مېتىر چامىسىدىكى ئارىلىقنى كورسىتىدۇ. «كوتىرىپ مېڭىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئورنىدىن قىمىرلىتالمايدۇ»، دىگەن خىيالدا قازاق ژىگىتى:

— شۇ ياغاچقا ئاپىرىپ، ئەكەلسەڭ، ئاتنى ساڭا بەردىم. ئەگەر كوتۇرەلمىسەڭ، تورۇق ئېتىڭنى ماڭا بېرەمسەن؟— دەپ غېنىغا قول ئۇزىتىدۇ. غېنىمۇ «بولدى» دەپ قول ئېلىشىدۇ. يەڭلىرىنى تۇرۇپ بارغان بويى ئاتنى يەلكىسىگە ئېلىپ، دىك- دىك كوتۇرۇپ ماڭىدۇ. ئۇلاشقان خەلقتە قىقاس باشلىنىدۇ. غېنى پەلىگە بارغاندىن كېيىن ئارقىغا قاراپ: «مانا، مونۇ ساڭا «سىيلاۋ» دەپ، يەنە 100 مېتىر نېرى ئاپىرىپ، ئاندىن قايتۇرۇپ كېلىدۇدە، ئاتنى لىككىدە يەرگە قويىدۇ. خەلق چۇقنى يەنە كۆچىيىدۇ.

ئالا ئات ناھايتى ياخشى ئات ئىدى. ئاتتىن ئايرىلىشقا كوزى قىيمىغان قازاق ژىگىتى ئاتنى سېتىپ بېرىشنى سورايدۇ. خەلقلەرنىڭ ھەۋەسلىرى بىلەن ئات 45 تەڭگىگە باھالىنىپ، ئوز ئېگىسىگە قايتۇرىلىدۇ.

غېنى باتۇرنىڭ مۇنداق ھەرىكەتلىرىدىن بىر توم كىتاپ يازىتىش مۇمكىن. غېنى مانا شۇنداق كۈچلۈك ئىدى.

شۇنىڭ ئۇچۇن زۇلۇمغا قارشىلار، بوزەك تاپىدىغانلارغا ئوچلەر، جازانخورلارنى جايلاشقا تۇرغانلار، نوچىلار، گاڭگۇڭلار ساپ غېنى ئەتراپىغا ئولىشاتتى. غېنى ئۇلار بىلەن بىرلىكتە ھەر يەردە زالىم ھوكۇمەتنىڭ سىرىنى-ئوساللىغىنى پاش قىلىپ، يايى، لوزۇڭ ئوخشاش زالىم يالاقچىلىرىنى ھەر يەر، ھەر دوخمۇشتا تىللاپ، ھاقارەت كوزى بىلەن قاراپ، ئورنى كەلگەندە راسا سالاتتى. ياكى زالىم، پىخسىق-قان شورىغۇچىلارنىڭ مال-مۈلكىنى ئوغۇرلاتتى. شۇنداق قىلىپ غېنى: «زالىمنى بىر قېتىم يەرگە قاراتساڭ، ئالىمنى مىڭ قېتىم كۇلدۇرگەنگە ئوخشاش. دۇشمەننىڭ بىر تال تۈكىنى ژۇلغىنىمىز ژۇلغان، قىلغىنىمىز-قىلغان بولىدۇ. ئاخىرى يەڭگىنىمىز- يەڭگەن بولىدۇ»، دىگەنگە ئوخشاش سوز ھەرىكەتلەر بىلەن زالىملارنى قاڭغىر قاخشىتىپ ژۈرىدۇ. شۇنىڭ ئۇچۇن ئومۇرلۈك ئولىسىنى زىنداندا ئوتكۈزدى.

پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستان خەلقلىرى سىياسىي، ئىجتىمائىي، ئىختىسادىي جەھەتتىن چەكسىز ئېزىلىپ، زۇلۇمغا چىداش ھالى قالمىغانلىقتىن 1931-يىلدىن باشلاپ، قۇمۇل خەلقى زالىم جىڭ ھوكۇمىتىگە قارشى ئىنقىلاپ قوزغىدى. بۇ ئۇلۇق ھەرىكەت پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستان ئېزىلگەن خەلقلىرىنىڭ ئاساسى مەخسىتى بولغانلىقتىن، تېزدىن ئوۋج ئېلىپ، پۈتكۈل ۋەتىنىمىزگە يېيىلدى. ئۇچ يىللىق قانلىق سوقۇشلاردىن كېيىن مۇستەبىت جىڭشۇرىن ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇپ، يېڭى ئولكىلىك خەلقچىل ھوكۇمەت قۇرۇلدى. ئەركىنلىك، ھۆرلۈك، مىللىي تەڭلىك ۋە تەرەققىياتقا ئاساسلانغان سىياسەتلەر ئېلان قىلىنىپ، ئىجرا قىلىنىشقا باشلىدى. سوۋېت ھوكۇمىتى بىلەن دوستلۇق يولغا قويۇلدى. خەلق «ئۇھ ... ئازات بولدۇق...» دەپ، خوشال-خورام بولۇشۇپ، بىرلىكتە مال-جېنى بىلەن تەرەققىياتقا ئوزىنى ئۇردى. نەتىجىدە، ئۇچ-تورت يىل ئىچىدىلا خەلق ئېگىلىگى ۋە سودا-تىجارەت ئىشلىرى ئەركىن داۋام قىلىپ، خەلق تۇرمۇشى ياخشىلىنىشقا باشلىدى. مەدەنىي-مائارىپ ئىشلىرى كەڭ ئېچىلىپ، ھەر مىللەتتىن ساۋاتلىقلار، زىيالىلار كوپىيىپ، ئوقۇغان كادىرلار يېتىشىپ، ئىدارە ۋە سىياسىي ئىشلارغا ئارىلىشىشقا باشلىدى.

بۇ ھال خىتاي مۇستەبىتلىرى ۋە مۇستەملىكىچىلىرى، بولۇپمۇ ئۇستىلىق بىلەن ھاكىمىيەت ئۇستىگە چىقىۋېلىپ، ۋاقىتلىق تاتلىق سوز، ئۇبدان ئىشلارنى قىلىپ، ھاكىمىيىتىنى چىڭىتىشقا كىرىشكەن شىڭشىسەينى كۈندىن-كۈنگە خوۋپ ئىچىدە قالدۇردى. شۇندىمۇ ئۇ ئوزىنىڭ چىرىك مەخسەت ۋە زەھەرلىك قەستىنى ژۇرگۈزۈش پۇرسىتى كەلدى، دەپ ئويلاپ، ئىشنى ئاستىرتىن بۇراپ، زۇلۇم ۋە ئېزىلۇق ئىشىنى قوللۇنۇشقا باشلىدى. پۈتۈن ئىش كۇنسىرى خاراپلىققا يۈز تۇتتى. شىڭشىسەي شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئابرويلۇق، ئوبۇسلۇق كىشىلىرىنى، ئولىمالىرىنى، ئوتكۇر، ئوچۇق پىكىرلىك زىيالىلىرىنى، ياشلىرىنى قاماشقا، ئولتۇرۇشكە، يوقۇتۇشقا كىرىشتى. خەلقنىڭ ئاھ-زارى يەنە كوتۇرۇلۈشكە باشلىدى.

ھەجەپ بىر زامان بولدى،
ئالەم چورگۈلەي دەيدۇ.
ژۇرەكتىكى زەرداپ سۇ،
قانغا ئورۇلەي دەيدۇ.

دېگەنگە ئوخشاش خەلق ناخشىلىرى يېزا-سەھرالاردا مۇڭلۇق جاراڭلىغىنى باشلىدى.

خەلق بىلەن تەڭ بىر نەچچە زامان خوشاللىق ناخشىسىنى ئېيتىپ، تاغنىڭ ئەركىن ئارسلانىدەك تۇرمۇش كەچۈرگەن غېنىنىڭ ھاياتى ۋە خىيالىدىمۇ تېزدىن ئوزگۇرۇش پەيدا بولدى. ئۇ ھەر قاچان: «خىتاي زومىگەرلىرىنىڭ ۋەھشىلىگىدىن قۇتۇلار كۈن بولارمۇ؟ ئەينە، قاراڭلار! خىتاي قاتىللىرى يەنە قانخورلىغىنى باشلىدى...» دەپ ژۈرگەن غېنىنىڭ ۋىژدانى ئېخىمۇ قايناپ، قەھرى ۋۇجۇدىغا سىغماي تاشقىنلىغىنى ئۇردى. ئۇ دۈبەنىڭ دەھشەتلىك زالىمسىنى جىڭ دەۋرىدىنمۇ ئاشۇرۇپ سوكۇپ، لەنەت ئوقۇپ، زۇلۇمغا قارشى ئاچچىق نەپرەت، ئوتلۇق غەزەپلەر بىلەن ھەرىكەتلەندى. ئۇ ئېپى كەلگەندە خەلققە قاراپ دادىللىق بىلەن: «ھوي، خالايىق، ئويلاڭلار! تېخى يېقىندىلا ئويلىساق بىزلەر-خىتاي قان ئىچەرلىرىگە ئوزلىرىنى ئوبدان تونۇتۇپ كەلگەن قەھرىمان بوۋىلارنىڭ ئەۋرىلىرى، سادىردەك پالۋانلارنىڭ بالىلىرى! بىزلەر شۇلاردەك قوزغۇلۇپ، خەلقىمىزنى ئازات قىلمىساق، ئۇلار گورىدە ئورە تۇرىدۇ. زۇلۇم بىلەن ئولگەن سانسىز خەلقىمىزنىڭ قىزىل تىرنىغى ياقىمىزدىن چۇشمەيدۇ!» دىگەندەك سوزلەرنى ئاشكارە سوزلەۋېرەتتى، يەنە بەزى نوچى ئاغىنىلىرىنىڭ ئورۇلىسى، ھەرىكەتلىرىنى كورسە، «ۋەھوي، كۇسىپاك، گاڭگۇلىنىڭ جاڭگودەگە قىل!»، دىگەندەك نەلەلەر بىلەن زوربە بەرەتتى، قورقماتتى.

خەلق قەھرىمانى

* * *

1936ـ يىلى 15ـ دېكابىردا غېنى غۇلجا جىڭساجۇيىگە سولىنىدۇ. بىر يىل ئېغىر سولاقتا ياتقاندىن كېيىن يەنە قۇتۇلۇپ چىقىدۇ.

1937ـ يىلى سېنتەبىردە توققۇزتارا جىڭساجۇيىگە سولىنىدۇ. بىر يىل ئېغىر سولاقتا ياتقاندىن كېيىن يەنە شۇنداق قۇتۇلۇپ چىقىدۇ.

1939ـ يىلى يانۋاردا يەنە توققۇزتارا جىڭساجۇيىگە سولىنىدۇ. بۇ نۆۋەت زەي، سېسىق، گوردەك قاراڭغۇ، ئەڭ يامان ئىپلاس زىندانغا سولايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەددى ھېساپسىز قىينايدۇ. دوزاقتەك ئازاپلىق زىندانغا بىكاردىن بىكارغا سولىنىپ، بەك قىينالغان غېنى زۇلۇمغا تاقەت قىلماي، پۇتىدىكى كىشەننى ئۈزۈپ تاشلايدۇ. گۇندىپاي ئۇنىڭدىن يوغانراق كىشەننى سالىدۇ. غەزىۋى ۋۇجۇدىغا سىغماي قالغان غېنى بۇنىمۇ گۇندىپاينىڭ كوزىچىلا پاچاقلاپ تاشلايدۇ. بۇنى كورگەن بايىقى گۇندىپاي غېنىنىڭ ھۆرپىيىشىدىن قورقۇپ، تىترىگەن بويى ئىشىكنى ئېتىدۇدە، ئاغزىغا كەلگەن تىللار بىلەن چالۋاقاپ چىقىپ كېتىپ، تېخىمۇ يوغان ئۈچىنچى كىشەننى ئېلىپ كىرىپ، ئىككى چېرىكنى ملتىق تەڭلەتكۈزۈپ تۇرۇپ سالىدۇ. ئۈستى—ئۈستىگە كەلگەن كىشەنلەرنى كورگەن غېنى: «ئەي، ئىپلاس! تاپقان چارەڭ شۇمۇ؟ بۇنى ئۈزەلمەيدۇ، دەمسەن؟» دەيدۇدە، نەپرەت كوزى بىلەن قاراپ، مىيىغىدا كۈلۈپ قويىدۇ. يۈرەكلىرى پوكۇلداپ تۇرغان گۇندىپاي چاپسانلىق بىلەن ئىشىكنى ئېتىپ چىقىپ كېتىدۇ. تۇرۇپ قوسىغى كوپكەن غېنى چىشىنى بىر غىچىرلىتىدۇدە، كىشەننى ئېلىپ جالاقىدە يەگاغا تاشلىۋېتىدۇ. يېنىدا مەھبۇسلار ھەيرانلىق ئىچىدە قېلىپ، ۋەقەنى چۈشەنگەندىن كېيىن «بەرىكاللا!» دېيىشىپ چوقان سېلىشىدۇ. ئىشىك ئالدىدا تۇرغان كوزەتچى گۇندىپايغا بېرىپ ئېيتقىچە يولدا ئىككى قېتىم پۇتلىشىپ يىقىلىدۇ. گۇندىپاي كوزەتچىنى جايىدا تۇرۇشقا بۇيرۇپ، بولغان ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى دەررۇ جۇيجاڭغا دوكلاد قىلغاندىن كېيىن، جۇيجاڭ: «ئەگەر پۇتىدىكى كىشەننى يەنە سۇندۇرۇۋەتكەن بولسا، تېخىمۇ يوغان كىشەننى سېلىپ، ئالدىمغا ئېلىپ چىق!» دەپ بۇيرۇيدۇ. لېكىن، گۇندىپاي بۇ قېتىم ناھايىتى قورققاقلىقتىن قورالىق تورت چېرىك بىلەن كىرىپ يوغان بىر كىشەننى سېلىپ، ئېلىپ چىقىدۇ. جۇيجاڭ غېنىنى ئەجايىپ قىينايدۇ. ئالتە كىشىگە باستۇرۇپ، ئۈچ قىرلىق تاياق بىلەن پۇتىغا 500نى، ئوشۇقىغا 300نى ئۇرىدۇ. پۇتلىرى قارا قان ئۇيۇپ، ئوشۇقلىرىدىن قانلار دىقىراپ چىقىدۇ. يەنە سولايدۇ، دەرت ئۈستىگە دەرت تارتقان، بارغانسىرى قىينىلىپ 18 ئاي قاراڭغۇ، دەھشەتلىك زىندانلاردا ياتقان غېنىنىڭ ۋۇجۇدى زادى تىنچ تارتماي، قايتاپ كېتىدۇ. ئۇ مەھبۇسلارنى:

— ھوي، ئاغىنىلەر! بىز نېمە قىلغانلىقىمىز ئۈچۈن سىرتنى كورمەي شۇنچە ئازاپتا ياتىمىز. بۇنىڭدىن كورە بىزنى ئىشلەتسۇن. يورۇق جاھان كورمىگىلى بولمىسا، بىزنى ئولتۇرۇۋەتسۇن، تېز ئايلى، — دەپ قوزغايدۇ. ھەممە قوشۇلىدۇ، ھەممىسى ئىشىكنىڭ تۈۋىگە توپلىنىپ ۋاقىراپ، ئىشىكنى ئۇرۇشقا باشلايدۇ. لېكىن ئىشىكنى ئېچىپ بەرمەيدۇ. ئاچچىقى كەلگەن غېنى تالقان بىلەن ئىشىكنى بىر تېپىدۇ، ئىشىك جالاقىدە ئېچىلىدۇ، جاڭجۇڭگىنى چاقىر، دەپ ۋاقىرايدۇ، جېنى چىقىپ كېتەي دەپ قالغان كوزەتچى ملتىقىنى تەڭلەپ، ئارقىسىغا شوقۇشۇپ گۇندىپاينى ۋاقىرايدۇ. گۇندىپاي يېتىپ كېلەلمەي شۇ گۈزىلىپ كېلىدۇ. ئۇرغان تاكالاشلاردىن كېيىن، قېچىپ كەتمەسلىك ۋەدىسىنى ئېلىپ ئىشقا سالىدۇ.

غېنى بىر قانچە مەھبۇسلار لاي ئېتىپ ئۇرغانلىدۇ، شەنجاڭ، جۇيجاڭلار كېلىپ قالىدۇ. قاتتىق سوقۇپ بىلەلار ئاشنجاڭ مەھبۇسلار ئىچىدىكى ئېگىز، گەۋدىلىك غېنىنى باشتىن ئاياغ كوزدىن كەچۈرۇپ، جۇيجاڭغا ئىمىندۇرۇپ بىر ئىمىلىنى دەپ پىچىرلاپ، غېنىغا قاراپ:

— سەن پۇتۇڭدىكى كىشەننى كوز ئالدىمىزدا سۇندۇرساڭ، سولاقتىن بوشىتىمىز، — دەيدۇ. غېنى بوشۇتۇش ۋەدىسىنى تەكرار ئالغاندىن كېيىن كىشەنگە ئۆزىنىڭ سالمىقىنى سېلىپ تۇرۇپ ئۇستىلىق بىلەن ئالدىدىكى لايغا قارغىپ چۈشۈدۇدە، كىشەننى ئۈزۈپ تاشلايدۇ، سولاقتىن بوشىنىدۇ.

1940ـ يىلى يانۋاردا ئۇ توققۇزتارا شەن يامۇلىغا سولىنىدۇ. غېنىغا ھېچ بىر كىشەن توشتالمىغان زالىملار بۇ قېتىم ئۇنىڭغا خاس ئالاھىدە كىشەن ياستىپ سالىدۇ. بۇ كىشەن «غېنى كىشىنى» دەپ ئاتىلىدۇ. غېنى خەلق ئارىسىدا مەشھۇر بولغان شۇنداق كىشەن بىلەن بىر يىل قىينىلىپ، ئازاپلىنىپ ياتقاندىن كېيىن قۇتۇلۇپ چىقىدۇ.

1941ـ يىلى مارت ئايلىرىدا غۇلجا جىڭسا جۇيغا سولىنىدۇ. بۇ نۆۋەت سولاقتا 12 كۈن ياتقان بولسىمۇ، بۇرۇنقىلاردىن نەچچە ھەسسە ئېشىپ چۈشىدىغان ئەجايىپ دەھشەتلىك ئازاپلارنى تارتىدۇ؛ ھەر بىر پۇتىغا 1500دىن 3000نى ئۇرىدۇ. سىم ئورىغان قامچا بىلەن دولىسىغا 500نى ئۇرىدۇ. ئوشۇغى چىقىلىپ، پۇتى تىزىغىچە ئىشىپ كېتىدۇ. دۇمبىسىدىن ساغرىسىغىچە قارا قان ئۇيۇپ كېتىدۇ. شۇنداق قاتتىق ئازاپلانغان غېنى پۇتىنى تۇڭدىكى سۈيدۈككە چىلاپ، كىچىك بالىنىڭ سۈيدۈگىنى ئىچىپ بىر ئاز ياخشىلىنىدۇ. سولىنىشىنىڭ 10ـ كۈنى غېنىنى سوراققا ئېلىپ چىقىپ؛ «ئۈچ كۈنلۈك قىيناشقا چىدىساڭ، كۈندۈزى ئاتلىق كېلىپ، بازاردىكى دۇكانلاردىن نېمىنى ئېلىپ كەتسەڭ، سوزىمىز يوق» دەپ، ئىككى كېچە—كۈندۈز ئادەم بالىسى چىداپ بولالمايدىغان دەھشەتلىك زۇلۇم بىلەن ئازاپلايدۇ. قىيناشنىڭ 3ـ كۈنى غېنى سوراقخانىدا تۇرغان ملتىق تەرەپكە شىپقاپ: «ئەگەر يەنە قىينايدىغان بولسا، ملتىق بىلەن بىر— ئىككىسىنى ئولتۇرەي، ئاندىن نېمە بولسا، شۇنى كورەي»، دېگەن خىيالغا كېلىدۇ. لېكىن، ختايلار نېمە سەۋەپتىندۇر؛ «سەن ئاقلاندىڭ» دېگەن سوز بىلەن بوشىتىدۇ.

1942ـ يىلى سېنتەبىر ئايلىرىدا غېنى توققۇزتارا شەن يامۇلىغا يەنە سولىنىدۇ. مىڭ بىر مەشەققەت، جەبرى—جاپالار بىلەن ئازاپ تارتىپ، 8 ئاي ياتقاندىن كېيىن بىگۇنا ياتقۇزۇشنى ۋىجدانى كوتەرمىگەن غېنى يولدىشى نۇراخۇن قازاق بىلەن قېچىشقا ۋەدىلىشىدۇ. ئەل ياتقاندىن كېيىن پۇتلىرىدىكى كىشەنلەرنى سۇندۇرۇپ، ئىشىك تۈۋىدە قىيشىيىپ ئۇخلاپ قالغان ئۇلەرمەن كوزەتچىگە «تېچ يېتىڭلار!» دەپ قويۇپ، چىقىپ كېتىدۇ. بىر ئايچە دەريا ئىچىدىكى ئارالاردا، جاڭگاللاردا كۈن كەچۈرىدۇ.

زالىم ختايلارنىڭ يالاقچىسى داۋۇر، ھاشىم توكۇر دېگەنلەر غېنىنى جاڭگال ئىچىدە زۇرلەنلىكنى ئۇقۇپ، يېتىپ كېلىدۇ. تۈلكىلىكلەر ئىشلىتىپ، غېنىلارغا ئىچ ئاغرىتقان بولۇپ، ئۇرۇمچىگە قېچىش مەسلىھەتى بىلەن غېنى، نۇراخۇنغا قوشۇلىدۇ. تورتى ئۇرۇمچىگە يول سالىدۇ. شىخونىڭ ئايىغىدىكى جوجەنلۇ دېگەن يەرگە بارغاندا داۋۇر، ھاشىم توكۇرلار بىر ختاينىڭ ئويىگە كىرىپ، تورت يامبۇ، بەش سەرچە ئالتۇن ئوغۇرلاپ چىقىدۇ. ئۇرۇمچىگە بېرىپ بولۇشمەكچى بولىدۇ، ئۇرۇمچىگە بارغاندىن كېيىن داۋۇر، ھاشىم توكۇرلار تورت يامبۇ، بەش سەرچە ئالتۇننى كوتۇرۇپ گوڭئەنجۇيىگە بېرىپ: «ئىلىدىن قاچقان، جوجەنلۇدا مانا شۇ ئالتۇن—كۈمۈچنى ئوغۇرلىغان غېنى بىلەن نۇراخۇننى ناھايىتى ئۇستۇلۇق بىلەن تۇتۇپ كەلدۇق» دەپ، غېنىلارنى تۇتۇپ بېرىشكە ئالغان تاپشۇرىغىنى سادىقلىق بىلەن ئورۇندىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ماختىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن غېنى، نۇراخۇنلار ئۇرۇمچى شەلىك جۇيىگە سولىنىدۇ. داۋۇر، ھاشىم توكۇرلار غۇلجىغا قايتىپ كېلىپ، ئىشىدىن توققۇزتارا جۇيجاڭ شەنجىڭغا دوكلاد بەرگەندىن كېيىن شىپولۇق، لوزۇڭلۇق مەنسەپلىرىگە ئېرىشىدۇ.

ئىشىنىڭ چوڭغا ئايلانغانلىقىنى بىلگەن ۋە داۋۇر، ھاشىم توكۇرلارنىڭ قاراپ تۇرۇپ، ھېيلە—تۆھمەتلەر بىلەن قىلغان دەرت—ئەلەملىرىگە چىدىمىغان غېنى، نۇراخۇنلار سولىنىپ 12 كۈن ياتقاندىن كېيىن پۇتلىرىدىكى كىشەنلەرنى چېقىپ، تامنى تېشىپ قاچىدۇ. سالجىدىن ئوتكەندە پۇتلىرى تېشىلىپ، مېڭىشقا ھالى قالمايدۇ. شۇ ئارىلىقتا ئىككى ئات قوشقان ھارۋۇ بىلەن بىر ختاي يېتىپ كېلىدۇ. ھارۋۇسىغا چۈشۈپ ئېلىشنى سورايدۇ. لېكىن ختاي ئۇلارنىڭ مىڭ يالۋۇرغىنىغا قارىماي تىللايدۇ. ئۇلار: «بىزنى شۇنداق كۈن، سەرسانچىلىققا سالغان ساڭا ئوخشاش ختايلار ئەمەسمۇ» دەيدۇدە، كاللىسىغا بىر قويۇپ، ئولتۇرۇپ، ئىككى ئاتنى ئىككىسى مىنىپ يولغا راۋان بولىدۇ. يەنسىخەيگە كېلىپ، بىر قازاقنىڭ ئويىگە چۈشۈپ تاماق يەپ ئولتۇرغانلىرىدا ئارقىسىدىن قوغلاپ كېلىۋاتقان چېرىكلەر قورشاۋالىدۇ. ئۇتۇشقا كىرگەنلىرىدە بوي بەرمەي سوقۇشىدۇ. چېرىكلەرنىڭ بىر قانچىسىنى ئۇرۇپ، يىقىتىپ تاشلايدۇ. ئەتىگەندىن تارتىپ چۈشكىچە ئېلىشىپ، ساق تۇتۇپ كېتىشكە كوزى يەتمىگەن چېرىكلەر ئاخىرى غېنىنى ئاتىدۇ. ئوق سول يامپىسىغا تېگىدۇ. شۇنىڭدىمۇ چېرىكلەرگە بوي بەرمەي، يەنە بىر قانچىسىنى دومۇلتىدۇ. ئاخىرى قانسىراپ دەرمانى كەتكەندىن كېيىن يىقىلىدۇ. مانا شۇ ۋاقىتتا چېرىكلەر تېخىمۇ ئەدەپ، تاياق—توقماق، ملتىق پاينەكلىرى بىلەن ھارغىچە ئۇرۇپ، باش، كوزلىرىنى يېرىپ، ئىششىتىپ، بىھوش قىلىپ تاشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇلارنىڭ پۇتلىرىغا كىشەن سېلىپ، قوللىرىنى باغلاپ يەنسىخەيدە ئىككى كۈن سولىغاندىن كېيىن، كېچىسى ئەسكى يوتقانلارغا يوگەپ، ھارۋۇ بىلەن ساۋەنگە ئاپىرىپ ئىككىسىنى ئويگە سولايدۇ.

ساۋەن سولاقخانىسىدا 9 كۈن ياتقاندىن كېيىن، كىسەك تامنىڭ ئارىلىقىنى چىغ بىلەن تېشىپ، يولدىشى نۇراخۇن بىلەن قېچىشقا مەسلىھەت قىلىشىدۇ. ئەل ياتقاندىن كېيىن ھەر ئىككىسى تام تېشىشقا باشلايدۇ. لېكىن غېنى بالدۇر تېشىپ چىقىپ يولدىشىغا ياردەملىشىپ، ئۇنى توشۇكتىن تارتىپ ئېلىپ كىشەن بىلەن قاچىدۇ. (شاراقلىمىسۇن ئۈچۈن كىشەنلەرگە لاتا ئوراپ ئالغان.) بىر قوملۇق ئىچىدىكى سۇ بويىغا بېرىپ، جىگدە ياغىچى بىلەن كىشەنلەرنى سۇندۇرۇپ تاشلاپ، ساندوخوزىغا بارىدۇ. ئۇ يەردىن ئاز—ماز ئوزۇق ئېلىپ، كۈيتۇڭغا كېلىدۇ. ئۇ يەردە ئىلى ھارۋۇكەشلىرى كوپ بولغاچقا، ئوزى ئېھتىيات بىلەن بىر يەرگە يوشۇرۇنۇپ ياتىدۇ. نۇراخۇن بېرىپ ھارۋۇكەشلەردىن ئات، سەرەڭگە سوراپ كېلىدۇ. شۇ كۈنى بىر موڭغۇل تونۇشىنىڭ ئويىدە يېتىپ، ئەتىسى ئىككى ئات ئېلىپ مېڭىپ شىخۇغا كېلىدۇ. ئاغىنىسى باقى ئاخۇننىڭ ئويىدە ئىككى كۈن تۇرۇپ، كىيىم—كېچەكلىرىنى ئۆزگەرتىپ، يامىتىپ يولغا چىقىدۇ. باقى ئاخۇن ئۇلارغا بىردىن بوك، بىردىن پىچاق، ئاز—تولادىن پۇل تۇتۇپ، ئۇزىتىپ قويىدۇ. ئامازدىگەر ۋاقتىدا ئاللىققا كېلىپ، قومۇشلۇق ئىچىدە ياتقانلىرىدا ئىككى چېرىكنىڭ ئاتلىرىنى باغلاپ قويۇپ، بىر قارا ئويگە كىرىپ كەتكەنلىكىنى كورىدۇدە، پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، دەرھال ئۇلارنىڭ ئاتلىرىنى مىنىپ، توزلىرىنىڭ ئاتلىرىنى يېتەكلەپ يولغا راۋان بولىدۇ. تاڭ ئاتقاندا قومبۇلاققا كېلىدۇ. ئاتلىرىنى ئوتقا قويۇۋېتىپ، ئېھتىيات قىلىپ بىر كىچىك ئويدە ياتىدۇ. ئامازدىگەر بىلەن ھېلىقى ھارۋۇكەشلەرنىڭ ئۇرۇمچىگە مېڭىپ كېتىشكە بىر خۇرجۇننى ئېلىپ چىقىپ سېتىپ، تورت جىڭ موما ئېلىپ يولغا چۈشىدۇ. خۇپتەن بىلەن جىگدىن ئوتۇپ، باجاڭخودىكى تولۇش سۇلتان بوۋاينىڭ ئويىدە ئىككى كۈن تۇرىدۇ، ئاغىنىسى يۈسۈپ چولاق بىر تولۇر توغاچ، بىر قوي پىشۇرۇپ بېرىدۇ. ئاغىنىسىنىڭ شۇ يوللىقىنى ئېلىپ ماڭغان بويى كاللاس دېگەن يەرنى بېسىپ، ئاچالنىڭ يېنىدىكى ئاللىقتا تورت كۈن ياتىدۇ. ئۇ يەردىن قوزغۇلۇپ، ساتاچى دېگەن داۋاننى ئېشىپ، بىر قازاقنىڭ ئويىدە بىر كۈن ياتىدۇ. شۇ يەردىن چىققان بويى ئۇز مەلىسى بولغان قاش تۇردىيۈزىگە كېلىپ، ئۇرۇق— تۇققانلىرى بىلەن كورۇشۇپ، زىغا— زېرى قىلىشىپ ئون كۈن تۇرىدۇ.

داۋۇر، ھاشىم توكۇرلارنىڭ قىلغان ئەسكىلىكلىرىنى بېرىپ ئېيتىش كېرەك، دېگەن مەسلىھەت بويىچە غېنى، ئىلەم ھەم ئەخمەت ئاكىلىرىنى ئېلىپ، توققۇزتاراغا بارىدۇ، دەل شۇ چاغدا ئىدارە باشلىقلىرىنىڭ مەجلىسى ئۈستىگە مۈرىسىدىكى خۇرجۇنلىرى بىلەن، «ھوي، شەڭگەن، خوما؟» دەپلا كىرىپ كېلىدۇ. غېنىنى كورگەن شەڭگەن قورققاللىقىدىن، «ئا!... غېنى، خوما»، دەيدۇ. غېنى غەزەپ بىلەن داۋۇر، ھاشىم توكۇرلارنىڭ قىلغان جىنايەتلىرىنى بىرمۇ— بىر بايان قىلىپ چىقىدۇ. شۇ ئارىدا داۋۇر كىرىپ كېلىدۇ. ھوشى كېتىپ گاڭگىراپ قالغان شەڭگەن غېنىغا داۋۇرنى باغلاشقا ئەمر قىلىدۇ. غېنى كوزىگە تۇڭغۇزدەك كورۇنگەن داۋۇرنىڭ ئىككى مۈرىسىدىن تارتىپ باش ۋە تىز بىلەن بىرنىلا ئۇرۇپ يىقىتىپ باغلايدۇ. ئالغىچە ساقچىلار يېتىپ كېلىپ، مەجلىس ئورنىنى قورشاپ ئالغان چېرىكلەرنىڭ بىر قىسمى داۋۇرنى ساقچىغا «قاماققا» ئېلىپ ماڭىدۇ. شەنجاڭ تۈلكىلىك قىلىپ ھا، ھا! خو، خو!... دەپ، غېنىنى ئىدارىسىغا سولاپ، قالمىش چېرىكلەر بىلەن تۇتۇپ ئالدۇدە، پۇتىغا قوش كىشەن، قولغا كويزا، بويىنىغا تاقاق سېلىپ، نۇراخۇننىمۇ شۇ ھالدا (ئامما بىر كىشەن بىلەن) ئىككىسىنى بىر ئويگە سولايدۇ. ئۈچ كۈندىن كېيىن غېنىنى جىڭساجۇي سولاقخانىسىغا يوتكەيدۇ. سولاقخانە شۇنچە يامانكى، سېسىقچىلىق، پىشت، بۈرگە، چوڭچۇنلەرنىڭ دەردىگە ئادىمىزات چىداپ تۇرغىنى بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە جىسمانى زۇلۇم، ئاچلىق زەربىسى يەنىمۇ ئېغىر، شۇنداق ئازاپ— كۈلپەتلەرنى تارتىپ تۇرغان غېنىغا بىر قانچە ئاغىنە— تۇغقە، ئۇرۇق— تۇققانلىرىنىڭ سولانغانلىقى ئاڭلىنىدۇ. بۇ ئىش دەرت ئۈستىگە دەرت بولۇپ، سەبىر قىلىشقا تاقىتى قالمىغانلىقتىن جاڭجۇڭغا ئەرز قىلىپ: «سوراقچى سەنلەرمۇ، ياكى سەندىن باشقا سوراقچى بارمۇ؟ ئۇرۇمچىگە مەن داۋۇر، ھاشىملار باردۇق. قىلغىلىقنى قىلغانلار ئەنە شۇ ئىككىسى! مېنىڭ تۇققانلىرىم قىلغىنى يوق. ئۇلارنى نېمىشكە سولاتتىڭ؟ ئەگەر مېنىڭ سوزۇم توغرا بولمىسا، جادۇ بىلەن توغراساڭمۇ غىڭ قىلمايمەن. مېنىڭ ئاغىنە، تۇققانلىرىمنى چىقار، چىقارمىساڭ قاچىمەن!» دەيدۇ. جۇجاڭ زاڭلىق قىلغاندەك كۈلىدۇ. يەنە ئەكىرىپ سولايدۇ. ئەرۋايى ئۇركۈپ، قويقا چېچى بىر يەرگە ژىغىلغان غېنى شۇ كۈنى خۇپتەن ۋاقتىدا پۇتىدىكى كىشەنلەرنى چېقىپ، پاچاقلاپ تاشلاپ، ئىشىكنى تېپىپ سۇندۇرۇپ، قاچقان بويى، ژىراققا بارماي دەرەخنىڭ ئۈچىغا چىقىپ ئالىدۇ. چېرىكلەر قارا— قويۇق ئېتىشىپ كېتىدۇ. شەن يامۇل سولاقخانىسىدا تۇرۇپ، ملتىق ئاۋازىنى ئاڭلىغان نۇراخۇن: «قۇرۇپ كەتكۇر ختايلار، ئەندى ھەممىدىن ئايرىلدىڭمۇ، كوردىڭىزنىڭنى كورسەن!...» دەپ قويىدۇ. شۇ چاغ جۇجاڭ بارلىق چېرىكلەرنى قىيىن— قىستاققا ئالىدۇ. بۇ پۇرسەتنى غەنىمەت بىلگەن غېنى دەرەختىن چۈشۈپ، دەريا بويىدىكى جاڭگاللىققا كىرىپ كېتىدۇ. ئەتىسى ئاش ۋاقتى بىلەن كىيىم— كېچەكلىرىنى ئوراپ دەريادىن ئۈزۈپ ئوتىدۇ.

(داۋامى بار).

ئانا ۋەتەن جۇغراپىيەسىنى ئۆگىنىمىز

ئانا يۇرت ـ ئالتۇن دىيار

ئابدۇقادىر يۇنۇس

كوئېنلون بايلىقى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى يەر ئاستى، يەر ئۈستى بايلىقلارغا تولىمۇ باي. ئۇنىڭ بىپايان زېمىنىدا قىممەتلىك مانائەت خام ئەشياسى بولغان كوئېنلونمۇ خېلىلا مول ئۇچرايدۇ.

كوئېنلون تۇپرىسىمان ياكى كالتەك ھالەتتە ئۇچرايدۇ. تازا كوئېنلون ئاق رەڭدە بولىدۇ. تەركىۋىگە باشقا ماددىلار ئارىلاشقانلىرى ھەر خىل رەڭلەردىمۇ ئۇچرايدۇ. تەركىۋىگە ئورگانىك ماددىلار ئارىلاشقانلىرى بولسا، قارا رەڭدىمۇ بولىدۇ. كوئېنلون قۇرۇق ۋاقىتتا تىلغا چاپلىشىدۇ. قول بىلەن ئۇۋۇلسا، پاراشوكقا ئايلىنىدۇ. نەم ۋاقىتتا ئېلاستىكلىققا ئىگە بولۇپ، قولغا مايدەك سۈركىلىدۇ. خىتايدا كوئېنلون رودا بۇيۇملىرى ناھايىتى كەڭ تارقالغان، ئۇنىڭ تۈرلىرىمۇ كۆپ، ھازىر 20 نەچچە ئۆلكە ـ رايونلاردىن 300 نەچچە ئورۇندا كوئېنلون رودا زاپاسى تېپىلدى. ئىقتىسادىي ئۇچۇر ـ خەۋەرلىرىگە ئاساسلانغاندا مەملىكەتنىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا كوئېنلون پايدىلىق مەنبەلىرى بولسىمۇ، ئۇلاردىن ئېچىپ پايدىلىنىش شارائىتلىرى يېتەرلىك بولمىغان. ھازىر كوئېنلون بىلەن تەمىنلەش جىددىي بولۇپ، ھەر يىلى ئامېرىكا، گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىدىن 400 مىڭ توننا ئەتراپىدا كوئېنلون ئىمپورت قىلىنماقتا. بۇنىڭ ھەر توننىسىنىڭ باھاسى 1000 ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشىدۇ. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا فوسفور ساپال سانائىتىنىڭ ئېھتىياجىغا لايىقلىشىش ئۈچۈن كوئېنلون كان بايلىق مەنبەلىرىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا قانات يايدۇرۇش نۆۋەتتىكى موھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى. ھازىر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىز كوئېنلون خەلق ئارا بازارلاردا، شۇنداقلا مەملىكەتنىڭ رودا شۇئاسلىق ئىلمىدە ئورۇن جەھەتتە ئانچە ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ زاپىسى خىتاي بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

تولۇق بولمىغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا ھازىرغا قەدەر شىنجاڭدىن كوئېنلون كان نۇقتىلىرىدىن 16 ئورۇندا بارلىقى مەلۇم بولدى. رايونىمىزنىڭ كوئېنلون بايلىقى مەنبەلىرى ھاسىل بولۇش جەھەتتىن تۆرت تىپقا بۆلۈنىدۇ، 1ـ تەركىۋىدە كومۇر فورماتسىيە) بەلگىلىك قۇرۇلما بىرلىكىنىڭ بىر قۇرۇلما دەۋرلىگىدىكى ئالاھىدە باسقۇچىدا ھاسىل بولغان بىر يۈرۈش چۆكۈندىلەر فورماتسىيە دېيىلىدۇ) چۆكۈش تىپى بولغان كوئېنلون رودا ئۇيۇمى رايونىمىزدا يۇرا دەۋرىدە كومۇر ھاسىل بولغان كوئېنلونمۇ كومۇر ھاسىل بولۇشى بىلەن بىرگە قىستۇرما قاتلام ھالىتىدە بىرگە ھاسىل بولغان. كوئېنلون رايونىمىزدا بولۇپمۇ تەڭرىتاغلىرىنىڭ شىمال، جەنۇب ئېتەكلىرىدىكى تاغ ئالدى ئۇزلەڭلىكلىرى بىلەن ئىلى، تۇربان، قۇمۇل، قارا شەھەر، قوشتوغلاي قاتارلىق ئويمانلىقلارغا تارقالغان. ئاقسۇدىكى ساۋايچى كان رايونىنىڭ ئوتقا چىدامىلىق سېغىز تۇپىسى 15 قەۋەتتىن ئاشىدۇ. بۇنىڭ تەركىۋىدە كوئېنلون 85 پىرسەنتتىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ. 2ـ گرانىت پېگماتىتلىق گرانىتنىڭ يېمىرىلگەن تىپىدىكى كوئېنلون رودا ئۇيۇمى جايىغىشىنىڭ فارفور تۇپىسى موشۇ تىپقا كىرىدۇ. رايونىمىزدىمۇ موشۇ تىپتىكى رودا ئۇيۇمىدىن بەش ئورۇندا بار بولۇپ، ئاساسەن جۇڭغار ۋىلايىتىگە تارقالغان. قارامايننىڭ ئۇزاق جىلغىسىدىمۇ موشۇ تىپتىكى كوئېنلون رۇدىسى چىقىدۇ. بۇ خىل رۇدا ئۇيۇملىرى ئاساسەن گرانىت ۋە پېگماتىتلىق گرانىت كەڭ تارقالغان رايونلارغا تارقالغان. بولۇپمۇ جۇڭغار رايونىنىڭ گرانىت، پېگماتىت گرانىتلىرى ئىنتايىن ياخشى. ئۇلار ئانا جىنسنىڭ يېمىرىلىشىدىن ھاسىل بولىدىغان كوئېنلون جىنسلىرىدىن ئىبارەت. دەسلەپكى ۋە ئوتتۇرا يۇرا دەۋرلىرىدە رايونىمىزنىڭ ئىقلىمى ئىللىق، نەم، ھول-يېغىن مىقدارى كۆپ بولغاچقا، كائولىن ھاسىل بولۇش ئۈچۈن شارائىت يارىتىلغان. 3ـ چۆكمە فورماتسىيە چۆكۈندە تىپلىق كائولىن رودا ئۇيۇمى بۇ تۈردىكى رودا ئۇيۇمى كائولىن تۈردىكى مىنېراللار ياكى كائولىن رودىلىرى يۆتكىلىش، تاللىنىش ۋە كرېمنىي ئالىيۇمنىلىق كاللوئىد جىسمى يۆتكىلەلەيدىن كېيىن دەريا ساھىلى، تاغ ئارا كۆل، ئويمانلىقلىرى، سازلىق، پەس ئويمان جايلاردا توپلىنىشتىن ھاسىل بولىدۇ. بۇ تۈردىكى رودا ئۇيۇملىرىدىن بەش ئورۇندا بولۇپ، ئاساسەن ئالتاي رايونىنىڭ بۇرچىن، قابا، قوبۇقسار، كوكتوقاي قاتارلىق جايلارغا، ئۇلاردىن باشقا تۇرپان، توقسۇن، قۇمۇل ئويمانلىقلىرىغا تارقالغان. يەر قاتلاملىرىدىمۇ ئاز-تولا ئۇچرايدۇ. كائولىن ماددىلىرى ئادەتتە مېخانىكىلىق ئۆزگەرتىلىپ ئۇشۇلىنى ئاساس قىلغاچقا، رودا قاتلاملىرى كۆپىنچە قۇم جىنسى ۋە قاتلاملىق قۇم جىنسلار بىلەن بىرگە ھاسىل بولىدۇ. 4ـ خوراشقان تىپتىكى كوئېنلون رودا ئۇيۇمى، بۇ تۈردىكى رودا ئۇيۇمى كىسلاتالىق ۋولقان جىنسلىرى نەتىجە ھاسىل بولىدۇ. ئاساسەن كىسلاتالىق جىنسلار ئۇزۇن ھارارەتلىك ئىسسىق ئېرىتمىلەرنىڭ خورىتىشى (يالاپ ئۆزگەرتىشى)دىن ھاسىل بولىدۇ. كۆپىنچە پروفىلىت رودا ئۇيۇمى بىلەن بىر ئورۇندا ھاسىل بولىدۇ. بۇ خىلدىكى رودا ئۇيۇملىرى ئاساسەن شەرقىي شىمال بىلەن جىياڭشى، گۇيجۇ قاتارلىق ئۆلكىلەرگە تارقالغان. رايونىمىزدا يەنە قۇدۇق، جىمسار ۋە ئىلىنىڭ لوسىگوڭ جىلغىلىرىدىن بۇ تىپتىكى رودا ئۇيۇملىرى يەنە ئورۇندا تېپىلدى. بۇ خىل رودا ئۇيۇملىرى ۋولقان جىنسسى ستېمىلىرى ئىچىدىن چىقىدۇ. رايونىمىزدا كوئېنلوننىڭ تارقىلىشى كەڭ بولسىمۇ، لېكىن بۇ توغرىدا تېپىلمىدى. گىولوگىيەلىك قۇرۇش خىزمىتىنىڭ چوڭقۇرلىشىشىغا ئەگىشىپ تېپىلىشى مۇمكىن. تۆۋەندە كوئېنلون ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتىمىز. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان خەلق ئارادا بىر خىل يېڭى تىپتىكى ماتېرىيال قەغەز ساپال مەيدانغا كەلدى. بۇ خىل ساپال قەغەز ئاز مىقداردىكى قەغەز قويۇقلۇقى بىلەن ئاشپىشتا ۋە 70 پىرسەنتتىن ئۇقۇرى بولغان ساپال تۇپىسى ئارىلاشتۇرۇلۇشتىن ياسالغان. ئالاھىدە كاللوئىدلىق جىسىم بۇ خىل قەغەزگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان، ئامما قەغەز ئەمەس ماتېرىيالنى قەغەزگە ئوخشاش كەسكىلى، قاتلىغىلى، چاپلىغىلى بولىدىكەن، يەنە شۇنداقلا فارفورغا ئوخشاش يەڭگىل، نېپىز، سۇنمايدىغان، كويمەيدىغان ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە. ئۇنى ھەر خىل رەڭلەر بىلەن بويىغىلى ۋە ئۇنى ھەر خىل گۈل چەككىلى بولىدىكەن. ئۇنى ئامما چاپلايدىغان قەغەز قىلغاندا، تام قەغەزلىرىدە بولۇشقا ئېگىشىشلىك ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە تاشقىرى پارقىراقلىقى كۈچلۈك، سۈركىلىشكە چىدامىلىق، سۇ ۋە ئوتتىن قورقمايدىغان ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە، بۇنىڭدىن باشقا ئۇنى چوڭ تىپتىكى رەسىملەرنى سىزغىلى، كۆپ خىل نەپىس بۇيۇملارنى ياسىغىلى بولىدىكەن. بۇنىڭدىن تاشقىرى يەنە رومكا، چىنە، جاۋۇر، كوزا-كومزەك قاتارلىق كۈندىلىك بۇيۇملارنى ئىشلەشكە بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا بىر قەۋەت سىر بېرىلسە، ھەر خىل نەقىش، گۈل، سىزما ئۇسخىلارنى ئىشلىگىلى بولىدىكەن.

كائولىن گىرىم بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىشتا يۈزىگە سۈركەيدىغان بىر خىل ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات، 1984-يىلى ئاتالغىلىدە كائولىنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىستېمالى ئاران 250 توننىغا يەتكەن. ئامېرىكىدا بولسا 1665 توننىغا يەتكەن. كېيىنكى ئىستېپاقىدا 1970-يىللاردىن ئىلگىرى گىرىم سانائىتى ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن كوئېنلون ئومۇمىي ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنىڭ 0.5 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

نۆۋەتتە خىتايدىكى كائولىن سانائىتىنىڭ مۇھىم مەسىلىلىرى ئۈستىدە توختالساق، سانائەت ئاساسى ئاجىز، مەھسۇلاتى ئۆزگىچە كىشى بېشىغا تەڭ كېلىدىغان مەھسۇلات دۇنيادىكى كائولىن ئىشلەپ چىقىرىدىغان چوڭ دۆلەتلەرگە قارىغاندا ئۆزۈن، ئارقىدا، بايلىق مەنبەلىرىدىن پايدىلىنىشمۇ ئاز، پىششىقلاپ ئىشلەش ئىقتىدارى بىلەن ئۇسۇلى يېتەرسىز، بولۇپمۇ نازۇكلۇق ئاز بولۇپ يېڭى شىقلاپ ئىشلەش تېخنىكىسى قالاق. بۇ مەسىلىلەرنى ۋەزىنىسى نېتىقاندا تېخنىكا مەسىلىلىرى، خىتايدىكى كوئېنلون كانلىرىنىڭ تەرەققىياتى يۈزلىنىشى ئىلمىي باشقۇرۇش، دۇنيادىكى ئىلغار ئۇچۇر ۋە يېڭىلىقنى ئىگىلەپ، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت.

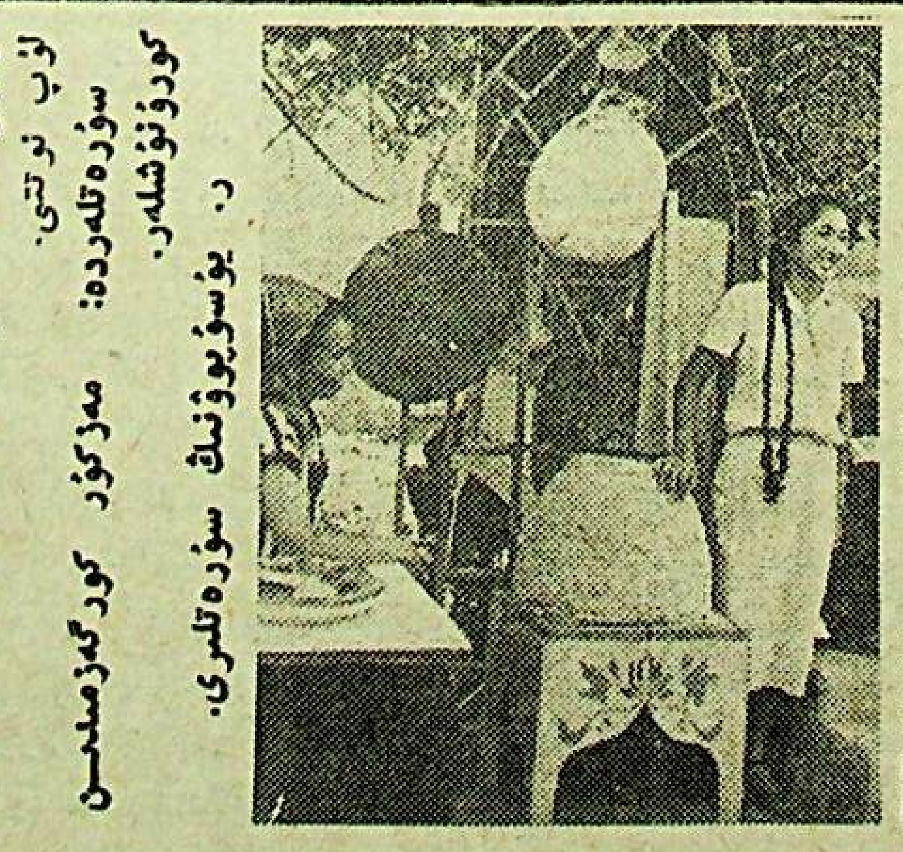

يېقىندا ياركەنت شەھىرى بىلال نازىمنىڭ يادىكارلىقىنى تەنتەنىلىك يوسۇندا ئورنىتىش مۇناسىۋىتى بىلەن تەنتەنىگە بېغىشلاپ، ئۇيغۇر مىللىي ھۈنەر-ۋەنچىلىگە، ئۆرپى- ئادەتلىرىگە ئائىت كۆرگەزمە بولۇپ ئۆتتى.

سۈرەتلەردە: مەزكۇر كۆرگەزمىدىن كۆرۈنۈشلەر.

د. يۈسۈپيۈۋنىڭ سۈرەتلىرى.

ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىدا

ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى پرېزىدىئۇمىنىڭ نۆۋەتتىكى يىغىنى بولۇپ ئۆتتى.

پرېزىدىئۇم يىغىنىدا ئىتتىپاقنىڭ پرېزىدېنتى ق. غوجامبەردىيېۋ ئىتتىپاقنىڭ ئىككى يىلدىن بېرى ئېلىپ بارغان ئىشلىرى ئۈستىدە توختالدى ۋە ئۇلاردىن كېيىن قىلىنىدىغان ئىشلار ھەم ۋەزىپىلەرنى ئالغا قويۇش ئۈچۈن ئىتتىپاقنىڭ (ئىككى يىلدا بىر ئېچىلىدىغان) قۇرۇلتايىنى چاقىرىشنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلىدى. پرېزىدىئۇم ئەزالىرى ئىتتىپاقنىڭ نۆۋەتتىكى قۇرۇلتايىنى چاقىرىش ھارپىسىدا ھازىرقى ۋەزىيەتنى تەھلىل قىلىپ، شۇنىڭدەك ئىتتىپاقنىڭ ئالدىغا قويۇلغان مەخسەتلىرى ئاساسىدا ئىككىنچى قۇرۇلتايىنى 1993-يىلى 18-دېكابىر كۈنى ئالمۇتا شەھىرىدە چاقىرىشنى بىر ئېغىزدىن قارار قىلدى.

مانا شۇ قۇرۇلتاي ئېچىلىدىغان كۈنگىچە قەدەر بولىدىغان ئارىلىقتا ئالدى بىلەن ئىتتىپاق بيۇرو ئەزالىرىنى زىممە خىزمەت تەقسىماتىنى بەلگۈلەش، ئىتتىپاقنىڭ ھەر ساھەلىرى دوكلاتىنى تۈزۈپ چىقىش، قۇرۇلتايغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەرنى ھەر بىر ناھىيەدە ياشىغۇچى ئۇيغۇرلارنىڭ ئومۇمىي سانىغا قاراپ (پروپورتسىيىنى ئاساس قىلىپ) مەدەنىيەت جەمىيەتلىرى ئارقىلىق چاقىرىش، چەت ئەل ۋە باشقا يەردىن كېلىدىغان ۋەكىللەرنىڭ تىزىمىنى ئېنىقلاش ۋە كۈتۈش مەسىلىلىرى قارالدى. ئالمۇتىدىكى يۈسۈپبەك مۇخلىسوۋنىڭ جامائەتكە تارقاتقان، شۇ جۈملىدىن ئىتتىپاققا ئەۋەتكەن رەسمىي مۇراجىئىتى پرېزىدىئۇم ئەزالىرى مۇھاكىمە قىلىپ، ئۇنىڭ شۇ مۇراجىئىتىگە جاۋابەن ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ مۇئەسسىسى بىلدۈرۈپ، خەت ئەۋەتىش تەكىتلەندى.

يىغىن قاتناشچىلىرى ئىتتىپاق ئىشىدا ئۇ نىر مەسىلىلەر بويىچە ئىتتىپاق پرېزىدېنتى ئىش پىلانىنى تۈزۈپ، ئۇ بيۇرو ئەزالىرىنىڭ مۇھاكىمىسىگە قويۇلۇش، دېگەن ئىككى پىلان ئاساسىدا ئەمەلىي ۋەزىپىلەرگە كىشىلەرنى بەلگىلەشنىڭ مۇھىملىقى تەكىتلەندى.

* * *

يېقىندا ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ يېڭى بىناغا كۆچۈپ كىرىشى مۇناسىۋىتى بىلەن [illegible]

ئۇيغۇرلارنىڭ يېڭى بىناغا كۆچۈپ كىرىشى بىلەن، [illegible] 153-ئۆي [illegible] ئىتتىپاق نامىدىن مىننەتدارلىق بىلدۈرۈدى.

ئا. قاھارىي.

ئالمۇتا شەھىرى.

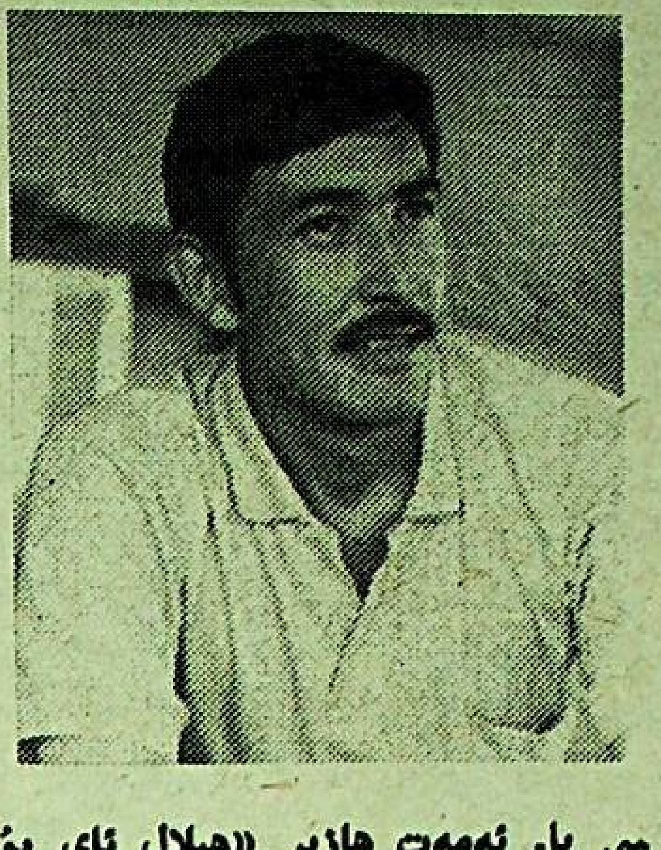

ياسىنجان ئەمەت 1965-يىلى
ئىيۇن ئېيىدا شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاپ
تونوم رايونىنىڭ ئاقسۇ ۋىلايىتى
ئۇچتۇرپان ناھىيەسى ئىماملىرىم يې-
زىسىدا دۇنياغا كەلگەن. 1983-يىلى
ئوتتۇرا مەكتەپنى، 1987-يىلى شىن
جاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى تىل-ئەدەبىيات
فاكۇلتېتىنى تاماملىغان.
ياسىنجاننىڭ 150 پارچىغا يې-
قىن شېئىر، نەسىر ۋە تەرجىمە ئەسەر
لىرى ھەر قايسى مەركىزىي گېزىت-
ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان. ئايرىم
ئەسەرلىرى خىتاي تىلىغا تەرجىمە
قىلىنىپ، بىر پارچە ئوبزورى مەم-
لىكەت بويىچە 3- دەرىجىلىك مۇكا
پاتقا ئېرىشكەن. «سىم-سىم يام-
غۇر»، «خىلۋەتتىكى ئاي جىلۋىسى»
ناملىق شېئىرلار توپلىمىنىڭ مۇئەللى-
پى يا. ئەمەت ھازىر «ھىلال ئاي پۇ
تۈكلىرى» ناملىق نەسىرلەر توپلى-
مىنى نەشرگە تەييارلىماقتا.
شۇ كۈنلەردە ياسىنجان ئەمەت
«ئاقسۇ گېزىتى»دە تەھرىر ھەم
تەرجىمان بولۇپ ئىشلىمەكتە.

لىرىكىلار

دېڭىز ناخشىسى

1

ناخشام ...
ياراتتى دېڭىز.
ئىزلىرىمدا بۇژغۇنلارنىڭ
مىسكىن كۈيلىرى.

2

ناخشام ...
كىرپىكلىرىمدىن چۈشكەن تامچىلار،
سويگۈ بەردىم تارىم لېۋىگە.
قېنىپ
چاڭقاق لەۋلىرى تارىمنىڭ
زۇمرەت ياسىدى.
دولقۇنلاپ،
ھەمراسى بولۇپ دېڭىزنىڭ.

3

لەرزان بېسىپ،
بىر ئاققۇ كېلەر پەر قېقىپ،
دولقۇنلارنىڭ خەنجىرى ئۇرۇلار
كوكسىگە،
قۇت بېرىپ.
ئاپپاق سۇتتەك لىباسى،
يەلپۇنەر.
غەمگە تولغان كوزلەرنى
ئۇپۇق تامان دېڭىز يۈزىدە
چاقنىتىپ.

4

قويۇۋېتىڭلار ئەركەمنى،
دېڭىزلارغا چۆمۈلسۇن.
ناخشا ئېيتىپ يەلكەندە،
كوك دېڭىز كوكسىدە،
ئورـزىياغا،
ئەرك ئورىغا كومۇلسۇن!

تۈن قوينىدىكى سادا

چاقماق بولۇپ چېقىلسام،
تورىلىپ يىگىدىن.
«ئىڭگە» قىلىپ،
بوۋاقنىڭ زىل ئاۋازىدا
سادالىرىم كەتتى ئۇچۇپ،
ئالەمنىڭ چەت-چەتلىرىگە ...
شات قۇچۇپ، زەڭ سالسام،
ئېگىزلىشىرىم خەۋەر بېرىپتۇ
ھاياتتىن،
شۇۋاق باسقان قەبرىلەردىن-
قەبرىلەرگە.

ئايرىلىش

قالدى قېتىپ،
نىگاھلاردىن ئوقچىغان ناداققى نۇر،
تىمتاس كۆزدىكى
ساغۇچ ئورمان ئىچىدە.
ياپراقلار مىسكىن تېۋىشتا،
لەيلەپ چۈشەر،
سۇكۇناتقا پاتقان
نۇرلۇق ئۇستۇڭگە.
قەدەملىرىڭ تەمكىن،
كەتمەكتىسەن چايقىلىپ،
يالقۇنجىغان شەپەق قەسرىگە.
ھېجراننىڭ سەلكىن ئوركىشى،
يوشۇرۇپ مېنى گۇگۇمنىڭ
پەرلەرسىمان يۇمشاق پېيىگە.
ئايرىدى بىزنى ھېجراننىڭ
چېكارىسىز مەڭگۇلۈك چولىگە.
ياش توكمە دىلدار،
سەن ئىزدىگەن يول سوزۇلغان-
سەن، مەن ھەم بوۋلار ئېيتقان
چوچەكتىكى؛
ئۇزىسىز يارقىن ئۇپۇقتا،
تۇنەيدۇ دىلدار-
چۇشتىكى ئاچچىق-چۇچۇك
كەچمىشلەر.
شاۋقۇنسىز ئورماندىكى
تەنھا كولبەمدە، بەلكىم
ئازاپىنىڭ ئاتلىق تەشۇشى.
سىر ئېيتسا غۇر-غۇر شامالغا،
ئىككى كوڭۇلگە تاشلاپ كولەڭگە.
بەلكىم،
سۇمبات ئوخچىغان،
سىرلىق كوزلىرىڭ.
ئاي شولىسىدەك تەۋرىنەر
قەلبىم دېڭىزىدا.
سۇبھى ئۇپۇقسىمان،
ئاچچىق كۇلمىگىن دىلدار.
كىرپىگىڭدىن ئوخچىغان شەبنەم،
چۇشمىسۇن بۇدەم،
لالە رەڭ مەڭزىڭ بويلاپ،
قىرمىزى لەۋلىرىڭ تامان.

ئوچى

كوزلىرىم يوتكەپ كېلىپ ئۇپۇقنى
تۇتاشتۇرار
يەرنــى،
ئاسمانىنى،
قۇياش، ئاينى ھەم،
ئاچكوز كوزلىرىم
ئوۋلاپ كېلەر، تاپماي قانائەت،
چىمەنلەردىن
بوتا كوزلۇك سەبىي كېيىكلەرنى ...

غەۋغاسىز چوقان

1

كىرپىكلىرىڭدە توكۇپ يۇلتۇزنى،
مېنى،
مىڭ نولتۇرسەن بېھوش قىلىپ.
تىنىقلىرىڭ ئىزگۇ-
كوتەرەلمەي يېرىلار قەبرىلەر...

2

لەۋلىرىڭدە كويدۇرسەن قۇياشنى.
كوكسۇڭگە پاتماس ئالەمنىڭ
ئۇ چېتىمۇ، بۇچېتىمۇ.
چۇشلىرىم سىغىنىدۇ،
سىنىڭ ئەشۇ تەبەسسۇم چېھرىڭنى.

3

ژىغاڭ -
تەكلىماكانغا تېرىدى گۇللەرنى...
مەيىن پىچىرلىدىڭ
سۇرۇپ كەتتى ئۇپۇققا،
تىنەپ ژۇرگەن
ئېغىر تەشۋىشلىرىمنى.

ئامانگۇل مامۇت 1966-يىلى 6-
نويابىردا شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاپتونوم
رايونىنىڭ ئاقسۇ ۋىلايىتىدە تۇغۇل-
غان. 1983-يىلى ئوتتۇرا مەكتەپ-
نى تۈگەتكەچ، ئۇچ يىل شىنجاڭ ئۇ
نىۋېرسىتېتىنىڭ ئۇزلۇكسىز ئوقۇ-
تۇش فاكۇلتېتىدا تەھسىل كورگەن.
ئۇ ھازىر ئاقسۇ شەھەرلىك سودا -
سانائەت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدا
رىسىدا ئىشلەيدۇ.
ئامانگۇلنىڭ ئىجادىيىتى 1984 -
يىلى «ئاقسۇ گېزىتى»دە ئېلان قى-
لىنغان «ياشلىقىمدا» ناملىق شېئىرى
بىلەن باشلانغان. ئۇ كېيىن ھېكايە
نەۋىسلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، ھازىر
غىچە ھەر قايسى گېزىت-ژۇرناللار
دا «توي سوغىسى»، «كېچىككەن
سويگۇ»، «قەبرە ئالدىدا»، «ۋىسا
لسىز تۇنلەر»، «بەيگە سوغىسى»
قاتارلىق پوۋېستلىرى، 30پارچە ھې-
كايە، 40 پارچىدىن ئوشۇق لىرىك
نەسرلىرى ئېلان قىلىنغان. «قەش-
قەر ئۇيغۇر نەشرىياتى» يېقىندا ئا
مانگۇلنىڭ (ئۇچ مۇئەللىپ بىرلىشىپ
تۈزگەن) «ھاياتتا مۇنداق خەتلەرمۇ
يېزىلغان» ھېكايىلار توپلىمىنى ئىك
كىنچى قېتىم نەشر قىلىپ، كەڭ
كىتابخانلار بىلەن يۈز كورۇشتۇردى.
ئىستىداتلىق قەلەم ساھىبەسى ئا
مانگۇل مامۇت يېقىندا «ئىككىنچى
سەھەر» ناملىق پوۋېستلار توپلىمى-
نى «شىنجاڭ ياشلار ۋە ئوسمۇرلەر
نەشرىياتىغا» تاپشۇردى.
ئامانگۇل شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاپ-
تونوم رايونى يازغۇچىلار جەمىيىتى
نىڭ ئەزاسى.

ئىككى نەسر

1 تەبىئەت- ئانام

ئاھ، تەبىئەت! سەن مېنىڭ ۋاپا-
دار ئانامسەن!
سوزۇمنى ئاڭلىغىن، ئانا. ھە-ھە،
سەن راستىنلا پۈتۈن دۇنيادىكى ۋا
پا ۋە پەزىلەت ئېگىلىرىنىڭ ئۇلگى-
سىسەن. دۇنيادا سېنىڭدەك يېقىملىق،
مېھرىۋان، باغرى كەڭ غەمگۇزار بار
مىكىن، ئاڭ؟!
سەن ھەقىقەتەنمۇ ئۇلۇقسەن، ۋا
پا ئىگىسىسەن. مەن سېنىڭ سېخىلىق
شاھىدى بولغان كەڭرى كوكسۇڭدىن
پەخىرلەنگىنىمدە، شۇنداق دېيىشكە
ھەقلىقمەنكى، سەن ۋاپادارلىق گۇل-
زارىنىڭ ھەقىقىي ئابىدىسى. مېنىڭ
سەزگۇلىرىم ، ساڭا ئاپىرىن ئەي-
لىمەكتە.
ئېھ، تەبىئەت، مېھرىۋان ئانا. قاي
غۇلۇق كېچىلەردە سەن غەمكىن ئو
لتۇرۇپ، دەرتلىرىمنى تىڭشىدىڭ.
لۇق- كىچىك تىنىپ، كوڭلۇمگە تە-
سەللى بەردىڭ. مولچاقتەك كوز ياش
لىرىمنى، ئوزەڭنىڭ كوزگە كورۇل-
مەس سېھرىلىق قوللىرىڭ بىلەن سۇ
رتتۇڭ. ۋاپاسىزلىقنىڭ رەھىمسىز ئا
زاۋىدىن بېھوش بولغان ژۇرىكىمگە سې
نىڭ بۇ چوڭقۇر مېھرىبانلىقىڭدىن تە-
سەللى تېپىپ سويۇندى. مەن يەنە
شاتلاندىم، كۈلدۈم. شاتلىقىمغا بىر-
دىن-بىر ئورتاق بولىدىغان ھەقىقىي
ۋاپادارىم- سېنىڭ يېنىڭغا باردىم.
سېنىڭ ئەينە شۇ يېقىملىق ھوسنۇڭ-
گە، نۇر بىلەن بىپايان قاراڭغۇ كې-
چىنى يورۇتۇپ تۇرغان نۇرلۇق كو
زلىرىڭگە بېقىپ، «كوردىڭمۇ، ئانا،
مەن نېمە دېگەن بەختلىك، مەن ۋ-
سال ئارزۇيۇمغا يەتتىم. ئۇزۇن يىل-
لاردىن بۇيان ئىنتىلگەن شىرىن ئار-
زۇ-ئارمانلىرىم مېنى قۇچاقلىدى...»
دەپ شۇۋرلىدىم. سەن تەبەسسۇم
بىلەن كۈلدۈڭ. سېنىڭ رىتىمدار مۇ
سىقەڭگە جىمى مەۋجۇدات ئەجايىپ
جەزبىلىك ئۇسسۇل ئوينىدى. مەن
سېنىڭدىن ھەقىقەتەنمۇ رازى بولدۇم.
چۈنكى سەن ماڭا ھەسەت قىلغۇچىلار
غا مەنسىمەسلىك نەزىرىڭ بىلەن مە
يىنگىدا سۇسلا كۈلۈپ قويدۇڭ. ما
ڭا ئوخشاش ئوز ئانىسىغا ھىرسىمەن
قىز-ئوغۇللۇرۇڭنى مەھكەم قۇچاق-
لىدىڭ. سېنىڭ ئەينە شۇنداق ۋاپا-
دارلىغىڭ ئۇچۇن سېنى ئومۇر قە-
دىرلەپ باغاشلايمەن.
ئانا، سەن پۈتكۈل ۋاپا، پەزى-
لەت گۇلزارلىغىدىكى مېھنەت ئەھلى-
نىڭ ئۇلگىسىسەن. سەن ئىنسان قەل
بىگە گوزەللىك ئاتا قىلغۇچى ئۇمۇت
يۇلتۇزىسەن... سەن گوزەللىك ئىز
دىگۇچىلەرگە غەيرەت-شىجائەت بې
غىشلايدىغان مايا كسەن! شۇڭا شائىر
لار سېنى مەدھىيلەپ قالمايدۇ!
ئەگەر ھايات يولۇمدا مىسكىن كو
ڭۇللەرنىڭ قايغۇ-شاتلىقىغا سېنىڭ-
چىلىك ئورتاقلىشالىسام، ئۇلارنىڭ
روھىي كېسەللىنى داۋالاپ ساقايتالى-
سام، مېنىڭدە يەنە نېمە ئارمان قا-
لاتتى دەيسەن!...
ئاھ، سېخى تەبىئەت- مېنىڭ ۋا-
پادار ئانام!

2. سويگۇ ئابىدىسى

جۇر ئامرىغىم، ئاپپاق قاردىن لى-
باس كىيگەن پايانسىز دالىدا سويگۇ
ئىلاھىنىڭ ئەلچىلىرى بىزنى ھېجران
ئىچىدە ئېرىشكەن ۋىسال شاتلىقىمىز
غا ئورتاقلىشىشقا چاقىرىۋاتىدۇ.
بۇ-ئاق دۇنيا. بۇ- گۇل دۇنياسى.
ھەممە ياق ئاپپاق قار لەيلىسى بې-
لەن پۇركەلگەن ئارىلاشما دۇنيا.بىز
ئۇنىڭدىن قۇياش سۇيەت پاكلىقىنى
تاپالايمىز. بۇ جىسمسىز چوقانلار
بىلەن تولغان ئاق گۇل دۇنياسىغا مۇ
بارەك قەدىمىمىزنى تەشرىپ قىلىپ،
چىغىر يوللاردا ئۇپۇقتىكى مەنزىل
ئابىدىلىرىگە چېكىلگەن گۇل نەقىش-
لىرىگە تەلپۈنگىنىمىزدە ئەتراپىمىزدىكى
تىلسىز تەبىئەت پاكلىقىنىڭ ھەقىقىي
گوزەللىكى بولۇپ قالىدۇ.
كەل قەدىرلىگىم، ئويناق قارا كو
زلىرىڭنى بۇ ئاق، قۇتلۇق، پاكلىق
دۇنياسىغا تىككىن! ئەينە، ئۇ سېنى
چىللاۋاتىدۇ. مېنى مەپتۇن قىلغان
پاكلىق دۇنياسى سېنىڭ بېغۇبار قە
لبىڭگىمۇ پاكلىق ئاتا قىلىدۇ. ئۇ گو
يا قەلبىڭدىكى بارلىق ئارزۇ-ئىستەك
لىرىڭنى سويۇملۇك ئوغلىغا قالدۇرۇ-
ۋاتقان مېھرىۋان ئانىدەك ئوز جىس
مىدىكى تەبىئىي مۇقەددەس گوزەل-
لىكىنى ساڭا تەقدىم قىلماقچى.
جۇر، سويۇملۇگۇم، ئاق لىباس
كىيىپ، مەيىن كۈلۈمسىرەۋاتقان چا
تقاللارنىڭ شاتلىقىغا جۇر بولايلى...
ئۇلار بەئەينى ئىلاھ گۇناسىنى مەغ-
پىرەت قىلغان كىشىلەردەك ئوزىنى
يېنىك ھىس قىلىۋاتىدۇ. ئۇلار سېنىڭ
تەڭداشسىز گوزەل قامىتىڭ ۋە ھو
سنۇڭنى تاماشە قىلىپ، سويگۇ دې-
ڭىزىنىڭ ساھىلى بولغان قوي كوز-
لىرىڭدىن نۇر ئېلىپ، ئوزىگە چەك-
سىز گوزەللىك ۋە پاكلىق ئابىدىسى
تاپسۇن!
ئاھ، سويۇملۇگۇم، نۇقسانسىز
ئاق شايىدەك ئاپپاق قار گويا چىراي-
لىق قىزنىڭ تۇغۇلغان كۇنىدە ئۇنى
نازۇك دىت-پاراسەت بىلەن بېزەن-
دۇرگەن ئانىلاردەك سېنىمۇ ئاق لى-
باس كىيگەن پەرىشتەگە ئايلاندۇ-
رۇپ قويغىلىۋاتىدۇ.
ئەينە، قۇندۇز چاچلىرىڭدىكى ئاق
قار ئۇچقۇنلىرى مېھرلىك يۈزلىرىڭ-
گە سايە تاشلاپ تۇرغان كىرپىكلى-
رىڭگە قونغان ئۈنچىلەر بىلەن قو-
شۇلۇپ، ئاي يۇزلۇك چېھرىڭنى تې-
خىمۇ جۇلالىق كورسىتىۋاتىدۇ.
- نېمە؟ بۇ ئاق دۇنيانى كەچ
كىرگىچە سەيلە قىلمىز دەمسىنا؟-
بولىدۇ، ئامرىغىم. بارماقلىرىڭ مۇز-
لىمىسىكەن، توڭۇپ باقاي...
- پاھ، بارماقلىرىڭ تېخىچە چوغ
ھالىتىدە تۇرۇپتىغۇ!
- بۇ راستىنلا چوغ. قوللىرىم كو
يۇشۋاتىدۇ.
ئاھ، تەبىئەت: «سېخىيلىق بىلەن
ياراتقان گوزىلىم، ساڭا ئاپىرىن. گو
زەللىك يارىلىشىدىنلا كۇشەندىسى
بىلەن تەڭ يارالغان. مېنىڭ يېنىمغا
چىق. مەن سېنى كۇشەندىلىرىڭدىن
ئاسىراپ، ئەرشىدىكى ھور-پەرىلەر
ماكانىغا ئېلىپ كېتىمەن»، دەۋاتىدۇ.
جۇر، سويۇملۇگۇم، بۇ يەردىن
كېتەيلى. مەنمۇ ساڭا جان پىدا ئەي
لەيمەن، ئەۋۇ ۋادىغا بارايلى. سوي-
گۇ لەززىتى قەلبىمنى چۇلغىۋالدى.
يۇلتۇزلار چىمىرلاپ، سېھرىلىق
نۇرلىرى بىلەن يورۇقلۇق ئاتا قىل-
غان ئاپپاق كەڭرى دالىدا مۇھەببەت
بىلەن سويۇشەيلى. سېنىڭ تال-تال
كىرپىكلىرىڭنىڭ قورشاۋىدىكى قوي
كوزلىرىڭنى يەنە بىر كورۇۋالاي!
ئەينە، قارا! ئاي يۇلتۇزلار ئۇم-
ماندىكى كىچىككىنە ئاق يەلكەندەك
ئاپپاق بولۇتنىڭ كەينىگە ئوتتى...
مېنى سويۇپ قوي! يېقىنراق كەل-
گىن. مېنىڭ قۇلاق تۇۋىڭدە ئېيتقان
سويگۇ ناخشامنى ئەتە كىمدۇر خەل
قى ئالەمگە يايمىسۇن...
سويۇملۇگۇم، يېقىنراق كەل.
مېنىڭ ئالەمچە سويگۇمگە يۇلتۇزلار،
ياق، ساڭا چەكسىز گوزەللىك، پا
كلىق ئاتا قىلغان غۇبارسىز قار-
شاھىد!...
ئۇ-سويگۇ ئابىدىسى!

مەڭگۈلۈك سىمالار

ئەل سۆيگەن ئوغلان

ھەر بىر خەلقنىڭ- مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس تارىخى قىسمەتلىرى بولغىنىدەك، تاتار خەلقىنىڭمۇ ئۇزۇن يىللىق تارىخى، ئېغىر كەچمىشلىرى بار. پادىشا روسسىيەسى دەۋرىدە تاتارلارنى 25 يىللىق ئەسكەرگە ئېلىش تۈزۈمى، پادىشا ھۆكۈمىتى ۋە كىنەزلىرىنىڭ تاتار خەلقى ئۈستىدىن يۈرگۈزگەن سىياسىي- ئىقتىسادىي زۇلۇمىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە يەتكەن بىر ۋاقىتتا پادىشا روسسىيەسى تاتارلاردىن باشقا ھېچ قانداق تۈركىي خەلقلەردىن ئەسكەر ئالماتتى. ئومۇمەن، تاتارلارغا قارىتا زۇلۇم چېكىدىن ئاشقان ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن تاتار ياشلىرى بۇ تەڭسىزلىك، مىللىي زۇلۇم تۈپەيلىدىن پادىشا ھۆكۈمرانلىقى يەتمەيدىغان يىراق ئەللەرگە قېچىپ بېرىپ، شۇ يەردىكى خەلقلەر بىلەن ياشىدى. ئۇلار ئۆز ۋەتىنى، تۇغۇلغان يۇرتلىرىنى تاشلاپ كېتىشكە مەجبۇر بولغان بىرىنچى دەۋر- 1830- يىلدىن، ئىككىنچى دەۋرى- 1851، ئۈچىنچى دەۋرى 1905- يىلدىن، تۆتىنچى دەۋرى بولسا 1914- يىلدىن 1918- يىللىرىغىچە بولدى.

تاتار خەلقى موشۇ تۆرت باسقۇچ دەۋرىدە دۇنيانىڭ تۈرلۈك- تۈرلۈك جايلىرىغا ئاسىيا ۋە قازاقستان، شەرقىي تۈركستاننىڭ (شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى) بارلىق يەرلىرىگە تارقىلىپ، ئاساسەن غۇلجا ۋە چۆچەك شەھىرى تاتارلارنىڭ ئەڭ كۆپ مەركەزلەشكەن جايى بولدى. غۇلجىدا ئۇلار يىگىرمىنچى يىللاردىن باشلاپ يېڭى مەھەللە قۇرۇپ، «نوۋىي گورد» دەپ ئاتالغان شەھەر رايونىغا توپلىشىپ ئولتۇراقلاشتى. ئۇلار شۇنداقلا ئىلى ۋىلايىتىنىڭ كۈنەس، نىلقا، توققۇزتارا، قورغاس، موڭغۇلكۈرە، تېكەس ناھىيەلىرىگىمۇ تارقىلىشىپ ئولتۇراقلاشتى.

شۇ دەۋردە تاتارلارنىڭ ھەممىسى دېگۇدەك ساۋاتلىق، ھۈنەر- تېخنىكا تىلىنى بىلگەچكە، ھەر قايسى ئۆزلىرى ماكان تۇتقان جايلاردا تۈرلۈك ھۈنەرۋەنلىك، مەدەنىي- مائارىپ ئىشلىرىغا قىزغىن ئارىلىشىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ چاغلاردا ھەممە تۈركىي تىللىق خەلقلەرنىڭ تىل يېزىقى، دىنىي ئېتىقادى بىر بولغاچقا، ئۇلار بىر- بىرلىرىنى يات كۆرمەستىن تېزلا ئارىلىشىپ، تۇققان بولۇشۇپ كەتكەن ئىدى...

ئەندى بىز سۆز قىلماقچى بولغان موشۇنداق تاتار ئائىلىلىرىنىڭ بىرى مەرغۇپ ئىسخاقوۋنىڭ ئاتا- ئانىسى ئىدى. ئۇنىڭ ئاتىسى ياش تېمىرغەلى ئىسخاقوۋ ئۆزىنىڭ ئۆمۈرلۈك يولدىشى ماھىرە خانىم بىلەن بىللە 1918- يىلى شەرقىي تۈركستاننىڭ غۇلجا شەھىرىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. 1921- يىلى ئۇلارنىڭ چوڭ ئوغلى نەسەت ئىسخاقوۋ، ئاندىن 1923- يىلى مەرغۇپ ئىسخاقوۋ دۇنياغا كەلدى.

يىگىرمىنچى يىللارنىڭ بېشىدا شىنجاڭدا «سوۋېت- شىنجاڭ سودا مەركىزى» ئېچىلغاندا، تېمىرغەلى ئىسخاقوۋ موشۇ ئورۇندا ئىشلەپ، ئۆزىنىڭ ئائىلىسىنى خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن غۇلجىدىن ئۈرۈمچى شەھىرىگە كۆچۈرۈپ كەلدى، بالىلار مەكتەپ يېشىغا يەتكەندە ئۈرۈمچى تاتار مەكتىۋىدە ئوقۇشقا باشلايدۇ. شۇنداقلا قىلىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى خاتىرجەم كېتىۋاتقان بىر ۋاقىتتا يەنى 1938- يىلى شىڭشىسەي ئۆزىنىڭ ياۋۇز ئەپتى بەشىرىسىنى ئاشكارە قىلىپ، «يوشۇرۇن تۈپىلاڭ»، «خائىن» دېگەن بەدناملارنى ئويدۇرۇپ چىقىرىپ، ئىلغار ئىدىيەدىكى جەمئىيەت ئەرباپلىرىنى ۋە زىيالىيلىرىنى كۆپلەپ تۇتقۇن قىلىدۇ. شىنجاڭدىكى ئىلغار كۈچلەرنى غالجىرانە ھۆكۈم قىلىپ، خەلقپەرۋەرلەرنى قولغا ئالىدۇ، ئۆلتۈرىدۇ. مال- مۈلۈكلىرىنى مۇسادىرە قىلىپ بۇلاپ- تالايدۇ. بۇ جەرياندا شىنجاڭ خەلقى سىياسىي ھوقۇقتىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قىلىنىپ، پاجىئەلىك ھالەت قاينىمىغا چۈشۈپ قالىدۇ.

ئەينە شۇنداق كۆپلىگەن زىيالىيلار قاتارىدا مەرغۇپنىڭ ئاتىسى تېمىرغەلى ئىسخاقوۋ قولغا ئېلىنىپ، تۈرمىگە تاشلىنىدۇ. شۇ چاغدا ئۇنىڭ موسكۋادا ئوقۇۋاتقان ئوغلى نەسەت ئىسخاقوۋنىمۇ ئوقۇشتىن توختىتىپ، ئۈرۈمچىگە ياندۇرۇپ كېلىشىدۇ. مەرغۇپنىڭ ئوقۇشىمۇ داۋاملىشالمايدۇ. بۇ ئائىلىگە موشۇنداق بىر خاتىرجەمسىزلىك، قايغۇلۇق ھالەت يېتىپ كەلدى. ئەندى بۇ بەختسىزلىكنى ئاز دېگەندەك، ئىسخاقوۋلارنىڭ ئائىلىسىنى «تۇتقۇنلار ئائىلىسى» دەپ سۈيدۈك كۈرەگە سۈرگۈن قىلىشىدۇ. بۇ يەرگە تۈرلۈك مىللەت ۋەكىللىرىدىن بەش، ئالتە يۈز ئائىلە توپلانغان ئىدى. ئەندىلا 15 ياشقا كىرگەن مەرغۇپ ئەينە شۇ سۈرگۈن قىلىنغان ئائىلەلەرنىڭ ئۆسمۈرلىرىگە دەرس بېرىپ ئوقۇتىدۇ...

دەۋرىنىڭ دەردىنى تارتقان ئىسخاقوۋلار ئائىلىسىگە 1941- يىلى غۇلجا شەھىرىگە قايتىپ كېلىشكە رۇخسەت قىلىنىدۇ. غۇلجىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مەرغۇپ 5- ئۇيغۇر مەكتىۋىدە مۇئەللىم بولۇپ ماتېماتىكىدىن دەرس بېرىدۇ. ئاندىن 1944- يىلدىن تاتار مەكتىۋىدە تارىخ پەنىدىن دەرس بېرىشكە باشلايدۇ. بۇ تاتار مەكتىۋىنىڭ بەش يۈزلىگەن ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدا ئۇيغۇر، قازاق، تۇڭگان ۋە باشقىمۇ مىللەتلەر بالىلىرىنىڭ سانى تېخىمۇ كۆپىيىدۇ. چۈنكى غۇلجا شەھىرىدە تاتار مەكتىۋى شۇ دەۋردىكى ئەڭ ياخشى، ئەڭ ئىلغار مەكتەپلەر جۈملىسىدە سانالاتتى، ھەممە كىشى بالىلىرىنى تاتار مەكتىۋىدە ئوقۇتۇشنى ئارزۇ قىلىشاتتى. شۇ چاغدىكى تۈرلۈك مىللەتلەرنىڭ ئوغۇل- قىزلىرىنى ئوقۇتۇشتا جان كۆيدۈرۈپ ئىشلىگەن مۇئەللىملەردىن زوھرە، زەينەپ، رەمزىيە غەزىزە يىلقىمباييېۋا، ئەلغىيە خامىتوۋا، خ. فەرىخە، فاتىمەلار ئوخشاش نۇرغۇنلىغان مائارىپچىلار ئەينە شۇ دەۋرىنىڭ پېشقەدەملىرى ئىدى.

مەرغۇپ بۇ مەكتەپتە بىر تەرەپتىن ئوقۇتقۇچى بولسىمۇ، يەنە بىر تەرەپتىن ئۆزىمۇ ئوقۇپ بىلىمىنى ئاشۇراتتى. ئۇ ئەدەبىياتقا بەكمۇ قىزىقاتتى...

ئەينە شۇ 1944- يىلىغا كەلگەندە گومىنداڭنىڭ زۇلۇمى ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكتىن ھەر مىللەت خەلقى بۇ زۇلۇمغا قارشى يوشۇرۇن تەشكىلاتلار قۇرۇپ پائالىيەت ئېلىپ باردى. جۈملىدىن تاتار ياشلىرىنىڭ يوشۇرۇن ئىنقىلاۋىي ھەرىكەتلىرىگە مەرغۇپ پائال قاتنىشىپ، نۇرغۇنلىغان ئىشلارنى ئىشلىدى. ئاخىرى 1944- يىلى كۈز ئايلىرىدا ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋى پارتلاپ، ھەر مىللەت ياشلىرى قاتارىدا مەرغۇپمۇ قولىغا قورال ئېلىپ ۋەتەننى قوغداشقا ئاتلاندى. بۇ جەرياندا مەرغۇپ ئىسخاقوۋ ھەقىقەتەنمۇ خەلق ئاممىسىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلاۋىنىڭ رەھبىرى كادىرلىرىنىڭ بىرى بولدى. ئۇ ئىنقىلاب باشلانغاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ تولۇپ تاشقان سىياسىي قىزغىنلىقى ۋە خەلققە بولغان مۇھەببىتى بىلەن زور ئىشلارنى ئىشلىدى. ئۇ مىللىي ئارمىيەنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ئېلىپ بارغان بىر قاتار مۇۋەپپەقىيەتلىك ئۇرۇشلىرىدا ئەجايىپ چوڭ تۆھپىلەرنى قوشتى. ئىنقىلابنىڭ ئوڭۇشلۇق رىۋاجلىنىشىدا ئاھايىتى چوڭ رول ئوينىدى.

مەرغۇپ ئۆزىنىڭ ۋەتەنگە بولغان سادالقەتلىكى، خەلققە بولغان كۆيۈنىشى بىلەن سەممىي ئىشلەپ، بۇ جەرياندا شەرقىي تۈركستان جۇمھۇرىيىتى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن «ئازادلىق»، بىرىنچى، ئىككىنچى دەرىجىلىك «ئىستىقلالىيەت ئۈچۈن» ئوردېنى ۋە «باتۇرلۇق ئۈچۈن» مېدالى بىلەن تەقدىرلەندى.

مىللىي ئارمىيە قوشۇنى خىتاي خەلق جۇمھۇرىيىتى ئازادلىق ئارمىيەسىنىڭ 5- كورپۇسىغا مەجبۇرەن ئۆزگەرتىلگەندە، بەشىنچى كورپۇسنىڭ شتاب باشلىقى بولۇپ تەيىنلەندى. 1955- يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندا شۇ يىلى جۇئېنلەينىڭ بۇيرۇقى بىلەن 31 ياشلىق مەرغۇپ ئىسخاقوۋقا گېنېرال- مايور ئۇنۋانى بېرىلدۇ.

1958- يىلى مەرغۇپ بېيجىڭدا گېنېرال شتابى ئاكادېمىيەسىدە ئوقۇپ، 1960- يىلىنىڭ ئاۋغۇست ئايلىرىدا ھەربىي ئاكادېمىيەنى تاماملىغاندىن كېيىن ئۇنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ھەربىي رايونى شتاب باشلىقىنىڭ ئورۇنباسارى قىلىپ بەلگۈلىگەن ئىدى.

مەرغۇپ ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن تۈرلۈك سىياسىي ھەرىكەتلەرنىڭ يۈرگۈزۈلۈۋاتقانلىقىنى كۆردى. بۇ «ئېچىلىپ- سايراش»، «يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش»قا ئوخشاش تۈرلۈك ھەرىكەتلەر ئىدى. ئەندىكى ھاياتنىڭ ئىستىقبالى ئانچە ياخشى بولمىغانلىقىنى سەزگەن گېنېرال مايور ئائىلىسى بىلەن شۇ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا قايتىپ كېلىپ، قازاقىستاننىڭ ئالمۇتا شەھىرىگە ئورۇنلاشتى...

مەرغۇپ ئىسخاقوۋنىڭ شىنجاڭ خەلقى ئارىسىدىكى چوڭ ئابرۇيىنى، ئۇلارنىڭ مەرغۇپقا بولغان سېغىنىشىنى مەن 1987- يىلى شىنجاڭغا بارغىنىمدا كۈنەس، توققۇزتارا قاتارلىق شەرقىي بەش ناھىيەدە بولغان چېغىمدا شۇ يەردىكى خەلقلەرنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ، خەلقنىڭ موشۇ كۈنگە قەدەر مەرغۇپنى ئۇنتۇماي، ئۇنىڭغا بولغان ئۆز مېھىر- مۇھەببەتلىرىنى ساقلاپ كېلىۋاتقانلىقىغا قايىل بولۇپ، تەسىرلەندىم. مانا شۇ يەرلەردە ئاددىي خەلقنىڭ قايسى بىلەن سۆھبەتلىشىپ قالسىڭىز، ئۇلارنىڭ ئەڭ ئالدى بىلەن سورايدىغىنى مەرغۇپ...

ئىنسان ھاياتىنىڭ ئاخىرى ئۆلۈم بىلەن ئالمىشىپ كېتىدىكەنغۇ، مانا مەرغۇپ ئىسخاقوۋنىڭ ئالەمدىن ئۆتكىنىگە بىيىل 9- ئۆكتەبىر كۈنى بىر يىل تولدى. ئۇنىڭ نامى ۋە جاپاغا چىداپ ئىشلىگەن ئىنقىلاۋىي خىزمىتى خەلق قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ. ئۇ ھەر قانداق چاغدا خەلقتىن ئايرىلمىغان، ھۆرمىتى زور، ھەقىقىي بىلىم ئېگىسى، سېخىي قەلب ئىنسان ئىدى. ئۇ گۈزەل ئەخلاق بىلەن ئاددىي- ساددە ياشاپ، كىشىلەر ئارىسىدا ياخشى تەسىرات قالدۇردى. شۇڭا خەلقىمىز ئۇنى مەڭگۈ ئەسلەيدۇ.

جەزىرە بۇرھانوۋا.

ئالمۇتا شەھىرى.

سۈرەتتە: گېنېرال مەرغۇپ ئىسخاقوۋ.

ئالمۇتا. «سالتانات» كىچىك كارخانىسى ئاساسەن ياشلارنىڭ توپلىرى، تۇغۇلغان كۈنلەرنى تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئىختىساسلاشتۇرۇلغان.

سۈرەتلەردە: 1. كىچىك كارخانىنىڭ مۇدىرى د. ئالژانوۋا بىلەن كارخانا خىزمەتچىسى ۋ. تاراسوۋا ئۆز ئارا سۆھبەتتە. 2. ئاشپەز زەيتۈنەم توختاخونوۋا. 3. نەۋەتتىكى تەنتەنىگە تەييارلىق.

م. ۋېنگلوۋسكىينىڭ سۈرەتلىرى.

بازاردىن كەلگەن بالا

(ھەجۋىيە)

شاھىدەم خوشنىسىنىڭ ئۆيىگە بوسۇغا ئاتلاپ كىرىش بىلەن ئاھ-ۋاي- قىلىپ ياتقان ھېنىپىخاننى كۆرگىنىدە ئۆزىنى ئارقىسىغا تارتىپ كەتتى.

— كەلسىلە،— دېدى ھېنىپىخان كۆزىگە لىقىقىدە ياش ئالغانچە، بوسۇغىدا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالغان شاھىدەمگە قاراپ.

— نېمە بولدۇڭ مۇنۇ خوتۇن؟— شاھىدە خوشنىسىنىڭ كۆڭلىنى كۆتەرمەكچى بولدىمۇ، ياساما تەبەسسۇم قىلىپ ئۇنىڭ قېشىغا ئولتاردى.

— نېمە بولاتتىم شاھىدەم، خۇدا مېنى ئۇردى. ھەلىمەدىن ئايرىلدىم.

— ۋاي، نېمە دەيسىزۇي؟ نېمە گەپ ئۇزى؟

— قارىمامسىز، ھەلىمە تۈنۈگۈن ئەتىگەن بازارغا چىقىپ كەتكەنچە يوق. ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى. مىلىتسىيەگىمۇ، ھېلىقى بىر يەرلىرىگىمۇ (مۇردىخانە دېمەكچى) بېرىپ، خەۋەر ئېلىپ باقتىم. نام- نىشان يوق، تاپالمىدىم.

— ۋىيەي، شۇنچىۋالا بولۇپ كەتكىچە بىر ئېغىز ھاي، دەپ قويمىغىنىڭىزنى قاراڭ، ھەي، توۋۋا!

— ئېيتسام گەپ بولامدىكىن، دېدىم،— ھېنىپىخان ئېغىر ئۇھ تارتقانچە كۆز يېشىنى سۈرتتى،— ھەممىسى شۇ ئوپقان تەككەن بازارنىڭ كاساپىتى. ۋاي، بالامەي، بالامنى ئولتۇرۇپ كەتمىگەنمىدۇ، ماشىنا چەيلەپ كەتكەنمىدۇ... قانداقمۇ قىلارمەن ئەندى...

— توۋار ساتىدىغان رۇخسەتنامىسى يوق بولسا، بەلكى بازاردىكى مىلىتسىيەلەر تۇتۇۋالغاندۇر؟— شاھىدەم خوشنىسىنى ئاۋۇتوش مەخسىتىدە ئارانلا شۇنى ئويلاپ تاپالىدى.

— ئۇلار تۇتقان بولسا، بۇ كەمگىچە قويۇۋېتەردى، خوشنا،— ھېنىپىخان يەنە ئېغلاشقا باشلىدى.

— ئوۋ- ۋاش، كىچىك بالىدەك ماچىلداۋەمىسلارا! مەن ئۆيگە چىقىپ باقاي، ئادىلە بازاردىن كەلگەن بولسا، سوراپ باقاي، دوستىغۇ، مۇمكىن بىرەر خەۋىرىنى بىلەر.

شۇنداق قىلىپ باقسىلارا! سادىغاڭ كېتەي خوشنا.

شاھىدەم خوشنىسىنىڭ قوۋەتلىشىدىن كېيىن ئۆيىگە چىقىپ كەتتى. بەختىگە قىزى يېڭىلا بازاردىن كېلىپ، قىلغان سودىسىنىڭ پۇلىنى رەتلەپ، ساناپ ئولتۇرغان ئىكەن. ئانا قىزىدىن دوستى ھەلىمەنى سورۇۋېدى، چىرايى ئۆزگۈرۈپ كەتتى.

— راستىڭنى ئېيت، جېنىم قىزىم،— دېدى شاھىدەم قىزىنىڭ چىرايىدىن ئېمىنىگىدۇر شەپىسىنى سەزگەن ھالدا،— ھېنىپىخان قىزىنىڭ دەردىدە ئوت- كاۋاپ بولۇپ ياتىدۇ.

— ئاخشام دەي دېگەندىم...،— ئادىلە يەرگە قاراپ چاينالدى،— سىلەرنى تىللاپ كېتەمدىكىن، دەپ...

— ۋاي، سادىغاڭ كېتەي، ھەلىمە ئۆزى ئامانمۇ زادى؟— ئانا تاقەتسىزلىنىپ كەتتى.

— ئامانلىقتا، ئامانغۇ...

— ئەممىسە، تىلىڭنى چاينىماي چاپسانراق ئېيت؟

— ئېيتسام دەۋاتىمەنغۇ...

ئېيتمىسىنى ئېيتسىز، ئاخىرى قىز بار گەپنى ئاشكارا قىلدى. شاھىدەم خۇددى يوقاتقان چوڭ بايلىقىنى تېپىۋالغاندەك ئالدىراپ- تېنەپ ھېنىپىخاننىڭ قېشىغا كىرىپ كەلدى.

— بىرەر خەۋىرى بارمۇ؟— ھېنىپىخان ياشلىق كۆزلىرى بىلەن شاھىدەمنىڭ يۈزىدىكى خاتىرجەملىك ئالامەتلىرىنى بايقىمىغان بولسا كېرەك، سۇسلا سورىدى.

ھاي، خوشنا،— دېدى شاھىدەم خۇشخۇيلۇق بىلەن،— قىزىڭىز ئامان بولسىلا، بولدىغۇ، ھە؟

— ۋاي، شۇنداق بولامدىغان خوشنا،— ھېنىپىخان بىردىن جانلىنىپ قالدى،— زادى تىرىكمىكەن ئۇزى؟

—تىرىك، تىرىك دەۋاتىمەنغۇ سىلىگە.

— ئۆزىگىمنى سىقماي ئېيتسىلارا، نېمە گەپكەن؟ نەدە، نېمە قىلىپ يۈرۈپتۇ؟— باياتىن ئاھ- ۋاي قىلىپ ياتقان ھېنىپىخان ئېغىسىنى تۇختىتىپ ئولتاردى.

— سىلى ئالدىن مېنىڭ سوئاللىرىمغا جاۋاپ بەرسىلە، شۇ چاغدا راستىنى ئېيتىمەن؟— دېدى شاھىدە خۇپسەنلىك بىلەن.

— سورىسىلا، ۋاي، سورىسىلا سادىغاڭ كېتەي؟

— خوش، قىزلىرى، ئېيتايلۇق، بىرسى بىلەن قېچىپ كەتسە نېمە دەيتتىلا؟

— ۋاي، كىمگە قېچىپ كېتىپتەك؟

— ئالدىن مېنىڭ سوئالىمغا جاۋاپ بەرسىلە؟ قالغىنىنى كېيىن ئاڭلايلا.

— ھە، راستلا، نېمە دەيتتىلا، دېدىڭىزما؟

— ھە، شۇنداق دېدىم.

— نېمە دەيتتىم، ئامان بولسىلا بولدى، دېدىمغۇ.

—كىمگە تەككەن بولسىمۇ مەيلىغۇ؟

— مېنى دېسە جوھىت بولسۇن، مەيلى، سادىغاڭ كېتەي.

— ئۇزى باي، ئىككى خوتۇن ئېلىپ قويغان بىرسىگە بولسىمۇ كەچۈرىسىزغۇ؟

— ھەممىسىگە رازىمەن، جېنىم خوشنا، ئامان بولسا بولغىنى.

— ئۇزىدىن ئوتتۇز ياش چوڭ بىرسىگە تەككەن بولسىچۇ؟

— رازىمەن جېنىم، رازىمەن! پەقەت بارگەپنى ئېيتسىڭىزلا بولدى.

— ئەممىسە، تىڭشاڭ، قىزىڭىز شەھەرنىڭ ئۇ چېتىدە تۇرىدىغان، ھازىر مەن دېگەندەك قوش قەۋەت ئۆيلۈك، ماشىنىلىق بىرىگە تېگىۋاپتۇ.

— شۇنداقمۇ؟— ھېنىپىخان لاسسىدە بوشىشىپ ئولتۇرۇپ قالدى، سەلدىن كېيىن بولسا:

— خوتۇن- قىزلارنىڭ بازارغا چىقىش ئەۋزاتىمىزدا بولمىغان ئىشتى... مېنىڭ بېشىمغا چۈشكەن شۇ بازاردىن كەلگەن بالا دېسىلىچۇ،— دەپ قويدى.

نەسىردىن داۋۇتوۋ.

ھېكايىنىڭ قەلەم ھەققى «يېڭى ھايات» نىڭ جەمغەرمىسىگە ئەۋەتىلىدۇ.

كورگەن بىلگەنلەردىن

— ئاداش، يېزىۋاتقان ئىلمىي ماقالەڭنىڭ مەزمۇنى نېمىدىن ئىبارەت؟

— قانداق قىلىپ خوتۇنسىز ياشاش ھەققىدە...

* * *

(ئايالىدىن تويغان ئالىمنىڭ پىكرى).

— ئاداش، ئېيتقىنا، ئادەم زاتىنى، ئاياللار توغار ئېكەن. ئەگەر شۇنداق بولسا، مايمۇنلارنى خوتۇنلار تۇققانمۇ، ياكى خوتۇنلارنى مايمۇنلار تۇققانمۇ؟

(ئادەم مايمۇندىن پەيدا بولغان، دېگەن پاراڭدىن چىققان گەپ).

— دادا، سەن تۇغۇلغاندا قىزمىدىڭ، ئوغۇلمىدىڭ؟

(بالىنىڭ سوئالى).

— ئەپەلدىمنىڭ ئېشىكى كىنودا رول ئويناپتۇ. شۇڭلىغا قارىغاندا، ئارتىست بولۇشمۇ ئاسانلا نېمە ئوخشايدۇ.

(كىنودىن قايتقانلارنىڭ مۇلاھىزىسى).

* * *

— ئەگەر ماڭا كونېتىڭنى بەرمىسەڭ، بۇلدىن كېيىن بىزنىڭ ئىشىكتىن ئۆتمە. ئىشتىمنى قويۇۋېتىمەن.

(بالىلارنىڭ گېپىدىن).

* * *

— دادا، پەن نامزاتى دېگەن نېمە؟

— چالا- پۇلا ئالىم دېگىنى.

(ئاتا- بالىنىڭ سوئال- جاۋاۋىدىن).

* * *

—پۇت- قولۇم ياخشىلاپ ئارام ئالسۇن دېسەڭ،ھاراقنى رۇۋ رىڭىڭ چىلاشقىدەك ئىچ.

ھاراقكەشنىڭ مەسلىھەتى

دادا، دادا، ئات- ئات تۇغماي، تاي تۇغىدىكەنغۇ؟

(تېلېۋىزور كۆرۈۋاتقان بالىنىڭ گېپى).

تەييارلىغان:

خەمىت ئوسمانوۋ

سەلەي چاقچاقى سەيلىدە

ئەڭ كۈچلۈك پارتىيە

مۇئەللىم سەلەينى تۇرغۇزۇپ:

— ھازىر قانداق پارتىيەلەر مەۋجۇت؟— دەپ سوراپتۇ.

— پارتىيەلەر بەك تۇرغۇنغۇ،— دېگەن جاۋاپنى بېرىپتۇ سەلەي.

— ئەشۇ پارتىيەلەرنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن كۈچلىگى قايسۇ؟

— ئوگەي ئانامنىڭ پارتىيەسىدە،— دەپتۇ سەلەي.

«كۈلەتتىممۇ؟»

سەلەي ئۇزى بەكمۇ يامان كورىدىغان بىر ئادەمنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، ھوكۇرەپ ئېغلاشقا باشلاپتۇ.

— يېقىندىلا ئاغزى- بۇرنىڭنى قان قىلىۋەتكەن دۇشمىنىڭ ئولگەنگە نېمانچىلا ئېغلايسەن؟— دەپتۇ ئوغلى ھەيران بولۇپ.

— ھەي، بالام، ھازىرقى ئىختىسادى بوھرانچىلىق ۋاقتىدا قىينىلىپ ئىشتىنىڭ ئازاۋىنى تارتىۋاتقاندا، ئۇنىڭ ھەممە تەشۋىشتىن قۇتۇلۇپ، پۇت- قولىنى سوزۇپ يېتىۋالسا، ئېغلىماستىن كۈلەيمۇ؟— دېگىدەك سەلەي.

ئابلىز روزىيېۋ.

بىر قەقە تەبەسسۇم

بىر ئاغىنەمگە

ھەي ئاغىنەم، ئاغىنەم،
كوپىنى كورگەن ئاغىنەم.
كوكەرگەننى كوچلاپ،
ۋەيران ژۇرگەن ئاغىنەم.
ھەي ئاغىنەم، ئاغىنەم،
غادىيىپ قاتقان ئاغىنەم.
پۇل — دۇنياغا بېرىلىپ،
دوستىنى ساتقان ئاغىنەم.

ھەي ئاغىنەم، ئاغىنەم،
ئېيتىپ يالغان ئاغىنەم،
ئىككى نان تاپسا بىرىنى
داپ قىپ چالغان ئاغىنەم.
ھەي ئاغىنەم، ئاغىنەم،
لىللا بولغان ئاغىنەم.
بۇرۇن كوممۇنىست، ئەندى
موللا بولغان ئاغىنەم.
ھەي ئاغىنەم، ئاغىنەم،
ھېلە تاپقان ئاغىنەم.
دۇشمەن پالتىسىغا ساپ بوپ،
دوستىنى چاپقان ئاغىنەم.

ھەي ئاغىنەم، ئاغىنەم،
ھېچ ئالدىرىماس ئاغىنەم.
سائات ئونغا چاقىرسا،
كېلىسەن كەچ ئاغىنەم.
سېنى ھەرگىز كورەرگە،
مەندە كوز يوق ئاغىنەم.
چۈنكى سەندە يە ژۈرەك،
ياكى ئۇز يوق ئاغىنەم.

مەمتىمىن ماخمۇدىي.

لاپلار

بىر كۈنى توققۇز بۇلاق كولىگە ئوۋغا بارسام، ياۋا ئودەك دېگەن سۇنىڭ يۈزىنى كىگىزدەك يېپىۋاپتۇ. مىلتىقنى ئېلىپ «پاقلا» قويۇۋېدىم، بىرەر يۈزى پوكلا چۈشتى. ئۇلارنى قولۇم يەتكىننى ئېلىپ، يەتمىگىنى سۇنىڭ ئۈستىدە قېلىپ تۇرغان بىر پەيتتە، ئودەكلەر يەنە ئۇچۇپ كېلىشكە باشلىدى. شۇ ئارىدا كاللامغا «ھەي، بارىس، كەلگەن ئامەتتىن ئايرىلما» دېگەن پىكىر كەلگەندە، ئاغامچىنىڭ بىر ئۇچىنى بېلىمغا يەنە بىر ئۇچىغا كاۋچۇك رېزىنكىنى ئۇششاق توغراپ باغلاپ سۇغا تاشلاۋەتتىم.

بىر ۋاقىتتا قارىسام بىرەر يۈز ئودەك ھېلىقى رېزىنكىلارنى ژۇتۇۋاپتۇ. «بۇنداق پۇرسەتنى قولدىن چىقىرىپ قويىدىغان بارىس يوق»— دېدىمدە ئاتقان ئودەكلەرنى خالتىغا سېلىپ، يەلكىگە ئارتقاندىن كېيىن، «ھۇشتلا» قىلىۋېدىم، ئودەكلەر «پۇرلا» قىلىپ ئاسمانغا كوتۇرۇلدى.

قارىسام، ئودەكلەر مېنى كوتەرگەلچە ئىلى دەرياسى تەرەپكە ئۇچۇۋاتىدۇ. شاپكام بىلەن ئۇرۇپ ژۇرۇپ، كوچىمىز تەرەپكە بۇراپ ئالدىم. مېنىڭ خوشنام ئودەك باقىدىغان. شۇ ئودەكلىرى باغدا دان يەۋاتقان ئىكەن. ھېلىقى مېنى ئۇچۇرۇپ كېلىۋاتقان ئودەكلەر توپ- توغرا شۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ قونسا بولامدۇ. ئۇھ، دەپ يەرگە چۈشتىمدە، ئۆيگە كىرىپ كەتتىم.

بۇ گەپلىرىمگە ئىشەنمىسەڭلار، كېلىپ كورۇڭلار، خوشنام شۇ ئودەكلەرنى تېخىچىلا يەۋاتىدۇ.

ئودەك يېگەن كالا

شوفيور بولۇپ ئىشلەۋاتقان ۋاقتىلىرىم ئېدى. بىر كۈنى چارىنغا چۈشسەم، ئاكام ئون ئودەك بالىسىنى بەردى. ئېلىپ چىقىپ داسقا سېلىپ قويدۇم.

ئۇنى كورگەن باللىرىم ئامراقلىقى كېلىپمۇ، ئەيتەۋۇر ئودەكلەرنى يەسۇن دەپ، داسقا بىر چېلەك يەمنى توكۇۋېتىپتۇ. بۇنى كورگەن ئانىسى «ئودەكلەرنى ئولتۇرۇشسەن» دەپ، باللىرىنى ھايداۋېتىپ ئۆيگە كىرىپ كېتىپتۇ. بىر پەستىن كېيىن چىقسا، داس قوپ- قۇرۇق، نە ئودەك باللىرى، نە يەم يوقمىش.

كەچتە ئىشتىن كەلسەم ئويدىكىلەر شۇ گەپلەرنى ئېيتىپ بەردى. بۇنىڭ نېمە سەۋەپتىن شۇنداق بولغانلىقىنى تەخمىن قىلىپ، ئوزەم ئىشەنگىدەك بىر دەلىل تاپالماي ئولتۇرسام، خوشنام ئومىسلى يوقلا كىرىپ كەلدى.

— نېمە بولدىڭىز، خوشنا؟— دېسەم؛

— ئادەم ئىشەنمىگىدەك ۋاقە، كالىمىزنىڭ قوسىقىدا بىر نېمىلەر غاقىلداۋاتىدۇ، قارا،— دەيدۇ.

— ۋوي، جۇر، جۇر،— دېدىمدە، ژۇگرەپ چىقىپ خوشنامنىڭ كالىسىنى ئالدىمىغا سېلىپ قوغلاشقا باشلىدىم. بىر ۋاقىتتا قارىسام، ھېلىقى ئاكام بەرگەن ئودەكنىڭ باللىرى «ۋەسالام، بارىس!» دەپ قاتارلىشىپ چىقىۋاتىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، ئودەكلەرنى ژىپىۋالدىم. كېيىن بىلسەم، خوشنامنىڭ كالىسى ھويلىمىزغا كىرىپ داستىكى ئودەك باللىرىنى يەمگە قوشۇپ يەۋەتكەن ئېكەن.

بارىس ئابدىرېموۋ.

چولجا.

ئالمۇتا ۋىلايىتى. مالىۋاي يېزىسىدىكى ئۇيغۇر ئوتتۇرا مەكتىۋىنىڭ قارىمىغىدىكى كىتاپخانا ياش ئوسمىلەرنىڭ سۆيۈملۈك جايى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ھازىر كۈتۈپخانىدا 6مىڭ دانە ھەر خىل بەدىئىي ئەسەرلەر بار.

سۈرەتتە: كىتاپخانىنىڭ باشلىقى مىرۋانەم ئىلەكوۋا ئوقۇغۇچىلار بىلەن سۆھبەتتە.

ر. يۈسۈپوۋنىڭ سۈرىتى.

يول مېڭىپ كورۇڭ...

كۆپچىلىككە مەلۇم، يېقىندىلا خالىرا ئاغرىقىغا باغلىق بازارلار يېپىلىپ، قايتىدىن ئېچىلغاندا، يەل-يېمىش كۆكتات مەھسۇلاتلىرى بىردىنلا قىممەتلەپ كەتتى. مەسىلەن، ياڭيۇ 400-500، لازا 600-800سوم، ئالما 1000-2000سوم، پىياز 400-500سوم، سامساق 800-1000 سوم، كاپۇستا 500-600سوم، سەۋزە 300-500سوم، كاۋا 300-400 سومغىچە كۆتىرىلگەن.

مانا موشۇ بىردىنلا قىممەتلەشنىڭ سىرىنى بىلمەكچى بولۇپ، بىز تېپەك يولى كوچىسى بويىدىكى مەركىزىي بازاردا قېرىنداش جۇمھۇرىيەتلەردىن كېلىپ، سودا-سېتىق قىلىۋاتقان ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىپ، سۆھبەتلەشكەن ئىدۇق:

تىمۇر شەرەپوۋ، سەمەرقەند شەھرىنىڭ تۇرغۇنى، پېنسىئونېر.

— ھەقىقەتەنمۇ خالىرا ئاغرىقىغا باغلىنىشلىق بازارلار يېپىلىپ، قايتىدىن ئېچىلغاندا، خېرىدارلار بۇرۇنقىغا قارىغاندا ئازىيىپ كەتتى. شۇنىڭغا بىنائەن كۆپ چىقىمغا ئۇچراۋاتىمىز. مەسىلەن، بۇرۇن ھەر بىر كىلوگرام مېۋىگە 20سوم تۆلىگەن بولساق، ھازىر 200سوم تۆلەۋاتىمىز. ئۆيدىن بازارغا ئەكىلىش ئۈچۈن 2مىڭ سوم تۆلىسەك، ئىجارىدا تۇرۇۋاتقان ئۆيگە كۈنىگە 3مىڭ سوم تۆلەيمىز. شۇنداقلا سودا قىلىشقا رۇخسەت قەغىزىنى ئېلىش ئۈچۈن 1700سوم تۆلەيمىز. ئەندى بازار ئىچىگە كىرگەزگىنى ئۈچۈن 500سوم، كېچىلىك كۈزەتچىگە 500سوم تۆلەيمىز. دېمەك، بىزگە پايدىدىن كۆرە چىقىم كۆپ بولۇۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن باھالارنى كۆتىرىشكە مەجبۇر بولدۇق.

— ياخشى، قىممەت ساتىدىغانلار دەيلى، مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى قانداغراق؟

— ساپاسىدا گەپ يوق. سەۋەۋى سودا قىلىشتىن بۇرۇن مەھسۇلاتلارنى ئىككى قېتىم تىببىي تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزىدۇ، ئاندىن سودا قىلىشقا رۇخسەت، دېگەن قەغەزنى بېرىدۇ.

— بىز، ھازىر سېتىۋاتقان مەھسۇلاتلىرىمىزنى خالىرا چىقماستىن بۇرۇن ئەكەلگەن ئىدۇق. بازار يېپىلغاندا قايتىپ كېتەيلى دېسەك، يول ھەققى قىممەتلەپ كەتتى. ئوشۇق ئاخچىمىزمۇ قالمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىر ئاز ئاخچا قىلايلى دەپ، موشۇ يەردىلا سودا قىلىشنى توغرا كۆردۇق. ئۆتايلىق بىلەن قولغا كەلگىنى يوق. مەھسۇلاتلىرىمىزنى تىببىي تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈشكە، بازار باشلىقى ئالىمباي شۇيكىبايېۋ يېقىندىن ياردەم قولىنى سۇندى.

راست، سەمەرقەند شەھرىدە بىز سېتىۋاتقان مەھسۇلاتلار ئەرزەن. ئەندى تاشكەنتنىڭ ئۆزىدە قىممەترەك، لېكىن ئورۇن يوق. مانا شۇنىڭ ئۈچۈن ئالمۇتىغا كېلىپ، سودا-سېتىق قىلىۋاتىمىز. ئەگەر ھەممە مۇمكىنچىلىكلەر بولغان بولسا، شۇنچە يىراق يەرلەردىن بالا-چاقىلىرىمىزنى تاشلاپ يات يۇرتلاردا مۇساپىر بولۇپ يۈرەتتۇقمۇ؟

بويا خاسانوۋ، تاجىكىستان تۇرغۇنى، پېنسىئونېر.

— ھەقىقەتەنمۇ، بىز مۇساپىرلىشىپ كەتتۇق. «ئېيتساڭ تىلىڭ كۆيىدۇ، ئېيتمىساڭ دىلىڭ»، — دېگەندەك، لېنىناباد شەھرىدىن ئالمۇتىغا كەلگىچە 50-60قا يېقىن تەكشۈرۈش ئورۇنلىرىدىن ئۆتىمىز. ئۇنىڭ ھەر بىرسىگە كام دېگەندە 30-40مىڭدىن ئاخچا تۆلەيمىز. قىسقىسى، مىڭ بىر جاپا-مەشەقەتلەر بىلەن يېتىپ كېلىمىز. شۇ كەتكەن چىقىملىرىمىزنى ئاقلايمىز دېگەن ئۈيدا مەھسۇلاتلىرىمىزنى قىممەترەك سېتىۋاتىمىز...

مابادا مېنىڭ سۆزلىرىمگە گۇمانلىنىپ، بۇ سودىگەرلەر ئاغزىغا كەلگىنىنى ئېيتىپ، دەرتمەن بولۇۋالدۇ دېسىڭىز، بىز بىلەن بىللە يول مېڭىپ كورۇڭ...

ش. ئايۇپوۋ.

ئالمۇتا شەھرى.

ئۇلار ۋە ئادەملەر

مەرپەتچى ئىقىدىسى

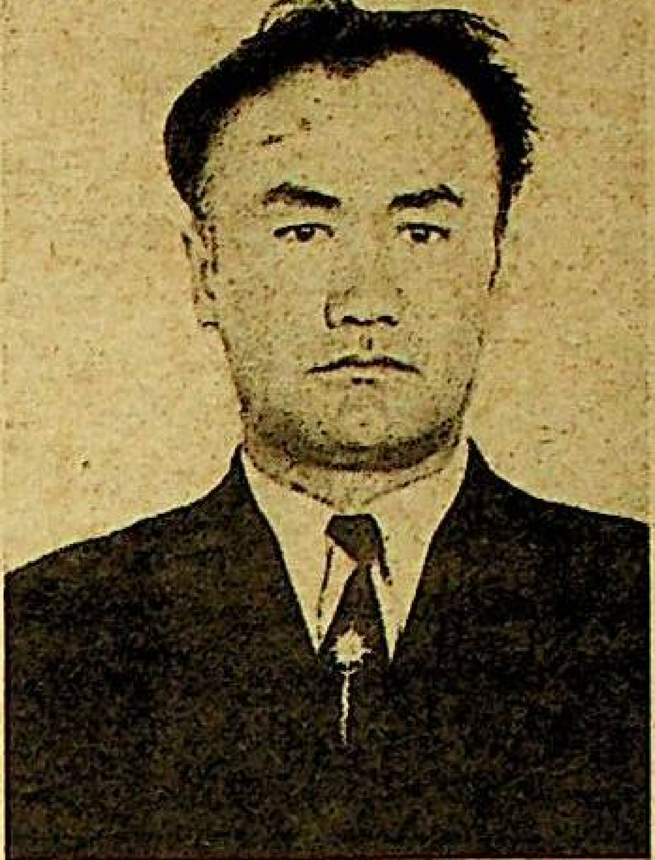

ھاياتتا ياخشى ئادەملەرگە ئارىلىشىپ ئۆتكەنگە نېمە يەتسۇن! ياخشى بىلەن يامانلىنى پەرىق ئېتىپ، ياخشى ئىشلاردىن بىرەر ئىز قالدۇرۇپ، كىچىككىنە بولسىمۇ ھۆرمەتكە ئېگە بولساڭ، ئەلنىڭ تىلىغا ئېلىنىپ ياشىساڭ نېمە ئارمان، خەلقىمىزدىكى «توشقان بولۇپ يۈز يىل ياشىغىچە يولۋاس بولۇپ بىر يىل ياشا» دېگەندەك ھېكمەتلىك سۆزگە رىئايە قىلساڭ، بۇ دۇنيادىن كۆزۈڭ خاتىرجەم يۇمۇلامدۇ.

مەن ئەينە شۇنداق خىياللارغا چۆمگەندە كۆز ئالدىمغا ئىختىيارسىز يۇرتدىشىم، ئۇزاق يىللار ماڭا كەسىپداش بولغان كىشى، تەجرىبىلىك ئۇستاز، جامائەتنىڭ ئىشىغا جان كۆيەرلىك بىلەن ئارىلىشىدىغان نۇرمەھەممەت ئىسلام كېلىدۇ.

بازار ئىقتىسادىغا كۆچكەندىن كېيىن كىشىلەر پەقەت ئۆز تەغدىرى بىلەن ھېساپلىشىپ، باشقىنى ئۇنتۇپ قالغىدەك ھالەتكە كەلگەن بۈگۈنكى كۈندە نۇرمەھەممەت ئاكا ئومۇم خەلق مەنپەئەتىنى ئىسىدىن چىقىرىپ قويغىنى يوق. پېشقەدەم مەرپەتچى كۆز ئالدىدا ئۆزى ئوقۇۋاتقان مىڭلاپ ئوقۇغۇچى ۋە ئۇلارنىڭ مىڭلاپ ئاتا-ئانىسىنى كەلتۈرۈپ، خەلقىمىزنىڭ روھى بايلىقى بولغان مەدەنىيەت، ئەدەبىيات-سەنئەت، مائارىپ ۋە باشقا ساھالارنى كەڭ يورۇتۇپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇرلارنىڭ بىردىن-بىر گېزىتلىرى «ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا مۇشتىرى توپلاش ئىشى باشلانغاندا، ئۆزىنىڭ شەخسى ئىشىنى بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ دېگىدەك مۇشتىرى توپلاشقا كۆن-تۈن دېمەي ياردەملىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئىشتىن قايتىپ ئۆيگە كىرىشىم بىلەن تېلېفون جاراڭلايدۇ:

— تىڭشاۋاتىمەن، — دەيمەن.

— بۇ مەنغۇ ئۇكا، نۇرمەھەممەت ئاكاڭمىز، بۈگۈن ئوتتۇز بەش كىشىنى گېزىتقا يازدىم، ھازىر ئاپىرىپ بېرىمەن.

— رەھمەت ئاكا!

ئەينە شۇنداق سۆزلىشىشلەر، ئۇچرىشىشلار جەريانىدا 93-يىلنىڭ ئىككىنچى يېرىمىغا نۇرمەھەممەت ئاكا ئۆزى 140 گېزىتكە مۇشتىرى توپلاپ قولۇمغا تۇتقازدى. ئالدىنقى يىلىمۇ شۇنداق بولغان، كېلەچەكتىمۇ شۇنداق بولىشىغا ئىشەنچ پەيدا قىلدى. گېزىت دېسە، ئۇنىڭ تەغدىرى ئۈچۈن تىنىك تۇرىدىغان بۇ ئىنسان ھەر ئىككى گېزىتىمىزگە ماقالىلارمۇ يېزىپ كېلىۋاتىدۇ.

نۇرمەھەممەت ئىسلام ئىلى ۋىلايىتىنىڭ چاپچال ناھىيەسىدە تۇغۇلغان دېخان بالىسى. ئۇنىڭ كىچىكىدىن ئىنتىلىك، تېتىك ئۆسكەنلىكىنى بۈگۈنكى تۇرقىدىن، خۇلقى-مىجەزىدىن بىلىۋېلىش مۇمكىن. 1948-يىلى يېزا باشلانغۇچ مەكتىۋىنى تۈگەتكەن نۇرمەھەممەت غۇلجا شەھرىدىكى گىمنازىيەدە ئوقۇدى. ئۇنى 1951-يىلى تۈگىتىپ، شىنجاڭ دارىلفۇنۇنىغا ئوقۇشقا بارغان بولسىمۇ، بىر يىلدىن كېيىن سالامەتلىكى يار بەرمەي، غۇلجىغا قايتىپ كەلگەندە، غۇلجا شەھەر ئوتتۇرا مەكتىۋىدە ئوقۇتقۇچى، كېيىنرەك ئىلمىي مۇدىر بولۇپ ئىشلىدى. ئاندىن «ئايدىڭ» مەكتىۋىدە مۇدىر ۋەزىپىسىدە ئىشلەشكە باشلىدى. ياش ئەۋلادلارغا بىلىم ۋە تەربىيە بېرىشتە ئۆلگىلىك مۇئەللىملەرنىڭ قاتارىغا كىرىپ، شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە مۇكاپاتلانغان ئىدى.

نۇرمەھەممەت ئاكا 1962-يىلى ئائىلىسى بىلەن كېڭەش دىيارىغا كۆچۈپ چىقىپ، ئۇيغۇر ناھىيەسىنىڭ چوڭجا يېزىسىغا ئورۇنلىشىدۇ. ئۆزىنىڭ ئۇستازلىق كەسپىنى بۇ يەردە تىكلەشكە تىرىشىپ، 63-يىلدىن چوڭجا يېزىسىدىكى كەچكى مەكتەپتە ياشلارغا بىلىم بېرىشكە باشلايدۇ.

نۇرمەھەممەت ئۆز بىلىمىنى ئاشۇرۇش، دەۋرگە يارىشا ئۇستازلاردىن بولۇش نىيىتىدە 1967-يىلى ئالمۇتىغا كېلىپ قازاقىستان پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ماتېماتىكا فاكۇلتېتىغا سىرتتىن ئوقۇشقا چۈشۈپ ئوقۇيدۇ. 1973-يىلى ئۇنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملاپ، ئالىي مەلۇماتلىق بولىدۇ. شۇندىن باشلاپ ئۇ چوڭجا ئوتتۇرا مەكتىۋىدە 15 يىل ئۇستازلىق قىلىپ، كۆپلىگەن ياشلارنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈردى. كەسىپداشلىرى ئۇنىڭ ئۆلگىلىك ئۇستازلىقىنى تەن ئالسا، ناھىيە ۋىلايەتلىك مائارىپ ئورۇنلىرى پەخرى يارلىقلار بىلەن مۇكاپاتلاپ تۇردى.

ئۇستاز دېگەن ئەدە بولمىسۇن، ئۇ ئۇستاز بولۇپ قالىدۇ. نۇرمەھەممەت 1978-يىلى ئالمۇتا ۋىلايىتى تالغىر ناھىيەسىنىڭ كالىنىن نامىدىكى كولخوزىغا كېلىپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن 31-ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەۋاتقىنىغا 15 يىل بولدى. «قىرىق يىل ئۇستازلىق قىلسىمۇ يالىقمايدىغان» بۇ ئۇستاز بۈگۈنكى كۈندىمۇ ئېتىك، چاققان-چەبدەسلىك بىلەن ياش يىگىتلەردەك ئەل ئارىسىدا ئىززەت-ھۆرمەتكە ئېگە بولماقتا.

نۇرمەھەممەت ئاكا بىر قانچە يىللار مەكتەپنىڭ تەجرىبە مەيدانىنى باشقۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلارنى جىسمانىي ئەمگەكتە چېنىقتۇرۇشقا ئۈگەتتى. كولخوزنىڭ بەش گېكتار يېرىدە قىزىلچا ئۆستۈرۈپ، ھەر گېكتاردىن 50 توننا مەھسۇلات ئېلىپ تۇردى.

گېزىتىمىزنىڭ جان كۆيەرى كالىنىن يېزا ئۇيغۇر جامائىتىدىن يىگىرمە تۆرت مىڭ بەش يۈز ئەللىك بەش سوم ئىئانە توپلاپ، سوۋغۇلۇق گېزىتكە ئۆزى ئەكىلىپ تاپشۇردى. قازاقىستان يازغۇچىلار ئىتتىپاقى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى كېڭەشى تەرىپىدىن چىقىرىلىۋاتقان «ئارزۇ» ژۇرنىلىنى ژۇرنالخانلارغا تارقىتىشتا كۈچ چىقىرىپ كەلمەكتە.

نۇرمەھەممەت ئاكا ئۆزى ياشاۋاتقان يۇرت-جامائىتى ئىچىدە بىر يېڭى ۋاقىئە-ھەرىكەت باشلانسا، ئالدىنقى قاتاردىكىلەردىن بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ.

«ياخشىدىن ئات قالىدۇ، ياماندىن دات» دەپ خەلقىمىز ئېيتقاندەك، پەقەت ياخشى ئىشلىرى بىلەن ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىۋاتقان ئۇستاز-مەرپەتچى، يۇرتتىكى ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ باشلامچىسى بولغان نۇرمەھەممەت ئىسلامنىڭ ئىزباسار شاگىرتلىرى كۆپلەپ سانىلىدۇ، شائىر مەسئۇدۇن ئىسلام، ئابدۇغوپۇر قۇتلۇق، ساۋۇت ئىسكەندەر ۋە ئۆزىدەك ئۇستازلىق قىلىپ، ئالىم دەرىجىسىگە يەتكەنلەردىن موكەررەم توختىيېۋا، باغدات ھاسانوۋلارنى ئەينە شۇ ئۇستازنىڭ شاگىرتلىرى دەپ ھەقلىق رەۋىشتە ئېيتالايمىز. ئۇستازنىڭ پەرزەنتلىرىمۇ ئاتا بىلەن پەخىرلىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاتا غەمخورلۇغى ئارقىسىدا ياخشى ئادەملەردىن بولۇپ يېتىلگەن بەش ئوغۇلنىڭ ھازىرقى كۈندە تۈرلۈك كەسىپلەرنى ئېگەللىگەنلىكى بىلەن ئاتىسىنى خۇش قىلسا، ئۈچ قىزىمۇ ھاياتتىن ئۆز ئورنىنى تاپقان. يۇرت، خەلقىنى ئەزىزلىگەن ئىنسان خەلقى ئۈچۈن قەدىرلىك، ئەلۋەتتە.

مومىنجان ھەمرا.

«Йеңи хаят» (Новая жизнь), индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты. «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا-59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي-سىياسىي، مەدەنىيەت بۆلۈملىرى-81-86-33، ئەدەبىيات بۆلۈمى- 27-86-33.

تىراژى- 4446 زاكاز (3642)

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى مىنىسترلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر مۇمىنجان ھەمرا

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات ئالمۇتا، 480044 تېپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8-قەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېساپلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60

ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگى-روييۇڭ سامان بولماس

يېڭى ھايات

Жаңа өмір

1993
يىل
23 ـ ئوكتەبر
شەنبە
№41
(3895)
ئەركىن باھا

گېزىت 1970 ـ يىلى 1 ـ يانۋاردىن باشلاپ چىقىۋاتىدۇ.

جۇمھۇرىيەتلىك ئىجتىمائىي-سىياسىي «ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتىنىڭ ھەپتىلىك قوشۇمچىسى

قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋنىڭ خىتايغا رەسمىي سەپىرى

بېيجىڭ. (ئىتار ـ تاس-س). 18 ـ ئوكتەبر كۈنى قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇ خىتايغا رەسمىي سەپەر بىلەن كەلدى. خىتاي پايتەختىنىڭ مەركىزىي مەيدانى تيەنئەنمېندە ئۇنى قارشى ئېلىش مەراسىمى بولۇپ ئۆتتى. خخج رەئىسى جياڭ زېمىن قازاقستاندىن كەلگەن ئۇقۇرى دەرىجىلىك مېھماننى قىزغىن قارشى ئالدى. خىتاي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى پرېزىدېنت بىلەن ئۇنىڭ رەپىقىسىگە گۈلدەستىلەرنى تەقدىم قىلدى.

ھەربىي ئوركېستر ئىككى مەملىكەتنىڭ دۆلەت گىمنلىرىنى ئورۇنلىدى. زەمبىرەكلەردىن يىگىرمە بىر قېتىم ساليۇت بېرىلدى. نۇرسۇلتان نازارباييۇ جياڭ زېمىننىڭ ھەمرا بولۇشىدا پەخرىي قاراۋۇل سېپىنىڭ ئالدىدىن ئۆتتى.

قارشى ئېلىش مەراسىمىغا خخج دۆلەت كېڭىشى باشلىقىنىڭ ئورۇنباسارى، تاشقى ئىشلار مىنىستىرى چيەن چىچېن، خەلق ۋەكىللىرى پۈتكۈل خىتاي قۇرۇلتىيىنىڭ دائىمىي كومىتېتى رەئىسىنىڭ ئورۇنباسارى چېن مۇخۇئا قاتناشتى.

سەپەردە پرېزىدېنت نازارباييۇقا قازاقستان باش مىنىستىرىنىڭ ئورۇنباسارى، تاشقى ئىقتىسادىي ئالاقىلار مىنىستىرى سىزدىق ئەبىشىۋ، باشقا ھۆكۈمەت ئەربابلىرى ھەمرا بولۇۋاتىدۇ.

قازاقستان ـ خىتاي ھەمكارلىقىنىڭ مولجاللانغان مىقياسلىرى بەلگۈلەندى

بېيجىڭدا سەپەردە بولۇۋاتقان قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازارباييۇ ۋە خخج رەئىسى جياڭ زېمىن مۇزاكىرىلىرىنىڭ داۋامىدا قازاقستان ۋە خىتاي ئوتتۇرىسىدىكى سىياسىي ھەم سودا ـ ئىقتىسادىي ھەمكارلىق مەسىلىلىرى بويىچە چوڭقۇر پىكىر ئېلىشىش بولۇپ ئۆتتى.

تەرەپلەر رەسمىي دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلەر ئورنىتىلغاندىن كېيىن، سودا ـ ئىقتىسادىي ساھادا قولغا كەلتۈرۈلگەن ئىجابىي نەتىجىلەرنى تەكىتلىدى. موشۇ مۇناسىۋەت بىلەن سودا ـ ئىقتىسادىي ۋە پەن-تېخنىكا ھەمكارلىقى بويىچە ئارىلاش ئىككى تەرەپلىمە كومىسسىيەنىڭ بىرىنچى مەجلىسىنىڭ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولغانلىقى تەكىتلەندى. ھەر ئىككى دۆلەت رەھبەرلىرى قارا ۋە رەڭلىك مېتاللۇرگىيە، يېزا ئىگىلىكى، خىمىيە سانائىتى، ماشىنا ياساش ۋە ترانسپورت ئوخشاش بىرىنچى دەرىجىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە ساھالاردا ئۆز ئارا بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلىشقا يېڭى تۈرتكە بېرىشنى زورۇر دەپ ھېسابلايدۇ.

قازاقستان ۋە خىتاي رەھبەرلىرى چېگرا مەسىلىلىرى بويىچە مۇزاكىرىلەرنىڭ بېرىشىنى ئىجابىي باھالاپ، كېلەر يىلى تېگىشلىك كېلىشىمنى ئىمزالاش ئۈچۈن ئۇلارنى مۇۋاپىقىيەتلىك ئىلگىرىلىتىش ئىمكانىيىتى توغرىلىق پىكىرلەرنى ئېيتتى.

خەلقئارا پروبلېمىلارنى مۇھاكىمە قىلىش ۋاقتىدا جياڭ زېمىن خىتاينىڭ پرېزىدېنت نازارباييۇنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى سىياسىتىنى چۈشىنىدىغانلىقىنى ۋە ھۆرمەت بىلەن مۇناسىۋەت قىلىدىغىنى بىلدۈردى ۋە ئۇنىڭ ئازىيەدە كوللېكتىۋلىق بىخەتەرلىك ھەم تۇراقلىق سىستېمىسىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش بويىچە تەشەببۇسىنى قوللاپ ـ قۇۋۋەتلەيدىغانلىقىنى تەكىتلىدى. ئىككى دۆلەت باشلىقلىرى موشۇ ساھادا ئۆز ئارا بىرلىشىپ ھەرىكەت قىلىشنىڭ قازاقستان ۋە خخج ئوتتۇرىسىدىكى ھەمكارلىقنىڭ مۇھىم ساھاسى بولۇپ ھېسابلىنىدىغانلىقىنى تەكىتلىدى.

جياڭ زېمىن ئۆز مەملىكىتىنىڭ يادرو بىخەتەرلىكى پروبلېمىسى بويىچە ماۋقەسىنى بايان قىلىپ، «خىتاينىڭ ھېچ قانداق ئەھۋالدا يادروسىز ئەللەرگە ۋە زونىلارغا، شۇنداقلا خوشنا مەملىكەتلەرگە قارشى يادرو قۇراللىنى بىرىنچى بولۇپ قوللانمايدىغانلىقىغا ۋە ھەربىي كۈچ قوللىنىمىز، دەپ پوپۇزا قىلمايدىغانلىقىغا» ئىشەندۈردى. شەمەيدىكى ۋە لوبنۇردىكى يادرو پولىگونلىرىنىڭ پروبلېمىلىرىنى ئۆگىنىش بويىچە ئېكسپېرتلار توپىنى قۇرۇش توغرىلىق پرىنسىپال كېلىشىم قولغا كەلتۈرۈلدى.

مۇزاكىرىلەر تەرەپلەرنىڭ دۇنيادىكى ھازىرقى ۋەزىيەتنى باھالاشتا ماۋقەسىنىڭ ماس كېلىدىغانلىقىنى كۆرسەتتى. ئۇلار ئاياقلاشقاندىن كېيىن نۇرسۇلتان نازارباييۇ بىلەن جياڭ زېمىن قازاقستان جۇمھۇرىيىتى ۋە خخج ئوتتۇرىسىدىكى ئۆز ئارا دوستلۇق مۇناسىۋەتلىرىنىڭ ئاساسلىرى توغرىلىق بىرلەشكەن دېكلاراتسىيەنى ئىمزالىدى، مۇزاكىرىلەرگە قاتناشقۇچىلار ئۇنى ئۇزاق ئىستىقبالغا مولجاللانغان ئىككى تەرەپلىمە ھەمكارلىقنىڭ مىقياسلىرىنى بەلگۈلەيدىغان ئاساسىي سىياسىي ـ ھوقۇقىي ھۆججەت سۈپىتىدە باھالىۋاتىدۇ. شۇنداقلا پۇخرالار ئاۋىئاتسىيەسى، مەدەنىيەت ساھالىرىدىكى ھەمكارلىق توغرىلىق ۋە ئىككى مەملىكەت پۇخرالىرىنىڭ خىزمەت بابىدا ئۆز ئارا كېلىپ-كېتىشى توغرىلىق كېلىشىملەر تۈزۈلدى.

(تاس-س ـ قازتاگ).

ھۆرمەتلىك گېزىتخان!

«ئۇيغۇر ئاۋازى» ۋە ئۇنىڭ قوشۇمچىسى «يېڭى ھايات» گېزىتلىرىغا 1994 ـ يىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتىرى بولۇش يادىڭىزدىن چىقمىسۇن. «ئۇيغۇر ئاۋازىنىڭ» ئىندېكسى ـ 65357، يېرىم يىلغا يېزىلىش باھاسى ـ 3762 سوم، «يېڭى ھاياتنىڭ» ئىندېكسى ـ 65359، يېزىلىش باھاسى ـ 1326 سوم.

СП-1

Байланыс министрлігі Министерство связи

АБОНЕМЕНТ газетке / на газету — журналға / на журнал

65359 — Басылым индексі / индекс издания

«Йеңи һаят» — Комплектілер саны / Колич. ком.

1994 жылға, айлары на 1994 год по месяцам

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қайда / Куда

(почта индексі - почтовый индекс) (адресі - адрес)

Кімге / Кому

(фамилиясы, аты - фамилия, инициалы)

ДОСТАВОЧНАЯ КАРТОЧКА
ТАСЫМАЛДАУ КАРТОЧКАСЫ

ПВ / ПВ — орны / место

газетке / на газету — журналға / на журнал — 65359

«Йеңи һаят»

Бағасы / стоимость	жазылу / подписка	1326 сом 00 т. / руб — к	комплектілер саны / количество комплектов
	адресін өзгерту / переадресовка	1326 сом / руб 00 т. / к.	

1994 жылға, айлары на 1994 год по месяцам

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12

Қайда / Куда

(почта индексі - почтовый индекс) (адресі - адрес)

Кімге / Кому

(фамилиясы, аты - фамилия, инициалы)

قىسقىلىپ، پايدىلىنىڭ!

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ. ختاي بىلەن مۇناسىۋەت قازاقستان ئۈچۈن ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە

ختاي قازاقستاننىڭ ئاسىيا قىتئە سىدە كوللېكتىۋ بىخەتەرلىك ۋە ئۆزئارا ئىشەنچلىك سىستېمىسىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈش توغرىلىق تەشەببۇسىنى ئاكتىپ قوللاپ- قۇۋۋەتلەۋاتىدۇ. بۇ توغرىلىق 19- ئوكتەبىر كۈنى پرېزىدېنت نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ختخج‌غا قىلغان سەپىرىنى يورۇتۇۋاتقان ژۇرناليستلارغا بەرگەن ئىنتېرۋيۇسىدا بىلدۈردى.

پرېزىدېنتنىڭ سۆزلىرىدىن كېلىپ چىقىشىچە، بۇ تەشەببۇسنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش رىيال ئاساسلارغا ئىگە بولۇۋاتىدۇ. كوپ تەرەپلىمىلىك مەسلىھەتلەرگە قاتناشقۇچىلار- قازاقستان، روسسىيە، ختاي، ئوتتۇرا ئاسىيا دولەتلىرى، ئىران، ھىندىستان، پاكىستان، تائىلاندى ۋە تۈركىيە مۇزاكىرىلەرنىڭ يېڭى باسقۇچىغا قەدەم قويۇۋاتىدۇ، ئۇ تاشقى سەياسەت ئىدارىلىرى باشلىقلىرىنىڭ ئۇچرىشىشىنى ئوتكۈزۈشنى كوزدە تۇتىدۇ.

بېيجىندىكى مۇزاكىرىلەردە، دەپ داۋاملاشتۇردى قازاقستان رەھبىرى، ختاينىڭ لوپنۇر پولىگونىدا ئوتكۈزگەن يادرو سىناقلىرىنىڭ مۇئەمماسى كوتۈرۈلدى. ختخج رەئىسى جياڭ زېمىن ختاينىڭ مۇنداق سىناقلارنى ناھايىتى ئاز بىر يېرىم- ئىككى ژىلدا ئوتكۈزۈۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلدى، بۇ موراتورىينىڭ جارى قىلىنىشىغا بارا ۋەر شۇ ئەسنادا ختاي تەرەپ يادرو قۇرالنى مەنئى قىلىش توغرىلىق ھەر قانداق مۇزاكىرىلەرگە ئۆزىنىڭ تەييار ئىكەنلىكىنى تەستىقلىدى.

پرېزىدېنت ختاي دولىتىنىڭ باشلىقى بىلەن ئوتكۈزگەن مۇزاكىرىلەرگە باھا بېرىپ، مۇھاكىمە قىلىنغان بار لىق مەسىلىلەر بويىچە دىگەدەك كوز قاراشلارنىڭ تولۇق ماس كەلگەنلىكىنى، ئەدى، دەپ ھېساپلايدۇ نۇرسۇلتان نازاربايېۋ، قازاقستان — ختاي ھەمكارلىقىنىڭ بارلىق تەرەپلىرى ھوقۇق، شەرتنامە ئاساسىغا ئىگە بولدى.

«بىز ئۈچۈن ختاي بىلەن ئۇلۇق خوشنا سۈپىتىدىكى مۇناسىۋەتلەر ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئىككى ژىل ئىچىدە ئىككى ئەل ئوتتۇرىسىدىكى ئېكسپورت- ئىمپورت ئوبوروتى كوپ مىقتاردا ئاشتى، 150 ھەسسە كوپەيدى، ھازىرقى ۋاقىتتا ختاي قازاقستاننىڭ ئىككىنچى چوڭ سودا شېرىگى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ» دېدى ئۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىر قاتاردا پرېزىدېنت ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى سودا- سېتىق ھەمكارلىقتا جىددىي مەسىلىلەرنىڭ موجۇت بولۇۋاتقانلىقىنى ئېتىراپ قىلدى. ئەڭ ئالدى بىلەن بۇ قازاقستان، ئۆزىنىڭ ئارقىلىق بولسا روسسىيەنى قوشۇپ ھېساپلىغاندا مەدەنىيەتنىڭ باشقا ئەللىرىنىڭ بازارلىرىغا توشۇپ كەتكەن ختاي تاۋارلىرىنىڭ سۈپىتىنىڭ تۆۋەنلىگى. ختايدىن سۈپەتى ناچار مەھسۇلاتنىڭ كېلىش يولىنى ئېپىش ئۈچۈن ئالمۇتا ۋۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلگەن ئەنكەلدىكى تۆۋەن جاۋاپ بىرىشكە مەجبۇر بولدى. مەھسۇلاتنى كەلتۈرۈش تورت ھەسسە قىسقارتىلدى. بۇ مۇئەمما جياڭ زېمىن بىلەن بولغان سۆھبەتلىرىمىزدە داۋاملىق ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ.

پرېزىدېنت ختاينىڭ ئىقتىسادىي ئىسلاھات ساھاسىدىكى تەجرىبىسىنى ئۆزلەشتۈرۈش ئىمكانىيەتلىرى توغرىلىق كەپ قىلىپ، ختاينىڭ ئىگىلىك ئەمەلىيىتىدە ئۆزگىنىشكە ئەرزىيدىغانلىقى بارلىقىنى تەكىتلىدى. «بۇ مەملىكەتتە ئىسلاھاتلار توغرىلىق ۋەزىيەتتىن بىزدەك ئۇلار-نى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىدا يۈز بەرگەندەك قالايمىقانچىلىقسىز كېتىپ بارىدۇ»، دەپ تەكىتلىدى ئۇ.

قازاقستان رەھبىرى موشۇ ماۋزۇنى داۋاملاشتۇرۇپ، شائىگاك كاپىتال-نىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئىككى مەملىكەتنىڭ قورغاس ناھىيەسىدىكى چېگارا سودا مەخسۇس ئىقتىسادىي زونىلارنى قۇرۇش كېلىشىمىنىڭ قولغا كەلتۈرۈلگەنلىكى ھەققىدە خەۋەردار قىلدى. ئۇ جۇمھۇرىيەتكە يېڭى تېخنولوگىيەلەرنى جەلىپ قىلىش مەركىزى بولىدۇ.

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ چېگرا مۇئەممالىسىنى مۇھاكىمە قىلىشقا توختىلىپ، ختاينىڭ قازاقستانغا نىسبەتەن ھېچ قانداق تېررىتورىيەلىك داۋاسى يوقلىقىنى— دەستۇرگە ئىگە ئەھمىيەتلىكىنى خەۋەرلىدى. 1994- ژىلى ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدىكى چېگارىنى بەلگۈلەيدىغان ھوججەتلەر ئىمزالىنىشى كېرەك، دەپ قوشۇمچە قىلدى ئۇ.

پرېزىدېنت قازاقستاندىكى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا دولەتلىرىدىكى ۋەزىيەت توغرىلىق سوئالغا جاۋاپ بېرىپ، مۇنداق دېدى: «تاجىكستاندىن باشقا يەرلەردە ۋاقىئەلەر نورمال تەرەققىي قىلىۋاتىدۇ. بىز ئىسلام فۇندامېنتالىزمىنىڭ كىرىشىگە توسالغۇ قويۇشىمىز كېرەك».

سېشەنبە كۈنى بېيجىندە ختخج دولەت كېڭىشىنىڭ باشلىقى لى پېڭ ۋە قازاقستان پرېزىدېنتى نۇرسۇلتان نازاربايېۋ ئوتتۇرىسىدا ئوتكۈزۈلگەن ئۇچرىشىشتا ئىككى تەرەپلىمە مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئىستىقبالى كوپلىگەن مەسىلىلەر مۇھاكىمە قىلىندى.

ئىككى دولەت ئوتتۇرىسىدىكى سودا- ئىقتىسادىي ئالاقىلار مۇھاكىمىنىڭ ئاساسىي ماۋزۇسى بولدى. تەرەپلەر ۋە ئالدى بىلەن نېفىتگاز، ماشىنىسازلىق، مېتاللۇرگىيە، يېزا ئىگىلىكى ۋە بىر قاتار باشقا ساھالاردا ئىستىقبالىلىق ئۆز ئارا ھەرىكەت قىلىشنىڭ ئاساسىي يونىلىشلىرىنى بەلگۈلىدى.

ختاي- قازاقستان ھەمكارلىقىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش سۈرئىتىنى ئاشۇرۇشقا ھەل قىلىش مەخسىتىدە ئىككى تەرەپنىڭ كۈچ چىقىرىشىنىڭ ناھايىتى زورۇر ئىكەنلىگى تەكىتلەندى. تەرەپلەر ھوكۇمەت ئورگانلىرىنىڭ ئۇنىڭغا خىلمۇ خىل كاراكتېر بېرىش ئۈچۈن ئىككى تەرەپلىمە سودا- ئىقتىسادىي ئالاقىلارنى كېڭەيتىشكە قاتنىشىشنى جانلاندۇرۇشنىڭ كېرەكلىگىنى تەكىتلەندى.

ئۆز ئىسلاھاتلىرىنى مۇۋاپىقىيەتلىك ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تېچلىق ۋەزىيەتكە مۇھتاج بولۇۋاتقان ختاي قازاقستان بىلەن دوستلۇق ۋە ياخشى خوشنىدارچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا تىرىشىۋاتىدۇ، دەپ بىلدۈردى ختاي ھوكۈمىتىنىڭ باشلىقى.

قازاقستان پرېزىدېنتى ئۆز ئەملىكىتىنىڭ ھەمكارلىق دائىرىسىنى ۋە مىقياسىنى كېڭەيتىش مەخسىتىدە ختخج-نىڭ يەقىن چېگارىداش شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بىلەن ئەمەس، بەلكى ختاينىڭ باشقا ئولكىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلەرنى تەرەققىي ئەتكۈزۈشكە ئىنتىلىۋاتقانلىقىنى تەكىتلىدى.

نۇرسۇلتان نازاربايېۋ لى پېڭنى قازاقستانغا رەسمىي سەپەر بىلەن زىيارەت قىلىش تەكلىۋى بەرگەنلىكىنى تەستىقلىدى. ختاي دولەت كېڭىشى باشلىقىنىڭ ئالماتىغا كېلىشى قازاقستان ئۈچۈن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولىدۇ.

20- ئوكتەبىردە قازاقستان رەھبىرى ۋە ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇۋاتقان شەخسلەر ختاينىڭ چوڭ شەھەرلىرىدىن بىرى- شاڭخەيدە بولىدۇ.

(تاس- قازتاگ).

Абонементтің дұрыс толтырылуын мұқият қадағалаңыз!

Абонементке касса машинкесінің белгісі қойылуы керек.

Газетке жазылуды (мекен-жайды өзгертуді) толтыру кезінде касса машинкесі болмаған жағдайда абонементке жергілікті байланыс бөлімшесінің календарлық штемпелі басылуы тиіс. Мұндай жағдайда газетке жазылушыға абонементке қоса жазылу (мекен-жайды өзгерту) бағасының ақшасы туралы түбіртек қағаз бірге тапсырылады.

Газетке не журналға жазылуды, сондай-ақ басылымның жеткізілетін мекен-жайын өзгертуді толтыру үшін жеткізу картішкесі бар абонемент бланкісі жазылушының өз қолымен сиямен толтырылады. Онда ешқандай қысқартуларға жол берілмейді және жазу айқын болуы тиіс. Мұның бәрі де «Баспасөзодағы» каталогында баяндалған ережелерге сай болуы шарт.

Басылымның жеткізілетін мекен-жайын өзгерту кезінде ай аттары көрсетілетін торларды, сондай-ақ «ПВ—Орын» деген торды байланыс кәсіпорнының немесе «Баспасөзодағының» қызметкері толтырады.

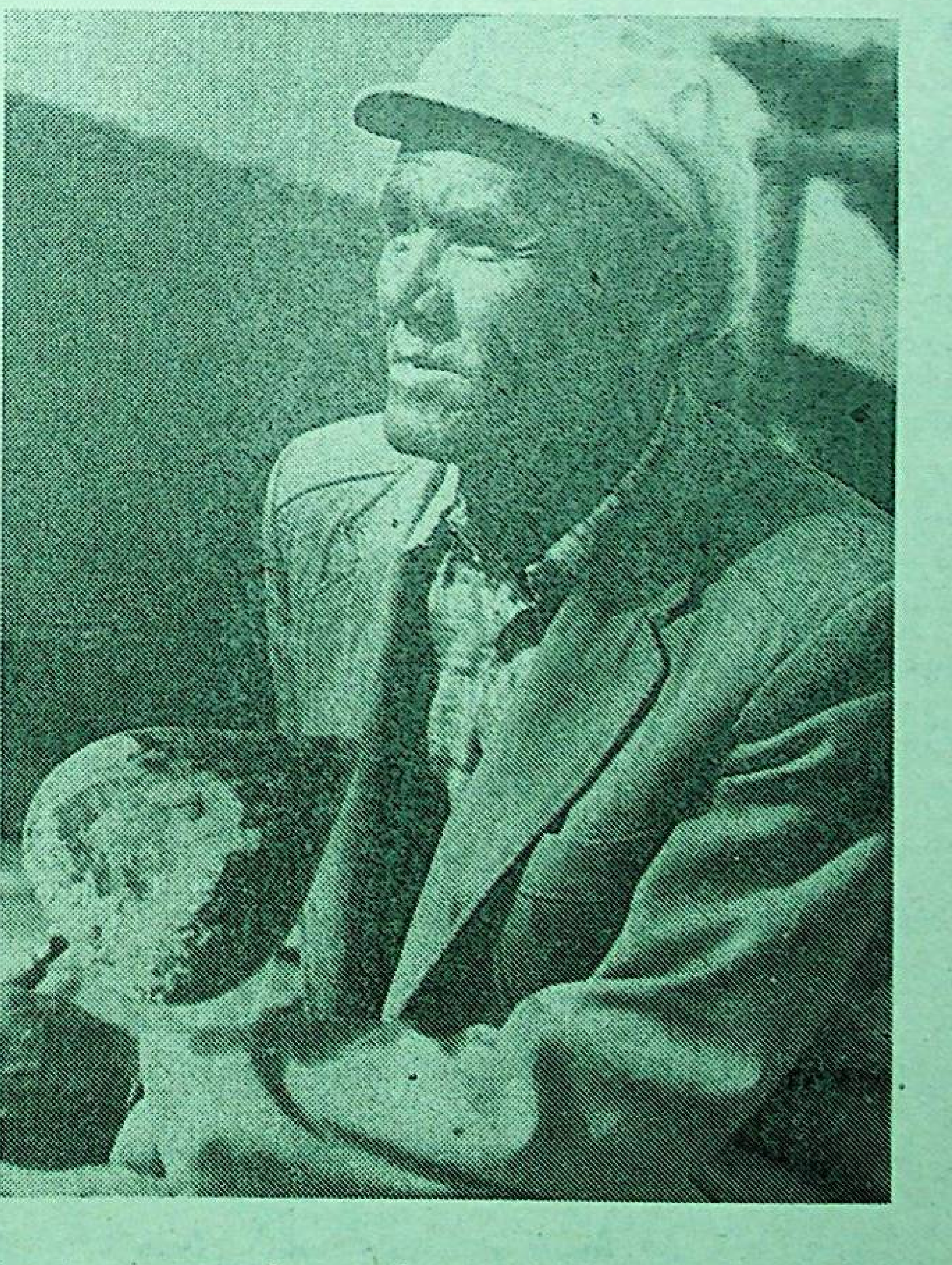

ئۇيغۇر ناھيەسى. «كوكباستاۋ» كولخوزىنىڭ قۇرۇلۇشچىسى ھېتاخۇن ئەخمەتوۋ ئوزىنىڭ كوپ ژىللىق تىرىشچانلىق ئەمگىگى بىلەن يۇرتداشلىرىنىڭ ھورمىتىگە سازاۋەر بولغان كىشى.

سۈرەتتە: قۇرۇلۇشچى ھېتاخۇن ئەخمەتوۋ.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

قوزغان ھېكاياتلىرى

ئارىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئۆتۈپ ئىبراھىم بالىسىنىڭ ئۆيىگە يەنە كېلىپ، بۇ قېتىممۇ ئۇنى ئۆيىدە گەز كەلا تۇرەلمەيدۇ. ئىبراھىم يېڭى كېلىنىدىن ئوغلىنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى سورىغىنىدا كېلىنى ئىسمايىلنىڭ ئىرنىكچەلىك بىلەن سەپەرگە ئاتلىنىپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ، ئېرىنىڭ ئىش ھەرىكەتلىرى ھەققىدە ياخشى لەۋزىنى بىلدۈردى. كېلىنىنىڭ سوز ئارا ھەتتا ئىسمايىلنى ماختاپمۇ قويغانلىقىنى ئاڭلىغان ئاتا خوشال بولۇپ، بۇ كېلىنىنىڭ بارغا شۈكرى قانائەت قىلىپ، بالىسىنىڭ قەدرىگە يېتىدىغانلىقىغا كوز يەتكۈزدى. بۇ قېتىممۇ كېلىنىگە ئوغلىغا سالام ئېيتىپ قويۇشنى، بوسۇغىسىنى مەككەم ساقلىشىنى جېكىپ كېتىپ قالدۇ.

شۇ كۈنى كەچتە ئىسمايىل ئۆيىگە يېنىپ كەلدى. ئۇ ئايالىدىن بۇ سوزنى ئاڭلىغاندا ئاتىسىنىڭ ئۇزىنىڭ ئائىلەۋى ھاياتىغا ئەندى قانائەت ھاسىل قىلغانلىقىنى بىلدۇ. شۇندىن باشلاپ ئىسمايىل بۇ ئايالى بىلەن ئىناق- ئىجىل ھايات كەچۈرۈپ، پەرزەنت قۇچۇپ بەختلىك ياشاشقا باشلايدۇ.

قەئبەنىڭ سېلىنىشى

ئىبراھىم ئارىدىن بىر ئاز ۋاقىت ئوتكەندىن كېيىن ئوغلىنىڭ ھال- ئەھۋالىنى بىلىش ۋە ئۇنىڭ بىلەن مۇھىم بىر ئىش ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىش ئۈچۈن مەككىگە يەنە كەلدى. ئۇ بۇ قېتىم قەئبەنى سېلىش ھەققىدىكى ئاللادىن كەلگەن ۋەھىنى ئوغلىغا يەتكۈزۈش مەخسىتىدە بولغان ئىدى.

ئاتىنىڭ ئۆزىگە كېلىۋاتقانلىقىنى ژىراقتىن كورگەن ئىسمايىل قىلىۋاتقان ئىشىنى تاشلاپ قويۇپ، قول قوشتۇرۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا چىقتى. ئاتا- بالا ئىككىسى دىدارلىشىۋاتقانلىقىغا ئوزلىرىنى مەمنۇن ھىس قىلىپ قۇچاقلىشىپ ئامانلاشتىدە، قىزغىن سوھبەتكە چۈشۈپ كېتىشتى.

— بالام، موشۇ يەرگە بىر ئوي سېلىش ھەققىدە ماڭا ئاللاتائالادىن ئەمىر كەلدى،— دېدى ئىبراھىم ئوغلىغا ئاساسى مەخسىتىنى بايان قىلىپ.

ئىسمايىل ئاتىسىنىڭ ئېيتقانلىرىغا موشۇ كۈنگە قەدەر گەدەنكەشلىك قىلىپ، بويۇن تولغاپ كورگەن ئەمەس ئىدى. شۇڭلاشقا بۇ قېتىممۇ ئۇنىڭ سوزىنى ئىككى قىلماي، ئاتىسىنىڭ ئېيتقىنىغا ئوزىنىڭ تەييار ئىكەنلىگىنى بىلدۇردى. پىكىر- مەسلىھەتتە ئۇلار بىر تۈگۈنگە كەلگەندىن كېيىن، ئوي سېلىنىشقا تېگىشلىك يەرگە كەلدىدە، بىردىن ئىشقا كىرىشىپ كەتتى.

ئېي رەببىمىز،— دېدى ئۇلار شۇندا ئاللاغا ئىلتىجا قىلىپ،— بىزگە مەدەت بەرگىن. كەلگۈسىدە ئەۋلاتلىرىمىزمۇ بىزگە ۋە ئوزەڭگە بولغان ئىشەنچە- ئېتىقادىنى ساقلاپ قالىدىغان بولغاي، ئىلاھىم. بىز گۇناھكار بەندىلىرىڭنىڭ تەۋبىسىنى قايىل قىلغايسەن.

ئاتا- بالا قەئبەنىڭ (ئاللانىڭ ئويى) قۇرۇلۇشىغا جىددىي كىرىشتى، ئىسمايىل ھاجەتلىك تاش ماتېرىياللىرىنى ھازىرلىدى. ئىبراھىم ئۇلار بىلەن سېلىنغۇسى قەبەنىڭ تېمىنى تۇرغۇزۇشقا باشلىدى. شۇ تەخلىتتە كوپ ئوتمەي ئۇنىڭ تاملىرى تۇرغۇزۇلدى. بۇ قۇرۇلۇق ئويى تېز ئارىدا قەد كوتەردى. ئەلۋەتتە، بۇ يالغۇز ئاتا- بالا ئىككىسىنىڭلا ئىشى بولماي، ئۇلارغا كوزگە كورۇنمەيدىغان بىر ئىلاھى كۈچنىڭ ھەمدەم بولغانلىقى شۈبھىسىز ئىدى.

— بالام،— دېدى شۇ ئارىدا ئاتىسى ئوغلىغا،— تاپىنىمنىڭ ئاستىغا قويىدىغان بىر تاش ئېلىپ كەلگىن. تام ئېگىزلەپ كەتتى. شۇنىڭ ئۈستىنى دەسسەپ تۇرۇپ ئۇنى تۇرغۇزاي.

ئىسمايىل تاش ئېلىپ كېلىشكە كەتتى. ئاخىرى ئىزدە- ئىزدە يوغان بىر قارا تاش تېپىپ ئېلىپ كەلدى. ئىبراھىم ئۇنى دەسسەپ تۇرۇپ ئىشنى داۋاملاشتۇردى. تام قانچە ژۇقۇرى كوتىرىلگەنسىرى تاپىنى ئاستىدىكى تاشمۇ بىللە كوتىرىلىپ كېلىۋاتقانلىقى بىلىندى ئۇنىڭغا شۇندا. ئاللانىڭ قۇدرىتى بىلەن بولۇۋاتقان مۇنداق يېنىكچىلىكلەر بىلەن قەبەنىڭ سېلىنىشى ئاياقلاشتى. شۇندىن بېرى ئۇ ھەر ژىلى بىر قېتىم مۇسۇلمانلارباش قوشۇپ، ئىبادەت قىلىدىغان قۇتلۇق جايغا ئايلاندى.

يۇسۇف

شەرىقتىن كوتىرىلگەن كۈن كەڭ دالاغا زۇمرەت نۇرلىرىنى توككىنىدە ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەۋرىسى يۇسۇف چۈش كورۇپ ئويغاندى. ئۇ كىيىملىرىنى كىيىپ خۇش كەيپىياتتا ئاتىسى ياقۇپنىڭ ئالدىغا كەلدى.

— دادا،— دېدى ئۇ،— كېچىدە مۇنداق بىر ياخشى چۈش كوردۇم. چۈشۈمدە ئون بىر يۇلتۇز، كۈن ۋە ئاي ماڭا تازىم قىلدى.

بۇگەپنى ئاڭلىغان ئاتىسىنىڭ چېھرى شاتلىققا بولۇنۇپ،— جېنىم بالام، چۈشكە ئىشىنىشكە بولىدۇ. چۈشۈڭ سېنىڭ كەلگۈسى پارلاق كېلەچىگىڭدىن، بەختلىك ھاياتىڭدىن دەرەك بېرىپتۇ. ئاللا- تائالا رەھىمدىللىق بىلەن ساڭا بىلىم، ئەقىل ئاتا قىلىپ، بۇرۇنقى بۇۋىلىرىڭ ئىبراھىم، ئىسقاقلار سۈپەتلىك سالاھىيەت ئىگىسى قىلىدىغانلىقىنىڭ بۇ ئىپادىسى. بىراق، بۇ چۈشۈڭنى ئوگەي ئانىلىرىڭدىن تۇغۇلغان ئاكا- ئىنىلىرىڭغا ئېيتما! ماڭا مەلۇمكى، ئۇلار ساڭا، ئىنىڭ ئىبىن ئەمىنگە، يەنى مېنىڭ سىلەرگە قىلىپ ژۈرگەن ئاتىلىق مېھىر- شەپقىتىمگە ئۇلار كورەلمەسلىك، تارلىق قىلىپ ژۈرىدۇ. مابادا چۈشۈڭنى ئۇلارغا ئېيتساڭ ھەسەتخورلۇقتىن ئۇلار ساڭا دۈشمەنلىشىشى، ھەتتا قۇۋلۇق- شۇملۇق بىلەن قەستەنلىك قىلىشىمۇ مۇمكىن.

يۇسۇف ھەقىقىي ئەرلەرچە قەددىي- قامىتى كېلىشكەن، سۇمباتلىق ژىگىت ئىدى. ئۇنىڭ ئىنىسى ئىبىن ئەمىن سەككىز ياشقا تولغىنىدا ئۇلارنىڭ ئانىسى راقايىل ۋاپات بولدى. تۇغۇلغان ئانىسىدىن ژىتىم قالغانلىقى ئۈچۈنمۇ ئاتىسى ئۇلارغا بولەكچە مېھرىۋانلىق، يېقىملىق بىلەن مۇناسىۋەت قىلاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە يۇسۇف ژۇقارقىدەك چۈش كورگەنلىكى ئۈچۈن ئاتىسى ئۇنى چوڭ ئېھتىرام بىلەن ياخشى كورىدىغان بولدى. ئاتا كوڭلىدە ھەممە باللىرىنى ئاللىق قىلماي تەڭ كورگىنى بىلەن يۇسۇف ۋە ئۇنىڭ ئىنىسىغا بولغان مېھىر- شەپقىتى چەكسىز ئىدى. بۇنىڭغا كوزى يېتىدىغان ئاكا- ئىنىلىرىنىڭ كوڭلىنى ھەسەتخورلۇق پۇغانى كويدۇرۇپ، ئاخىرى ئۇلار دۈشمەنلىشىشنى كەلا تۇرۇپ چىقاردى. ئۇلار بىر يەردە باش قوشۇپ، ئىككىسىگە زەرداپ يەتكۈزۈشنىڭ يوللىرىنى ئويلاشتۇردى.

— يۇسۇف ئىنىسى بىلەن ئاتىمىزنىڭ ئەڭ ياخشى كورىدىغان باللىرى ئىكەنلىگىنى سېزەمسىلەر؟— دېدى ئۇلاردىن بىرىسى،— ئاتىمىزنىڭ كوڭلىدىكى بىزنىڭ ئورنىمىز چاغلىق. نېمە ئۈچۈن بىزنىڭ قەدىر- قىممىتىمىز يۇسۇف ۋە ئۇنىڭ ئىنىسىنىڭكىدەك ئەمەس؟ بىزنىڭ ئۇلاردىن قەيىرىمىز كام؟ بىزمۇ ئاتىمىزنى بېقىپ كۆتۈش غېمىدە ژۈرۈۋاتىمىزغۇ! ئېمىشكە شۇلدىمۇ ئۇلارنى بىزدىن ئارتۇق كورىدۇ. ياكى ئۇلارنى تۇققان ئانىسى بىزنىڭ ئانىلىرىمىزغا قارىغاندا ئاتىمىزغا قەدىرلىكرەك بولدىمۇ؟ ئەگەر گەپ ئانىلىرىمىزنىڭ ئاتىمىزغا يېقىن- ژىراقلىقىدا بولسا، بىزدە نېمە ئەيىپ بار. بۇ، ئەلۋەتتە، ئادەلەتسىزلىك، ئەگەر ئاتىمىزغا سىز بىزگە ئېمىشكە ئاللىق بىلەن قارايسىز دېسەك، ئۇ ۋاقىتتا قوپال مۇناسىۋەت قىلغان بولىمىز. ئۇ چاغدا بىزگىمۇ ياخشى بولمايدۇ.

ئۇنىڭ كېيىنكە ئىككىنچى بىرسى ئارىلىشىپ،— ئاتىمىزغا قارشى سوز قىلىش ئۇ ياراتقۇچى ئېگىمىزنىڭ ئالدىدا گۇنا بولىدۇ. كىشىلەردە ئوزىگە خاس، قانداق ئۇ بىر سويگۈ- ئېھتىرام بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىساق، ئاتىمىزغا قارشى چىققىنىمىز خاتالىغىمىز بولىدۇ. ئۇ شەخسى خانىشقاباشقىلارنىڭ چەكلىمە قويۇشى مۇۋاپىق ئەمەس. لېكىن يۇسۇف بىلەن ئىنىسى ئارىمىزدا قانچە ئۇزاق تۇرسا ئاتىمىزنىڭ كوڭلى ئۇلارغا شۇنچە مەككەم باغلىنىشقا ئوتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ ياخشىسى ئۇلارنى كوزدىن يوقىتىشىمىز كېرەك.

(داۋامى بار).

تالفىر ناھىيەسى. دېموكراتىيە تەنتەنە قىلغاندىن بۇيان دىنغا بولغان كوزقاراش ئوزگىرىپ، ھازىر ھەر بىر مەھەللىلەردە مەسچىت، مەدرىسلەر سېلىنىپ، پايانلىنىشقا بېرىلمەكتە.

سۈرەتتە: كراسنىي پولى يېزىسىدا يېڭىدىن سېلىنغان مەسچىتنىڭ سىرتقى كورۇنۇشى ۋە شۇ مەھەللىنىڭ يۇرت جامائەتچىلىگى.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

ۋالىيبولنى قايتىدىن باشلىدى

چىمكەنت. چىمكەنتتە كۈلدە چىقىدىغان جۇمھۇرىيەتلىك نەشىرلەرنى بېسىش بەش ئايغا يېقىن ۋاقىت توختىتىلغان. ئۈچ خوشنا ۋىلايەتلەرنىڭ مۇشتىرىلىرى موشۇ ۋاقىتقىچە 3- 4 كۈن دېگەندە ئالمۇتىدىن گېزىتلەرنى ئېلىپ تۇردى. گېزىتخانلارنىڭ بارلىق نارازىلىقلىرىغا پايتەختتىن پەقەت بىرلا: قەغەز يېتىشمەيدۇ، ئۇنى روسسىيەدىن ئېلىش مۇمكىن بولمايۋاتىدۇ، دېگەن جاۋاپنى ئالاتتى.

ۋىلايەتلىك باسمىخانىنىڭ تارتقان زىيىنى 10 مىللىون سومدىن ئېشىپ كەتتى، ئولكە ئۈچۈن كامدىن- كام ئۇچرايدىغان مۇتەخەسسىلەر زىيان تارتتى: باسمىخانىدا ئىشلەيدىغان ژىگىرمە خادىم موشۇ ۋاقىت ئىچىدە ئىشسىز بولدى. باسمىخانا خادىملىرى «دەۋىر» نەشرىياتىدىن ۋە جۇمھۇرىيەتلىك مەتبۇئات ھەم ئاممۇۋي ئەخبارات مىنىسترلىگىدىن ياردەم كۈتۈپ، ژېرىكىپ، ئوزلىرى قەغەز ئىزدەپ تېپىشنى قارار قىلدى. ھازىرنىڭ ئوزىدە سولىكامىسكىدىن قازاقستانغا 720 توننا قەغەز تومۇر يول سوستاۋلىرى ئارقىلىق ئەۋەتىلدى. بۇ ھەقتە ئاڭلىغان پايتەخت باشلىقلىرى دەرھال- چىمكەنتلىكلەر قەغەزنىڭ بىر قىسمىنى باشقا ۋىلايەتلەرگە، شۇنداقلا ئىككى ۋاگوننى ئالمۇتىغا ئەۋەتىشنى بۇيرۇق قىلدى.

ھە، باسمىخانا بۇ بۇيرۇقنى ئورۇنلايدۇ. قەغەز ئورغۇتلىغان باسمىخانىلارغا يېتىدۇ. مۇشتىرىلار گېزىتسانىنى ئوز ۋاقتىدا ئېلىپ خوشال بولۇشتى. ئىشتىن كەتكەن باسمىخانا خادىملىرى كوللېكتىۋقا قايتىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئىش ھەققىنىڭ ئۈچ ھەسسە ئوسۇشى خادىملارنى ناھايىتى خوشال قىلدى. ئەندى مانا مىنىسترلىكلەرنىڭ ۋە پايتەختنەشرىياتىنىڭ جاۋاپكەر خادىملىرى قايسى ئەمگىكى ئۈچۈن ماياشنى ئالىدۇ، دېگەن سوئال تۇغۇلىدۇ.

(قاز تاگ).

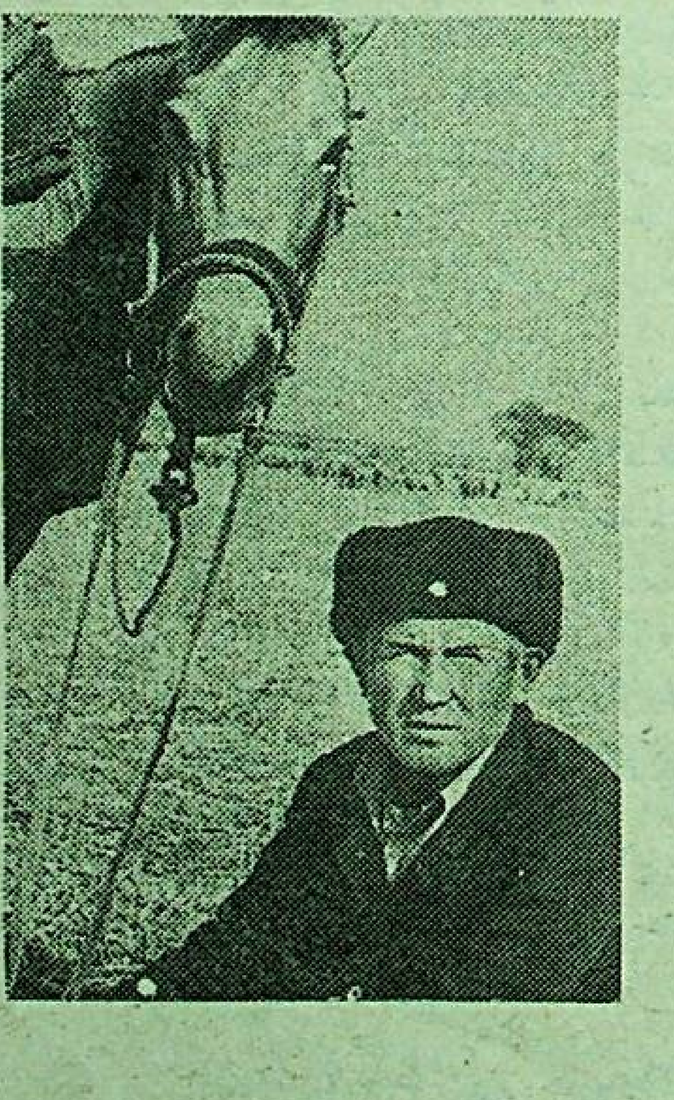

تالفىر ناھىيەسى. 24- پارتسېيزد نامىدىكى كولخوزدا 25 ژىلدىن بېرى شوفيور بولۇپ ئىشلەۋاتقان ك. ئولژابايېۋ ئوزىگە ژۈكلەنگەن ۋەزىپىلەرنى دايىم ئاشۇرۇپ ئورۇنلايدۇ.

سۈرەتتە: ئۇلگىلىك شوفيور ك. ئولژابايېۋ.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

ئۇيغۇر ناھىيەسى. غەيرەت ساسقوۋ «ئەمگەك» كولخوزىدا چوپان بولۇپ ئىشلەۋاتقىنىغا 30 ژىل بولدى. تەجرىبىلىك قويچى ھەر ژىلى قا رىمىغىدىكى ھەر 100 ساغلىقتىن 110- 125 قوزا ئېلىپ، باشقىلارغا ئۇلگە بولماقتا.

سۈرەتتە: ئىلغار چوپان غ. ساسقوۋ.

ر. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرىتى.

ئۇيغۇر «مىڭ ئۆي»لىرى — سەنئەتنىڭ دۇردانىسى

بېسىل 30ـ ئىيۇلدا پەلسەپە پەنلىرىنىڭ نامزاتى ئا. بىلەلوۋ (شۇنداقلا ئۇ مەدەنىيەتشۇناس ھەم)نىڭ «ۋېچېرنىي ئالماتى» («ئالمۇتا ئاخشىمى») گېزىتىدە «شىنجاڭ ئۆڭكۈرلىرىنىڭ تاملىرىدىكى نەقىشلەر» ناملىق ماقالىسى ئېلان قىلىندى. بىزنىڭ نەزىرىمىزچە، بۇ ماقالىدا ئايرىم خاتالىقلارلا ئەمەس، بەلكى قەستەن بۇرمىلاشلارغىمۇ ئورۇن بېرىلگەن.

تارىخىي ۋاقەلەرگە باي ئۇيغۇرلارنىڭ ھەم ھازىر شۇئار دەپ ئاتالمىش ئەلنىڭ قېدىمدىن تارتىپلا غەرب ۋە شەرقنىڭ كۆپلىگەن تەتقىقاتچىلىرىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ كەلگەنلىگى مەلۇم. قېدىمىي ۋە ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى تارىخقا بېغىشلانغان ئەسەرلەرمۇ ئاز ئەمەس.

ئۇيغۇرلار — تۈرك تىللىق خەلق. «ئۇلار ئاسىيادىكى قېدىمىي ھەم باشقىلارنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان خەلقلەرنىڭ بىرى» (ل. ن. گۇمىليوۋ). ئېكەنلىگىگە قارىماي، «شەرقنىڭ ئىنتايىن چوڭ تارىخىي ۋەقەلىرىگە قاتنىشىپ ژۈرۈپ، ئۇيغۇرلار ئۆز نامىنى ئامۇرنىڭ ۋەلىنا دەرياسىنىڭ باشلىنىشىدىن تا دۇنايىنىڭ توۋەندىكى ئېقىملىرىغىچە بولغان تەۋەلەرگە يايغانلىقىغا» (ئا.ن. بېرنشتام). قارىماي؛ «بۇ تۈرك خەلقىنىڭ بىر تارمىغى... مىلادىمىزدىن ئىلگەركى ئەسىرلەردىلا مەدەنىيەتنىڭ ژۇقۇرى دەرىجىسىگە يەتكەن» (ئاكادېمىك ۋ. ۋ. بارتولد) ۋە «ئۇيغۇرلار مىلادىمىزدىن بۇرۇن ئۆزلىرىنىڭ دۆلىتىگە ئىگە بولغان» (ن. يا. بىچۇرىن) ھەم ئاخىرى «ئۇيغۇر» ئېتنونىمى ۋە ئۇنىڭ سىنونىملىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئورخۇن دۆلىتىنىڭ خاقانى ئۇلۇغ ئوغۇزخاننىڭ (مىلادىدىن بۇرۇنقى 174ـ 209ـ ژىللار) دەۋرىدىن مەلۇم ھەم ئۇيغۇر نامى ئۇنىڭ ئىسمى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئېكەنلىگىگە قارىماي، بۇ خەلقنىڭ ئۆز مىللىي ئاتالغۇسى بۇ ئەلگە ساياھەتچى ۋە ئالىملار ن. پرژېۋالسكىي بىلەن چ. ۋەلىخانوۋلار ئوتكەن ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىغا كەلمىگىچە، ئۇنتۇلۇپ كېتىشكە تايىن تاپقان ئىدى. ھە، شەرقىي تۈركستاننىڭ قېدىمىي يېرى تامامەن نەزەردىن سىرتتا قالغان. بۇ ئۇيغۇرلارنىڭ قېدىمىي يەرلىرىنى دۇنياۋىي ھاكىمى مۇتلەقلىققا دەۋاگەر خىتايلارنىڭ 1759ـ ژىلى بېسىۋېلىشى نەتىجىسىدە يۈز بەردى. «ئەگەر، — دەپ يازىدۇ چ. ۋەلىخانوۋ، — ئۇيغۇرلار ئۆز ئەمگىكىنىڭ سەمەرىسىدىن تولۇق پايدىلانالايدىغان بولسا، ئۇلار بۇرۇنقىدەكلا شەرقتىكى ئەڭ باي ۋە قۇدرەتلىك خەلقلەرنىڭ بىرى بولغان بولاتتى».

ئۇيغۇرلارنىڭ ئۆز مۇستەقىللىغىدىن ئايرىلىپ قالغىنىغا 200 ژىلدىن ئاشتى. تەبىئىكى، ئۇلار مۇنداق ھالەتكە ھېچ قاچان تۆزۈپ قالالمىدى. كېيىنكى يۈز ژىل جەريانىدىلا ئۇيغۇرلار چەت ئەل باسقۇنچىلىرىغا قارشى 400 قېتىمدىن ئوشۇق كۆتىرىلگەنلىگى بۇنىڭ روشەن دەللىلى. بىر قانچە قېتىم باسقۇنچىلار ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ يېڭى دۆلەتلىرىنى قۇرغان. ئامما ھەر قېتىم ئاغدۇرۇلغانلارنىڭ ئورنىغا يېڭى باسقۇنچىلار كېلىپ تۇردى. بۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ قېدىمىي يەرلىرىگە رىۋاجلانغان ھۈنەر-سانائەتنىمۇ، تەرەققىي ئەتكەن يېزا ئىگىلىگىنىمۇ، شۇ دەۋرگە خاس ئالدىنقى قاتارلىق سەنئەتنىمۇ ئېلىپ كەلگىنى يوق. ئەكسىچە، ئۇلار ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋرلەردە ئىگىلىك ۋەيران بولدى، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى دەپسەندە قىلىندى. 1878ـ ژىلى چىڭلىقلار قېدىمىي ئۇيغۇرلار دىيارىنى «شىنجاڭ» دەپ ئاتاشقا ئوتتى، بۇ «يېڭى يەر، يېڭى چېگارا» دېگەنلىك ئىدى. ئەندى ھەقىقىي خىتاي چېگاراسى بولسا، ھازىرقى شۇئاردىن خېلىلا ژىراقلىقتىكى خىتاي سېپىلى (سەددىچىن. تەھ)دىن ئوتتى. بۇ دۇنيا ئىلىم-پەن ئەھلىگە ياخشى مەلۇم. شۇنداقلا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئىككى مىڭ ژىلدىن بۇيان خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ غەربكە ژۈرۈش يولىنى توسۇپ تۇرغانلىغىمۇ مەلۇم. ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە قازاقستان خەلقلىرىنىڭ تەغدىرى، كوپ جەھەتتىن ئاتاپ ئوتۇلگەن ئۇيغۇر دۆلەتلىرىگە مۇناسىۋەتلىك بولدى. چۈنكى، ئۇيغۇر دۆلەتلىرى ئۇلارنى خىتاي ئىمپېراتورلىرى ۋە بوغدىخانلىرىنىڭ ھۇجۇمىدىن بىۋاستە ئايرىپ تۇردى. ئەپسۇسكى، بىز سوز قىلىۋاتقان ماقالە مۇئەللىپىگىلا بۇ تارىخىي ھەقىقەتلەر نامەلۇم ئېكەن. شۇڭا ئۇ ئۆز ماقالىسىنى مۇنداق كىرىشمە بىلەن باشلايدۇ: «11ـ ئىيۇن كۈنى سەنئەت مۇزېيىدا ئېچىلغان «شىنجاڭ تاش ئۆڭكۈرلىرىنىڭ تاملىرىدىكى نەقىشلىرى» كورگەزمىسىدە خىتاينىڭ قېدىمىي ئۇلۇغ مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ بارچە بۈيۈكلۈگى بىلەن نامايەن بولدى. قېدىمىي تاش نەقىشلىرىنىڭ ئەجايىپ كورگەزمىسى ئالمۇتىدا بىرىنچى قېتىم ئويۇشتۇرۇلدى، بۇ خوشنا ئىككى ئۇلۇغ دۆلەت ئارىسىدىكى مەدەنىي ئالاقىلارنىڭ تېز تەرەققىي ئېتىۋاتقانلىغىنىڭ يارقىن دەللىلى».

ھە، 11ـ ئىيۇن كۈنى قاستېيېۋ نامىدىكى سەنئەت مۇزېيىدا دەسلەپكى قېتىم ھازىرقى شىنجاڭ-ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى تېررىتورىيەسى تۇرپان ۋادىسىدا ھۆكۈمرانلىق قىلغان ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىغى (3ـ 14ـ ئەسىرلەر)نىڭ تەسۋىرى سەنئەت كورگەزمىسى ئېچىلدى. ئېچىلىش مۇراسىمدا سوزگە چىقانلارنىڭ ھەممىسى شۇئار-تارىخىي مۇزېيىنىڭ مۇئاۋىن باشلىغى ئى. يۈسۈپ، ئارخېولوگ يۇ. مەھەممەت، خىتاينىڭ قازاقستاندىكى ئەلچىسى شىن-بىن بەن، ئۇيغۇرشۇناسلىق ئىنستىتۇتى ئەدەبىيات ۋە سەنئەت بۆلۈمىنىڭ باشلىغى س. موللائۇدۇۋ، رەسسام ئە. ئەھەتباقىيېۋ، ھىندىستان ئەلچىخانىسىنىڭ مەسلىھەتچىسى د. مالىك، دۆلەت سەنئەت مۇزېيىنىڭ دىرېكتورى يې. جانگېلدىن، گ. جۇمابېكوۋا ۋە مەزكۇر ھەم باشقىمۇ مۇزېيىنىڭ خادىملىرى ئۇيغۇرلارنىڭ «مىڭ ئۆي» ئۆڭكۈرلىرىدىكى (شىمالىي-شەرقىي شۇئارنىڭ تۇرپان ۋە كۇچار ۋىلايەتلىرىدىكى «قىزىل»، «قۇمتۇرا»، «قىزىل قاغا»، «سىم-سىم» ۋە «بېزەكلىك») نەقىش-سۈرەتلىرى توغرىسىدا سوزلىدى. ئۇلار مەزكۇر يادىكارلىقلارنىڭ ئۇمۇم ئىنسان، بولۇپمۇ تۈركىي تىللىق خەلقلەر مەدەنىيىتىنى رىۋاجلاندۇرۇشتىكى ئەھمىيىتىنى تەكىتلەشتى. شۇڭلاشقا ئا. بىلەلوۋنىڭ ئېمىشقىدۇر ئۇيغۇر كورگەزمىسىنى زىيارەت قىلغۇچىلار ئالدىدا «ئۇلۇغ قېدىمىي خىتاي مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ بارچە بۈيۈكلۈگى بىلەن نامايەن بولدى» دېگىنى تامامەن چۈشىنىكسىز. بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن ئۇ يەنە مۇنداق دەپ داۋام قىلىدۇ: «ھىندىستاندىن كەلگەن، بۇرۇن خىتايغا نامەلۇم بولغان بۇددا ۋە بۇددا بۇرھانلىرىنىڭ ئوبرازلىرى تاش ئۆڭكۈرلەردىكى ئىبادەتخانىلارنىڭ كەڭ-كۇشادە ھۇجرىلىرىدا ئويۇشتۇرۇلدۇ. نەقىشلەر تام-تۈرۈسلارنىڭ ئۈزلۈكسىز باغلىنىشى ئالاھىدە بېزەكلىك، ئۇلار سىرلانغان ھەيكەللەر بىلەن بىرلىكتە يېشىل، بېغىرەڭ، قىزىل، ھاۋارەڭ بوياقلارنىڭ ئەجەبلىنىشى بىلەن گويا بىر ئۇتاش گىلەمنى ھاسىل قىلىپ تۇرغاندەك.

گەج سۇۋاقلار ئۈستىگە سىزىلغان رەسىملەردىكى ۋاقەلىك كورۇنۇشلەر مەزمۇنەن ھەر خىل. ئۇلار دىنىي ماۋزۇدىمۇ ھەم ئالىي تەبىقە ھاياتىنىمۇ ئەكس ئەتتۈرىدۇ... تام سۈرەتلىرىنى تەتقىق قىلىش بىزدە شۇنى كوستىدۇكى، پۈتۈنلۈك چۈشەندۈرۈش خىتاي سەنئىتىگە خاس. خىتاي سەنئىتىنىڭ رەمزى خەلق پاراستى، تەبىئەت ھادىسلىرى ئۈستىدىن بايقاشلار ھەم ئۇ تەبىئەت قانۇنىيەتلىرىنى كىشىلەر تۇيغۇلىرى بىلەن ئوبرازلىق سېلىشتۇرۇشلار بىلەن باغلىق.

خىتاي سەنئىتىنىڭ ھەركىمنى ھەيرەتكە سالغان كورگەزمىسى، سوزسىز، ئىستېتىكلىق تەلەپنى قانائەتلەندۈرۈپ، ئىستېتىكلىق دىت-پاراسەتنى ئوتكۈرلەشتۈرىدۇ، دىننىي ھەم پەلسەپەۋىي بىلىمنى چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ».

شۇنداق قىلىپ، ئا. بىلەلوۋنىڭ ماقالىسىدىن بىز ئۇيغۇر «مىڭ ئۆي»لىرى ھەم ئۇيغۇر خەلقى توغرىلىق بىرەر سوزنىمۇ ئۇچراتمايمىز. بىراق «ئىككى ئۇلۇغ خوشنىلار ئارىسىدىكى مەدەنىي ئالاقىلارنىڭ تېز رىۋاجلىنىۋاتقانلىغى» توغرىلىق تەكىتلەشلەر بار. ئامما ئۇنىڭ قېدىمىي ئۇيغۇر ئىدىقۇتلۇغىنىڭ تاش پۈتۈكلىرىگە تامامەن ئالاقىسى يوق. شۇنداقلا «خىتاي سەنئىتىنىڭ ھەيرەتكە سالغان» كورگەزمىسىمۇ ئىستېتىكلىق دىتنى رىۋاجلاندۇرۇپ، دىنىي ۋە پەلسەپەۋىي بىلىمنى چوڭقۇرلىتىشمۇ ئىككى تايىن گەپ.

بىز ئېمىشكە بۇ توغرىلىق ئېيتىۋاتىمىز؟

بۇنىڭ سەۋەۋى، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مىلادىغىچە، ئوتتۇرا ئەسىرلەرنىڭ دەسلەپكى دەۋرلىرىدىكى ھەم 10ـ 12ـ ئەسىرلەردىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئالتۇن دەۋرىدىكى بارلىق ئۇتۇقلىرى ھازىرقى زامان تۈركىي تىللىق خەلقلەرنىڭ، قىسمەن بولسىمۇ ئورتاق مىراسلىرى بولۇپ ھېساپلىنىدۇ.

ئۇيغۇر خەلقى — تەرەققىي قىلغان دېخانچىلىق ھەم شەھەر مەدەنىيىتىنىڭ تۇھپىكارلىرى. يەر ئاستى سۇلىرىنى پايدىلىنىش ئۈچۈن تۇرپان ئويمانلىغىدا ئىستىقامەت قىلغۇچىلارنىڭ مىلادىدىن ئىلگىرى 2ـ ئەسىرلىك ئۆزىدىلا كارىزلارنى ۋۇجۇتقا كەلتۇرگەن. بۇ سۇغىرىش سىستېمىلىرى ئىككى مىڭ ژىلدىن ئوشۇق ۋاقىتتىن بۇيان تاكامۇللاشتۇرۇلۇپ كەلدى. قېدىمىي ئۇيغۇرلار دىيارى خخج نىڭ تەركىۋىگە قوشۇۋېتىلگەن 1949ـ ژىلغىچە كارىزلارنىڭ ئۇمۇمىي ئۇزۇنلۇغى 2500 كىلومېتىر ئىدى. بۇ كارىزلار سىستېمىسى ئادەمزات ئەجرىنىڭ ئەبەدىي يادىكارلىغى سۈپىتىدە ئۇلۇغ خىتاي سېپىلى، ئەجايىپ ئىبادەتخانا-ئېھراملىرى بىلەن تەڭ دەرىجىدە تۇرىدۇ.

ئۇيغۇرلارنىڭ مەنىۋىي مەدەنىيىتىمۇ باي. كوپلىگەن يازما يادىكارلىقلار ھەم ھوججەت-ۋەسىقىلەر بۇنىڭ روشەن شاھىدى. قېدىمىي ئۇيغۇرلارنىڭ مېمارچىلىق تېخنىكىسى ۋە تەسۋىرى سەنئىتى توغرىسىدا ئورخۇن ۋادىسىدىكى قارابالاساغۇن، تۇۋادىكى 10 شەھەر ۋە كەنتلەر، ئىسسىق كول ساھىلىدىكى بالاساغۇن؛ ئوزگەن ھەم ئوتتۇرا ئاسىيادىكى باشقىمۇ قېدىمىي ئۇيغۇر شەھەرلىرىنىڭ خارابىلىرى، تۇرپان، كۇچار ۋە قاراشەھەر ۋادىلىرىدىكى قېدىمىي ئىبادەتخانىلار قالدۇقلىرى، «مىڭ ئۆيلەر»دىكى تەسۋىرىي سەنئەت ۋە ھەيكەلتاراشلىق ئەمۇنىلىرى يارقىن چۈشەنچە بېرەلەيدۇ. «شەرقىي تۈركستاندىكى... ئۈچ ۋادىنىڭ سۈرەت-نەقىشلىرى ئىنتايىن ئورغۇن ۋە مۇتلەقانە خىلمۇ-خىل. بىز بۇ يەردە ژۇقۇرىدىن-توۋەنگىچە ئەجايىپ نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن ئۆڭكۈرلەرنىڭ، ئەڭ بولمىغاندا مۇ ھەم تۈركۈملىرىنى سانايپ چىقىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە ئەمەسمىز. ئۈچ ۋادىنىڭ ھەيۋەتلىك ھەم ھەشەمەتلىك رەسىم-نەقىشلىرى بىز بىلىدىغان پۈتكۈل ئالدىنقى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ئۇلۇغۋار تەسۋىرىي سەنئىتىدىن خېلىلا ئۈستۈن تۇرىدۇ». (م. دىيەكوۋ).

ئىستىرئاسىزكى، قېدىمىي ۋە ئوتتۇرا ئەسىر شەرقىي تۈركستاندىكى بىناكارلىق ۋە تەسۋىرىي سەنئەت دۇردانىلىرىنى ئەمگەكچان ئۇيغۇر خەلقى ۋۇجۇتقا كەلتۇرگەن. مىڭلىغان ژىللار جەريانىدا موشۇ ئۇيغۇرلار دىيارىغا ھىندىستان راھىپلىرى ۋە رەسسام-بىمارلىرى ئەشۇ ھەشەمەتلىك مېمارچىلىق ئانسامبىللىرىنى بەرپا قىلغان، دېيىش قىيىن. لېكىن، تەبىئىكى، ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىي مىراسلىرى ھىندىستان، ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيا، ۋە ھەتتا ژىراق يۇنانستان ھەم ئەرەبىستاننىڭ مەدەنىي ئۇتۇقلىرىنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈپ بارغان. ئۇلاردا ھەر خىل دىنلارنىڭ تەسىرىمۇ سېزىلىپ تۇرىدۇ: كېيىنكى شامانىزم، مانىخېيىزم، بۇددىزم، خرىستيان ۋە ئىسلام؛ مەلۇمكى، ئۇيغۇرلار موشۇ دىنلارنىڭ بىرسىدىن كېيىن بىرسىگە ئېتىقاد قىلىپ كەلگەن. ئۇيغۇرلاردەك شۇنچىلا كوپ دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغان خەلق بولمىسا كېرەك. ھەر قېتىم باشقا دىنغا ئوتكەندە، بۇرۇنقى دىننىڭ ئايرىم ئېقىدە-ئەنئەنىلىرىنى ساقلاپ قالغان. «ئۇيغۇرلار خىتاي مەدەنىيىتىنى ئۆزىگە سىڭدۈرمىدى، خىتايدىن دۇنياغا كوز قاراش ئەمەس، بەلكى ئېپەك ئېلىشنى ئەۋزەل كوردى». (ل. ن. گۇمىليوۋ).

شۇنداق قاتتىمۇ مەلۇمكى، شەرقىي تۈركستانغا بۇددا دىنى مىلادىمىزنىڭ باشلىرىدا كىرگەن. ئەينەن شۇ دىياردىن خىتاي، چاۋشەن، ياپونىيە ۋە باشقا شەرق ئەللىرىگە تارالغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە 5ـ ئەسىردىن باشلاپ بارلىق بۇددا ئەدەبىياتى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان، ئاندىن ئۇيغۇر مىسسىونېرلىرى (بىرەر ھۆكۈمران دىنىي تەشكىلات تەرىپىدىن ئەشۇ دىننى تەرغىپ قىلىش ئىككىنچى بىر ئەلگە ئەۋەتىلىدىغان مەخسۇس ئادەملەر. **تەھرىرات ئىزاھى.**) ۋە راھىپلىرى بۇددىنىڭ تەلىماتلىرىنى خىتايچىغا، ئاندىن ئەكسىنچە، خىتاي تىلىدىن ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىشقان.

موشۇنداق تارىخىي مەلۇماتلار ئالدىدا مەدەنىيەتشۇناس ئى. بىلەلوۋنىڭ 11ـ ئىيۇلدا ئالمۇتىدا ئېچىلغان ئۇيغۇر ئىدىقۇتلۇغىنىڭ (3ـ 14ـ ئەسىرلەر) «مىڭ ئۆي» رەسىملەر كورگەزمىسى «خىتاينىڭ ھەيرەتكە سالغان سەنئىتىنىڭ كورگەزمىسى، سوزسىز، ئىستېتىكلىق ئېھتىياجنى قانائەتلەندۈرىدۇ، ئىستېتىكلىق دىتنى تاكامۇللاشتۇرىدۇ. دىنىي ۋە پەلسەپەۋىي بىلىمنى چوڭقۇرلاشتۇرىدۇ». (يەنە كېلىپ، بىزنىڭ جۇمھۇرىيىتىمىز خەلقلىرى، جۈملىدىن ئۇيغۇرلار) دېگەنلىرى تامامەن بىمەنا بىر نەرسە بولۇپ چىقىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن بىر قاتاردا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەدەنىي مىراسى، قىسمەن تەسۋىرىي سەنئىتى ۋە ھەيكەلتاراشلىق بويىچە بىزنىڭ بىلىدىغانلىرىمىز تولۇق ئەمەس. 900 ژىل مۇقەددەم گەنسۇ (ھازىرقى شۇئاردىن خېلى ژىراق) ئۇيغۇرلىرىنىڭ ژۇقۇرى مەدەنىيىتى ئاڭغۇت مەدەنىيىتىنىڭ شەكىللىنىشىگە پايدىلىق تەسىر كورسەتكەن. ھازىرقى خىتاي ئۆلكىلىرىدىكى ئۇيغۇرلار مەدەنىيىتى توغرىلىق ئىستامبۇل ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ پروفېسسورى ئېمىل ئېسىن ئۆز پىكىرلىرىنى ئېيتقان. «گەنسۇدىكى ئۇيغۇر دۆلىتى (940ـ1036ـ ژىللار)، — دەپ تەكىتلەيدۇ ئالىمە، — دۇنخۇاڭ ۋە ئەنشەن مەدەنىي مەركەزلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا ئېكلېكتىكلىق (يەنى بىر-بىرىگە زىت كېلىدىغان. تەھ). مەدەنىيەتلەرنىڭ باش جايىغا ئايلاندى... ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنى نامايەن قىلدى». ئۇلۇغ-ئىنگلىز ئالىمى ۋە سەياھى ئا. ستېين گەنسۇ ھەم ئەنشەندىكى دەريالاربويىدا 9ـ 14ـ ئەسىرلەرگە ئا

ئاخىرى 10ـ بەتتە

سەپەرنامە

ئەل غېمى- ئەر غېمى

ئىلى ۋادىسى يەنى ئىلى ۋىلايىتى ئۆتمۈش ئۇزۇن زامانلاردىن بۇيان ئەجدادلىرىمىزنىڭ مۇبارەك خاكى كومۇلگەن جايلا ئەمەس، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئاتا- بوۋىلىرىمىزنىڭ قان- تەرى بەدىلىگە گۈل- گۈلستانغا ئايلانغان تەۋەررۇك زىمىندۇر. ئەزىم ئىلى دەرياسى- بۇ قۇتلۇق دىيارغا ئابىھايات بەخش ئەتكۈچى زەرەپشان مەنبە...

مەن يېقىندا ئەشۇ ئەزىز يۇرتۇمنى كورۇشكە، ئۇنىڭ باغۇ- بوستانلىق يېزا- كەنتلىرىنى ساياھەت قىلىش بەختىگە مۇشەررەپ بولدۇم. ئەپسۇسكى، بۇ چىمەن ۋادىغا ئالتۇن ئۈزۈككە قويۇلغان ياقۇت كوزدەك ياراشقان غۇلجا شەھىرى ئۆزىنىڭ مىللىي قىياپىتىنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتكەن. شەھەر ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ژىراق- يېقىن ناھىيەلەرنىڭ ھەممىسى ئەسرىمىزنىڭ ئاخىرقى چارىگىدە قارا چېكەتكىدەك يامراپ كەلگەن خىتاي ئاققۇنلىرى بىلەن توشۇپتۇ. مەھەللە- بازارلارغا چوڭ- كىچىك ماگازىن ۋە سودا سارايلىرىغا قارىماڭ، ئەشۇلارنى كورىسىز...

— ئاتالمىش ئاۋتونوم رايون، ئوبلۇس، مىللىي مۇختارىيەت، ناھىيە دېگەنلىرى ئادەتتىكى بىر قۇرۇق نام،- دېدى سوھبەتداشلىرىمىزدىن بىرى،- مەمۇرىي مەھكىمىلەرنىڭ مەلۇم ئۇلۇشىدىكى رەھبىري خادىملار مىللىيەر بولغىنى بىلەن ئاساسىي ھوقۇق مۇئاۋىن باشلىق، مەسئۇل كاتىپ، تەشكىلىي بولۇم باشلىقلىق كۇرسىلىرىنى ئىگەللىگەن يەنىلا ئەشۇلارنىڭ ئىلكىدە.

— مانا، ئۆزىڭىزمۇ كورۇۋاتىسىز،- دېدى ئىككىنچى بىر سوھبەتدىشىم، ئېلىۋېتىزورغا ئىشارە قىلىپ،- ئۈرۈمچى، غۇلجا، ۋە باشقا ۋىلايەت، ناھىيە مەركەزلىرىدە ئېچىلىۋاتقان ھەر رەڭ، ھەر مەزمۇندىكى مەجلىس- ژىغىنلارنىڭ قاتناشقۇچىلىرىنىڭ ئاساسلىق كوپچىلىگى يەنىلا خىتاي كادىر- خىزمەتچىلىرى.

ھەيران قالارلىقى شۇكى، ئىچكىرىدىن چىقىپ، ئەزىز زېمىنىمىزغا ئۆگلاپ كەتكەن خىتاي ئەر- ئاياللىرىنىڭ بىرەرسىمۇ ئىشسىز ئەمەس. ئۆز يېرىدە بىر جىڭمومىنىڭ غېرىۋى بولغان ئۇلار ئەتىلا مەپكۇرە كوك- چاپان- شەپكىلىرىنى تاشلاپ، ھوسۇن تۈزىشىدۇ. سەرادىن- يېزىغا، يېزىدىن- شەھەرگە يۈزلىنىدۇ.

ۋىلايەتنىڭ (دېمەك، بۇ پۈتۈن شەرقىي تۈركىستاننىڭ) ھالقىلىق ئىختىسادىي تۈگۈنلىرى يەنىلا ئەشۇلارنىڭ قولىدا.

ئىشسىز ژۈرگەن مىللىيلار ھەددى- ھېساپسىز. چارىسىز قالغان ئۇلار خارجىي ئەللەردىن كەلگەن سودىگەر- سەيياھلارنىڭ ژۈك- تاقىنى كوتىرىپ، سودا- سېتىقنى قىلىشىپ بېرىپ جان بېقىپ ژۈرۈشكەنلىرىنىڭ شاھىدى بولدۇق. چەت- چورىلەردىكى گۈڭگا كىچىك ئاشخانىلار، سەيراشخانىلار، ئاۋايخانىلارلا مىللىيلارنىڭ ئىلكىدە. ئارىلاپ- ئارىلاپ ھارۋۇشكەشلەرنى، باققال- تىجارەتچىلەرنى كورۇپ قالىسىز.

لە ئىش، لە ئوقۇش ئىمكانىيتىگە ئېگە بولالمىغان مىللىي ياشلار كوچا- كوي سەينالىرىغا قويۇلغان بىليارد، شاھمات- شاشكا ئوينىشىپ كۈن ئوتكۈزىدېكەن. بۇ، ئەسلى ماھىيەتتە، خىتاي شوۋىنىستلىرىنىڭ ئىسسىزلارنى مېلىكە قىلىش رەزىل سىياستىدۇر.

مورىتى كەلگەندە شۇنى ئالاھىدە تەكىتلىمەكچىمەنكى، ۋەتەنگە بېرىپ قايتقان بەزى يارۇ- بۇرادەرلەر «غۇلجا ئەجايىپ تەرەققىي قىپتۇ. چوڭ-چوڭ ئىمارەتلەر سېلىنىپتۇ...» دېيىشىدۇ. خوش، كېيىنكى 30_ 40 ژىلنىڭ ئوزىدىلا پۈتكۈل ئىلى ۋادىسىنىڭ يەر ئۈستى، يەر ئاستى بايلىقىنى سۈلۈكتەك شورىغان خىتاي مۇستەملىكىچىلىرى شەھەرنى ئاۋاتلاشتۇرۇشتا ئاز- تولا ئىسلاھ ئېلىپ بارغان بولسا، بۇنىڭ نېمىسى ئەجەپلىنەرلىك!

ئەندى، ئۆزەم بېۋاستە زىيارەتتە بولغان چاپچال ناھىيەسى توغرىسىدا بىر- ئىككى ئېغىز ئېيتىپ ئوتمەكچىمەن.

ئەسلىدە چاپچال ناھىيەسىدە ئەسىرلەردىن بۇيان مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن ئولتۇرغان ئۇيغۇر يېزىلىرىدىن باشقا ئوز ۋاقتىدا مانجۇر- خىتاي باسقۇنچىلىرى چېگارا رايونلىرىنى ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن كوچۈرۈپ چىققان مەلۇم ساندىكى شىۋە- سولاللارمۇ بار.

چاپچال ناھىيەسىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىدىكى ئولكىلىك يەرلەر مۇنبەت. سۇيىنىڭ ئاساسىي قىسمى ئىلى دەرياسىدىن ئېلىنىدۇ. شۇنداقلا شەرقتىكى چاپچال مازىرىدىن جەنۇپتە قازاقستان چېگارىسىغىچە ئاقىدىغان «شىۋە ئوستېڭى»مۇ بار. بۇ سۇ مەنبەلىرى ئىلگىرى شىۋەلەرنىڭ قولىدا بولۇپ كەلگەن. ئۇيغۇر يېزىلىرى- ئىككى جاغىستاي، قايۇق، سوپۇم بۇلاق، كان، قوغۇنچى، يالغۇز ياغاچ قاتارلىق ئولتۇرغان يېزا- قىشلاقلاردىكى- ئۇيغۇر دېھقانلىرى بۇلاق سۇيى، قەرەللىك كېلىدىغان تاغ سۇلىرى ۋە بىنەملەرگە تايىنىپ تېرىقچىلىق قىلىپ كېلىشكەن.

ئەپسۇسكى، ھازىر ئەشۇ سۇ مەنبەلىرىنى، مۇنبەت يەرلەرنى بىڭتۈەن دەپ ئاتالمىش 67_68_69_ خىتاي ئىشلەپ چىقىرىش- قۇرۇلۇش ئارمىيەسى قىسىملىرى ئوز ئەلىكىگە ئېلىۋېلىشىپتۇ، ئۇلار ھەتتا ئۇيغۇر ئەر- ئايال، قېرى- ياش دېھقانلىرى بىر قانچە ژىل جاپالىق ئەمگەك ئەجرىگە بۇنىيات قىلغان «جەنۇبىي ئوستەڭ» نىمۇ تارتىۋېلىشقان. شۇ سەۋەپتىنمۇ، بىڭتۈەندىكىلەر بىلەن بۇ يەرلەرگە ئىچكىرى ئولكىلەردىن تۈركۈم-تۈركۈملەپ ئېلىپ چىقىلغان خىتايلارنىڭ تۇرمۇشى يەرلىكلەرنىڭ تۇرمۇشىدىن ئاسمانۇ- يەر پەرىق قىلىدۇ. ماشىنا، تراكتور ۋە باشقا ئىشلەپ چىقىرىش تېخنىكىلىرىمۇ ئەشۇلاردا.

مەلۇم بىر يېزىنىڭ مەسئۇل خادىملىرىدىن بىرسىنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، مەزكۇر يېزا ئاھالىسىنىڭ يېرىمى دېگىدەك يوقسۇللۇق شارائىتىدا ياشايدېكەن. دېھقانلار، ئاساسەن 10-ئايدىن ئاتەتيازغىچە ئىشسىز...

ژۇقۇرىدا زىكىر قىلىنغانلار قۇتلۇق ۋەتىنىمىزدە خەلقىمىز بېشىدىن كەچۈرۈۋاتقان، ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز جەبرى- جاپا، دەرت-ئەلەملەرنىڭ پەقەتلا بىر قىسمى، خالاس. ۋەتەننى كورمەك بولدېكەن، ئۇنىڭغا كويمەكلىك، ئۇنىڭ ئەتىسى توغرىلىق ئەنسىرەمەك، ئىزتراپ چەكمەك ھەر بىرىمىزنىڭ قەرزىمىز، ئەل ۋەتتە.

سابىت ھاپىزىي.

بىشكېك شەھىرى.

يەتكەن ئۆتۈق چەك ئەمەس

يول! موشۇ ئۈچ ھەرپتىن ئىبارەت سوزنىڭ مەناسىي قانچىلىك چوڭقۇر. چۈنكى يېزا بىلەن يېزىنى، شەھەر بىلەن شەھەرنى بىر-بىرىگە باغلاشتۇرۇپ تۇرىدىغان نەرسە ئۇ - يولدۇر. ئۇنىڭسىز جەمىيەتنىڭمۇ، مەملىكەتنىڭمۇ ئىشلىرى پۈتمەيدۇ. خەلق ئېھتىياجلىرى ئىلۋارلىرى توشولماي قالسا، مەملىكەت قانچىلىك زىيان تارتىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم.

چېلەك ژۈك توشۇش كارخانىسىنىڭ باشلىقى كېناقىن ئەكىمژانوۋ ئوز كوللېكتىۋىنى قولغا كەلتۈرگەن مۇۋاپپەقىيەتلىرى توغرىلىق بىزگە مونۇلارنى ئېيتىپ بەردى.

— كارخانىدا 324 ئادەم ئىشلەيدۇ. ئۇلار ئوندىن ئارتۇق مىللەت ۋەكىللىرىدىن تەركىپ تاپقان. كارخانىمىزنىڭ قۇرۇلغىنىغا ئەنە ئۈچ ژىلدىن كېيىن 30 ژىل تولىدۇ. مەن بولسام 13 ژىلدىن بۇ يان موشۇ كوللېكتىۋتا ئىشلەۋاتىمەن، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ مەزكۇر كارخانا ئىككىنچى ئويۇمدەك بولۇپ قالدى. ئىناق-ئىجىل كوللېكتىۋىمىزنىڭ كوزلىگەن پەللىسى بىر، مەخسىتىمۇ ئورتاق ئۇلار چېلەك ناھىيەسىنىڭ ئىختىسادىنى رىۋاجلاندۇرۇپ، مەدەنىيىتىنى گۈللەندۈرۈش يولىدا تىرىشىپ ئىشلەۋاتىدۇ. بىزدە 225 كە يېقىن ئاۋتوماشىنا توختالسىز ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ تەڭدىن تولىسى «كاماز».

كارخانا باشلىغىنىڭ سوزىگە قارىغاندا، مەزكۇر ژۈك توشۇش كارخانىسىدا ئىككى ئاۋتوكولونا بار بولۇپ، ئۇلارنى تەجرىبىلىك مۇتەخەسسىلەر باشقۇرىدۇ. كولونا باشلىقلىرى ئىشنىڭ ئېپىنى بىلىدىغان، شوفېرلار بىلەن تىل تېپىشىپ ئىشلەيدىغان ئادەملەر. ئېركىن بودۇغۇلوۋ باشقۇرىدىغان كولونا ئوتكەن ئايدا ياخشى نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. پىلاندىكى 23 مىڭ ئورنىغا 32 مىڭ توننا خەلق ئېگىلىگىنىڭ ژۈكلىرىنى توشۇشنىڭ ھوددىسىدىن چىقتى. كولونا بويىچە ئوتكەن ئايلاردا 394 مىڭ توننا ئورنىغا 403 مىڭ توننا ژۈك توشۇلۇپ، پىلان ئاشۇرۇپ ئورۇنلانغان.

كارخانا 22 مىللىون سوم پايدىنى كوزلىگەن ئېدى. شوفېرلارنىڭ تىرىشچانلىق بىلەن ئىشلىشى ئارقىسىدا پايدا 54 مىللىون سومغا يەتكەن. بۇنداق ژۇقۇرى پەللىنى ئېگىللەشتە سالماقلىق ھەسسە قوشقان ئىلغارلار كوپلەپ سانىلىدۇ. س. پاكوۋ، ب. توخمابېتوۋ ئا. بايسالېكوۋ، س. سىبانقۇلوۋلار يەنە شۇنداق ئىشچانلار جۈملىسىدىندۇر. شۇنداقلا ئېلېكتر كەپشەلگۈچى س. ژارېنبايېۋ، رېمونتچى ۋ. سېمېنوۋ، كېبېكبايېۋلار ئوز ئىشىنىڭ ماھىرىدۇر.

ئەمگىكىگە قاراپ تاپاۋىتى بولىدىكەن، شوفېرلارنىڭ ئايلىق ئىشى ھەققىمۇ يامان ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئالدى 180_200 مىڭ سوم ئەمگەك ھەققى ئېلىۋېتىپتۇ. شۇنداق ئېكەن، ئادەتتىكى شوفېرلارمۇ ژىلىغا مىللىون سوم تاپاۋەت تېپىشى ئېنىق گەپ. ھەتتا كارخانىنى سوپەركۈچلەرنىڭ ئايلىق ئىشى ھەققىنىڭ 46 مىڭ سوم ئېكەنلىگىنى ئېيتىشنىڭ ئوزى مەزكۇر كارخانىنىڭ ئىشنى ياخشى يولغا قويۇۋالغانلىقىنىڭ ئىسپاتى بولسا كېرەك.

كارخانا كوللېكتىۋى شەخسىيلەرنىڭ ھەر خىل خىزمەت-بۇيرۇتمىلىرىنىمۇ مىننەتسىز ئورۇنداشقا تىرىشىدۇ. ماشىنىلارنى رېمونتلاش ئىشلىرىنىمۇ قوشۇمچە ئېلىپ بېرىۋاتىدۇ.

كارخانىدا قوشۇمچە ئېگىلىكمۇ ياخشى يولغا قويۇلغان. ئۇلار «تاۋسۇگىر» سوۋخوزىدىن بەش گېكتار يەر ئېلىپ، ئۇ يەرگە كوكتات تەرگەن. كۈزدە ھەر بىر شوفېرغا بىر قاپتىن پىياز تارتىپ بەردى. پېنسونېرلارغا، ۋېتېرانلارغا ماددىي ياردەم قىلىش كارخانىدا ئادەتكە ئايلانغان. بىيىل غالىبىيەت بايرىمى ھارپىسىدا ئۇلۇق ۋەتەن ئۇرۇشىنىڭ قاتناشقۇچىلىرىغا ئون مىڭ سومدىن مۇكاپات ئاخچا تارقاتتى. شۇنداقلا كارخانا ئىشچى- خىزمەتچىلىرى كېرەك ۋاقتىدا ماشىنىلاردىن ھەقسىز پايدىلىنىش ھوقۇقىغا ئېگە ئۇلار شۇنداقلا ئوزلىرى ياشاۋاتقان ئويلىرىنى خۇسۇسىيلاشتۇرۇۋالدى. ھازىرقى شارائىتنىڭ ئېغىرلىغا قارىماستىن،ئوي شارائىتىنى ياخشىلىغۇچىلارنى كارخانا مەمۇرىيىتى قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى تەرىپىدىن ياردەم قىلىۋاتىدۇ. قازاقستاننىڭ مۇستەقىل دولەت بولۇشىغا باغلىق دولەت تىلىغىمۇ ئالاھىدە كوڭۇل بولۇلگەن. كارخانىنىڭ ئىشى قەغەزلىرىدە دولەت تىلىغا ئېتىۋار بېرىلىۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ.

ئالىمجان مۇقەددەموۋ.

چېلەك ناھىيەسى.

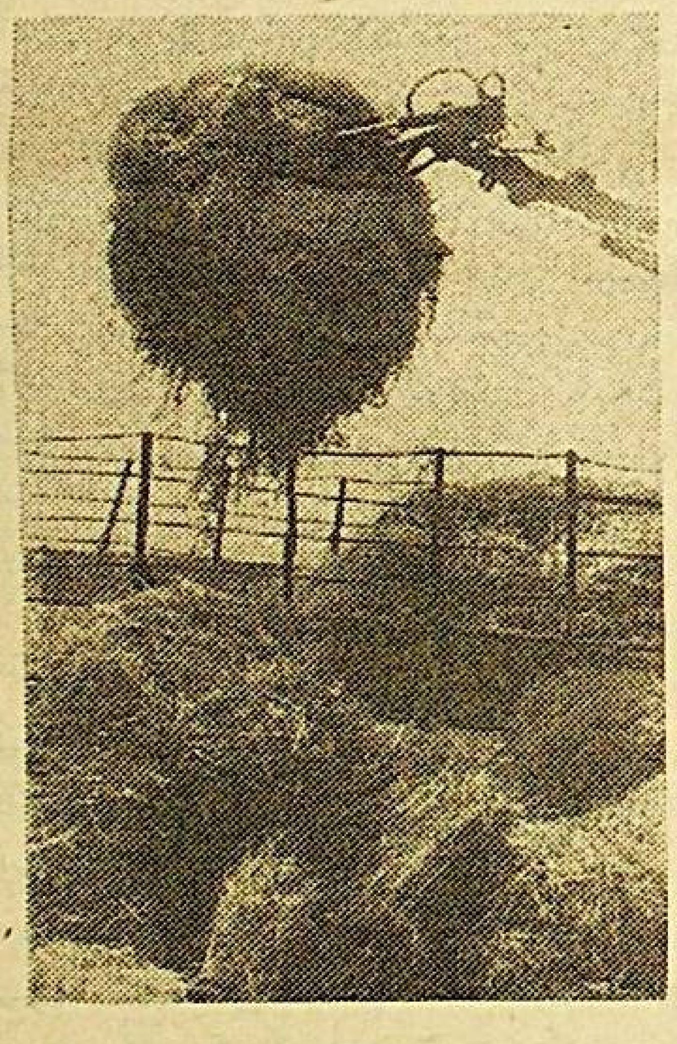

ئۇيغۇر ناھىيەسى. «ئەمگەك» كولخوزنىڭ دېخانلىرى مالغا يەم- چوپ تەييارلاش ئىشلىرىنى قىزغىن ژۈرگۈزمەكتە. دېخانلار 450 گېكتار يەردىكى بېدىنىڭ بىر نەچچە ئورۇمىدىن كوزلىگەن مۆلچەردىن كوپ مال ئوزۇغى تەييارلىدى.

سۈرەتلەردە: 1. بېدىنى ژىغىش پەيتى. 2. مېخانىزاتور رەخمەتجان غاپپاروۋ. 3. ۋ. ئاقنوۋ.

د. يۇسۇپوۋنىڭ سۈرەتلىرى.

خەلق قەھرىمانى

(داۋامى، بېشى ئۆتكەن ساندا)

دۆبەك دېگەن قازاق تاغىسىنىڭ ئۆيىدە ساقال چاچلىرىنى ئالدۇرۇپ، ئۈردىيۈزىگە كېلىدۇ. لېكىن مەھەللە ئىچىدە ئۇرۇشقا ئىمكانىيەت بولمىغاچقا مەلىنىڭ تۈۋىشىدىكى ئەسكى ئۆگمەن قېشىدا لىكەللىك ئىچىدە بۇك ئوسكەن قارىياغاچنىڭ ئۈستىگە خۇددى بۈركۈتكە ئوخشاش ئۇگا ياساپ، شۇ يەردە كۈن كورىدۇ. بىر كۈنى ئوز ئۇگىسىدا تۇرۇپ، خىتاي چېرىكلىرىنىڭ تىمىسقاپ ئىزدەپ يۈرگىنىنى كورىدۇ. شۇ زامان بۇ جايدا تۇرۇش خوۋۇپلۇق دەپ، ئۆزىنىڭ كوزلىكىگە چىقىپ كېتىدۇ. كۈزلەكتە ئىككى كۈن تۇرغاندىن كېيىن، بىر قانچە ئوتلىغان خىتاي چېرىكلىرى كوزلەكنى قورشاپ ئالىدۇ. بۇنى سەزگەن غېنى دەرھال ئاق كىيىنىپ، ئىككى ئاق ئاتنىڭ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ، يايلىسىدىن تۇتۇپ ماڭغانچە قوناقلىقنىڭ ئىچىگە كىرىپ كېتىدۇ. غېنىنى تۇتالمىغان زالىملار ئۇنىڭ ئۈردىيۈزىدىكى تۇققان، ئاغىنىلىرىدىن 18 كىشىنى توققۇزتارا يامۇلغا سولايدۇ، قىينايدۇ.

غېنى قاچقان بويى ئونيارىيۈزىگە كېلىپ، شاكىر دېگەن بۇرادىرىنىڭ ئۆيىدە بىر كېچە قونىدۇ. ئەتىسى غۇلجىغا كىرىپ تۇپ-توغرا سوتقا بارىدۇ ۋە ئۆزىنى مەلۇم قىلىدۇ. سوتچىلەر كۆلۈشۈپ، «سېنىڭ بۇ يەردە دېلاڭ يوق، سەن چوڭ جۇيىزىگە چىققىن» دەيدۇ. مۇتەبىت ئەمەلدارلار بىر قېتىم بولسىمۇ، ئىشنى ھەقىقەت سورار دېگەن ئويغا كەلگەن غېنى، چوڭ جۇيىزىگىمۇ بارىدۇ. ئىشىك تۈۋىدىكىلەر كىرگۈزمەيدۇ، ئاچچىقى كەلگەن غېنى غەزەپ كۈلكىسى بىلەن: «ئۈرۈمچىدىن كەلگەن غېنى ئوغرى دېگەن مەن، جۇجىڭگىغا ئېيتساڭ مېنى ھازىر كىرگۈزىدۇ» دەيدۇ. بىر چېرىك كىرىپ كېتىپ، ئالتە-يەتتە بولۇپ چىقىدۇ. لەيلەي دەپ ئىچكىرىگە ئەكىرىپ، سولاقخانا ئالدىغا ئەكېلىدۇ، ئۇنىچىقمايلا پۇتىغا قوش كىشەن سېلىپ قامايدۇ. سوراقسىز 32 كۈن ياتقاندىن كېيىن، كېچىسى سوراققا ئېلىپ چىقىپ: «موشۇ بەش ژىل ئىچىدە 10 سەر ئالتۇن، 20 يامبۇ ئالغان ئىكەنسەن، بۇ ئاز ئىش. ئىككىنچىدىن، سەن بىزنىڭ ئادىل ھوكۇمەتنى ئاغدۇرۇپ تاشلاشقا قانچىلىك كىشىلەرنى ئۇيۇشتۇردۇڭ. سەنمۇ ئوقۇمىغان ئادەم، مۇنداق ئىشنى قىلمايسەن، ساڭا كىم يول-يورۇق كورسىتىۋاتىدۇ، شۇنىلا ئېيتىپ بەرسەڭ، بەلكى ساڭا چوڭ مەنسەپلەرنى بېرىمىز» دەيدۇ. غېنى مىيىقىدا كۈلىدۇ.

— سەن نېمىشكە كۈلىسەن؟

— موشۇ كۈنگىچە 10 سەر ئالتۇن، 20 يامبۇ يوقاتتىم دەپ جولگەن كىشىنى سەن ئوزەڭ بىلەمسەن، ئەگەر ئىلى تەۋەسىدە شۇنداق دېگەن ئادەم چىقسا، ئۇ چاغدا مېنى بازارغا ئەچىقىپ جادو بىلەن توغرا، مەن رازى. (غېنى ئوزىنى توختىتىپ تۇرۇپ، ھوكۇمەتكە قارشىلىق خىيالىدا يوق كىشىدەك ئەلپازى بىلەن) سىلەرنىڭ ئىككىنچى سوئاللىڭلار قىزىق، خوش، مەن ھوكۇمەتنى ئاغدۇرىدىغان ئادەم بولسام، ئوز ئايغىم بىلەن بۇ يەرگە كېلىدىغان شۇنچە ئاخماقمۇ، مەن داۋۇر ۋە ھاشىم توكۇرلارنىڭ قىلغان-ئەتكەنلىرىنى ئېيتىشقا كەلگەن ئادەم، — دەپ داۋۇر ۋە ھاشىم توكۇرلارنىڭ قىلمىشلىرىنى باشتىن-ئاخىر سوزلەپ چىقىدۇ. شۇندىن كېيىن داۋۇر، ھاشىم توكۇر ۋە ئۇراخۇنلارنى توققۇزتارادىن غۇلجىغا كەلتۈرۈپ، تورتىنى بىر سوراققا ئېلىپ، غېنىغا ئالدىنقى ئىككى كىشەننىڭ ئۈستىگە يەلە بىر كىشەننى سېلىپ، ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپ بېرىدۇ.

ئۈرۈمچىدە گۇڭئەنجۇيدە 16 ئاي سوراقسىز ياتقاندىن كېيىن تورتىنچى تۈرمىگە 400گە يېقىن مەھبۇسنى يوتكەيدۇ. يېرىم كېچە ۋاقتى، گوڭئەنجۇيدىن تۈرمىگە قەدەر يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا زىچچىدە چېرىك مىلتىقلىرىنى ئوقلاپ، شتىكلىرىنى تەڭلەپ تۇرۇشقان. مەھبۇسلارنى ھەر ماشىنىغا 20دىن بېسىپ، ئۈستىلىرىگە بىرزېنتلارنى يېپىپ تۇرۇپ توشۇماقتا. بۇ دەھشەتلىك ھالنى كورگەن غېنى: بىزلەرنى بىر تەرەپتىن ئېپ چىقىپ ئولتۇرۇۋاتامدۇ، نېمە؟ دېگەن خىيالغا كېلىپ، ئولۇش ۋاقتىمدا بولسىمۇ، بىر-ئىككىسىنى ئولتۇرۇپ-ئولەي، دېگەن مەخسەتكە كېلىدۇ. ئوز-ئوزىگە خەير، خەلقىم، سىلەرنى ئازاتلىققا چىقىرىشقا ئۇلۇق خىزمەتلەر كورسىتەلمەي، ئارمالدا كېتىدىغان بولدۇم، رازى بولۇڭلار! دەپ كوزىگە لىققىدە ياش ئالىدۇ. شۇ ئارىدا غېنى چۈشكەن ماشىنا توختايدۇ. غېنى ئۈچ كىشى بىلەن سەكرەپ چۈشكەندە، كىشەنلەرنىڭ شاراقلىشىدىن ئەتراپنى قورشاپ تۇرغان چېرىكلەر دۈررىدە ئارقىغا چېكىنىدۇ. ئۇ جايدا ھەممە يوقلىما قىلىنغاندىن كېيىن تورتىنچى تۈرمە كامېرلىرىغا سولىنىدۇ.

تورتىنچى تۈرمە ئۈرۈمچى، بەلكى پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستان بويىچە مۇستەھكەم سېلىنغان تەڭ مۇدھىش، قورقۇنۇچلۇق تۈرمە بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپى توك ژۈرىدىغان تىكەنلىك سىملار بىلەن ئورالغان، ئوكۈزلىرىدە دۆبەنىڭ (شىلك شېپەي) مەخسۇس ئەسكەرلىرى بىرىگە سوز قىلىشماي، سىر بېرىشمەي، ساپ يېگى زامان قورالللىرىنى تۇتۇشۇپ، زىچچىدە تۇرىدۇ. ئۇ جاي تۈرلۈك-تۈمەن قىيناش ئەسۋاپلىرى، ئاتاقلىق جاللات ۋە ئادەم قاسساپلىرى بىلەن تولۇق تەمىنلەنگەن. تورتىنچى تۈرمىنىڭ سۈرلۈك، دەھشەتلىك داڭقى پۈتكۈل شەرقىي تۈركىستانغا پۇر كەتكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن خەلق ئۇنى «ئادەم قۇشخانىسى» دەپ ئاتىغان. ھەقىقەتەنمۇ ئۇ تۈرمە گېرمان فاشىزمىنىڭ تۈرمىلىرىدەك كىرسە چىقماس تىلسىم ئىدى.

غېنى ماڭا شۇ تۈرمىگە چۈشۈپ، ئۈچ كۈندىن كېيىن سوراققا تارتىلىدۇ. سوراقتا غېنى بارلىق كورگەن-بىلگەنلىرىنى بىر-بىرلەپ بايان قىلىدۇ. شۇندىمۇ ئۇ، ئومرىدە كورگەن ئازاپلىرىنىڭ تېخىمۇ ئۇرغۇن، تېخىمۇ دەھشەتلىكلىرىگە ئۇچرايدۇ، بەش قېتىم قاتتىق سوراققا تارتىلىدۇ. سوراقتا شۇنچە قىينىلىدۇكى، ھەر قېتىم كامېردىن چىققىنىنى بىلسىمۇ، يېنىپ كىرگىنىنى بىلمەيدۇ. ئالتىنچى سوراقتا داۋۇر، ھاشىم توكۇر، ئۇراخۇنلار بىلەن بەتلەشتۈرۈپ، غېنىنىڭ ئاق سوزىنى قارا قىلىپ، يەنە تۆھمەت بىلەن گۇنانى ئارتىپ، قىيناپ، ئاخىر بېھوش قىلىپ، يەنە ئوز كامېرىغا تاشلايدۇ. غېنى ھوشىغا كېلىپ كوزىنى شۇنداق ئېچىشىغا:

يامۇلنىڭ ياغاچلىرى
ئېگىز قارىغاي چەتزە.
يامۇلنى ئېشىپ قاچقان
سادىر ئوزى خوخەنزە.

ئىككىنچى كامېردا «سادىر» ئاھاڭىدا ئېيتىلغان بۇ مۇڭلۇق ناخشىلار غېنىغا ئەجايىپ تەسىر قىلىپ ئۇنىڭ غەيرىتىگە-غەيرەت قوشىدۇ. خەلقىمىزنىڭ ئىنقىلاۋىي قەھرىمانى سادىر پالۋاننىڭ قورقماستىن قىلغان كۈرەشلىرىنى، باتۇرلۇقلىرىنى قاتار كوز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ، ئىلھاملىنىدۇ. كوزلىرى ئويۇلغان، تىللىرى كېسىلگەن، تىيماقلىرىغا مىقلار قېقىلغان، بەدەنلىرىگە قايناق ياغلار چېچىلىپ، ئورتەلگەن تەنلىرى قىيما-قىيما قىلىنىپ ئۇزلار سىپىلگەن، تاياق زەربىسىدىن پۈتكۈل ئەزالىرىغا قارا قان ئۇيغان، پاتىفون ژىڭنىلىرىگە دومۇلۇتۇپ قىزىل قانغا بويالغان، توك ژۇلۇمىدىن جېنى ھەلقىسىغا كەلگەن، جان يەرلىرىگە قىل ۋە سىملار تىقىلىپ، گۇمبەزدەك ئىششىپ كەتكەن يولداشلىرىنىڭ قاڭغىر-قاخشاپ ياتقاللىقىنى كورۇپ، ئىرىكلا ئۈچەي-باغرى تولۇلۇپ، ھەر خىل دەھشەتلىك ئازاپلار بىلەن ئولگەن سەپداشلىرىنى ئويلاپ، سولەتلىك كەڭ كوكسىگە چوڭ بىر دەم ئالىدۇ. قېچىپ ساق-سالامەت قۇتۇلسا، ئوزىنىڭ ئەسلى مەخسىتى بولغان خەلقنى ئازاتلىققا چىقىرىش-مۇقەددەس ئىنقىلاۋىي يولغا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى بېغىشلاپ، كۈرەشكە ھاياتىنى پەرمانىدەك ئېتىشقا قارار قىلىدۇ. يېنىدا ياتقان قۇسەيىن قازاق بىلەن بىللە قېچىشقا مەسلىھەت قىلىشىپ، شۇ كۈندىن باشلاپ تام تېشىشكە باشلايدۇ. ئامما 400گە يېقىن كىشىنى تىڭ-تىڭ (كوللېكتىۋ سوت) قىلىشقا باشلايدۇ. نۆۋەت غېنىنىڭ كامېرىغا يېقىنلىشىدۇ. لېكىن تىڭ-تىڭ ۋاقتى توشۇپ قېلىپ، غېنى بىلەن 25 كىشى كېلەر ژىلدىكى تىڭ-تىڭغا قالىدۇ. تىڭ-تىڭدىن قۇتۇلغان غېنى تام تېشىشنى ئۈستىلىق بىلەن داۋام قىلدۇرىدۇ. پىششىق خىش! ئۇششاق قوللىرىنىڭ تېرىلىرىنى قويمايدۇ. ئاخىرى مىڭ بىر مەشەققەتتە تام تېشىلىدۇ. توشۇكتىن كىرگەن تالانىڭ شامىلى ئەجايىپ تەسىر قىلىدۇ. خوشاللىقىدىن كوزىگە ھېچ نەرسە كورۇنمەي قالغان غېنى پۇتىدىكى 10 قاداقلىق 8 كىشەننى كەينى-كەينىدىن سۇندۇرۇپ ئېلىپ، تۈرمىنىڭ شەرىق تەرىپىدىكى رەسىم ياغىچىغا ئېسىپ قويىدۇ. يولداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ، ۋىداىرى قىلىشىدۇ. پۈتۈن مەھبۇسلار: خەير، ئاق يوللۇق بولۇڭلار، قەدىمىڭلارغا ئۇتۇق تەلەيمىز، دېيىشىدۇ. تېنى تېرىسىگە سىغماي قالغان غېنى: سىلەرنى ۋە پۈتۈن خەلقىمىزنى زۇلمەتتىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئازات قىلىشقا جېنىم پىدا-دەيدۇدە، شۇڭغۇپ چىقىپ كېتىدۇ. بۇ ژىل 1944-ژىل 5-ئاپرېل كۈنى ئىدى.

ئاي قاراڭغۇسى، بەزى ئويلەردە چىراق كورىنىدۇ. غېنى يولدىشى قۇسايىن بىلەن شىمىك (غەربىي دەرۋازىغا) كېلىدۇ، ئەلتىرىمەستىن سېپىل ئۈستىگە چىقىدۇ. سېرىلگەن بويى ئوزىنى تاشلايدۇ، جەينەك تېرىلىرى قالمايدۇ. گەپ ئەندى قۇسايىندا. ئۇ سېپىل ئۈستىدە خۇددى قاغىنىڭ بالىسىدەك ئولتۇرىدۇ غېنى چۈش دېگەندىن كېيىن ئۇ ئوزىنى تاشلايدۇ. پۇلاڭلاپ ئارقىسىچە يەرگە جاققىدە چۈشىدۇ. غېنى دەررۇ يولەپ قوپۇرۇپ، سالامەتلىكىنى بىلگەندىن كېيىن يولغا چۈشىدۇ. كۈن پېتىشقا قاراپ مېڭىپ، تاڭ ئېتىشىغا سايباغدىن ئوتۇپ ئاقىقا ئۇلىشىدۇ. غېنى تۈرمىلەردە كوپ يېتىپ، ئېغىر ئازاپلار تارتقانلىقتىنمۇ، ئاقىقا ئورلەشتە ناھايىتى قىينىلىپ دەرمانسىزلىشىدۇ. يولدىشى قۇسايىن ئۇنى تارتىپ چىقىپ ھېچ ھالى قالمايدۇ. شۇنداق مەشەققەتلەر بىلەن ئارانلا تاغدىن ئېشىپ، تاڭغا يېقىن بىر تاشنى دالدا قىلىپ ياتىدۇ. غېنىنىڭ نېمە ئۈچۈندۇر ژۈرىكى قىنىغا سىغماي، بۇ جايدا تۇرۇشقا كوڭلى ئۇنىمايدۇ. ئەنسىرىگەن غېنىلار، ماغدۇرىنىڭ يوقلىقىغا قارىماي، يەنە مېڭىشنى داۋام قىلىدۇ. ناھايىتى ئەسلىكتە ئىككىنچى تاغنى ئېشىپ، بىر قويچىغا يولۇقىدۇ. بىر-بىرىنى يولىشىپ، ئاران كېلىشىۋاتقان بۇ ئىككەيلەننى كورگەن قويچى ژۈگرەپ كېلىپ، نەدىن كەلدىڭلار؟ دەيدۇ.

— بىزنى ئەسكەرلىككە تۇتماقچى بولۇۋېدى شۇ يەردىن قېچىپ چىقتۇق.

— مەنمۇ تۇرپاندىن ئىدىم، ئەسكەرلىككە ئېلىنىشتىن قورقۇپ، قېچىپ چىقىپ قويۇ بېقىپ ژۈرىمەن. بۇ خىتايلارنىڭ زۇلۇمىنى قالداق قىلىش كېرەككىن تاڭ؟! دەپ ئېچىنىپ، بوينىدىكى خالتىسىدىن بىر ئوچۇم تالقاننى ئېلىپ ئىككىسىگە بېرىدۇ. كۈن ئولتارغاندىن كېيىن قويچى بىلەن خوشلىشىپ يەنە يولغا چۈشىدۇ. تاڭ ئاتقىچە مېڭىپ يەنە بىر ئاقىقا يامىشىدۇ. قۇسايىننىڭ پۇتى يالاڭغداق بولغىنى ئۈچۈنمۇ پۇتلىرى تېشىلىپ، سېرىق سۇلار ئېقىپ، مېڭىشقا ھالى قالمايدۇ. غېنى پۇتىدىكى ئەسكى پىيمىنىڭ قونچىلىرىنى كېسىپ چورۇق ياساپ بېرىدۇ. يەنە مېڭىپ يېزىغا يېتىدۇ جاڭزى ئېگىسى سايتاخۇن غېنىلارغا ئىچى ئاغرىپ قوسىغىنى تويغۇزۇپ، يەنە بىر قوينى سويۇپ يوللۇق ئۇتىدۇ. گوشنى ئېلىپ يولغا چىقىدۇ. ئۇلار سانجى دەرياسىنىڭ بويىغا كەلگەندە ئىككى كۈن ياتىدۇ. غېنى ئەچچە كۈن ئاچ قېلىپ، كاۋاپنى كوپ يەپ قويغانلىقتىنمۇ ياكى باشقا سەۋەپتىنمۇ قاتتىق ئاغرىيدۇ. ئېھتىيات ئۈچۈن ۋەسىيەت ئورنىدا-... «مەن ئولۇپ-تارتىپ قالسام، تاشنىڭ تېگىگە ئۇبدانراق كومۇپ قويۇش، ياۋايى ژىرتقۇچلار، قاغا-قۇزغۇنلار يەپ كەتمىسۇن. ئەگەر سەن ئامان-ئېسەن ئۆتمۈزىغا بېرىپ قالساڭ، ئۇرۇق-تۇققان، ئاغىنە-ئۇگگە ۋە مېنى سورىغانلارغا مېنىڭ ياتقان جايىمنى ئېيتىپ بېرىپ، «باشلاپ كېلىپ ئېپ كېتىسلەر» دەپ كوزىگە ياش ئالىدۇ... يولدىشى (ھەمراسى) ژىغلايدۇ... مۇڭلۇق ئولەڭ ئېيتىدۇ ئۇچىنچى كۈنى غېنى سۇدا يېتىپ، ئازىراق ياخشى بولىدۇ. كۈن ئولتۇرۇشى بىلەن بىردىن ھاسىغا تايىنىپ يولغا چۈشىدۇ. ئوزۇقلىرى تۈگەپ ئاچلىقتىن دەرمانسىزلىنىپ، ئارانلا بىر قازاقنىڭ ئاۋۇلىغا يېتىپ كېلىدۇ. ئۇ يەردىن بىر چېلەك ۋە بىر قانچە ئاللارنى ئېلىپ يەنە ماڭىدۇ. كېچىلەپ مېڭىپ، ئەتىسى ئامازدىگەر ۋاقتىدا بىر خىتاينىڭ جاڭزىسىغا يېتىپ كېلىدۇ. ئىشىك ئالدىدا تۇرغان يوغان قوساق خىتايدىن سۇ سورايدۇ. خىتاينىڭ سۇ بەرمەي ئاھانەت قىلغانلىقىغا غەزۋى كەلگەن غېنىلار كەچكىچە يوشۇرۇنۇپ، كۈگۈم چۈشكەندىن كېيىن خىتاينىڭ قوتىنىغا كىرىپ، بىر قوزىنى تۇتۇپ، گوشىنى خالتىغا سالدۇدە، كالا-پاقالچەكلىرىنى ئىشتىلىرىغا تاشلاپ بېرىپ، ئۇلارنى مېلىكە قىپ قويۇپ، ئوينىڭ ئارقىسىدىن ئېغىلغا چۈشىدۇ. ئوتتۇر قولدەك 16 ئاتنىڭ ئىچىدىن بىر ئالا ئاتنى (ئۇنى ۋالودە دېگەن ئورۇس سورىغىنىغا غۇلجىنىڭ پۈتكۈل مۈلكىنى بەرسەڭمۇ بەرمەيمەن» دېگەن)، بىر قارا ئات ئېلىپ چىقىپ، ئىككىسى ئاتلىنىدۇ، يولغا چۈشىدۇ. شۇ ئارىلىقتا قورا ئېگىسى چىقىپ كېلىدۇ، «سۇيگا!» دەپ ۋاقىرايدۇ. غېنىلار پىسەن قىلماي كېتىۋېرىدۇ. تاڭغا يېقىن تاغ ئىچىدىكى قارىياغاچلىققا كېلىپ، بىر كۈن يېتىپ، ئەتىسى شېخەنزىگە كېلىدۇ، شېخەنزىدە 15 كۈن تۇرۇپ، ھوكۇمەتنىڭ ئالتە ئېتىنى ئېلىپ، ئېشەكچىلەر بىلەن ئىلىغا يول سالىدۇ. يولدا قويچىلارغا ئۇچرايدۇ.

— كىمنىڭ قويى؟

— دۆبەنىڭ. «دۆبەنىڭ سوزى چىققاندىن كېيىن، غېنىنىڭ ئەرۋايى ئۇركۈپ:

— ھوي سېنىڭ دوبىنىڭنى... دۆبىنىڭ ژۈتىدىن دۆمبىسىگە ئارتىپ كەلگەنمىدى، قويلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ،- دەپ ئاتتىن ئىرغىپ چۈشۈپ، قويچىلارنىڭ ۋاقىراشقىنىغا قارىماستىن تورت قوينى ئېلىپ يولغا راۋان بولىدۇ. شۇ مېڭىشىدا كېچە-كۈندۈزلەپ ژۈرۈپ، خۇديار يۈزىگە كېلىپ، زىلايخا دېگەننىڭ دېڭىگە چۈشىدۇ. ئېشەكچىلەر توشقان دەننىڭ كىراسىنى ھوكۇمەت يېتەرلىك بەرمىگەنلىكتىن، دەلدىن قىسىلىپ-سېتىپ يەپ، قەرىزدار بولۇپ قالغان ئىدى، بۇلارنىڭ ژىغىسىغا چىدىمىغان غېنى كەمبەغەللەرگە ئادەتتىكى رەھىمدىللىكى بىلەن كېچىلەپ ئايلىنىپ، دودىشاڭ تەرەپتىكى ھوكۇمەت ئېتىدىن 8نى ئوغرىلاپ كېلىپ، ئېشەكچىلەرگە بېرىدۇ، ئۇلارنى چۇلۇقايدىن ئوتكۈزۈپ قويۇپ، زىلايخانىڭ دېڭىغا قايتىدۇ. شەھەردىن ئىبراھىم لوزۇڭنى قىچقارتىپ، ژىغى-زېرى بىلەن كورۈشۈپ، ئوزى توغرىلىق زالىم خىتايلار ھېچ قانداق گەپ سوز يوقلىغىنى بىلگەندىن كېيىن: ئەگەردە مېنىڭ توغرامدا سوز ۋە ھەرىكەت بولۇپ قالسا، ماڭا دەررۇ خەۋەر يەتكۈزسەڭ،- دېگەن جېكىشنى قىلىدۇ. 5 كۈندىن كېيىن ئىبراھىم لوزۇڭ چىقىپ، غېنىنىڭ قولىنى تۇتۇپ-سېنىڭ قاچقانلىقىڭ توغرىلىق ئۈرۈمچىدىن گۇڭسى كەپتۇ، خىتايلار سېنى تۇتۇش ئۈچۈن ھەرىكەتلىنىۋاتىدۇ، ئوزەڭنى دالدىغا ئالمىساڭ بولمايدۇ،- دەيدۇ.

تاڭ سەھەر ۋاقتى ئىدى. غېنى تاجىۋاي مەلىسىدىكى ئابدۇكېرىم دېگەن ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىدە ئۇخلاۋاتاتتى. يولدىشى ئەكبەر كىمدۇر بىرىنىڭمۇ ئۇتۇپ كەلگەنلىكىنى، ئوتتۇر غېنى ياتقان ئويگە كىرىپ، پۇتىدىن تارتىپ ئويغىتىپ كورۈشتى. ئىككى سىردىش بىر-بىرلىرى بىلەن ئۇزاق مۇڭداشتى. ئەكبەر قىزىق قالىلىق بىلەن: ئۈچ ئاي بولدى، قالدۇق مال-مۈلكىمىزنى زالىم خىتايلار قويىماي تارتىۋالدى، بىزلەرنى ئۇتالمىغانلىقتىن خوتۇن، بالا-چاقىمىزنى قاماپ قىيناماقتا. ئىسىم ئاۋان بىلەن ئىككىمىز تاغ ئاماللىرىدا، توقايلىق جاڭگاللاردا تولىمۇ ئېغىر كۈن كەچۈرىمىز. سەنمۇ خۇددى بىزگە ئوخشاش، بەلكى پۈتكۈل خەلقىمىزمۇ چېكىدىن ئاشقان زۇلۇملار بىلەن ئا-

زاپلانماقتا. ئەلدى نېمە قىلىش كېرەك؟ـ دەپ غېنىغا تىكىلدى. غېنى: زالىملار ئۆگسىغا ئوت يېقىش كېرەك. مۇنداق سەرسانلىقتا كۈن كەچۈرگەلدىن كۆرە خەلق ئازاتلىقى يولىدا ئۆلۈپ كەتكەن مىڭ ياخشى. يولداش بۇ جايدا تۇرۇش بەك خەتەرلىك! ئەپلىك جاي تېپىپ، ئىش باشلاش كېرەك؟ـ دەيدۇ. ئىككىسى ئاتلىنىپ يولغا چىقىدۇ. قاشنىڭ ئەتراپىغا بارغاندا ئەكبەرنىڭ ئېتى ھېرىپ قالىدۇ غېنى ئېتىنى ئويىنتىپ تاغ ئۈستىگە چىقىپ، دەريانىڭ ئۇ قېتىدا ھوكۈمەتـ نىڭ ئەچچە يۈزلىگەن ئاتلىرىنى كورۈپ ئېتىنى ئەكبەرگە تۇتقۇزۇپ قويىدۇدە، دەريادىن ئۈزۈپ ئوتۇپ كېتىدۇ. بېرىپ ھوكۈمەتنىڭ ئىككى ئېتىنى ئېلىپ ئۈزۈپ كېلىدۇ. ھارغان ئاتنى تاشلايدىدە، بىر ئاتنى يېتىلەپ يولغا راۋان بولىدۇ. يالغۇز ئالما دېگەن يەرگە بارغاندا بىر بوۋايغا ئۇچرايدۇ.

ـ ئەدىن سورايمىز تاغا!

ـ بالىلىرىم، كۈچاردىن چىقىشىم. يالغۇز بىر بالام بار ئىدى، ئۇنى خىتايلار سولاققا ئېلىپ كەتكىنىگە بەش ژىل بولدى. شۇنىڭ بىلەن ئۆي ئىچىم سورۇلۇپ، يالغۇز باش بولۇپ، خارلىقتا قالدىم. ھەممە خەلق ئوز ئاۋارىگەرچىلىكى بەلەن، ئولسەم ئولۈكۈم تالادا قالمىسۇن دەپ، ئەلدىكى تۇققانلار تەرەپكە چىققان ئىدىم. نېمە قىلىشىمنى بىلمەي، بېشىم قېتىپ ئولتۇرىمەن،ـ دەپ كوزلىرىدىن سىماپتەك ياشلىرىنى توكتى. رەھىملىك غېنى ۋە ئەكبەرلەر بوۋاي بىلەن تەڭ كوز يېشى قىلىپ، ژىغلىماڭ تاغا، زالىملاردىنمۇ قۇتۇلۇپ، خوشالـ خورام تۇرمۇش كەچۈرىدىغان چاغلارمۇ بولار،ـ دەيدۇ. بوۋاي: ئامىن، خۇدا تەلۇئەتلىرىنى بەرسۇن.... دەپ،ئۇزۇن دۇئا قىلىدۇ. غېنىلار ئۇزلىرى يېتىلەپ كېتىپ بارغان ئېتنى بوۋايغا بېرىۋېتىپ كېتىدۇ. كېچىلەپ مېڭىپ، ئەكبەرنىڭ خوتۇنلىرىنى سولاپ قويغان ئولاستايغا بارىدۇ. ئۇلاردىن خەۋەر ئېلىپ ۋە خوشلىشىپ مولداجان دېگەن قازاقنىڭ ئويىدە ياتىدۇ. باش توخۇ ۋاقتىدا ئويگە پاتىخ ئەۋزى كىرىپ كېلىدۇ. ئۈچ مەسلەكداش بىرـ بىرى بەلەن قۇچاقلىشىپ كورىشىدۇ. تاڭ ئاتقىچە مەسـ لەھەتلىشىپ، ئاخىرى:ـ «يولۋاس باسقان ئىزىدىن قايتماس، دېگەندەك، بىز ھەم شۇ! مەرتنى مەيـ داندا كور، ئەندى بىز مەيدانغا چىقىمىز، نېمە تۇرۇش بۇ، ئوغاق، چوماق، پالتاـ پىچاق ھەمـ مىدە بار. مۇشلار ھەممىسى تۇرۇلگەن. ئاھايىتى كەتسە چوماق بىلەن بىزنى قويۇپ، ملتىقىنى تارتىۋالىمىز. ملتىق قولغا چۈشسە، پۇلمىيوتـ نى تارتىۋېلىشىمىزداگەپ يوق...خەلق ھەممە گە تەييار، بىز شۇ خەلقنىڭ ئوغلانى. ئەندى قاراپ تۇرۇشقا تاقەت يوق، ئازاتلىق ئۈچۈن جەڭگە ئاتلىنىمىزـ ئاتلىنىمىز!»ـ دېيىشىپ، ئۇ چەيلەن دۇلدۇلدەك ئۈچ ئاتنى مىنىشىپ غۇلجىغا يول سالىدۇ.

كەچتە خەلقنىڭ ئۆيلىۋ، بۇيالقا بولىدىغان ھەربىكىتى مەنئى قىلىنغان. خۇپتەندىن كەچ، كوچا چارلىغۇچى چېرىكلەرگە ئۇچراپ قېلىشتىن قورقىغان غېنى بىرلەن كوچىلاردا بۇ ئىشىكتىن بۇ ئىشىككە، قورادىن قوراغا ئارىلىغۇدا ئۆتۈپ شەھەرگە ئۇغۇر قىلىپ ئۆتۈشلىرى بولامىسا، خىتاي جاللاتلىرىنىڭ ئۆگسىغا يىقىن كورۈنگەن خەلق ھەربىكىتى پۈتۈنلەي توختاپ، قورقۇنچ، جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈشكە باشلىغان ئىدى. دەل شۇ ۋاقىتتا غېنىلار شەھەرگە كىرىپ كېلىدۇ، ۋەسلىبۇ، دەرۋازىسىدىن ئۆتكەندە پوستتا تۇرغان بىر خىتاي چېرىكنى ئۆلتۈرىۋېتىپ، غېنى ئاتتىن ئىرغىپ چۈشۈپ، ئىرىشلىرى باتقاقتا ئۆتۈپ، چېرىكنىڭ قاراڭغۇسىدا بارغان بىلەن قاتلاقلىق بىلەن كالپىسىدىن ئالىدۇ، ئەكبەر پۇتىدىن ئالىدۇ. ئۇلانى چاقىرغۇزماي، ساي بويىدىكى ئاياغان مەخپىي ئۆيدىكى ئالدىدا ئىشىك ئالدىدىكى مىگىسىغا بىرنى ئۇرۇپ ئولتۇرۇپ، ملتىقىنى ئالىدۇ. قازانچىغا بېرىپ يەنە بىر خىتاينى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ قورالىنى ئالىدۇ. شۇ كېچىسى ھەيرانباغدا ئۆچاغدىۋە بىر خىتاينى ئۆلتۈرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭدىن قورال چىقماي قالىدۇ. بۇ ئۈچەيلەن ئولاستايغا چىقىپ، 1944ـ يىلى 17ـ سېنتەبىر كۈنى ئازاتلىق سوقۇشىنى باشلايدۇ. زالىم خىتايلار دەسلەپتە ئۇلارغا قارشى ئىككى قوراللىق چېرىك چىقارغان بولسىمۇ، غېنىلار ئۇلارنى يەر چىشلىتىپ، ملتىغىنى تورت قىلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ۋەھشى خىتايلار 6 چېرىك چىقىرىدۇ. ئۇنىڭمۇ تورتىنى يەر باغرىلىتىپ، ئىككىسىنى ئەسىر ئېلىپ، ملتىغىنى 10غا يەتكۈزىدۇ. ژۈرىكىگە دەز چۈشكەن خىتايلار بۇ خەلق تىلىگى بولغان ئۇلۇق ھەرىكەتنى بېسىش ئۈچۈن تەشۋىقاتچىلارنى قوزغاپ، ئىنقىلاپچىلارغا «ئالتە ئوغرى» نامىنى بېرىدۇ. كوپلىگەن چېرىكلەرنى چىقىرىپ تۇرىدۇ. ھەر قەدەمدە مۇۋاپىيەقىيەت قازىنىپ كېتىپ بارغان غېنىلار خەلقنى قوزغاش ھەرىكىتىنى كېڭەيتىپ، ژىغىلغان خەلقلەرگە: «ئەزىز ۋەتەنداشلار! بىز شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئىنقىلاپچىلىرى! خەلقىمىزنى قۇللۇقـ مالايلىقتىن قۇتقۇزۇپ، ئازاتلىقا چىقىرىشتا جېنىمىزنى پىدا قىلغانلار،بىزلەر ئوغرى ئەمەسـ توغرى. ئەگەر ئوغرى بولساق خەلقنىڭ مالـ مۈلكىنى ئالاتتۇقتە قاچاتتۇق. لېكىن بىزلەر ھېچ كىمنىڭ مېلىنى ئالغىنىمىز يوق. زۇلۇمدىن قۇتۇلۇپ، ئازاتـ ھۆر ياشايمىز دېسەڭلار بىزلەرگە قوشۇلۇڭلار!...» دەيدۇ. پۈتۈن خەلق دۇئاـ تەكبىر بىلەن ئىنقىلاۋىي كۈرەشكە قېتىلىدۇ. بۇ ئىش قۇلاقتىنـ قۇلاققا ئاڭلىنىپ، ئەتراپتىكى يېزا، قىشلاقلاردىكى خەلق توپلىشىپ كېلىپ، ئىنقىلاپچىلارغا قوشۇلىدۇ. شۇنداق قىلىپ ئىنقىلاپچىلار جەسۇرانە ھەرىكەت بىلەن غۇلجا ئىلقا ئالاقىسىنى ئۈزىدۇ. شۇ ۋاقىتتا مازارغا 80 چېرىك كەلدىـ دېگەن خەۋەر كېلىدۇ. غېنىلار ئوتلىغان ملتىق، يۈزلىگەن چوماقچىلار بىلەن كېچىلەپ مازارغا ژۈرۈش قىلىدۇ. سەھەردە مازاردا سوقۇش باشلىنىدۇ. سوقۇش قىزىق داۋام قىلىدۇ. ئارىدا ئىنقىلاپچىلار دۈشمەننىڭ ئىككى چېرىگىنى ئولتۇرۇپ، ئىككى ملتىغىنى قولغا چۈشىرىدۇ.ئوز ئەتراپىدىكىلىرى بىلەن بىر ھويلىغا كىرىپ، لۇرغۇن ئاتنىڭ باغلاقلىق تۇرغىنىنى كورىدۇ. سۈرۈشتۈرسە، ھويلىدىكى ئويگە قازاق، شىۋەلەرنىڭ بىر قالچە موتىۋەرلىرى دۈشمەنلەر تەرىپىدىن تەشۋىقاتقا چىقىپ، جايلىشىۋالغان ئىكەن. غېنى بىر بالىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئېتىلغان بويى ئىشىكنى سۈلدۈرۈپ، «كوتەر قولۇڭنى!» دەپ كىرىپ بارىدۇ. ئويى ئىچىگە تىقىلغان ئىككى چېرىك ملتىقلىرىنىڭ ئىنقىلاپچىلار قولىغا ئوتۇپ قالغىنىنى تۇيماي قالىدۇ. غېنى بۇ چېرىكلەرنىڭ قوللىرىنى بىرـ بىرىگە باغلىتىپ، ئويدىكىلەرنى ئالدىغا سېلىپ ماڭدۇردە، باققا چىقىپ توسۇلۇپ قالىدۇ. ئارتقا قايتىشقا كوڭلى ئۇنىمىغان غېنى باغنىڭ تېمىنى بىر تېپىپ ئورۇپ تاشلايدۇ. شۇ ماڭغىنچە، پۇتكۇل ئىنقىلاپچىلار بىلەن ئولاستايغا چىقىپ كېتىدۇ.

ژۇقارقى ئىنقىلاپ موتىۋەرلىرى ئىنقىلاپچىلارنىڭ قالداق كىشلەر ئىكەنلىگىنى ۋە ئىنقىلاپنىڭ مەخسىتىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، ئوز تامىقلىرىنى بېسىپ، بىزلەرنى تۇتۇپ كەتتى دەپ ھەرگىز ۋايىم قىلماڭلار، بۇ قوزغالغانلار ھەقىقىي ئىنقىلاپچىلار بولۇپ، ۋەتىنىمىزنى خىتاي زالىملىرىنىڭ قولىدا ئېزىلىۋاتقان خەلقىمىزنى قۇتۇلدۇرۇپ، ئەركىنـ ئازات، ھۆرـ بەختىيار تۇرمۇشتا ياشاشقا ئەزىز جانلىرىنى پىدا قىلغانلار، شۇلىنىڭ ئۈچۈن مىدىرغان جان قوزغىلىڭلار! ئىمكانىيەت تاپقىنىڭلار بىر تەرەپكە قوشۇلۇڭلار! دېگەن مەزمۇندا ئوز ژۇتلىرىغا مۇراجەتلەر يازىدۇ. ئىنقىلاپچىلار تەشۋىقات ۋەرەقىلىرىنى يېزىپ، ھەتتا بازارلارغا ئەكىلىپ تاشلايدۇ، تاملارغا چاپلايدۇ. شۇنداق قىلىپ تاياقـ توقماق، ئاراـ گۈجەكلەر بىلەن قوراللانغانلارنىڭ سانى 4ـ 5 يۈزگە يېتىدۇ.

خەلق ئۈستىدىكى زۇلۇم ھەممە يەردە تەڭ ئوۋچ ئېلىپ كەتكەن ئىدى. شۇ سەۋەپتىن ئۇقۇ-

رىدىكى ئازاپ ۋە زۇلۇمنىڭ زەرداپ سۈلىرى قانغا ئورۇلگەن غۇلجا خەلقى، ئىستىبدات ھاكىمىيەتنىڭ ھەددىدىن ئاشقان، تۇتۇش، قاماش قىيناشـ ئولتۇرۇشلىرىگە قارشى ئىنقىلاۋىي كوتىرىلىش سېپىگە ئوزـ ئوزىدىن قىزغىنلىق بىلەن ئويۇشماقتا ئىدى. ھەممىنىڭ كوڭلىدە پەقەت ئازاتلىق ئۈچۈن كۈرەشكىلا ئاتلىنىش دېگەن ئوتلۇق ئىنتىلىش يالقۇنلىماقتا. ئەينە ھەر ئويدە ئېھتىياتلىق بىلەن بولۇۋاتقان تۇرلۇك سوھبەتلەر ھەر مەسچىتتە جامائەت ئارا ژۈرگۈزۈلۈۋاتقان پىكىرلەر، كوچىلاردا ھەريان ژۈرۈۋاتقان كىشلەرنىڭ ئوز ئاراﺋىنقىلاۋىي شارلىرى، ئەينە «ياشلار ئىنقىلاۋىي بىرلەشمىسىنىڭ» ئەزالىرى بولغان ۋە قۇدرەتلىك تەشۋىقاتلىرى، ئەينە كورۇنەكلىك ئورۇنلاردا «قوزغال» مەناسىدا ئېيتىلىۋاتقان خەلق قوشاقلىرى، ئەينە قوزغالغانلار بىلەن شەھەر ئوتتۇرىسىدا جىمـ جىت، ئاما غايەت جىددىي تۇس ئالغان مۇناسىۋەت ۋە قاتناشلار...

6ـ ئوكتەبر،ھاۋا ئوچۇق، كۈن ئوزىنىڭ ئوتكۈر نۇرلىرىنى چاچماقتا. ئەتراپتىكى خەلقلەر ئىنقىلاپچىلار تەرەپكە ئوزلىرىنى ئاتماقتا. ئولاستاي خەلق بىلەن تولغان. پۈتكۈل خەلق بىرـ بىرىنى تەبرىكلىشىپ، خوشال ھەرىكەتلەنمەكتە. ژىغىلىش، ئەزىر بېرىش، تەييارلىنىش ئىشلىرى بىلەن دولقۇنلانغان خەلق غېنى، پاتىخ ۋە ئەكبەر باتۇرلارنىڭ ئەتراپىغا توپلانغان، دۇئاـ تەكبىر، قىيقاسـ چوقانلار بىلەن كوكنى ياڭرىتىپ، گۈلدۈرلەپ مېڭىپ ئىلقىغا ھۇجۇم باشلايدۇ. جەڭ ئەجايىپ قىزىيدۇ. يېڭى زامان قۇراللىرى بىلەن مۇكەممەل قۇراللانغان دۈشمەن چېرىكلىرى تاياقـ توقماقلار بىلەن قۇراللانغان ئىنقىلاپچىلىرىمىزنىڭ ئۈزلۈكسىز بەرگەن زەربىلىرىگە چىدالماستىن، قۇرغان ئىستىھكام، قازغان ئاكوپلىرىنى تاشلاپ، جىڭساجوي سېپىلى ئىچىگە بېكىنىۋالىدۇ. 25ياشلار جامىسىدىكى قورقماس ژۈرەك، پەملىك، مەرت تاتار ژىگىتى خەمىت مۇسلىموۋ، غېنى، پاتىخ، ئەكبەر باتۇرلارنىڭ روھىستى بىلەن يامغۇردەك يېغىپ تۇرغان ئوق ئىچىدە كۆپـ كۈلدۈزى، كوچىنىڭ بىر بېشىدىن ئىككىنچى بېشىغا ژۈگرەپ ئوتۇپ، توپـ توغرا جىڭساجوي دەرۋازىسىغا ئۇرۇپ، ئوت قويىدۇ، پۇتى بىلەن تېپىۋېتىپ ئوزى يېتىۋالاي دېگىچە قورا ئىچىگە تومبىلار تاشلايدۇ. خەمىت بومبىنى ئېتىلىپ كېتىپ، بىقىنىدىن، پۇتىدىن، قولىدىن بولۇپ ئۈچ يېرىدىن بومبا پارچىلىرى تېگىپ يارىدار بولىدۇ.

سويۇملۇك خەمىت مۇسلىموۋنىڭ بۇ ھالىنى كورگەن غېنى باتۇر، پارتىزانلار غەزەپ بىلەن جىڭساجويگە شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ، قىيقاسـ چۇقانلار بىلەن بىردەمدىلا ئالىدۇ. دۈشمەن چېرىكلىرىنى دەسسەپ، يوق قىلىپ ئىلقا شەھىرىنى ئازات قىلىدۇ. قەھرىمان خەمىت مۇسلىموۋ شۇ جاراھەتىدىن ساقىيالماي، 15كۈن يېتىپ ۋاپات بولىدۇ.

ئىلقىنى ئازات قىلىپ تۇرۇشىغا 400چېرىك كەلدى دېگەن خەۋەر كېلىدۇ.غېنى چېرىكلەرنىڭ ئالدىنى توساپ سوقۇشىدۇ. قەھرىمان ئىنقىلاپچىلار ھۇررا ئۈستىگە ھۇررا سېلىپ، دۈشمەن چېرىكلىرىنى تارـ مار قىلىدۇ. شۇ ئارىدا قاراسۇغا 1000 چېرىك كەلدى دېگەن خەۋەر بولىدۇ. ئىنقىلاپچىلار دۈشمەن ئۈستىگە يول سېلىپ يېرىمدىن كوپرەگىنى قىرىپ تاشلاپ، قالغانلىرىنى قاچۇرىدۇ. ئالدىن «باشلىگەلنى» خىتاي بېسىپ كەتتى دېگەن خەۋەر بولىدۇ. بۇ چاغدا بىر كېچەـ كۈندۈز سوقۇش بولىدۇ. شىددەتلىك ھۇجۇملاردىن كېيىن ئورغۇلغان دۈشمەن چېرىكلىرىنى يوق قىلىپ، قالغانلىرىنى قاچۇرىدۇ. ئاق ئويى ئىدارىسى دېگەن يەرگە دۈشمەنلەرنىڭ 1000چېرىكى كېلىدۇ. غېنى باتۇر ئوزى بىلەن 15 قۇراللىق پارتىزانلىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئىككى

كېچەـ كۈندۈز قاتتىق سوقۇش قىلىدۇ. جەڭگىۋار ئىنقىلاپچىلارنىڭ بەرگەن زەربىلىرىگە چىداشلىق بېرەلمىگەن دۈشمەن چېرىكلىرى كوپلىگەن ئولۈكلىرىنى تاشلاپ قاچىدۇ.دۈشمەن چېرىكلىرىنى قاچۇرۇپ، يېڭىدىن تاغ بېشىغا چىقىپ تۇرغاندا، غۇلجا تەرەپتىن ئورغۇن دۈشمەن چېرىكلىرى كېلىۋاتقانلىقى توغرىلىق خەۋەر كېلىدۇ. ئۇلار بىلەن قاراسۇدا ئۇچرىشىپ، كوپىنى دومۇلۇتۇپ، سۇلتانئوۋەيسكە قوغلاپ كىرىدۇ. شۇ چاغدا يەنە باشلىگەنگە 700 چېرىك كەلدى دېگەن خەۋەر كېلىدۇ. دەرھال باشلىگەنگە كېلىپ ئۈچ كېچەـ كۈندۈز سوقۇش قىلىدۇ. سوقۇش قىزغىن ۋادام قىلىۋاتقاندا باشلىگەنگە يەنە 1000 چېرىك كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاچال تەرەپتىن مىڭ، قاراتوپىدىن مىڭ، مازار يولىدىن مىڭ ھەممىسى بولۇپ، تورت مىڭ دۈشمەن قاپساپ كېلىدۇ. غېنى، پاتىخ، ئەكبەر باتۇرلار قۇراللىق ئىنقىلاپچىلارنى 20ـ 30دىن قىلىپ، تاياقـ توقماقلار بىلەن قوشۇپ تورتكە بولىدۇ. غېنى باتۇر بىر بولۇم پارتىزانلارنى ئېلىپ، قاراتوپە تەرەپتىن كەلگەن دۈشمەن چېرىكلىرى بىلەن سوقۇشىدۇ. تورتلا فرونتتا دۈشمەنلەر ئەجەللىك زەربىلەرگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، چىشىنى چىشلەپ قىستاپ كېلىدۇ. شۇ ئارىدا غۇلجىدا دۈشمەن ئەسكەرلىرىنىڭ قالمىغانلىغى ھەققىدە خەۋەر بولىدۇ. ئىنقىلاپچىلار ئىلقىنى قويۇپ بېرىپ، غۇلجىغا ھۇجۇم باشلاش مەسلىھىتىنى قىلىدۇ. پىلان بويىچە پۈتۈن ئىنقىلاپچىلار ئولاستايغا ژىغىلىدۇ. ئەتىگەنلىكى جالىقول، جارتىقان دېگەن يەرلەرنى ئورغۇنلىغان دۈشمەن چېرىكلىرى بېسىپ كەتتى دېگەن خەۋەر كېلىدۇ.

چوققىنى دۈشمەنلەر ئېگىلىسە، ئىشنىڭ نەتىجىسى ئازاتلىق ئىنقىلاۋىمىزنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن خۇۋۇپ تۇغدۇرىدىغانلىغىنى سەزگەن غېنى باتۇرلار دۈشمەنلەرگە قارشى ھۇجۇمغا ئوتىدۇ. غېنى باتۇر ئىرغىپ ئاتلىنىپ، پۈتكۈل ئىنقىلاپچىلارغا قاراپ: «قەھرىمان قېرىنداشلار! يولۋاس باسقان ئىزىدىن قايتمايدۇ، دۈشمەندىن قورقماس كېرەك. ئاخىرقى تامچە قېنىمىزغىچە ئېلىشايلى، مەن ئاتتىن چۈشۈپ كەتسەم، ئولدى، دېمەڭلار! ئوزى كەلگەندە ئاتتىن چۈشۈپمۇ ئاتىمەن»ـ دەيدۇ. پاتىخ، ئەكبەر باتۇرلارمۇ خەلققە قاراپ، دۈشمەنلەرگە ئولۇم شارىنى ۋالقىرايدۇ. پۈتكۈل پارتىزانلار قىيقاسـ چۇقان، كوكنى ياڭراتقان گۈلدۈرلىگەن ئاۋازلار بىلەن ھۇجۇمغا ئوتىدۇ. دۈشمەنلەرنى ژىراقـ ژىراقلاردا قىراـ قىرا، قوغلاـ قوغلا سايىنىڭ ئېشىمدەك توكۇپ تاشلايدۇ. قالدۇق دۈشمەنلەر ئارانلا قاراسۇغا قېچىپ كېتىدۇ. بىراق قەھرىمان ئەكبەر باتۇر يارىدار بولىدۇ، غېنى باتۇر قورقماس ژۈرەك يولدىشى ئەكبەرنىڭ ئۈستىگە ئوزىنى تاشلاپ، كوزىنى ياشلايدۇ، ماڭلىيىدىن سويۇپ: خەير يولدۇشۇم! ئۇلۇق ئىشلارنى قىلغان بولساڭمۇ، يوروق كۈنلەرنى كورمەي ئارماندا كېتىدىغان بولدۇڭ. جېنىم تېنىمدە بولسا، سېنىڭ ۋە سانسىز بىگۇناھ كەتكەن ۋەتەنداشلىرىمنىڭ قىساسىنى ئالماي قويمايمەن. خەير رازى بول!ـ دەيدۇدە، جەڭگە ئاتلىنىدۇ. غېنى ئاتنى سالدۇرۇپ ئېتىپ، ئاق دۈشمەنلەرنىڭ ئوتتۇرىسىغا بارغاندا ئوق تۇگەيدۇ، شۇ ئاندا ملتىغنى چوماق قىلىپ، ئۇرەـ ئۇرە ئورغۇن دۈشمەنلەرنى ئولتۇرىدۇ. ئاڭغىچە غېنى ئارقىسىدىكى پۈتۈن ئىنقىلاپچىلارمۇ دۈشمەنلەرنى بولجۇتماي قىرىپ ئۈستۈنلۈك پەللىسىگە يېتىدۇ. دۈشمەن قاچىدۇ. ئىنقىلاپچىلار ئەكبەر باتۇرنى ئولاستايغا ئەكىلىپ، ئۇنى كۆتۈشكە تاپشۇرۇپ، ئوزلىرى شەھەرگە قاراپ ماڭىدۇ. ئەكبەر باتۇر 28 كۈن يېتىپ ئەل بىلەن خوشلىشىدۇ.

قەھرىمان ئەكبەر باتۇرنىڭ كورسەتكەن لەمۇنلۇك خىزمىتىنى ھېچ كىم ئۇنتۇمايدۇ.

(داۋامى بار).

ئىپەك يولىدىكى داڭلىق سودا شەھىرى- ئاتۇش

تەڭرى تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە، تارىم ئويمانلىقىنىڭ غەربىي گىرۋىكىگە جايلاشقان ئاتۇش شەھىرى قىزىلسۇ ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. ئۇنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 14 مىڭ چاسا كىلومېتىر، نوپۇسى 176 مىڭ بولۇپ، شەھەر بويىچە تېرىلغۇ يەر كۆلىمى 216 مىڭ مو، ئورمان كۆلىمى 211مىڭ مو، ئوتلاق كۆلىمى 6 مىلليون 21مىڭ مو كېلىدۇ.

تېرىلغۇلۇق يەر مەيدانىنىڭ ئاز، ئاھالە نوپۇسىنىڭ كۆپ، سۇنىڭ قىس بولۇشىدەك تەبىي شەرت-شارائىت ئاتۇش خەلقىنىڭ خېلى بۇرۇنلا ئۇزاق جايلارغا-شىنجاڭ ۋە خىتايىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا، ھەتتا خوشنا دۆلەتلەرگە چىقىپ، سودىگەرچىلىك قىلىشقا سەۋەب بولغان. شۇ ۋەجىدىن ئاتۇشلۇقلار سودا قىلىشقا بەكمۇ ماھىر كېلىدۇ.

ئاخىرقى ئون يىللاردا ئاتۇش شەھىرىنىڭ يەرلىك سودا ئىشلىرى تېز سۈرئەتلەر بىلەن تەرەققىي قىلماقتا. ئاتۇشنىڭ ھەر قايسى يېزىلىرىدىن 5 مىڭ نەپەردىن ئارتۇق دېھقان شەھەرگە كىرىپ، سودا-سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۇلارنىڭ ئائىلە ئىگىلىكلىرىنى يۈكسەلدۈرۈشتە مۇھىم رول ئوينىغان. ئاتۇشنىڭ ساناەت ماللىرى بازىرى تولۇقلانغان بازارلىققا كېلىپ، كىچىكلىكتىن زورىيىپ، ھازىر جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ توپ تارقىتىش مەركىزىگە ئايلاندى. چېگارا سودىسىنىڭ كېڭىيىشى، چەت ئەللىك ساياھەت-مال سېتىۋېلىش ئومەكلىرىنىڭ كېلىشى ئاتۇش ساناەت ماللىرى بازىرىنىڭ تىجارىتىنى جانلاندۇرۇۋەتتى. ئۆتكەن يىللىق توققۇز ئاي ئىچىدە چەت ئەللىك ساياھەتچىلەر ئاتۇش ساناەت ماللىرى بازىرىدىن سېتىۋېلىپ ئېلىپ چىقىپ كەتكەن تاۋارلارنىڭ ئومۇمىي قىممىتى 30 مىلليون سومدىن ئاشقان.

ئون نەچچە يىلدىن بۇيان مىڭغا يېقىن ئاتۇشلۇق رايون ئاتلاپ سودا قىلىپ، خىتاينىڭ ئۇزاق ئىچكى ئۆلكە-شەھەرلىرىگە بېرىپ، تاۋارلارنى ئېلىپ-سېتىش بىلەن غەربىي رايونلارغا توپ يوتكەش بىلەن شۇغۇللانغان. ھازىر ئاتۇشلۇقلار دۆلەت ھالقىپ سودا قىلىشقا باشلىدى. ئۇلار خەلق ئارا بازارغا يۈزلىنىپ، ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا ۋە شەرقىي ياۋروپا بازارلىرىدا سودا بىلەن شۇغۇللانماقتا. 1990-يىلدىن بېرى ئاتۇشلۇق 300 نەپەردىن ئارتۇق سودىگەر قىرغىزستان، ئۆزبەكىستان، قازاقىستان، روسسىيە ۋە شەرقىي ياۋروپادىكى بىر قىسىم دۆلەتلەرنىڭ پايتەختلىرى ۋە مۇھىم چوڭ شەھەرلىرىدە تىجارەت قىلىشماقتا.

ئاتۇشتا ئوتكەن يىلدىن بۇيان 40تىن ئارتۇق چېگارا سودىسى شىركىتى قۇرۇلدى. ئۇلار قىرغىزستاننى بازارقىلىپ،ئوتتۇرا ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا سودا بازارلىرىنى ئېگەللىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە كوپلىگەن يەككە تىجارەتچىلەر شىركىلىشىپ شىركەت قۇرۇپ، چېگارا سودىسى بىلەن شۇغۇللانماقتا. ئۇلارنىڭ ھەرقايسى چەت ئەللەرگە نەچچە يۈزمىڭ يۈەنلىك يېنىك ساناەت ماللىرى، كىيىم-كېچەك، يېمەكلىك ۋە كۈندۈلۈك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى يوتكەپ سېتىپ، چەت ئەللەردىن تۇرلۇك ماشىنا، پولات ماتېرىياللىرى ۋە خىمىيەۋىي ئوغۇت قاتارلىقلارنى كىرگۈزۈپ ساتتى. چېگارا سودىسىنىڭ رىۋاجلىنىشى تۇپەيلىدىن ئاتۇش شەھىرىنىڭ ئىختىسادىنى يۈكسەلدۈرۈشتە چوڭ ئۇتۇقلار قولغا كىرگۈزۈلدى.

ئىختىساسلىق خادىم، تېخنىكا ۋە مەبلەغ سېلىش نىزامنامىسى

... توغرا لىنىيەلىك ئىختىسادىي ھەمكارلىقنى تېزلىتىش، ئىختىساسلىق خادىملارنى، تېخنىكا ۋە مەبلەغنى كوپلەپ كىرگۈزۈپ، ئاتۇش شەھىرىنىڭ تەرەققىياتىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن ئاتۇش شەھەرلىك خەلق ھوكۇمىتى تۆۋەندىكىچە ئېتىۋار بېرىش نىزامنامىسىنى تۈزۈپ چىققان.

1. ئىختىساسلىق خادىملارنى كىرگۈزۈشتىكى ئېتىۋار بېرىش سىياستى

1. ئاتۇش شەھىرىنىڭ يېزا-بازار كارخانىلىرىنى ياكى دولەت، كوللېكتىپ ئىگىلىكتىكى كارخانىلارنى ھوددىگە ئالغان، ئىجارىگە ئالغان تېخنىك خادىملار، باشقۇرغۇچى خادىملار تۇراقسىز مائاش، قوشۇمچە تۇرمۇش ياردەم پۇلى قاتارلىق ئېتىۋار بېرىش تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولغاندىن سىرت، ئۇلارغا يەنە توھپىسىنىڭ ئاز-كوپلىكىگە قاراپ مۇكاپات بېرىلىدۇ.

2. ئاتۇش شەھىرىنىڭ زىيان تارتىپ تاقىلىپ قالغان كارخانىلىرىنى ھوددىگە ئالغان خادىملار كارخانىلارنى روناق تاپقۇزسا، كارخانىنىڭ ئازايغان زىيىنىنىڭ ياكى ئالغان پايدىسىنىڭ 5-10 پىروتسېنتىغىچە ھوددىگەرگە ئاجرىتىپ بېرىلىدۇ.

3. ئالىي مەكتەپلەرنى ۋە ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ۋە پەن تەتقىقات ئورۇنلىرىدىكى مۇتەخەسسىس، ئالىملارنىڭ ئاتۇش شەھىرىگە كېلىپ، سىناق تېرىقسىدە كۇرس ئېچىپ، ئىختىساسلىق خادىملارنى تەربىيەلەشكە ياردەملەشكەنلەر ژۇقۇرى تەمىناتتىن بەھرىمەن بولىدۇ.

4. ئالىي مەكتەپلەرنى، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلەرنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ۋە بەش يىل ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئاتۇش شەھىرىگە كېلىپ كارخانىلاردا ئىشلىسە، ئالاھىدە تەمىناتتىن بەھرىمەن بولىدۇ.

5. ئاتۇش شەھىرىدىكى كارخانىلاردا ئىشلەشكە تەكلىپ قىلىنغان خادىملارنىڭ ئۆزى دولەت ئىشچى-خىزمەتچىسى بولمىسىمۇ دولەتنىڭ ئەمگەك توختام تۈزۈمىدىكى ئىشچى قاتارىدا مۇئامىلە قىلىنىدۇ. دولەت كادىرى شەرتىگە ئۇيغۇن بولسىلا، دولەت كادىرى قاتارىدا مۇئامىلە قىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە پەرزەنتلىرىدىن يېزا نوپۇسىنى شەھەر نوپۇسىغا ئوزگەرتىشكە توغرا كەلسە، ئالدى بىلەن ئويلىشىلىدۇ ھەمدە تۇرالغۇ ئوي ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىلىدۇ ۋە پەرزەنتلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشتا ئېتىۋار بېرىلىدۇ.

2. تېخنىكا كىرگۈزۈشتىكى ئېتىۋار بېرىش سىياستى

ئاتۇش شەھىرىگە يېڭى تېخنىكا كىرگۈزۈپ ياكى ئوتتۇرۇپ بېرىپ، داڭلىق، ئەلا، ئالاھىدە، يېڭى مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپ چىقارغان، يېڭى ھۈنەر-سەنئەت ياكى ئېھتىياجلىق ئىختىساسلىق خادىملارنى كىرگۈزۈپ، كارخانىلاردا ئىشلەپ ئۈنۈم ياراتقانلارغا ئالغان پايدىلىق 5-10 پىروتسېنتىنى ئاجرىتىش ئارقىلىق ئىلھام بېرىلىدۇ.

3. مەبلەغ كىرگۈززۈشتىكى ئېتىۋار بېرىش سىياستى

ئومۇمەن ئاتۇش شەھىرىدىكى كارخانىلارغا مەبلەغ سالغان ياكى مەبلەغ سېلىپ كان ئاچقان، ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى ئىختىسادىي گەۋدىلەرنى قۇرغانلارغا ئىشچى قوبۇل قىلىش كورسەتكۈچى بېرىلىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ يېزا نوپۇسى شەھەر نوپۇسىغا ئوزگەرتىپ بېرىلىدۇ. ھەمدە مەلۇم دەرىجىدە مۇكاپات بېرىلىدۇ.

4. باشقا جەھەتلەردىكى ئېتىۋار بېرىش سىياسەتلىرى

1. ئاتۇش شەھىرىگە كېلىپ مۇستەقىل مەبلەغ سالغان ياكى بىرلىشىپ كارخانا قۇرغانلارنىڭ تۇرلۇك رەسمىيەتلىرى ئاددىيلاشتۇرۇلۇپ، ئورۇن، ئەمگەك كۈچى، بايلىق مەنبەسى، ئاساسىي قۇرۇلۇش ئەسلىھەلىرى، قاتناش-ترانسپورت، بانكىدا ھېساپ ئېچىش، بانكىدىن قەرز ئېلىش قاتارلىقلار ئالدى بىلەن بەجىرىپ بېرىلىدۇ ھەمدە يەر ئىشلىتىش ھەققى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ.

2. ئاتۇش شەھىرىگە كېلىپ كارخانا قۇرغان، مەبلەغ سېلىپ، زاۋود قۇرغانلارنىڭ مەھسۇلات بېجى، ئاشقان قىممەت بېجى، بايلىق مەنبەسى بېجى بەش يىل كەچۈرۈم قىلىنىدۇ. تاپاۋەت بېجى سەككىز يىل كەچۈرۈم قىلىنىدۇ.

3. بىرلىشىپ قۇرغان كارخانىلارنىڭ تېخنىكا كىرگۈزۈش، ئوتتۇرۇپ بېرىش، تېخنىكا جەھەتتە مەسلىھەت بېرىش ۋە تېخنىكا مۇلازىمىتى، تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيەلەش كىرىملىرىدىن تىجارەت بېجى ۋە تاپاۋەت بېجى ئېلىنمايدۇ.

4. بىرلىشىپ قۇرغان كارخانىلارنىڭ مەھسۇلاتلىرى خەلق ئارا بازارغا كىرىپ ئېرىشكەن تاشقى پېرېۋوتنىڭ بەلگىلىمە بويىچە قالدۇرۇلىدىغان قىسمى تۇتۇپ قېلىنماندىن سىرت، كارخانا ئىگىلىرىگە بەش پىروتسېنتلىق نىسبەت بويىچە ئېتىۋار بېرىلىدۇ.

ئاتۇشنىڭ مەشھۇر تارىخىي ئاسارە-ئەتىقىلىرى

ئاتۇش-شىنجاڭدا ئىسلام دىنىنى تارقاتقۇچىلارنىڭ پېشىۋاسى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ يۇرتى بولۇپ، بۇ يەردە پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىياغا داڭلىق بولغان سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى، قاراخانىيلارنىڭخان ئوردا خارابىسى، «جۇڭگونىڭ مەشھۇر ئاسارە-ئەتىقىلىرى لۇغىتى»گە كىرگۈزۈلگەن ئۈچمىرۋاندىكى «توققۇز ھۇجرا»، جاپپاچچىم، ئۇيغۇر ھازىرقى زامان مائارىپىنىڭ بۆشۈگى-ئىكساق مەكتىۋى ۋە باشقىلار جايلاشقان.

ھەزرىتى سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى ئاتۇش شەھىرىدىن ئىككى كىلومېتىر يىراقلىقتىكى مەشھەت كەنتىگە جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭغا قاراخانىيلار خاندانلىقىنىڭ 3-ئەۋلات خانى- سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان ۋە ئۇنىڭ ئەۋلاتلىرىدىن ئالتە نەپەر ئورۇن باسار خان دەپنە قىلىنغان. مىڭ يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە بۇ مازار «جۇڭگونىڭ مەشھۇر ئاسارە-ئەتىقىلىرى لۇغىتى»گە كىرگۈزۈلگەن. بۇ مازارنىڭ تەتقىقات قىممىتى ژۇقۇرى بولغانلىقتىن ھەتتا خارىجىي ئەل ساياھەتچىلىرى ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرىدۇ.

قاراخانىيلارنىڭ خان ئوردا خارابىسى ئاتۇش شەھىرىنىڭ ئازىلىق يېزا قۇمسېغىر كەنتىدە بولۇپ، مىڭ يىلدىن ئوشۇق تارىخقا ئىگە.

ئۈچمىرۋاندىكى «توققۇز ھۇجرا» ئاتۇش شەھىرىنىڭ غەربىي-جەنۇبىدىن 20كىلومېتىر يىراقلىقتىكى چاقماق دەرياسىنىڭ جەنۇبىي تاغ باغرىغا جايلاشقان. مىلادىنىڭ 2-ئەسىرىنىڭ ئىككىنچى يېرىمىدا ياسالغان بۇ ئۆڭكۈر بۇددا مەدەنىيىتىگە تەئەللۇق خارابە بولۇپ، ئۇ بۇددىزمنىڭ ئۇيغۇرلار دىيارىغا كىرگەن ۋاقتىنى ۋە كىرىش يوللىرىنى تەتقىق قىلىش قىممىتىگە ئىگە.

شىنجاڭدىكى ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس جايلىرىدىن بىرى- جاپپاچچىم ئاتۇش شەھىرىگە قاراشلىق توگۇرمىتى يېزىسىنىڭ غەربىي- جەنۇبىدىن 18 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بىر جىلغىنىڭ ئىچىدە بولۇپ، مۇسۇلمانلار بۇ يەرگە دايىم تاۋاپ قىلىپ كېلىشىدۇ.

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر مائارىپىنىڭ بۆشۈگى-ئىكساق مەكتىۋى 1883-يىلى ئاتۇش شەھىرىگە قاراشلىق ئۇستۇن ئاتۇش يېزىسىنىڭ ئىكساق (ئىككى ساق) كەنتىدە قۇرۇلغان.

ئاتۇشنىڭ كان بايلىقلىرى

ھازىرغىچە گېئولوگلار ئاتۇش شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىن توققۇز ئورۇندا 20 نەچچە خىل كان مەھسۇلاتلىرى بايلىقىنى ئاچقان.

ئاتۇش شەھىرىنىڭ كان بايلىقلىرىنى ئېچىش، ئاسلسەن 1885-يىلى باشلانغان. ئاتۇش بىلەن پەيزاۋاتنىڭ سۇغۇن، شېكەركول ئەتراپلىرىدا كىشىلەر مىس رۇدىسىنى قېزىپ، ژۇلغۇننىڭ ئوتۇنىدا تاۋلاپ پۇل قۇيغان ۋە باشقا تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ياساشقان. ھازىر ئاتۇشتا ئېنىقلانغان مىس، تومۇر، ئاليۇمىن، ئالتۇن، قوغۇشۇن، كۈمۈش، ھاكتېشى، تۇز قاتارلىقلارنىڭ زاپاسى بىر قەدەر مول بولۇپ، تومۇر رۇدىسىنىڭ مىقدارى نەچچە ئون مىلليون توننىغا يېتىدۇ. شوركول، تۇزسوگەت كولدە جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە مول تۇز بايلىقى بار. ئىككى كولنىڭ ئۇمۇمىي كولىمى 41 چاسا كىلومېتىر بولۇپ، ئاترىي خلورنىڭ زاپاسى 62 مىليون 800 مىڭ توننىغا، تەركىۋى 94،4پروتسېنتقا يېتىدۇ. نوۋەتتە ئېچىلىۋاتقان كانلاردىن پىچانىدىكى ۋانادى، تىتان، تومۇر رودىسى كېنى، قاراجول ئالتۇن كانى بار.

ئاتۇش مېۋە-چېۋە ماكانى

ئاتۇش شەھىرى ياۋروپا-ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان بولۇپ، ژىللىق موتىدىل بەلباغ كىلىماتىغا ئىگە. بۇ يەردە كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈش ۋاقتى ئۇزۇن، ھاۋاسى قۇرغاق، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ھارارەت پەرقى چوڭ. قىراۋسىز مەزگىلى بىر قەدەر ئۇزۇن، مېۋە-چېۋە ئوستۇرۇشكە ئىنتايىن مۇۋاپىق جاي ھېساپلىنىدۇ. ئاتۇشتا مېۋە-چېۋىلەرنىڭ تۇرى كوپ، سۇپىتى ياخشى، تەركىۋىدىكى قەنت ماددىسى ھەر قانداق يەرنىڭكىدىن ژۇقۇرى. «شاخ ماتىسى» دەپ تەرىپلىنىۋاتقان ئەنجۇر، مۇناقى ئۈزۈم، قاراكوسەي قوغۇن، خوۋەينە ئورۇك قاتارلىق مېۋىلەر داڭلىق.

ئاتۇش ئەنجۇرى 1200 يىلدىن ئوشۇق تارىخقا ئىگە بولۇپ، ھازىر ئەنجۇرلۇك باغ كولىمى 3500مودىن (240 گېكتارغا يېقىن) ئاشىدۇ. مو بېشى ھوسۇلدارلىقى 1500 كىلوگراممىغا يېتىدۇ. ئاتۇش ئەنجۇرىنىڭ شېكەر ماددىسى 18،60 پىروتسېنت ئەتراپىدا. ئەنجۇر شىپالىق دورا بولغاندىن تاشقىرى، ئۇنىڭدىن مۇراببا، ئەنجۇر قېقى، كونسېرۋا ۋە باشقا يېمەكلىكلەر تەييارلىنىدۇ. ھازىر شەھەر بويىچە ئەنجۇرنىڭ ژىللىق ھوسۇلى 2000 توننىدىن كوپرەك.

مۇناقى ئۈزۈم. ئاتۇشنىڭ ئاق مۇناقى ئۈزۈمى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن سىرت ئىچكىرى خىتاي، مۇستەقىل دولەتلەر ھەمدوستلۇقى ۋە پاكىستان بازارلىرىغا چىقىرىلىدۇ. مۇناقى ئۈزۈم ساقلاشقا، يوتكەشكە چىداملىق بولۇپ، بىر مو يەردىكى ئۈزۈملۈكتىن 4-5 توننا ئۈزۈم ئېلىشقا بولىدۇ. ھازىر ئاتۇش شەھىرىنىڭ ژىللىق ئۈزۈم ھوسۇلى 3100 توننىدىن ئاشىدۇ.

خوۋەينە ئورۇك. ئاتۇشتا ئورۇكنىڭ تۇرى كوپ بولۇپ، خوۋەينە ئورۇك ئورۇكلەرنىڭ ئەڭ ئېسىلى ھېساپلىنىدۇ. بۇ ئورۇك تاتلىق، ئەتلىك، دانىسى يوغان بولۇپ، ئۇچكىسى[1] بىلەن ئېتى ئاسان ئاجرايدۇ. ھەر 3،5 كىلوگرام ئورۇكتىن بىر كىلوگرام گۇلە قۇرۇيدۇ. بۇ ئورۇكتىن قۇرۇتۇلغان گۇلە-خورما دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا كەڭ بازار تاپقان.

قارا كوسەي قوغۇن. بۇ قوغۇن تۇرى «كاتتايلاق قوغۇنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ توشۇشقا، ساقلاشقا چىداملىق بولۇپلا قالماي، ئېتى قېلىن ھەم چۇرۇك، قەنت تەركىۋى 12-18 پىروتسېنتقا يېتىدۇ.

«شىنجاڭ گېزىتى»نىڭ 93-يىللىق 6-سېنتەبىر سانىدىن تەييارلانغان ئالماسبەگ.

ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى بىلەن يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى تۇتاشتۇرۇپ، گويا ئىككى قىرغاقنى قوشۇپ تۇرغان كورۇك مىسالى ۋەزىپە ئاتقۇرغان بىلىمدان شائىر ۋە ئىقتىدارلىق ئالىم ئەخمەت زىيائىي 17ـ 18ـ ئەسىردە ياشاپ، ئىجات قىلغان خىرقىتى، لوبتى، زەلىلى ئوخشاش ئەجايىپ سوز ئۇستىسى مەشھۇر شائىرلارنىڭ ئىزى بىلەن ماڭغان 19ـ ئەسىرنىڭ بۈيۈك ئامايەندىسى ئابدۇرېھىم نىزارىينىڭ شاگىرتلىرىدىن ۋە زامانداشلىرىدىن ئىدى.

زامانىمىز ئۈچۈن تەۋەررۈك بولغان ئەدىب ئوزىنىڭ يېرىم ئەسىرلىك ئىجادىي پائالىيىتى بىلەن بىللە ئوتكەن ئەسىردىكى ئۇيغۇر كلاسسىكلىرىنىڭ نادىر قولياز مىلىرىنى كوچۈرۈپ، ساقلاپ، بۈگۈنكى دەۋرىمىزگە يەتكۈزگەنلىكى بىلەن ئالاھىدە پەرىقلىنىدۇ.

ھامان خەلىق تەرىپىدە تۇرغان، خەلىقچىل، ۋەتەنپەرۋەر شائىر ئوز ئىجادىنى غەپلەتتە ياتقان خەلقىنى ئويغىتىشقا، قارا پەردىنى ژىتىپ تاشلاپ، ھۈرلۈك كۈنلەرگە ئىنتىلىشقا دەۋەت قىلدى، دوستـ دۈشمەنىنى ئايرىپ ئېلىپ، مۇستەھكەم ئىرادىدە بولۇشنى تاپىلىدى.

دېمىش بىز پەيلاسوپ: دوستۇڭغا بەرمە سىرىڭنى،
ئەگەر دۈشمەن ئولسا ساقلانماي قالىسەن ئاندىن.
شۇنىڭدەك دۈشمىنىڭگە ئەيلىمە يامانلىقنى،
ئەگەر دوستۇڭغا ئايلانسا، خىجىلسەن
كوڭلى سولغاندىن.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پېشانىسىغا ئۈلگەن سوگەلدەك ئەسىرلەر بويى كويۈپ، ئورتىنىپ كەتمەي، رودوپايەدەك چاپلىشىپ ئالغان كەلگىندى خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ چىشـ تىرنىقىدىن قۇتۇلالمايۋاتقان ئېغىر تەغدىرى ھامان شائىر ئەخمەت زىيائىينىڭ كوز ئالدىدا تۇردى. جانىجان خەلقىنىڭ ئازاتـ ئەركىن ئومۇر سۈرۈشىنى، پاك زېمىنىنىڭ ئۈستىدە ئىستىقلالىيەت بايرىقىنىڭ لەپىلدىشىنى ئاخىرقى نەپەسكىچە ئارمان قىلدى.

ئەل ئىشقىدا يانغان قەلب

(ئاتاقلىق شائىر ۋە ئالىم ئەخمەت زىيائىي تەۋەللۇدىغاـ 80 يىل)

ئەخمەت زىيائىي 1913ـ يىلى قەشقەر شەھىرىنىڭ خانئېرىق مەھەللىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ دەسلەپكى بىلىمنى مەرىپەتپەرۋەر ئاتىسى موللاخۇن ھاجىدىن ئېلىپ، شەرىق كلاسسىك ئەدەبىياتى بىلەن تونۇشقان، شۇنداقلا ئەرەپ، پارس، تۈرك تىللىرىنى ئۆگىنىپ، ئەدەبىيات تارىخىدىمۇ كەڭ مەلۇماتلىق بولغان. توغما تالانت ئىگىسى 10 يېشىدا ياخشىـ ياخشى شېئىرلارنى يېزىپ، كوزگە كورۈنگەن بولسا، 13 يېشىدا «گۈل ۋە بۇلبۇل» داستانىنى ياراتقان ئىدى. كىچىكىدىنلا ئىجتىھادى، تىرىشچانلىقى، كوپ ئوقۇپ ئىزدىنىدىغانلىقى بىلەن تونۇلۇشقا باشلىغان شائىرنىڭ شېئىرلىرى 1937ـ يىلى قەشقەردە چىقىدىغان «يېڭى ھايات» گېزىتىدە ئېلان قىلىنىپ، خەلىق ئالقىشىغا سازاۋەر بولدى.

جوشقۇن تالانتقا ئىگە ئەدىب ئەدەبىياتنىڭ تۈرلۈك ژانىرلىرىدا ئىجات قىلىشقا باشلاپ، سەھنە ئەسەرلەرنى يېزىپ قەشقەر سەھنىلىرىدە نامايىش قىلدى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېغىر تەغدىرىنى ھېكايە قىلىدىغان، چەت ئەل باسقۇنچىلىرىغا ۋە ئوز خەلقىدىن چىققان ساتقۇن بايلارغا قارشى كورەش روھىدا سۇغىرىلغان «قارا كۆزلەر»، «رابىيەـ سەئىدىن» ھەم «نۇرلۇق ھايات» ئوخشاش دراماـ ئوپېرالىرى ئەينە شۇلارنىڭ جۈملىسىدىندۇر. ژۇقۇرقى ئەسەرلەر كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ دىققەتـ ئېتىۋارىنى قوزغاپ، قەلبىگە تەۋرىنىش، ئويغىنىش ئوتلىرىنى ياققان ئىدى.

ئەخمەت زىيائىينىڭ شوھرىتىنى ئېخىمۇ يۈكسەككە كوتەرگەن ئەسەرلىرىدىن «تاڭ پاجىەسى»، «سەپەر خاتىرىسى»، «الاداخ يولىدا كارۋان»، «توزۇماس چېچەكلەر»، «ۋىژدان مۇھاكىمە» ئوخشاش ئانا ۋەتىنى، ئەزىز خەلقىنىڭ تەغدىرى، ئۈمۈتـ ئارزۇسىنى كويلىگەن ئەسەرلىرى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىپ، بەزىلىرى ئايرىم كىتاپ بولۇپ چىقتى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مۇقەددەس زېمىنى شەرقىي تۈركىستاندا پارتىلىغان مىللىي ئىنقىلاپ تۇپەيلى خەلىق ئوتمۇشىنىڭ قارا گىرداپلىرىدىن قۇتۇلۇپ، كۈرەش، بىلىم، ئادالەت بىلەن بىر ئاز ۋاقىت يېڭىچە ئومۇر سۈرۈشكە باشلىغاندا شائىر ئەخمەت زىيائىيمۇ ئوز قەلىمىدىن خەلقىنىڭ كوزىنى ئاچىدىغان نۇرلۇق مىسرالارنى يارىتىشقا باشلىدى:

يۇرتـ ئەل ئۈچۈن تارتقان ئەلەمنى،
شاھلىق تەختىگە قىياس ئەتكۈلۈك.
خەلىق يولىدىكى بىر مىنۇت قايغۇ،
مىڭ ژىللىق راھەت ئۈچۈن يەتكۈلۈك.

ئەجداتلىرىمىزدىن ئەۋلاتلار قېنىغا سىڭىپ كېلىۋاتقان يات ياۋۇزلارغا باش ئەگمەي، تىز پۈكمەي، كۈرەش بىلەن ياشاش ئىدىيەسى جاراڭلاپ تۇرغان ژۇقۇرقىدەك مىسرالار خەلىق قەلبىدىن ئورۇن ئالغان.

ئالىم شائىر ئومرىنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىگىچە قولىدىن قەلىمىنى چۈشەرمەي، ئىجات ۋە تەتقىقات ئىشلىرىنى ئېلىپ باردى. ئەخمەت زىيائىي ئۇلۇق ئۇيغۇر ئالىمى ماخمۇت قەشقەرىينىڭ «دىۋانۇـ لۇغەتتىن تۈرك» كىتابىنى نەشىرگە تەييارلاپ، يۈسۈپ خاس ھاجىپتەك دۇنياغا مەشھۇر ئەللامىمىزنىڭ «قۇتادغۇ بىلىك» ـ (بەخت كەلتۈرگۈچى بىلىم) داستانىنىڭ شېئىرىي يەشمىسىنى تۈزۈش ئىشىغا پائال قاتناشقان ئىدى. ئۇ يەنە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاۋتونوم رايونى ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىدە ئىلمىي خادىم بولۇپ ئىشلىدى. يازغۇچىلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى ئىدى.

ئاتاقلىق شائىرنىڭ كېيىنكى ۋاقىتلاردا يازغان «ياش يازغۇچىلارغا ياردەم»، «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ تەرەققىياتى ۋە ئۇنىڭدىن ئۆگىنىدىغانلىرىمىز»، «تارىخىي مىراس»، «قۇتادغۇ بىلىك» كىمنىڭ ۋە ئۇنىڭ تىلى قايسى تىل» ئوخشاش كوپلىگەن ئەسەرلىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى غەزىنىسىگە قوشۇلغان بايلىق بولۇپ ھېساپلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا زەخمەتكەش ئىجاتكارنىڭ «پىداكارلىق مېدالى»، «تۇرمۇش سازىنىڭ بۇزۇق پەدىسى» كەبى بەدىئىي ئەسەرلىرىمۇ بار.

«رابىيەـ سەئىدىن» ناملىق چوڭ ھەجىملىك داستانى ئەخمەت زىيائىي ۋاپاتىدىن ئۈچ ژىل بۇرۇن يورۇق كوردى. بۇ داستان بىر جۈپ ئاشىقـ مەشۇق، پاك سويگۈنىڭ ئەجايىپ ئۈلگىسىنى ياراتقان رابىيە بىلەن سەئىدىن ئوبرازلىرى ئارقىلىق ئۇلار ياشىغان تەڭسىز جەمىيەت، قارام تەغدىرنى تەرەننۇم قىلغانلىقى باشقا داستانلاردىن ئالاھىدىلىكى بىلەن پەرىق قىلغاچقا، شوبھىسىز «شېئىرىي رومان» دېسەكمۇ خاتا قىلمىغان بولىمىز ۋە ئەخمەت زىيائىينىڭ قەلەم كۈچىنىڭ ئوتكۈرلىگىگە تەسەننا ئوقۇيمىز.

بېشىدىن تالايـ تالاي ئېغىر قىسمەتلەرنى ئوتكۈزگەن، تۇرمۇشىنىڭ ئاچچىقـ چۈچۈكىنى تېتىغان، خەلقىنىڭ بەختـ سائادىتىنى كۈيلىگەن ۋە ئارمان قىلغان شائىر 1988ـ ژىلى دۇنيادىن ئوتتى.

شائىر ھازىر ئارىمىزدا يوق بولسىمۇ، ئۇنىڭ روھى، ۋۇجۇدـ قەلبى، ئەقىلـ ئىدرىكى سىڭگەن ئولمەس ئەسەرلىرى خەلقىمىز بىلەن ئەسىرلەر بويى ياشاۋېرىدۇ.

مومىنجان ھەمرا. شائىر.

ئەخمەت زىيائىي

نەي ساداسى

كەل ئىي دوست، نەي ئۈنىنى ئاڭلا ھەر تاڭدا ئىنىيانىشاندىن،
چىقار بۇ ئۈن جاراڭلاپ، ياڭرىتىپ شاۋقۇنى ھەر ياندىن.
ئەجەپ جان كويدۈرەر بىر ئۈن بىلەن كويلەيدىكەن ھەر كۈن،
ئۇنىڭ جوشقۇن ساداسى تىترىتىپ دىلنى؛ ئوتەر جاندىن.
قېلىپ ھەيران، قۇلاق سالدىم بۇ ئۈنلەرگە بولۇپ تەشنا،
ئالاي دەپ ھەسسە بۇ نەيدە كومۈلگەن سىرى پىنھاندىن.

* * *

دېدىكىم: ئىي نادان، گەر ئىزلىسەڭ ئومرۈڭگە بىر مەنا،
ۋۇجۇدۇڭنى مۇنەۋۋەر قىل پۈتۈنلەي ئىلىمۇـ ئېرپاندىن.
يېتەكلەيدۇ ھەقىقەت سەيرىگاھىغا سېنى بۇ نۇر،
تاپالمايسەن بۇ نۇرنىڭ سىرىنى خۇرشىدى تاباندىن.
ھاياتتا قانچە سىرلار بار، ئەقىل بىلمەكتىن ئاجىزدۇر،
بۇ سىرلارنى چۈشەنمەك تاشقىرىدۇر ھەددى ئىمكاندىن.
شۇڭا ئىزلەر ھايات سەبرۇـ ساباتۇ ھەم تىرىشچانلىق،
كۈرەشنى، ئىلمۇ، غەيرەتنى پىداكارلىقنى ئىنساندىن.
ئەگەر سەن ئۇشبۇ خىسلەتلەردە مەھكەم تۇرمىساڭ دايىم،
ئۈزەلمەيسەن مۇراتنىڭ غۇنچىسىنى بۇ گۈلىستاندىن.
تىرىش، ئىشلە، ژىقىلساڭمۇ قوپۇپ قايتا يولۇڭنى ماڭ،
كىشى ھەر نەرسىكىم تاپتى، ئۇنى تاپتى تىرىشقاندىن.
تىرىشماستىن بېغىڭنىڭ گۈللىگى ھەرگىز چېچەك ئاتماس،
بۇ سوزنىڭ مەنىسىنى سەن سوراپ كور گۈلچى باغۋەندىن.
ھورۇنلۇق ھەمدە تەييارتاپ بولۇش بەكمۇ يامان ئادەت،
بەشارەتتۇر بۇ ئىككىسى ژىگىتلىكنى يوقاتقاندىن.
ئۇپۇقتا ھال شەپەقتىن ھەر سەھەر شۇ خەت يېزىلغايكىم:
ئەمەس ھېچ نەرسە ئاتلىقراق ئوزى ئىشلەپ يېگەن ناندىن.
تاپالمايسەن ھەقىقەت گەۋھىرىنى چەكمىسەڭ مېھنەت،
قاچان چىققان مۇشەققەتسىز باھالىق لەئىللەر كاندىن!
مۇشەققەت تارتمىغۇنچە تاپقىلى بولمايدۇ راھەتنى،
بوتادا ئېرىگەن چاغدا تاپار ئالتۇن باھا ئاندىن.
كوزى ئاچ، تويمىغۇرلۇقتىن ئوزەڭنى ساقلىغىن زىنھار،
بولۇپ قالما چۈمۈلىدەك كى چىشلەپ ئۈچرىغان داندىن.
قانائەت تاغىغا قون، بول ھۇمادەك ئەيىپتىن خالى،
كېتەر قەدرىڭ چۈۋىندەك شىرلىك ھەر جايغا قونغاندىن.
ئوزەڭدە يوق تۇرۇپ ھۈنەر غادايما كېرىلىپ ھەرگىز،
كورۈپتۇ كىم ياسالغاننى چىمەن ئالەمدە جىغاندىن.
ئوزەڭنى تۈت كىچىك، ھەرگىز تەكەببۇر بولمىغىن ئەسلا،
نە ھاسىل مېۋىسىز شاختەك ئوسۇپ شۇنچە غادايغاندىن.
كىچىكلەرگە ھاقارەتلىك قاراشتىن دائىما ساقلان،
قىلۇر بەزىدە ژىگىنە ئەڭ مۇھىمراق ئىشنى بازغاندىن.
ژىراق تۇتقىن ئوزەڭنى كىشىلىككە زىت يامان ئىشتىن،
بولۇر خالى ئەيىپتىن كىشىلەر ياخشى تىرىشقاندىن.
ئوزىنى پاك تۇتالماستىن كىشىلەر رەنجىسە بولماس،
نە پايدا كىر ئۈز بىلەن ئەينەك قاراپ، ئەينەكنى چاققاندىن.
ئوزەڭگە دوستنى كوپ توپلا، كى ئاسرا ئىتتىپاقلىقنى،
ۋاپالىق دوست ژىغىش ياخشى، كۈمۈش، ئالتۇننى ژىققاندىن.
ۋاپالىق دوستتىن كورۈلسە، ناموۋاپىق ئىش، كەچۈر ئانى،
ئەمەس ئەيىپلىك سۈزۈك سۇ ئانچەـ مۇنچە خەس ئېقىتقاندىن.
كىشىنىڭ ئېتىۋارى، ئىپتىخارى، قۇدرىتى سوزدۇر،
بىلەمسەن پەرىق قىلار ئىنسان موشۇ سوز بىرلە ھايۋاندىن.
شۇڭا بۇ قۇدرىتىڭنى نا مۇۋاپىق جايغا سەرىپ ئەتمە،
قەلەم تەڭلىك چېكەر ئىلكىدە ناچار سوزنى يازغاندىن.
تەپەككۇر ئەيلە، ياز، يازغان سوزۈڭ مەنىدار بولسۇن،
نە ھاسىل پايدىسىز سوزدىن قۇرۇق قۇرلارنى تىزغاندىن.

* * *

ئاخىرى نەي ساداسى شۇ قەدەر ياڭراقى تۇس ئالدىكىم،
بۇ ئۈن ئەسىردىن تولدى زۇرەكلەر ھەمـ ھاياجاندىن.
دېدى نەي: ئەي كىشى، ئويغان، كى غەپلەت ئۇيقىدا ياتما،
كېتور بىر خىش ھاياتىڭدىن مىنۇت ئومرۈڭ يوقالغاندىن.
غېنىمەتتۇر ھاياتىڭ، ياشلىقىڭ، ھەرگىز زايە قىلما،
نە پايدا ۋاقتى ئوتكەندە يېگەن قاتتىق پۇشايماندىن.
بولۇر بىر كۈن قارا باشىڭ چېچەكلىك شاخ كەبى ئاپپاق،
ئېگىلۇر سەرۋىدەك قەددىڭ، قالۇرسەن ھەممە دەرماندىن.
ئاچارسەن شۇندا ئۇيقۇدىن كوزۈڭنى سەسكىنىپ ئامما،
تاپالمايسەن بۇ دەردىڭگە داۋا ھەتتاكى لوقماندىن.
نەتىجە شۇ ئېكەن، ئەمدى نېمە ئىش قىلغۇلۇق ئاخىر؟
ئوزەڭ تاپ چارىسىنى تەكشۈرۈپ سەن ئەقلى دىۋاندىن.

* * *

بېپەل كوك گومبىزى گىرۋەكلىرى ئالغاچ شەپەقتىن رەڭ،
چىقاردى نەي ئاخىرقى ئۈن گوزەل ئارزۇيىـ ئارماندىن.
دېدى: مەن بىر قومۇشمەن، چىقتى مەندىن شىر قەدەر ھېكمەت،
بۇنىڭ ئەسرارى شۇدۇر كىم، ئىچەرمەن سۇنى نېيىستاندىن.
ئانا تۇپراققا باغلانغان مېنىڭ يىلتىزلىرىم چوڭقۇر،
ۋۇجۇدۇمدا توشۇكلەر ئۈن بېرەر خۇشلۇققا تولغاندىن.
1982ـ ژىل.

ئۇيغۇر «مىلك ئۇي» ئەسىرىنىڭ دۇردانىسى

(ئاخىرى، بېشى 4_ بەتتە)

تىم تېپىپ، تەسۋىرلەپ بەرگەن. ئۇ دۆلەتخانلىقى كىرىشتىكى 1351_ يىلى قى يېزىقنىمۇ بېشىپ بەرگەن. بۇ يېزىقتا سۇلايمان ھاكىم ئۇنىڭ توغرىلى نىڭ سىخىيلىقى ھەققىدە سوز بولىدۇ. ئۇلار شۇئولان راھىپلىرىنى تالقان، تېپەك، گورۈچ، شۇئىتاقلا ئىبادەتخانا ئۈچۈن كېرەكلىك ياغاچ_ تاش ھەم ھەر خىل سىرلار بىلەن تەمىنلەپ تۇرغان.

دۆلەتخانىڭ ئەتراپىدا، ھازىرقى گەنسۇ (ئۇيغۇرچە_ كەنسۇ) ئولكىسىگە توشقىش 9_ 12_ ئەسىرلەردە پەنۇەئالا ئۇيغۇرلار ياشىغان، ئۇلار ئۇزلىرىنىڭ زىمىنلىرىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن 300 مىڭچە ئەسكەر تۇتقان. ھازىر بۇ يەرلەردە خىتايلارغا سىڭىشىپ كەتكەن ئۇيغۇر_ تۇڭگانلار، ئۇيغۇر تىللىق سالارلار ۋە بۇددا دىنىدىكى سېرىق ئۇيغۇرلار ياشايدۇ. بۇنىڭ بولارنى دېيىشىمىزلىك «سۇئوي»، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ باشقىمۇ مەدەنىي ئۆتۈقلىرى بولاستە دۆلەتخانىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئەينەن موشۇ دۆلەتخانىدىن فرانسۇز ئالىمى پ. پېلىئو ئۇيغۇرلارنىڭ نۇرغۇنلىغان باسمىخانا لىتېرلىرىنى (ھەرىپ_ بەلگۈلىرىنى) تاپقان ئىدى. گېرمانىيە ئالىملىرى گرىيۇنۋېدېل ۋە لېكوك تەرىپىدىن 9_ 12_ ئەسىرگە ئائىت زىلىرلىق ئۇيغۇر باسما ئەدەبىياتىنىڭ نەمۇنىلىرى تېپىلغان. تۇرپان ۋە ئۇيغۇر_ تۇرپان ئىدىقۇتلۇقىنى سەيدىت ساھەسىدا ئۇ چاغلاردا ئۇ دىنقى قاتارىدا ئورۇن تۇتاتتى. سۈڭ سۇلالىسىنىڭ 981_ 983_ يىللىرى ئىدىقۇت خانلىقىدا تۇرغان ئەلچىسى ۋاڭ_ يەنىدى شۇنداق دەپ يازىدۇ: «بۇ ئەل بەش خىل بوغداي ئۇستېرىدۇ. ئاقسۆڭەكلەر ئالىي ئاتلىملىق ئات گۆشى يەيدۇ، يۇقىرىلار قوي، ئودەك، غاز گۆشى ئىشلىتىدۇ.

بۇ ئەلدىن سېرىقا ئالتۇن، گىلەم، كەزىمال چىقىرىلىدۇ. ئەرلىرى ئات مىنىپ، ئوقيا ئېتىشنى ياخشى كۆرىدۇ. ئايالىرى بېشىغا پاقىرايدىغان قالپاق كېيىپ يۇرۇشىدۇ. يېقىن_ يىراقتا سەيلىگە چىققاندا ساز ئەسۋاپلىرىنى ئېلىۋېلىشنى ئۇنتۇمايدۇ... دۆلەت ئىچىدە كەمبەغەللەر يوق. ئوزۇقتىكە مەبلىغى يوقلار جەمىيەت ھىماۋىدا ياشايدۇ. تويە ئىچىدە يۈز ياشتىن ئاشقانلار ئۇچرايدۇ. مەزگىلسىز ئۇلۇم يۈز بولمايدۇ دېسىمۇ بولىدۇ...»

ئۇيغۇرلاردىكى مۇستەقىل ھور ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىقىدىكى بۇددا دىنىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش دەرىجىسى بۇنىڭدىن مىڭ يىللار ئىلگىرى ئەينە شۇنداق ئىدى. دەسلەپ قەشقەرنى، بالاساغۇنى (بەلەسۇ)، ئىلىك خانلار دەۋرىدە بۇخارا، سەمەرقەند، ئۇزگەننى پايتەخت قىلغان مۇسۇلمان ئۇيغۇرلارنىڭمۇ تۇرمۇش دەرىجىسى ئەشۇنداق ئۈقۇرى ئىدى.

قەشقەر ئۇيغۇرلىرىنىڭ 930_ يىلى ئۇيغۇر خاقانى سۇتۇق بۇغرا خان دەۋرىدە ئىسلامنى قوبۇل قىلىشى، ھەم_ مەزكۇر دىنىنى يەكەن، خوتەن ۋە جەنۇپتىكى باشقا شەھەرلەرگە تارقىتىشى، ئۇيغۇر ئىدىقۇت خانلىقىدىكى بۇددىست ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتىقادىنى تاجىرلاشتۇرالمىدى. بۇ ھەقتە ئىتالىيە سەيياھى ماركوپولو 1271_ يىلى، يەنى خىتاي سەيياھى ۋاڭيەندىن 300 يىلدىن كېيىن بۇ يەرگە كەلگەندە مۇنداق دەپ يازغان: «ئۇيغۇرستان_ چوڭ ۋىلايەت، چوڭ شەھىرى قاراقوچۇ دەپ ئاتلىنىدۇ. موشۇ شەھەرگە باشقا كۆپلىگەن شەھەرلەر ۋە ئاھالىلىق يېزا_ قىشلاقلار بېقىنىدۇ. ئاھالىسى بۇتلارغا سېغىنىدۇ. بۇتقا چوقۇنىدىغانلار ئۇزلىرىنىڭ قانۇنلىرى روھىدا، ئۇرپى_ ئادەتلىرىگە ئەمەل قىلغان ھالدا ئەجايىپ بىلىملىك ۋە ھەر دايىم سەنئەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.»

موشۇنىڭ ھەممىسىدىن ئا. بىلەلۇ بېخەۋەر دەپ ئېيتالمايمەن. شۇنىسى ئېنىقكى، ئا. بەلۋاۋ تۇقسۇنىڭ غەرەزلىك ماقالىسى بىلەن ھەمە تۈركىي تىللىق خەلقلەرگە ۋە ئەن تارار بەرگەن، چۈنكى ئۇيغۇرلارنىڭ تونۇلغانلىقتىكى ئېتىقاتلىكلىرى ئۇ، ئە بۇ دەرىجىدە ئۇمۇمتۈركىيلەرنىڭ ئورتاق شەنى ۋە ئىپتىخارى ئىدى.

مالىك كەبىروۋ،
تارىخ پەنلىرىنىڭ نامزادى.

خۇسۇسىيلاشتۇرۇشنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى

كۇپوننى سېتىشقا ئالدىرىماڭ!

ئىنسانىيەت تەرەققىياتىنىڭ تارىخىدا ھېچ قانداق جەمىيەت ياكى دۆلەت ئۆزپۇخرالىرىغا تولۇق ۋە تەلتوكۇز ئىجتىمائىي ئادالەتنى كاپالەتلەندۈرەلمەيدۇ. بۇرۇنقى دەۋر ھەققىدە گەپ قىلمىغاننىڭ ئۆزىدە بىز كېيىنكى يەتمىش يىل مابەينىدا سىغىنغان سوتسىيالىزمدىمۇ مىڭلىغان، مىليونلىغان ئادەملەرنىڭ ئىنسانىي، سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي ھوقۇقلىرى دەپسەندە قىلىندى. ماددىي بايلىق ئاساسەن دۆلەتنىڭ بولغاچقا تۇتالىتار تۈزۈمدە پۇخرالارنىڭ ئىختىسادىي ھوقۇقلىرىمۇ خېلىلا دەرىجىدە چەكلىنىپ كەلدى.

ئەندى بىز دېموكراتىك ھوقۇق دۆلىتىنى قۇرۇشقا بەل باغلىدۇق. شۇنىڭ تۇپەيلى دۆلەت تۈزۈمىمىزمۇ ئۆزگىرىۋاتىدۇ. راست، ئۇنى كاپىتالىزم دەپ ئۇزۇل_ كېسىل ئېيتىش تەس. سەۋەۋى بۇگۈنكى دۆلەت قۇرۇلۇشىدا_ باشقۇرۇش ئورگانلىرىدا سوتسىيالىزمنىڭ ئېلېمېنتلىرى تېخى بار. ئۇلارنىڭ ئايرىملىرى ھەتتا بىز ھوقۇق دۆلىتىنى قۇرغاندىمۇ ساقلىنىشى مۇمكىن. ئامما گەپ بۇنىڭدا ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى، بازار ئىختىسادىغا كۆچۈشنىڭ مۇھىم باسقۇچلىرىدىن بىرى بولۇپ ھېساپلانغان خۇسۇسىيلاشتۇرۇش باشلانغان بۇگۈنكى كۈندە پۇخرالارنىڭ ئۇزلىرى ياراتقان ماددىي بايلىقلارنىڭ بىر قىسمىغا ئىگە بولۇشىغا، ئۇنى قانۇنىي ئاساستا ھەسسىلەپ ئاشۇرۇشىغا شارائىت يارىتىش توغرىلىق ئويلانغىنىمىز مەخسەتكە مۇۋاپىقتۇر. بۇ جەھەتتىن دۆلەت مۈلكى بويىچە دۆلەت كومىتېتىغا ئالاھىدە ۋەزىپىلەرنىڭ يۈكلىنىدىغانلىقى تەبىئىدۇر.

بۇ يەردە شۇنى ئالاھىدە تەكىتلىشىمىز مۇمكىنكى، كومىتېت مۇستەقىل جۇمھۇرىيىتىمىزدە پەيدا بولغان يېڭى ئىجرائىي ستركتۇرا بولغىنىغا قارىماستىن، ئۆتكەن قىسقىغىنا ۋاقىتنىڭ ئىچىدە خېلە ئىشلارنى قىلىپ ئۈلگەردى. ئاتاپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ مۇتەخەسسلىرى خۇسۇسىيلاشتۇرۇشقا تېگىشلىك بارلىق ئوبيېكتلارنى تىزىملاپ باھالاپ چىقتى. جۇمھۇرىيىتىمىز ئىختىسادىنىڭ ئەتىكى تەرەققىياتىنى بەلگۈلەشتە مۇھىم رول ئوينايدىغان خۇسۇسىيلاشتۇرۇشنىڭ دەسلەپكى باسقۇچىنى بىر قەدەر مۇۋاپپەقىيەتلىك ئوتكۇزدى. پارلامېنتتا قوبۇل قىلىنغان بىر نەچچە قانۇننىڭ لايىھەسىنى تەييارلاشقا پائال قاتناشتى.

ئەلۋەتتە، ئۆتكەن ۋاقىت ئىچىدە كومىتېتنىڭ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ جاي_ جايلاردىكى بولۇملىرىنىڭ پائالىيەتلىرى بەزى ئۇخسانلاردىن خالى بولمىدى. بۇنى بىز ئىلگىرى ئالدىراقسانلىق بىلەن خۇسۇسىيلاشتۇرۇلغان ئايرىم خەلق ئېگىلىگى ئوبيېكتلىرى ئەتراپىدا تالاش_ تارتىشلارنىڭ تا بۇگۈنگىچە داۋام قىلىۋاتقانلىغىدىن ياخشى بىلىمىز. پەقەت ئالمۇتىنىڭ ئۆزىدىلا بىر قانچە سودا ۋە ئاشخانىلار، «تولپار» ئاكسونېرلىق جەمىيىتى ئەمگەك كوللېكتىۋلىرىغا، شەخسلەرگە جۇمھۇرىيىتىمىز قانۇنلىرىغا خىلاپلىق قىلىنغان ھالدا سېتىلغان. ھازىر ئۇلارنىڭ ئىشى ژۇقورى قانۇن ئورۇنلىرىدا، ھەتتا ئالىي ئاربىتراژ سوتىدا قارالماقتا.

خۇسۇسىيلاشتۇرۇشنىڭ ئىككىنچى باسقۇچىدا سېتىلىدىغان ئوبيېكتلارنىڭ سانى بىرىنچى باسقۇچتىكىگە قارىغاندا خېلىلا كوپ. بۇنىڭدىن باشقا ئىلگىرى خۇسۇسىيلاشتۇرۇشقا پەقەت مەنپىيەتدار ئەمگەك كوللېكتىۋلىرى بىلەن شەخسلەرلا قاتناشقان بولسا، ئەندى ئۇنىڭغا بارلىق قازاقىستانلىقلارنىڭ، يېڭى ئىختىسادىي ستروكتۇرىلارنىڭ، مەنپىيەتدار چەت ئەللىكلەرنىڭ ئاممىۋىي قاتنىشىشى كوتۇلمەكتە. بۇنىڭ مەلۇم دەرىجىدە دۆلەت كومىتېتىغا قوشۇمچە جاۋاپكەرلىكنى ژۇكلەيدىغانلىغى ئوزلىگىدىنلا مەلۇم. ئامما دۆلەت مۈلكى بويىچە دۆلەت كومىتېتىنىڭ رەئىسى ژ. س. كەرىبژانوۋنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، خۇسۇسىيلاشتۇرۇشتا تولۇق ئادالەتلىكنى قولغا كەلتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس، ئامما بۇ ئىشنى باشلاشتىن ئىلگىرى ھەممىگە بىردەك شارائىت يارىتىشقا بولىدۇ. شۇ مەخسەتتە جۇمھۇرىيىتىمىزدە دۆلەت مۈلكىنى خۇسۇسىيلاشتۇرۇشتا ئىمتىياز كۇپون سىستېمىسىغا بېرىلمەكتە. بۇ ھەر بىر قازاقىستانلىققا مىللىتىدىن، جىنسىدىن ۋە ئىش ئورنىدىن قەتئىي نەزەر، دۆلەت مۈلكىدىن ئوز ئۈلۈشىنى ئېلىش ئىمكانىيىتىنى بېرىدۇ.

كۇپون سىستېمىسى دېگىنىمىز نېمە؟ ئۇ بىزگە قانچىدىن بېرىلىدۇ ۋە ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىمىز؟

ئوكتەبر ئېيىدا ھەر بىر قازاقىستانلىق ئامانەت كاسسىسىغا بېرىپ، يۈز ئالدىن (يېزىدا تۇرىدىغانلار 120 ئالدىن) ئىنۋېستىتسىيەلىك خۇسۇسىيلاشتۇرۇش كۇپونلىرىنى ئالىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن بولسا ئۇلارنىڭ پاسپورتلىرىغا كۇپونلار بېرىلدى دېگەن مەخسۇس بەلگۈ قويۇلىدۇ. كۇپونلارنىڭ ئېگىلىرى ھازىر تەشكىل قىلىنىشى ئاياقلىشىپ قېلىۋاتقان ھەر قانداق ئىنۋېستىتسىيە فوندىغا مۇراجەت قىلىشى مۇمكىن. ئۇلاردا دەسلەپ ئوندىن ژىگىرمىگىچە كۇپون قالدۇرۇلىدۇ. قالغان 80 كۇپون بولسا ۋاقتى سائاتى كەلگەندە ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭغىچە ئېگىلىرىدە ساقلىنىدۇ. ئۇلارنى ئالتە ئايدىن ياكى بىرژىلدىن كېيىن ئېلىنغان پايدىغا قاراپ، يەنە شۇ ئىنۋېستىتسىيە فوندىلىرىغا ياكى ئۆزى لايىق كورگەن باشقا بىر فوندقا ئۆتكۈزۈشى مۇمكىن.

شۇنى ئالاھىدە ئەسكەرتىشىمىز لازىمكى، بىزنىڭ ئاكسىيەلىرىمىزدىن (كۇپونلىرىمىزدىن) چۈشىدىغان پايدىلار بىز ئۇنى تاپشۇرغان ئىنۋېستىتسىيە فوندلىرىنى قۇرغۇچىلارغا باغلىق. ئەلۋەتتە، بىز ئۇلارنىڭ قولغا ئالغان ئىشلىرى بويىچە سالاھىيىتىگە گۇمان قىلمايمىز. شۇنىڭدىمۇ ئۇلارنىڭ بازار ئىختىسادى شارائىتىدا ھەر قانداق سۇرۇلۇشتىن، ئاخىرى كېلىپ كاساتلىقتىن خوۋۇپسىزلاندۇرۇلمىغانلىغىنى ئۇنۇتماسلىقىمىز لازىم. قىسقىسى، ئايرىملىرىمىزغا كاپىتالىزم دېگىزنىڭ قايناملىرىدا كۇپونلىرىمىزدىن ئايرىلىشقا توغرا كەلسە، تەغدىرگە تەن بېرىشكە توغرا كېلىدۇ، خالاس. چۈنكى ئىنۋېستىتسىيە فوندلىرى ئوز پائالىيىتىنىڭ ئەتىجىلىرىدىن قەتئىي نەزەر بىزگە ھەرگىز كۇپونلىرىمىزنى قايتۇرۇپ بەرمەيدۇ.

گېزىتخانىلارنى قازاقىستان كۇپونلىرىنىڭ باھاسى قىزىقتۇرسا كېرەك. بىز ئۇ توغرىلىق مەملىكەت مۈلكى بويىچە دۆلەت كومىتېتىنىڭ ئېنىق جاۋاۋىنى ئالالمىدۇق... بىزنىڭ ئويۇمىزچە ھازىر كۇپوننىڭ نەرقى توغرىلىق ئالدىن ئالا بىر نەرسە ئېيتىش تەس. سەۋەۋى ئىنفلەتسىيەگە مۇناسىۋەتلىك ئىندېكساتسىيەنى ئېنقلاشتا ئايرىم مەسىلەلەرنىڭ پەيدا بولۇشى مۇمكىن. شۇڭلاشقا بىز كۇپونلىرىمىزنى ساتالمايمىز. بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنى ئائۇكسونلارغا قويۇشىمىز ياكى قاراڭغۇ بازارغا ئېلىپ چىقىشىمىز كېرەك. ئۇ يەرلەردىكى كۇپونغا، ئۇ مۇمەن قىممەت باھالىق قەغەزلەرگە بولغان تەلەپ ئۇلارنىڭ ئېنىق باھاسىنى بەلگۈلەيدۇ.

موشۇ ماقالىنى ئوقۇش جەريانىدا ئايرىم گېزىتخانىلاردا «بىزنىڭ خۇسۇسىيلاشتۇرۇش، كۇپون سىستېمىسى مەسىلىلىرى بويىچە سالاھىيەتسىزلىگىمىزدىن (ئېنىغراغى ساۋاتسىزلىغىمىزدىن) پايدىلىنىپ، كۇپونلىرىمىزدىن شەخسىي مەنپىيەتلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىپ كېتىدىغانلار پەيدا بولۇپ قالمىسۇ» دېگەن تەشۋىشنىڭ پەيدا بولۇشى مۇمكىن. شۇنىڭغا قارىماستىن سىز ئۇلارنى بەزى روسسىيە پۇخرالىرىغا ئوخشاش ئۇزۇق_ تۈلۈك ياكى خەلق ئىستىمال تاۋارلىرىغا ئالماشتۇرۇشقا ياكى ھازىرنىڭ ئۆزىدە ئۇلارنى مۇمكىن قەدەر كوپىرەك توپلاۋېلىشقا ئىنتىلىۋاتقان يېڭى ئىختىسادىي ستروكتۇرىلارغا سېتىۋېتىشقا ئالدىرىماڭ. ئەگەر سىز ئالدىراپ سېتىۋەتسىڭىز، ئۇ چاغدا سىز مۈلۈك ئېگىسى بولۇش ئىمكانىيىتىدىن ئايرىلىپ قالىسىز. بۇ يېڭى تۈزۈم_ كاپىتالىزمدا ياشاشقا بەل باغلاۋاتقان ھەر كىم ئۈچۈن چوڭ يوقىتىشتۇر.

شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، ئىنۋېستىتسىيە كۇپونلىرى بىزگە بىر ئاللادىن، بىر ھوكۇمىتىمىزدىن كەلگەن ئامەت! ئۇنى «ژۇتۇۋېتىشكە» ھەرگىزمۇ ئالدىرىمايلى. ئەڭ ياخشىسى ئويلىنىپ، مەخسەتكە مۇۋاپىق پايدىلىنىشقا تىرىشايلى.

ئا. قۇرۋان.
«ئۇيغۇر ئاۋازى» گېزىتى ئىختىسات بولۇمىنىڭ باشلىغى.

گۈللەرگە سۇ قۇيايلىق.

د. يۇسۇپوۋنىڭ فوتو ئېتيۇدى.

ئابدۇخالىق ماخمۇت

باشلىقلار بىلمەيدىغان ئىش

(ھەجۋىيە)

— ئەرزۇ— دادىلارنى بەس قىلىڭلار!— باياتىن خادىملىرىنىڭ سۆزلىرىنى دىققەت بىلەن تىڭشاپ ئولتۇرغان ھاجەتخانىلار باش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ساسىق ساسقوۋىچ، ئەسەبىيلەشكەن ھالدا ئۆزىنىڭ يەكۈنلەشكە باشلىدى.— ھازىر ئەرزۇ— ھال قىلىپ ياتىدىغان پەيت ئەمەس، ئېپىنى تېپىپ پۇلۇڭ— مال تاپىدىغان زامان. تېپىڭلار! لېكىن بايىقىدەك؛ «قاتتاش ھەققى قىممەتلەپ دېيىشلار قىسقىرغانلىقتىن ھاجەتخانىغا كىرىدىغانلارمۇ ئازىيىپ كەتتى»، «يولۇۋچىلار ھاجەتخانىلارغا كىرمەي، ۋوكزاللار ئەتراپىدىكى بۇلۇڭ— پۇشقاق، ئاۋتوبۇسلارنىڭ ئارقىلىرىغا ئۆتۈپ ھاجىتىنى چىقىرىدىغان بولىۋالدى»، «ئايلىقىمىز بىر ھەسسە، باھا بولسا، مىڭ ھەسسە ئۆسۈپ كەتتى. مائاشىمىزنى كۆپەيتىپ بەر»— دېگەنگە ئوخشاش ئۇتۇرۇقسىز گەپلەرنى بۇندىن كېيىن ئاڭلىغۇچى بولماي!».

— شۇ چاغدا بىز نېمە قىلىشىمىز كېرەك؟ لوقما تاشلىدى. ئاۋتوۋوكزال ھاجەتخانىسىنىڭ مۇدىرى.

— نېمە قىلىمىزمىش؟! ھاجەتخانىغا كۈنىگە يۈزلەپ ئەمەس، مىڭلاپ ئادەملەرنىڭ كىرىشىنى قولغا كەلتۈرىشىڭلار كېرەك!

— ئۇنداق مىڭلاپ يولۇۋچى تومۇر يول ۋوكزالىدا بولىشى مۇمكىن، — دېدى يەنە يېڭىقى مۇدىر جۈرئەت قىلىپ،— لېكىن بىزدە كۈندە ئۇنداق كۆپ يولۇۋچىنىڭ ئۆزى بولمايدۇ.

— بولمايۋاتقان بولسا، بولدۇر!،

— ساسىق ساسقوۋىچ رەسمىي تېرىكىشكە باشلىدى،— بېشىڭنى ئىشلەت، يولىنى تاپ! پۇل، ئەمەل كېرەك بولسا، بىر يولۇۋچىنى بىر سائەتتە بىر ئەمەس بىر نەچچە قېتىم ھاجەتخانىغا كىرىشكە مەجبۇرلا!

شۇ ئەرسە ئېسىڭلاردا بولسۇن، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ھاجەتخانىلاردىن چۈشىدىغان دارامەت كەسكىن كامىيىپ كەتتى. ئەگەر ئۈچ كۈن ئىچىدە تاپاۋەتتە جىددىي ئۆزگىرىش بولمايدىكەن، تورتىنچى كۈنى ئىشتىن بوشاش ھەققىدە ئەرىزە يېزىپ كېلىۋېرىڭلار!..

* * *

شۇ ئۈمىدىدىن كېيىنكى ئىككى كۈن بوۋۇلۇقىدەكلا ئۆتۈپ كەتتى. ئۈچىنچى كۈنى، باشقا ھاجەتخانىلاردا نېمە بولدى نامەلۇم، ئامما...

ئۈچىنچى كۈنى چۈشلەرگە يېقىن ئاۋتوۋوكزال ھاجەتخانىسىغا كىرىپ، چىقىدىغانلار قويۇقلۇشۇپ، ئاخىرى نوۋەتكە تۇرۇشقا ئايلىنىپ كەتتى. بەختىگە قارشى ئىچىگە كىرىۋاتقانلار كوپ، چىقىۋاتقانلار ئاز.

— ھاي، سادىغاڭ كېتەيلەر، ئەۋۇ ئىچكىرىدىكىلەرنى قوغلىساڭلارچۇ؟

— راستە، بۇ خان يايلاق ئەمەسقۇ، دەم ئالىدىغان. نېمىشكە چىقمايدۇ، بۇ خەق؟!

نوۋەتتە تۇرغانلار شۇ تەخلىت تەرەپ— تەرەپتىن ۋاقىراشقا باشلىدى. بىراق ئۇلارغا قۇلاق سېلىۋاتقان ئادەمنىڭ ئۆزى يوق. كاسسىرلار پۇل ئېلىش ساناتىشتىن ئىشىنمايۋاتىدۇ.

شۇ سەۋەپ بولدىمۇ، ئەيتەۋۇر نوۋەت بۇزۇلدى. ھەممە گۈررىدە ئىشىك ئالدىغا تۇپلىشىۋالدى.

— نوۋەتكە ئەمەل قىلمىساڭلار، ھېچ قايسىڭلارنى كىرگۈزمەيمىز،— كاسسىرلار شۇنداق دېگىنىچە ئىشىكلەرنى گەۋدىلىرى بىلەن توساپ ئالدى،— ئەگەر ئەرتىپ ساقلىمساڭلار مىلىتسىيە چاقىرىمىز...

شۇ ئارىدا بىرى كاسسىرنىڭ قولىغا يۈز سوملۇقتىن بىرنى تۇتقۇزۇۋېدى، قويۇۋەتتى. بۇنى كورگەن ئىككىنچىسى بەش يۈز، ئۈچىنچىسى مىڭ، تورتىنچىسى ئىككى مىڭ... قىسقىسى، كىم ئاشار باشلىنىپ كەتتى.

— ھاجەتخانىغا كىرىشكىمۇ مىڭلاپ بەرگەن بارمۇ، ھەي، بايۋەچچىلەر؟!

— ۋاقىئەنى كۆزىتىپ تۇرغانلاردىن بىرى چىدىماي ۋاقىراۋەتتى.

— بۇ بايۋەچچىلىكنىڭ ئەمەس، يوقسۇزچىلىقنىڭ ئالامىتى،— كەمدۇ ئۆز مۇلاھىزىسىنى ئېيتتى،— بۇلغۇنۇپ كەتسە، بىر— ئىككى مىڭغا ھازىر ئىشتان ئەمەس، تورسى كەلمەيدۇ.

— بۇ پاخال پۇللىرىڭلارنى سالىدىغان جاي قالمايۋاتىدۇ،— دېدى شۇ ئارىدا بويىنىدىكى سومكىسى پۇلغا توشۇپ كەتكەن كاسسىر ۋاقىراپ،— ئەندى، كىم روسسىيە ئاغچىسىنى بەرسە، شۇنى كىرگۈزىمىز...

روسسىيەگە تۇۋار ئاپىرىپ سېتىپ كېلىۋاتقانلار بولسا كېرەك، دەررۇلا ئون— يىگىرمىسى يېڭى پۇلنى تەڭلىگەنچە كاسسىرلارنى ئوراپ ئالدى. شۇ مەھەل:

— ۋاي، دات! ھېچكىمنى قويماڭلار!— دېگەن ئايال كىشىنىڭ ئالىسى ئاڭلاندى ئىچكىرىدىن.— ھاجەتخانىنىڭ ئىچىدە رەسۋا بولمىغان جاي قالمىدى. تازىلاپ ئۈلگۈرەلمەيۋاتىمەن...

— توختاڭلار!— كاسسىر ئالدىدىكەلەرنى توساپ ئالدى، ئەينى نېمە گەپلىكىنى ئاڭلاۋاتسىلەرغۇ؟

— بىز سىرنى تېگىشىغان بىلەن قوساق بىزنى تىڭشىمايۋاتامدۇ،— دېگەن ئاۋازلار خور كەبى ياڭراپ كەتتى.

— ئالدىغىنىڭىزنى ئېلىڭ، سادىغاڭ كېتەي، ئامما شەرمەندىچىلىكتىن قۇتۇلدۇرۇڭ،— شۇ سوزنى قىلغان يوغان قوساقلىق كىشى بىر قولى بىلەن ئىشتان بېغىنى تۇتقانچە، ئىككىنچى قولى بىلەن كاسسىرغا بىر دوللار بېرىپ، ئىچكىرىگە ئۆزىنى ئاتتى.

— ئەندى بۇلار يېڭى پۇلدىن دوللارغا ئۆتتى،— دېدى ئالدىدا كوزلىرىدىن ياش چىقىپ كېتىپ بارغان كىشى

— دوللار دېگەن قانداق بولىدى

ئەلەمزادىلىق بىلەن.

كەن؟ ھاي، كاسسىر، مۇنداق قىلىڭا، كورۇپ باقايلى!— دېدى ئارقىراقتا

— شۇ تاپتا دوللارنى ئەمەس، مۇنداق بىر پۇراپ بېقىپ، ئالدىڭىزدىكەلەرنىڭ ئارقىسىغا قاراپ بېقىڭ،— دېدى باشقىسى تېرىكىپ.

شۇ، شۇ جاڭجال ئەۋجىگە چىقىپ تۇرغان كىشى.

كاسسىرلار بىلەن ھاجەتخانىغا ھۇجۇم كەسكىنلەشكەن بىر پەيتتە، ماشىنىلارنىڭ ۋەھىملىك سىگناللىرى ئەتراپىنى زىل كەلتۈرىۋەتتى. شۇنىڭ تەسىرىدىن ئېھتىمال قالايمىقانچىلىق بىر دەقىقە توختاپ قالدى.

ئارىدىن ھەيەل ئۆتمەي ھاجەتخانە ئالدىدا تۇرغانلارنى ئاق خالات كىيگەن ئەر— ئايال بىلەن مىلىتسىيەلەر قورشاپ ئالدى.

— ئەزىز قېرىنداشلار!— مۇراجىئەت قىلدى. ئاق خالاتلىقلاردىن سالاپەتلىك كەلگىنى،— ھازىر شەھىرىمىزدە خالىرا، يەنى ۋابا ئاغرىقى مەۋجۇتلىگىنى ھەممە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش مەسئۇلىيىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، سەلەرنى جىددىي تىببىي تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈشكە مەجبۇرمىز. شۇ سەۋەبلىك ،ھېچ بىر قارشىلىقسىز «تېز ياردەم» ماشىنىسىغا ئولتۇرۇشۇڭلارنى سورايمىز...

— ھاي، دوختۇر، بىزنىڭ دوختۇر

. — مېنىڭ ئاۋتوبۇسقا ئېلىپ قوي

خاناڭغا يەتكىدەك ھالىمىز يوق...

غان بىر مىڭ ئەچچە يۈز سوملۇق بېلەتىم نېمە بولىدۇ؟...

ئۇلارنى تىڭشاۋاتقان دوختۇر يوق. ھەممىنى ماشىنىلارغا ئولتۇرغۇزۇ، ئېلىپ كېتىشتى...

* * *

ساسىق ساسقوۋىچ ئەتىسى ئاۋتوۋوكزال ھاجەتخانىسىنىڭ مۇدىرىنى ئالدىغا چاقىرتىۋېلىپ:

— خوش، بىر كۈندە يېرىم ژىللىق تاپاۋەتنى قانداق قىلىپ تاپتىڭ؟— دەپ سورىدى.

— ئاۋتوۋوكزالدىكى ئاشخانە، بوفېتلارنىڭ باشلىقلىرىغا، ئەگەر مېنىڭ دېگىنىمنى قىلساڭلار، خادىملىرىڭلاردىن ژىل ئون ئىككى ئاي ھاجەتخانىغا كىرگىنىگە پۇل ئالمايمىز، دېدىم. ئۇلار كونۇشتى.

— سەن نېمە دېگەندىڭ؟— ساسىق ساسقوۋىچ قىزىقىپ كەتتى.

— مەن ئۇلارغا،— مۇدىر مەمنۇن ئىلجايدى،— تەييارلىغان تاماق، ئىچىملىكلىرىڭلارغا مەن ئېلىپ كەلگەن سۇرگە دورىسىنى قوشۇۋېتىڭلار، دېگەندىم. قوشۇۋەتتى.

— ياشا!— ساسىق ساسقوۋىچ گۈلدەك ئېچىلىپ كەتتى،— ھازىرقى زاماندا مانا موشۇنداق قىلغان ئادەم ياشايدۇ! سېنى ئەندى باشقارمىغا باشلىق قىلىپ تەيىنلەيمەن. ئامما، ئەۋۇ ئىشىڭنى ھېچكىمگە ئېيتما. مىنىترلار قۇلىغىغا يېتىپ قالسا...

— قورقماڭ، باشلىقلارنىڭ قۇلىقىغا يەتمەيدۇ،— دېدى مۇدىر چوڭ ئىشەنچ بىلەن.

دەرۋەقە، ئاۋتوبۇسلارغا چۈشۈپ، پۇللۇق ھاجەتخانىلارنى كورۇپ باقمىغان باشلىقلار بۇنداق ئىشلارنى نەدىن بىلسۇن...

بىر ھەققە تەبەسسۇم

سىياسىي لەتىپىلەر

بىر كىشى كوسكىغا ھەر كۈنى ئەتىگىنى كېلىدىكەندە، «پراۋدا»نىڭ بىرىنچى بېتىگە قاراپ قويۇپلا كېتىدىكەن. بۇنىڭغا ھەيران بولغان ساتقۇچى:

— زادى گېزىتتىن نېمە ئىزدەيسىز؟— دەپ سوراپتۇ.

— تەزىيەنامە كۇتۇپ ژۈرىمەن.

— تەزىيە دېگەن گېزىتنىڭ ئاخىرقى بېتىدە، يەنە كېلىپ ئەڭ تۆۋىندە بېرىلىدىغۇ؟

— مەن كۇتۇۋاتقان تەزىيەنامە گېزىتنىڭ بىرىنچى بېتىدە بېرىلىشى كېرەك،— دەپتۇ ھېلىقى كىشى.

* * *

بىر چوكچا پارتىيەنىڭ نۆۋەتتىكى سېيزىغا بېرىپ كەلگەندىن كېيىن يۇرتداشلىرىغا تەسىراتلىرىنى سوزلەپ كېلىپ، شۇنداق دەپتۇ:

— ئاھايىتى كوپ ئەرسىلەرگە كوز يەتكۈزدۈم. بىرىنچىدىن، ماركس — ئېنگېلس دەپ ژۈرگىنىمىز بىر ئادەم ئەمەس ئېكەن. ئىككىنچىدىن، «سلاۋا كپسس» دېگىنىمىز بىز چۈشۈنۈپ ژۈرگەندەك، ئادەم بولماي چىقتى. ئۈچىنچىدىن، بىزنىڭ ئەلدە ھەممە ئەرسە ئىنسان ئۈچۈن، ئىنساننىڭ بەخت— سائادىتى ئۈچۈن ئىكەن.

سەلەي چاقچان سەيلىدە

بىر كۈنى سەلەي چاقچان نامازشامدىن كېيىن مەسچىت ئىمامىنىڭ ۋەز— نەسىھىتىنى تىڭشاپ ئولتۇرۇپ، خورەك تارتىشقا باشلاپتۇ. قېشىدا ئولتۇرغان كىشى ئۇنى ئويغىتىپ:

— مەسچىت قومىنىڭ ئىچىدە خورەك تارتىپ ئۇخلاش ئۇيات، ئوزىڭىزنى قولغا ئېلىڭ،— دېسە، سەلەي كوزىنى ئوگىلاپ تۇرۇپ:

— كەچۈرسىز، ئۇخلاۋاتقىنىم يوق، بۇرادەر، خورەك تارتىپ ئۇيقۇمنى قاچۇرىۋاتىمەن،— دېگىدەك.

* * *

سەلەي چاقچان بىر كۈنى سۈيۈق ياغ ئېلىش ئۈچۈن چىنە كوتىرىپ بازارغا كەپتۇ. ياغنى ئېلىپ، چىنىگە قويسا، بىر ئازىراغى پاتماي قاپتۇ.

— قالغىنىنى نېمە قىلىمىز، سەلەيكا؟— دەپتۇ سودىگەر.

— كەينىگە قويۇڭ،— دەپتۇ سەلەي. سودىگەرمۇ قىزىقچىلىق بولسۇن دەپ، ئۇنىڭ دېگىنىدەك قىپتۇ.

— ۋاي، ئولەي! سىزدە ئەقىل دېگەن بارمۇ،زادى؟ بىر قوشۇق ياغ

ئېلىپ كەلگىنىڭىز نېمىسى؟— دەپ ۋاقىراشقا باشلاپتۇ.

— ھەي، نادان خوتۇن، تولا ۋالاقىلىما، مانا بۇ يېقىدىمۇ بار،— دېگەن سەلەي چىنىنى ئاغدۇرغان ئېكەن، ياغنىڭ قالغىنىمۇ توكۇلۇپ كېتىپتۇ.

* * *

سەلەينىڭ ئۆيىگە كەلگەن بىر مېھمان، ئۇنىڭ ئۆيى ھەققىدە مۇلاھىزە قىلىپ:

—سەلەيكا، ئۆيىڭىز تارچىلىق ئېكەن، ھە؟ خۇداۋەندى كېرەم گورىڭىزنى كەڭ قىلسۇن،— دەپتۇ.

— ھەجەپ ئادەمكەنسىز،— دېگەن جاۋاپنى قىپتۇ سەلەي،— ئۆي بەرسە، موشۇ دۇنيادا بەرسۇن، ئۇ دۇنيادا بېرىدىغان كەڭ گورىدە ئوغلاق تارتارمىدىم.

* * *

خەختىن قەرىز ئېلىشتىن قورقمايدىغان، ئامما زادىلا ئۈزۈپ تۆگۈتەلمەيدىغان بىر كىشى سەلەي چاقچان بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ:

— بويىنۇمدىكى قەرزلىرىمنى ئۆزگىچە، ئەزرائىل جېنىمنى ئېلىپ كەتمىسە بولاتتىغۇ،— دەپتۇ.

— سېنىڭ قەرىزىڭ پۈتكىچە،— دېگەن ئىزاھنى بېرىپتۇ سەلەي،— ئەزرائىلنىڭ ئوزىمۇ قېرىپ، جېنىڭنى ئېلىشقا ھالى كەلمەيدىغان بولۇپ قالارمىكىن.

* * *

ئەپەندى «يوقۇلۇپ كەتمەي» دەپ، بەزى ۋاقىتلاردا بوينىغا ناسۋاي قاپىقنى ئېسىپ يۈرىدىكەن. بازار كۇنلىرىنىڭ بىرىدە، بىر كوسا ئادەم چېقىشىپ، ئەپەندىنىڭ بويىندىكى قاپاقنى سەزدۇرمەستىن ئېلىپ، ئوز بوينىغا ئېسىۋاپتۇ. ئەپەندى قارىسا، بوينىدا قاپاق يوق.

— ۋاي، داد، خالايىقلار!— دەپ ۋاقىراشقا باشلاپتۇ. ئەپەندى،— مەن— ئەسىردىن يوقالدىم كورگەن كىشى بولسا سوۋايلىق ئۈچۈن مەلۇم قىلسۇن!

— ئەپەندى شۇ تەخلىت بازارنى بېشىغا كىيىپ ۋاقىراپ ژۈرگەندە، بوينىغا ناسۋاي قاپىقنى ئېسىپ ئالغان ھېلىقى ئادەمنى كورۇپ قاپتۇ. دەررۇ ژۈگرەپ شۇ ئادەمنىڭ قېشىغا بېرىپ:

— سېنى مەن دېسەم، ساقىلىڭ يوق. ئوزەمنى ئوزەم دېسەم، بوينۇمدا ناسۋاي قاپىقىم يوق. بوگۈن كېچە ئۆيگە قايسىمىز بارىمىز؟ مەنمۇ، سەنمۇ؟— دېگىدەك.

تەييارلىغان ئەشتەر.

ئىزدىگىنى ئىزگۈلۈك

ئالمۇتا ۋە ئالمۇتا شەھرى ئەتراپىدىكى ئۇيغۇرلار ئۆتكەنتەك جايلاشقان مەھەللىلەر ئىچىدە جامبۇل ناھىيەسى (ئالمۇتا ۋىلايىتى) ئۇزۇن ئاغاش مەھەللىسى جامائەتچىلىكى ئوزلىرىنىڭ مىللەتپەرۋەرلىك پەزىلەتلىرى تەرىپىدىن باشقىلارغا ئۈلگە بولغىدەك دەرىجىدە دېسەك، ئاشۇرۇپ ئېيتقان بولمايمىز، ئەلۋەتتە. بۇنداق پەزىلەت — يۇرت جامائەتچىلىكىنىڭ ئىناقلىقى، ۋەتەن ھەم مىللەت مەنپىيىتى يولىدىكى ھەر بىر ئىشتا ھازىر جاۋاپلىقى، بىر كىشىدەك ئېقىدە، شىجائىتىدە نامايەن بولىدۇ. جۈملىدىن، يۇرت موتىۋەر ئاقساقاللىرىنىڭ رولى ئالاھىدە.

يېقىندا خىزمەت مۇناسىۋىتى بىلەن ئاتالمىشى مەھەللىگە بېرىپ قالدىم. ژىگىت بېشى تۇرسۇن تۇردىيېۋ، ناھىيەلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى ئابدۇللام سادىروۋ، مەھەللە باشلىقلىرى تۇرغان پەرھاتوۋ، زەمزەم ۋە باشقىلار ئىللىق قارشى ئېلىشتى. كەمىنەنىڭ ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ ئىشى بىلەن، شۇنداقلا گېزىتلىرىمىزغا مۇشتىرى توپلاش مۇناسىۋىتى بىلەن چىققانلىقىمنى بىلگەن ئۇلار شۇ ئانلا، ساۋۇت ئاكا ھاسانوۋ باشچىلىقىدا يۇرت موتىۋەرلىرىنىڭ بېشىنى قوشتى.

بىز بۇ ئۈچرىشىش جەريانىدا 94- ژىلنىڭ بىرىنچى يېرىمىغا مۇشتىرى توپلاش ئىشلىرىنىڭ كېتىپ بېرىشى ھەققىدە سوھبەتلەشتۇق ھەم بۇ ئۇمۇم مىللەت ئىشىنىڭ ئوڭۇشلۇق ئىلىپ بېرىلۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ خۇرسەن بولدۇق.

ئۈچرىشىش ئاخىرىدا مەن خوشچاقچاق، يۈزىدىن ھەر دايىم تەبەسسۇم يېغىپ تۇرىدىغان ئوروش ۋە ئەمگەك ۋېتېرانى ساۋۇت ئاكا ھاسانوۋ بىلەن يۈزتۇرانە سوھبەتلەشتىم.

— مەن ئالمۇتا شەھرىدە تۇغۇلۇپ، موشۇ مۇبارەك زېمىندا ئوستۇم، — دەيدۇ ساۋۇت ئاكا سەممىيەت بىلەن، — باللىق چاغلىرىم بەكمۇ ئېغىر ئۆتتى. چۈنكى ئاتا-ئانامدىن كىچىك ژېتىم قالدىم. دەربەدەرلىكتە مەن قىلمىغان ئىش قالمىدى. زاۋۇدتا — ئىشچى، ئېتىزدا دېخان، تاغۇ- تاشتا چوپانمۇ بولدۇم. لېكىن ھەر قانداق قىيىنچىلىقتا قارىماي ئوتتۇرا مەكتەپنى تاماملىدىم... ئەندىلا ئالىي ئوقۇش دەرگاھىغا كىرىپ بىلىم ئېلىش پۇرسىتىگە ئېگە بولغىنىمدا، لەنەتتى ئوروش باشلىنىپ كەتتى. بىرىنچىلەردىن بولۇپ جەڭگە ئاتلاندىم. 41- ژىلدىن تا 47- ژىلغىچە ھەربىي خىزمەتتە بولدۇم. غالىبىيەت كۈنىنى موسكۋادا ئىشانلىدۇق.

ھەربىي سەپتىن قايتىپ كەلگەچ، سودا ساھاسىدا ئىشلىدىم. موشۇ ئارىلىقتا ئىشتىن قول ئۈزمىگەن ھالدا سودا- سېتىق خادىملىرىنى تەييارلاش كۇرسىنى تۈگەتتىم. ئۇزۇن ژىللىق ئەمگەك ئەجرىمىنىڭ مېۋىسىنى كورۇپ، ھازىر پېنسىيەگە چىقتىم. ئىشلەپ ئۆگەنگەن ئادەمگە ئىشسىز ئولتۇرۇش قىيىن ئېكەن. بالا- چاقىلىرىم بىلەن ئېلېكتر تۈگمىنى ماڭغۇزۇپ، ئەل يۇرتنىڭ ئېھتىياجىدىن چىقىپ كېلىۋاتىمەن.

شۇ كۈنلەردە يەتمىش بەشىنچى باھارىنى ئىشانلىغۇسى ساۋۇت ئاكا ئەۋرە- چەۋرىلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قۇۋناق ھايات گەشتىنى سۈرمەكتە. بىز ساۋۇت ئاكا ھاسانوۋقا سالامەتلىك، ئائىلەۋىي بەختۇ- سائادەت تىلەيمىز.

توختاسۇن بېيشانوۋ.

جامبۇل ناھىيەسى.

باتۇر تەۋەللۇدى ئالدىدىن

ئوتكەن يەكشەنبە كۈنى جۇمھۇرىيەتلىك ئۇيغۇر تىياترى بىناسىدا ئالمۇتا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مەھەللىلەرنىڭ ژىگىت باشلىرى، جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت مەركىزى شۆبىلىرىنىڭ مەسئۇللىرى ۋە ئايالالار كېڭىشى رەئىسلىرىنىڭ ئۆز ئارا ئۈچرىشىشى بولۇپ ئۆتتى.

ئۈچرىشىشتا خەلق قەھرىمانى غېنى باتۇر تەۋەللۇدىنىڭ 90 ژىللىق تەنتەنىسىنى ئوتكۈزۈش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلۋاتقان تەييارلىق ئىشلىرىنىڭ كېتىپ بېرىشى قارالدى. مەزكۇر مەسىلە يۈزىسىدىن تەشەببۇسكار چېلەك ناھىيەلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى ئىمىنجان ناسىروۋ، چېلەك ناھىيەلىك ھاكىمنىڭ ئورۇنباسارى زامانىدىن تۇردىيېۋ، چېلەك ناھىيەلىك مەركىزىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، چېلەك ناھىيەلىك كېڭىشىنىڭ جاۋاپكار خادىمى ئىلشات ھوسمانوۋلار پىكىر ئالماشتۇرۇشتى. شۇنداقلا چېلەك ناھىيەسى ھاكىمىنىڭ بىۋاسىتە يېتەكچىلىكىدە بارلىق سوۋخوز دىرېكتورلىرى ھەم مەسئۇل كىشىلەر بىلەن باتۇر تەۋەللۇدى مۇناسىۋىتى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان چارە- تەدبىرلەر، ئاساسلىق ئىش تەرەددۇتلىرى مۇزاكىرە قىلىنىدى. يوللارنى راۋانلاشتۇرۇش، كوۋرۈك سېلىش، باتۇر ياشىغان كوچا ۋە ئويى- ئىمارەتلەرنى ئازادە ھەم ئىنتىلاشتۇرۇش، ئامما ۋە مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىش مەسىلىلىرى شۇلار جۈملىسىدە.

ژىغىن ئىشتىراكچىلىرى غېنى باتۇر تەۋەللۇدى، تەنتەنىلىرىنىڭ گېزىت- ژۇرنال سەھىپىلىرىدە، تېلېۋىدېنىيې ۋە رادىئو ئاڭلىتىشلىرىدا ھەر تەرەپلىمە تەشۋىق ھەم تەرغىب قىلىنىشىنى بىر ئېغىزدىن ماقۇللاشتى. ئاندىن ژىگىت باشلىرىغا سۆز بېرىلدى.

جامالىدىن قەمەرىددىنوۋ (گورنى گىگانت مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى): بىز چېلەك ناھىيەلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن باشلانغان بۇ خەيرلىك ئىشقا، ئەلۋەتتە، يار- يۆلەك بولىمىز. چۈنكى بۇنداق چوڭ ئىشقا ئەڭ ئاۋال ئىختىسات كېرەك، بىز، مەھەللىمىزدىن ئۇشبۇ ئۈچرىشىشقا كەلگەنلەر بىر يۇرتىنى بۇ تىزگىن ئىشقا بىرلىك- قاتار بولۇشقا چاقىرىپ، ئاتالغۇ توپلاشنى مەخسەتكە مۇۋاپىق دەپ ھېسابلايمىز.

ئابدۇۋەلى ئاخۇنوۋ (دروژبا مەھەللىسىنىڭ ژىگىت بېشى): بىزنىڭ يۇرتىمىز چوڭ. بىزمۇ باشقىلارغا ئۈلگە بولۇپ، جامائەتتىن مەبلەغ تەككە كەتۈرۈپ، ئىختىيارىي ياردەم توپلايمىز.

يۇرت موتىۋەرلىرى ھەم بۇ تەنتەنىگە قاتنىشىشنى خالىغۇچى بۇرادەرلەرگە قاتناش مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ بېرىمىز.

ھاشىر ۋاھىدى («ئۇيغۇرستان ئازاتلىق تەشكىلاتى» نىڭ رەئىسى): خەلقىمىزنىڭ سويۈملۈك پەرزەنتى غېنى باتۇرنىڭ خاتىرە ھەيكىلىنى ئورنىتىشتا ئورغۇن جاپالىق ئىشلارنىڭ بولغانلىقى، باتۇرنىڭ ھاياتى ۋە جەڭلەردىكى جاسارىتى ھەققىدە تەپسىلىي توختالغان ئاتىق، بۇ تەۋەللۇد تەنتەنىسىگە تەييارلانغان 200 ئالبوم ۋە «غېنى باتۇر» ناملىق رىسالە ھەم ئۇنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتىنى سوغا قىلدى.

توختاسۇن بېيشانوۋ (ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقى ئاقساقاللار كېڭىشىنىڭ رەئىسى): مەن خىزمەت يۈزىسىدىن يۇرت- مەھەللەرنى ئارىلىغاندا، باتۇرىمىز تەۋەللۇدىغا بىر جايدا قىزغىن بولسا، بىر يەردە سۇس كېتىۋاتقانلىقىنىڭ شاھىدى بولدۇم. ئائېرودرومانىيا، يېڭىشەھەر، سۇلتانقۇرغان، زارەۋوستوكا ۋە باشقا مەھەللەردە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ئىشلار تەھسىنگە لايىق. ھازىر ژىگىت باشلىرىنىڭ ئەستايىدىللىقى بىلەن ياردەم توپلاش، قاتناش- ترانسپورت مەسىلىلىرى ھەر تەرەپلىمە ئېلىپ بېرىلماقتا. ئىشىنىمەنكى، ياش ۋە ئوتتۇرا ياش ئەۋلادلارغا باتۇرنى بىلدىغان موتىۋەرلىرىمىزنى ئاتىدارچىلىق قىلغان ھالدا بۇ ئىشنىڭ كوڭۇلدىكىدەك ئوتكۈزۈلۈشىگە ئۈلۈش قوشىدۇ.

تۇرسۇنبۇۋى سابىروۋا (ئائېرودرومانىيا مەھەللىلىك كېڭەشنىڭ رەئىسى): بۇ چوڭ ۋە شەرەپلىك ئىشقا بىز، ئايالالار تۈنجى قېتىم تەشەببۇس كوتۈرۈپ، 33700 سوم ئاقچا توپلاپ، مەھەللە ژىگىت بېشىغا تاپشۇرغان ئىدۇق. بىز بۇ تەنتەنىگە يەنە ئۆز سوغىمىز بىلەن بارىمىز.

ژىغىننىڭ ئىككىنچى قىسمىدا جۇمھۇرىيەتلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى رابىك ئىسمايىلوۋ، شەھەرلىك مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ رەئىسى تۇرغان توختەمۇۋ، ئۇيغۇرلارنىڭ دولەتلەر ئارا ئىتتىپاقىنىڭ پرېزىدېنتى قەھرىمان غوجامبەردىيېۋلار قىسقىچە مەرۇزە سۆزلىرى بىلەن غېنى باتۇرنىڭ موشۇ ژىلى 30- نويابىر سائەت 10 دا ئوتكۈزۈلگۈسى 90 ژىللىق تەۋەللۇدى تويىغا ھەممىنىڭ قاتنىشىپ بېرىشىنى تەلەپ قىلىشتى.

ئۆز مۇخبىرىمىز.

يېڭى كىتاب

ئوزبەك تىلىدا

سەئۇدىيە ئەرەبىستانىدا ياشاپ، دۇنياۋىي ئىسلام تەشكىلاتىدا خىزمەت قىلىۋاتقان ئۇيغۇر پەرزەندى رەخمەتۇللا تۈركىستانىي ئەرەپ ۋە ئىنگلىز تىللىرىنى ياخشى بىلىدۇ. بۇ تىللاردا ئۇ ئىسلام ۋە ئىمان مەسىلىلىرىگە بېغىشلانغان بىر قانچە كىتابلارنى يازغان ئاتاقلىق ئالىم.

رەخمەتۇللا تۈركىستانىينىڭ «ئىلىم ۋە ئىمان» ناملىق كىتاۋى يازغۇچى ئىمىنجان ھاجى ھوسمان تەھرىرى ئاستىدا يېقىندا تاشكەنتتىكى ئوتتۇرا ئاسىيە مۇسۇلمانلىرى ئىدارىسىنىڭ نەشرىياتىدا ئوزبەك تىلىدا 50 مىڭ نۇسخىدا بېسىلىپ چىقتى. كىتاپنى ئوزبەك تىلىغا تاشكەنت دولەت ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ فىلولوگىيە فاكۇلتېتىنىڭ ستۇدېنتى بېگزات تەرجىمە قىلغان. ئۇ ئىمىنجان ھوسماننىڭ ئوغلى.

ئالىمنىڭ كىتاۋىغا تەغدىمنامە بىلەن دۇنياۋىي ئىسلام تەشكىلاتىنىڭ سابىق باش كاتىۋى مۇھەممەد ئەلى ھارقان سوز بېشىنى يازغان. كىتاپنىڭ ئاخىرىدا ئىمىنجان ھوسمان رەخمەتۇللا تۈركىستانىينىڭ ئىلمىي ۋە ئىنسانىي تەزىۋەتلىرىنى بايان قىلغان.

مەزكۇر كىتاپ ئوزبەكىستان قىزىل يېرىم ئاي جەمىيىتى مەركىزىي كومىتېتى يېنىدا تەشكىل قىلىنغان «ئاقىم» ناملىق فىرمىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن ۋە مەبلىغى ھېساۋىغا بېسىلغان. موشۇ فىرمىنىڭ مەبلىغى ھېساۋىغا كەلگۈسىدە «ئىپەك يولىدىكى رىۋايەتلەر»، «ئۇيغۇر چوچەكلىرى» قاتارلىق كىتاپلارنى ئوزبەك تىلىدا چىقىرىشى پىلانلىنىپ، قولىيازمىلىرى نەشرىياتقا تاپشۇرۇلدى.

(ئىختىيارىي مۇخبىرىمىز).

تاشكەنت شەھرى.

ئالمۇتا شەھرى 2- ئاينابۇلاق مىكرورايونىنىڭ يۇرت جامائەتچىلىكى مۇئەللىمە ئېلمىرا ئۇشۇرۇۋاغا، ئۇرۇق- تۇققان، قومى- قېرىنداشلىرىغا ئاتا- ئانىسى

مەھەممەتجان — سەنەملەرنىڭ

مەزگىلسىز ۋاپات بولۇشى مۇناسىۋىتى بىلەن چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىدۇ.

گۈزەل ياز ئايلىرىدا سۇغا چومۇلگەنگە نېمە يەتسۇن...

ر. يۇسۇپوۋنىڭ فوتو ئېتيودى.

«Йеңи хаят» [Новая жизнь], индекс 65359, приложение республиканской общественно-политической газеты «Уйгур авази», регистрационное свидетельство № 486, выдано Министерством печати и массовой информации Республики Казахстан.

Газета отпечатана в республиканском газетно-журнальном Издательстве «Дәуір», Алматы, 480044 пр. Ленина, 2/4.

تېلېفونلار: قوبۇلخانا- 59-84-33، باش مۇھەررىرنىڭ ئورۇنباسارى- 69-86-33، مەسئۇل كاتىپ- 50-86-33، ئىجتىمائىي- سىياسىي، مەدەنىيەت بولۇملىرى- 81-86-33، ئەدەبىيات بولۇمى- 27-86-33.

تىراژى- 4446 زاكاز (3643)

گېزىتنى تەسىس قىلغۇچى: قازاقستان جۇمھۇرىيىتى مىنىستىرلار كابىنېتى

نۆۋەتچى مۇھەررىر ياقۇپ سەمەدىي.

باش مۇھەررىر ي. ئازاماتوۋ.

يېڭى ھايات

ئالمۇتا، 480044 ئىپەك يولى كوچىسى 50 بىنا، 8- قەۋەت

گېزىتىمىز سەھىپىلىرىدە بېسىلغان ماقالىلار مۇئەللىپلىرىنىڭ مەۋقەسى تەھرىراتىمىزنىڭ مەۋقەسى بولۇپ ھېسابلانمايدۇ. تەھرىراتتىن ماتېرىياللار قايتۇرۇلمايدۇ ۋە جاۋاپ بېرىلمەيدۇ.

ПОГ-60